

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ
ΠΕΡΙΚΛΗΣ
ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
416

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΎΠΟΧΡΕΩΣΗ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ - ΑΘΗΝΑ 1980

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΑΡΧΑΙΑ Β/Γ

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ = 26

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ.

ΜΕΛΟΣ ΤΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΤΩΝ ΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ
ΕΡΕΥΝΑΣ

Ἡ Εἰσαγωγή καὶ ἡ μετάφραση τῶν βίων τοῦ Θεμιστοκλῆ καὶ τοῦ Περικλῆ
ἔγιναν ἀπὸ τὸν Μιχ. Οἰκονόμου. Οἱ βίοι τοῦ Σόλωνα καὶ τοῦ Φωκίωνα
ἀπὸ τὸν Βασ. Τσακατίκα.

ΣΤ

89

ΣΧ Α

Πλούταρχος

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΒΙΟΙ

ΣΟΛΩΝ - ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΦΩΚΙΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ - ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΜΙΧ. Χ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

ΒΑΣ. Η. ΤΣΑΚΑΤΙΚΑ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ 1981

002
414
B213
916

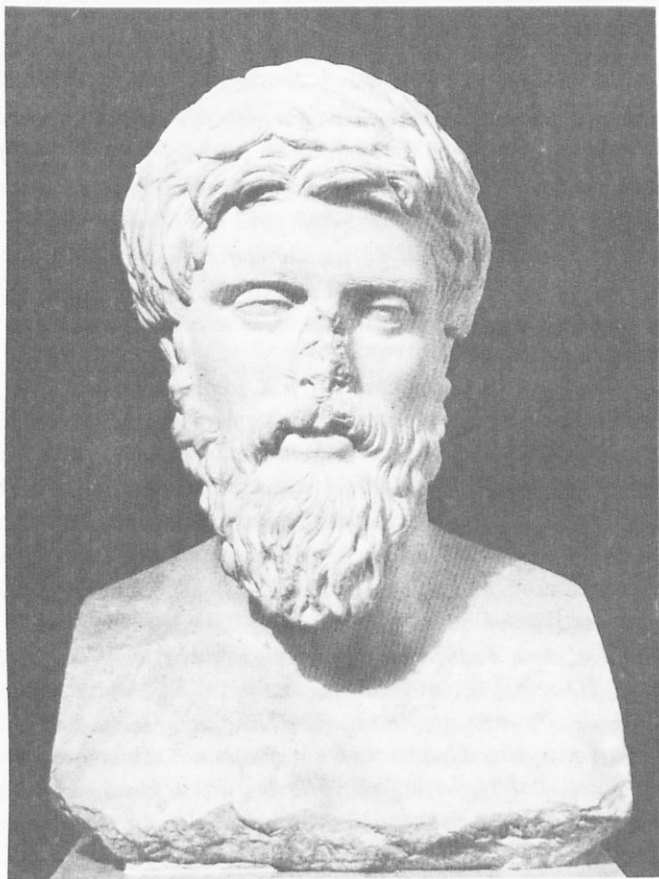
ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ
ΒΙΟΙ

ΒΟΥΛΗ - ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ - ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΘΟΚΥΔΗΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ - ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ - ΕΠΙΜΟΡΦΙΣ
ΜΙΣ. Α. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ
ΒΑΣ. Η. ΓΕΩΡΓΙΑΔΟΥ

Ε ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ
Ὁρχ. Εὐδ. Κελεζιάν
Αὐξ. Ἀριθ. Εἰσαγ. *2437* Ἔτος *1981*

*Προτομή πού πιστεύεται ὅτι εἰκονίζει τόν Πλούταρχο.
(Μουσεῖο Δελφῶν).*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Χαιρόνεια ἦταν μιά μικρή πολιτεία στά σύνορα τῆς Βοιωτίας καί τῆς Φωκίδας, κοντά στόν ποταμό Κηφισό. Ἐκεῖ, ὅπως ξέρομε ἀπό τήν ἱστορία, τό 338 π.Χ. ὁ βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Φίλιππος ὁ Β΄ νίκησε τούς Ἀθηναίους, τούς Θηβαίους καί τούς ἄλλους Ἑλ-

Καταγωγή τοῦ Πλούταρχου. Τά παιδικά του χρόνια.

ληνες, πού ἀναγκάστηκαν τότε νά δεχτοῦν τήν ἡγεμονία τῶν Μακεδόνων.

Ἀλλά ἡ Χαιρώνεια εἶναι σήμερα γνωστή ὄχι μόνο γιατί ἔχει συνδέσει τό ὄνομά της μέ τό ἱστορικό αὐτό γεγονός, μά καί γιατί ὑπῆρξε ἡ πατρίδα τοῦ Πλούταρχου, τοῦ μεγάλου αὐτοῦ συγγραφέα, πού τά πολυάριθμα ἔργα του ἐπί αἰῶνες ἀπό τότε κυκλοφοροῦν σέ χιλιάδες ἐκδόσεις καί διαβάζονται μέ τή μεγαλύτερη εὐχαρίστηση σέ ὅλες τίς ἐποχές καί σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἔτσι τό ὄνομα τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, πού πολύ εἶχε ἀγαπήσει, ἔχει κερδίσει μαζί μέ τό δικό του τήν ἀθανασία.

Ὁ Πλούταρχος γεννήθηκε τό 46 μ.Χ. ἀπό εὐπορους γονεῖς, πού εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση καί κοινωνική θέση στή μικρή πολιτεία ὅπου ζοῦσαν. Ὁ ἴδιος στά ἔργα του μάς δίνει πληροφορίες γιά τήν οἰκογένειά του καί γιά τή ζωή του. Ἀναφέρει τό ὄνομα τοῦ προπάππου του, τοῦ Νικάρχου, πού ἦταν εὐπορος καί εἶχε ἀρκετές φιλοσοφικές καί θεολογικές γνώσεις. Ἐπίσης συχνά μνημονεῦει ὁ Πλούταρχος τό ὄνομα τοῦ παπποῦ του, τοῦ Λαμπρία, καί διηγείται πολλά εὐχάριστα ἀνέκδοτα πού ἄκουσε ἀπ' αὐτόν.

Ὁ πατέρας του, ὁ Αὐτόβουλος, σύμφωνα πάντοτε μέ ὅσα μάς λέει ὁ ἴδιος ὁ Πλούταρχος, ἦταν ἄνθρωπος μέ πολλές ἀρετές καί ἔδινε σοφές συμβουλές στό παιδί του. Ὁ Πλούταρχος εἶχε δύο μικρότερους ἀδερφούς, τόν Τίμωνα καί τόν Λαμπρία. Τούς ἀναφέρει καί αὐτούς συχνά, καί τά λόγια τους δείχνουν ὅτι εἶχαν ἀρκετή μόρφωση. Οἱ τρεῖς ἀδερφοί ἦταν πολύ ἀγαπημένοι μεταξύ τους, ὅπως καί ὅλα τά μέλη στήν οἰκογένειά τους.

Μέσα σ' αὐτή τήν οἰκογενειακή ἀτμόσφαιρα ἀνατράφηκε ὁ Πλούταρχος καί ἔζησε τά παιδικά καί τά πρῶτα νεανικά του χρόνια. Ἐκεῖ, στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, ἔλαβε τήν πρώτη του μόρφωση καί νωρίς ἔδειξε τήν ἀσυγκράτηση φιλομάθειά του. Ἡ μικρή ὅμως Χαιρώνεια δέν εἶχε ἀρκετές πηγές γιά τό πνεῦμα του, πού διψοῦσε γιά μάθηση. Ἐπρεπε νά εὐρύνει τή μόρφωσή του σέ μεγαλύτερα πνευματικά κέντρα.

Ἡ ἐποχή του.

Κατά τούς χρόνους τοῦ Πλουτάρχου ἡ μορφή τοῦ κόσμου ἦταν πολύ διαφορετική ἀπό ἐκείνη πού εἶχε, ὅταν ἔζησαν οἱ πολύ ἀρχαῖοτεροι ἀπό αὐτόν Ἑλληνες συγγραφεῖς τῆς κλασικῆς ἐποχῆς τοῦ 5.

καί τοῦ 4. π.Χ. αἰώνα. Οἱ παλαιότεροι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς (ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν, ὁ Πλάτων, ὁ Δημοσθένης, ὁ Λυσίας κ.ἄ.) εἶχαν τήν εὐτυχία νά ζοῦν σέ μιᾶ ἐλεύθερη πατρίδα. Ἔβλεπαν νά συναγωνίζονται οἱ ἑλληνικές πόλεις σέ προκοπή καί σέ δύναμη καί μέσα σ' αὐτές αἰσθάνονταν ὅτι ἀνάπνεαν τόν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Αὐτή τήν εὐτυχία δέν τήν εἶχε ὁ Πλούταρχος. Δύο αἰῶνες πρὶν αὐτός γεννηθεῖ, ἡ Ἑλλάδα εἶχε ὑποταχθεῖ στοὺς Ρωμαίους (146 π.Χ.). Ἡ ρωμαϊκή κυριαρχία εἶχε ἀπλωθεῖ σέ ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμον. Οἱ μεσογειακές χώρες τῆς Εὐρώπης, ἡ Μικρά Ἀσία, ἡ Συρία καί ἡ Βόρεια Ἀφρική ἀποτελοῦσαν ἓνα ἀπέραντο κράτος μέ πρωτεύουσα τή Ρώμη.

Καί ὁμως τό ἑλληνικό πνεῦμα δέν ἔπαψε νά ζεῖ. Στήν Ἑλλάδα, ὅπως καί στή Συρία καί στήν Αἴγυπτο, διατηρήθηκε ἡ παράδοση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καί ἡ ἑλληνική γλώσσα ἐξακολουθοῦσε νά μένει ζωντανή στό στόμα τοῦ λαοῦ μέ τή μορφή πού τή βλέπουμε γραμμένη στά ἱερά κείμενα τῆς «Καινῆς Διαθήκης». Ἔτσι, μέσα στό ἀπέραντο ρωμαϊκό κράτος, ἐξακολουθοῦσε νά ζεῖ ὁ ἑλληνικός κόσμος μέ κέντρο ἀκτινοβόλο τήν Ἀθήνα. Σ' αὐτήν ἔρχονταν ἀπό ὅλα τά ἑλληνικά μέρη ὅσοι ἤθελαν νά τροφοδοτήσουν τό πνεῦμα τους καί νά μορφωθοῦν στήν ἑλληνική φιλοσοφία. Οἱ Ρωμαῖοι οἱ ἴδιοι θεωροῦσαν ἀπαραίτητο νά ἔρθουν στήν Ἀθήνα, γιά νά συμπληρώσουν τή μόρφωσή τους καί νά διδαχτοῦν ἀπό ἐξοχούς ἄντρες. Καί, ἂν ἡ Ρώμη εἶχε γίνει ἐξαιτίας τῶν κατακτήσεών της ἡ πολιτική πρωτεύουσα τοῦ κόσμου, στήν Ἀθήνα εἶχε ἀπομείνει τήν ἐποχή ἐκεῖνη ὁ πῖό ἔνδοξος καί πῖό ἐπίζηλος τίτλος τῆς πρωτεύουσας τοῦ πνευματικοῦ κόσμου.

Ὁ Πλούταρχος, λοιπόν, ὅταν στά πρῶτα χρόνια τῆς νεανικῆς του ἡλικίας αἰσθάνθηκε τήν ἀνάγκη νά λάβει ἀνώτερη μόρφωση, ἦρθε στήν Ἀθήνα καί παρακολούθησε πολλούς δασκάλους καί πολλές ἐπιστήμες. Τοῦ ἄρεσαν τά μαθηματικά, οἱ φυσικές ἐπιστήμες, ἡ ἰατρική, καί βλέπουμε στά ἔργα του ὅτι εἶχε ἀρκετές γνώσεις ἀπό τίς ἐπιστήμες αὐτές. Ἐκεῖνο ὁμως πού ἰδιαίτερα τόν τράβηξε, ἦταν ἡ φιλοσοφία.

Καί εὐτόχησε νά ἔχει δασκαλό του τόν Ἀμμώνιο τόν Ἀλεξανδρέα, πού τόν ἐμύησε σέ ὅλα τά φιλοσοφικά συστήματα, προπάν-

Ἡ μόρφωσή
του.

των όμως στις πλατωνικές θεωρίες. Για τὸ δάσκαλό του μιλεῖ συχνά στὰ ἔργα του μέ πολλή ἀγάπη καί ἐκτίμησι. Ἀλλά καί ὁ Ἀμμώνιος καί πολλοί ἄλλοι πνευματικοὶ ἄνθρωποι ἐπίσης ἐκτίμησαν τὴν ἀξία καί τὸ χαρακτῆρα τοῦ Πλουτάρχου, πού ἀνακηρύχθηκε ἐπίτιμος Ἀθηναῖος πολίτης.

Ἡ δίψα του ὅμως γιὰ μόρφωση ἦταν πάντα ζωηρή καί ἀνικανοποίητη. Γι' αὐτὸ δέν περιορίστηκε στὰ ὅσα ἔμαθε στὴν Ἀθήνα. Πῆγε στὴν Ἀλεξάνδρεια ὅπου ὑπῆρχαν λαμπρὰ ἀνώτερα ἐκπαιδευτήρια καί πλουσιότατη βιβλιοθήκη. Ἐκεῖ συμπλήρωσε τίς φιλοσοφικὲς σπουδὲς του καί παρακολούθησε καί μαθήματα φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Ἡ δράση του.

Ἀλλά καί τὴ μητρόπολη τοῦ τότε κόσμου, τὴ Ρώμη, ἐπισκέφτηκε ὁ Πλούταρχος. Εἶχε συμπληρώσει πιά τὸν κύκλο τῶν σπουδῶν του καί εἶχε γίνει ὁ ἴδιος δάσκαλος τῆς φιλοσοφίας. Ἡ φήμη του εἶχε διαδοθεῖ καί πολλὲς προσωπικότητες παρακολουθοῦσαν τὰ μαθήματά του καί ἔδειχναν τὴν ἐκτίμησή τους στὸ σοφὸ Ἕλληνα. Συνδέθηκε στενά μέ σπουδαίους Ρωμαίους, ἀκόμα καί μέ τὸν αὐτοκράτορα Τραϊανό, καί ἀπόκτησε τὰ δικαιώματα τοῦ Ρωμαίου πολίτη.

Καμιά ὅμως ἀπὸ τίς μεγάλες πόλεις πού ἐπισκέφτηκε, οὔτε ἡ Ἀθήνα οὔτε ἡ Ἀλεξάνδρεια οὔτε ἡ Ρώμη, δέν πῆρε στὴν καρδιά του τὴ θέση πού εἶχε ἡ μικρὴ ἰδιαίτερη πατρίδα του. Αὐτὴν νοσταλγοῦσε σέ ὅλα του τὰ ταξίδια καί ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ ἐκεῖ πῆγαινε, γιὰ νὰ βρεθεῖ στὰ γνώριμά του μέρη καί στὸν κύκλο τῶν συμπολιτῶν του πού τὸν ἀγαποῦσαν καί τοὺς ἀγαποῦσε. Καί ἐκεῖ, στὴ Χαιρώνεια, ἐγκαταστάθηκε ὀριστικά πιά, γιὰ νὰ ἀρχίσει νὰ γράφει τὰ ἔργα πού εἶχε ἤδη σχεδιάσει. Ἐκεῖ νυμφεύτηκε τὴν ἐνάρετη συμπολίτισσά του Τιμοξένα καί ἀπόκτησε τέσσερις γιούς καί μιά θυγατέρα πού πέθανε πολὺ μικρὴ. Ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν του ὑπῆρξε γιὰ τὸν Πλούταρχο μιά ἀπὸ τίς μεγαλύτερες φροντίδες του καί ἀφιερώθηκε σ'αὐτὴ μαζί μέ τὴν ἀφοσιωμένη σύζυγό του. Φιλοταξίδος, ὅπως ἦταν, δέ σταμάτησε νὰ ταξιδεύει κατὰ καιροὺς σέ διάφορες ἑλληνικὲς πόλεις, στὴν Ἀθήνα, στοὺς Δελφούς, στὴν Αἰδηψό, στὴν Ἴσθμια, στὴν Ὀλυμπία, καί γνωρίστηκε μέ σπουδαίους Ἕλληνας πού θαύμαζαν τὴν ἀρετὴ καί τὴ σοφία του. Στὸν τόπο ὅμως τῆς μόνιμης διαμονῆς του, στὴν ἀγαπημένη του Χαιρώνεια, ἐνιωθε ὅλη τὴν ἄνεση καί ἀνακτοῦσε τίς δυνάμεις του, γιὰ νὰ συνεχίζει τὴ συγγραφή τῶν

έργων του. Οί συμπολίτες του τόν τίμησαν μέ πολλά αξιώματα, πού αὐτός τά ἀναλάβαινε μέ προθυμία, ὄχι γιά νά ἰκανοποιήσει τή φιλοδοξία του, παρά γιά νά ἐξυπηρετήσει ὅσο μπορούσε τήν ἰδιαίτερη πατρίδα του.

Ὁ βίος του ὑπῆρξε πάντοτε σύμφωνος μέ τίς ἠθικές θεωρίες του, ἀπό τίς ὁποῖες ἡ πιό βασική ἦταν ἡ πίστη του στή θεία πρόνοια καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς.

Σέ μεγάλη πιά ἡλικία ἀποσύρθηκε ἀπό τό δημόσιο βίο καί ἔγινε ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα ὡς τό τέλος τῆς ζωῆς του, περίπου τό 126 μ.Χ.

Τά συγγράματα τοῦ Πλουτάρχου εἶναι ἱστορικά καί φιλοσοφικά.

Τά ἔργα τοῦ Πλουτάρχου.

Τά ἱστορικά του ἔργα εἶναι γνωστά μέ τόν τίτλο «Παράλληλοι βίοι». Οἱ βίοι αὐτοί εἶναι βιογραφίες σπουδαιῶν Ἑλλήνων καί Ρωμαίων καί ἀποτελοῦν 23 ζεύγη. Τό κάθε ζεῦγος παρουσιάζει ἕναν Ἕλληνα καί ἕναν ἀντίστοιχο Ρωμαῖο, πού συγκρίνονται μεταξύ τους. Ἔτσι βιογραφοῦνται σοφοί νομοθέτες, ἔνδοξοι στρατηγοί, ἐξοχοί πολιτικοί καί ρήτορες, πού εἶναι σχεδόν ὅλοι πρότυπα καί παραδείγματα πρὸς μίμηση. Ἄν κοντά σ' αὐτούς τούς ἐνάρετους ἀνθρώπους παράθεσε καί μερικούς πού ὁ χαρακτήρας τους εἶναι ἀντίθετος, αὐτό τό ἔκαμε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος, γιά νά διεγείρει, μέ αὐτή τήν ἀντίθεση, μεγαλύτερη ἀποστροφή πρὸς τό κακό καί μεγαλύτερη ἐκτίμηση γιά τήν ἀρετή.

Ἡ ἱστορία λοιπόν, ὅπως τή γράφει ὁ Πλούταρχος στούς «Βίους» του, δέν εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί μεθοδική ἔκθεση γεγονότων καί καταστάσεων, ὅπως μᾶς τήν παρουσίασε ὁ Θουκυδίδης, ὁ Ξενοφῶν καί ἄλλοι ἱστορικοί. Εἶναι ἕνα μάθημα ἐμπρακτικῆς ἠθικῆς μέ πλοῦσια παραδείγματα, γιά νά τά μιμηθῶμε ἢ γιά νά τά ἀποφύγουμε. Ἀλλά τό μάθημα αὐτό πού δίνουν οἱ βιογραφίες τοῦ Πλουτάρχου στούς ἀναγνώστες του γίνεται μέ τόν πιό εὐχάριστο τρόπο, γιατί εἶναι διαβασίσιμες ἀπό ἀνέκδοτα, διηγήσεις, λόγια καί πράξεις τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς αὐτῶν πού βιογραφοῦνται, ὥστε νά τούς γνωρίζουμε ὄχι μόνο ὡς ἱστορικά πρόσωπα, ἀλλά καί ὡς ἀνθρώπους μέσα στήν κοινωνία πού ἔζησαν.

Γιά νά γράψει τίς βιογραφίες αὐτές ὁ Πλούταρχος, χρησιμοποίησε ἀφθονες πηγές. Εἶχε μελετήσει ὅλους τούς συγγραφεῖς πού ἔγραψαν

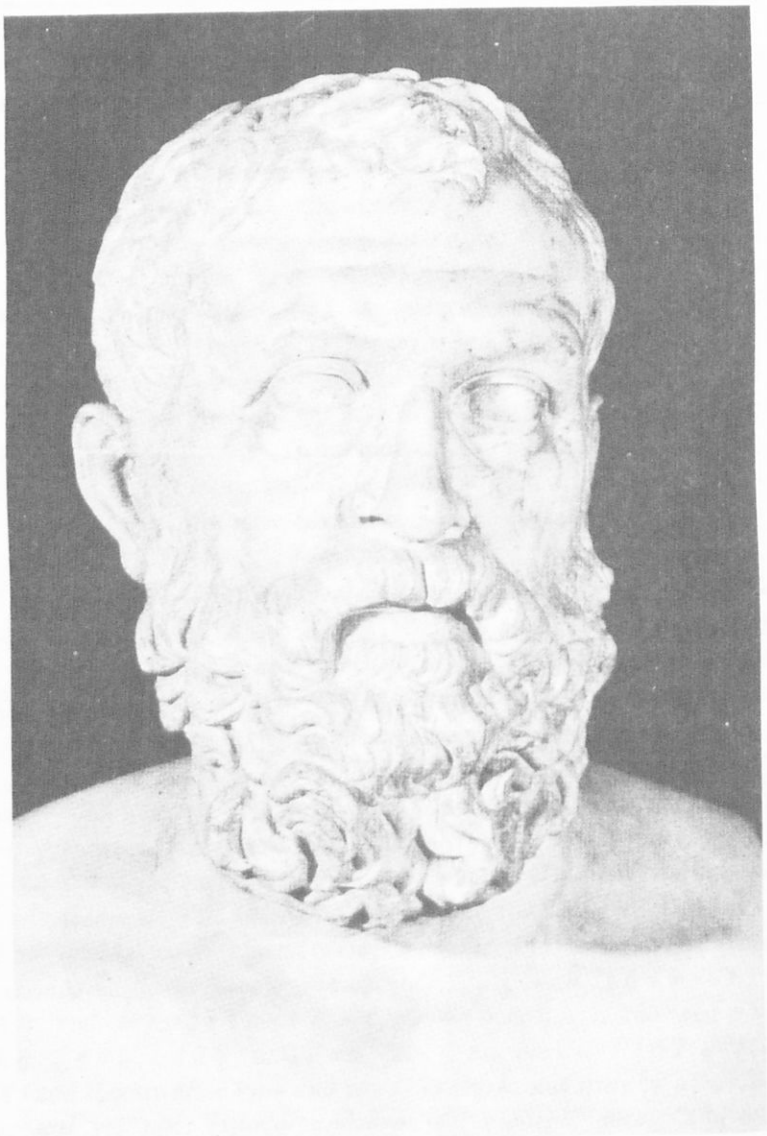
πρίν από αυτόν και μᾶς παραθέτει ὀνόματα, συγγράμματα και πληροφορίες πού δέ θά γνωρίζαμε σήμερα, ἄν ἔλειπαν τά ἔργα τοῦ Πλούταρχου.

Τά ἄλλα ἔργα τοῦ Πλούταρχου, τά « Ἠθικά », ὅπως λέγονται, εἶναι συλλογή ἀπό 83 πραγματεῖες. Οἱ περισσότερες ἐξετάζουν ἠθικά ζητήματα. Περιέχονται ὁμως και πολλές ἄλλες πού ἀσχολοῦνται μέ διάφορα θέματα, θρησκευτικά, πολιτικά, φιλολογικά, κοινωνικά, ὅπως και μέ θέματα ἀπό τίς φυσικές ἐπιστήμες και τήν υγιεινή. Ὅλα αὐτά τά ἔγραψε ὁ Πλούταρχος γιά τούς νέους τῆς ἐποχῆς του και περιέχουν σοφές γνώμες, βαθυστόχαστες παρατηρήσεις ἀπό τόν κοινωνικό και ἰδιωτικό βίω τῶν ἀνθρώπων και δίνουν ὠφέλιμες ὑποδείξεις και συμβουλές. Ἡ προσπάθειά του εἶναι πάντοτε και στίς πραγματεῖες αὐτές, ὅπως και στούς « Βίους » του, νά διδάξει τίς ἀρετές ἐκεῖνες πού ἐξυψώνουν τόν ἄνθρωπο και συντελοῦν στήν ἀτομική εὐτυχία και στήν εὐτυχία τῶν κοινωνιῶν.

Γιά τοῦτο ὁ Πλούταρχος εἶναι ἕνας ἀπό τούς πιό ἀγαπητούς Ἑλληνες συγγραφεῖς. Σέ ὅλους τούς αἰῶνες πού πέρασαν ἀπό τήν ἐποχή του ὡς σήμερα τά ἔργα του διαβάζονται μέ μεγάλη εὐχαρίστηση. Οἱ Βυζαντινοί εἶχαν τά κείμενα τοῦ Πλούταρχου στά σχολεῖα τους και οἱ ἐκκλησιαστικοί συγγραφεῖς τά μελετοῦσαν και τά ἀγαποῦσαν πολύ. Στούς χρόνους πού ἄρχισε στήν Εὐρώπη ἡ Ἀναγέννηση και ἡ μελέτη τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ὁ Πλούταρχος πῆρε τήν πρώτη θέση και ἀπό τότε τά ἔργα του μεταφράστηκαν σέ ὅλες τίς γλώσσες τοῦ πολιτισμένου κόσμου. Σοφοί συγγραφεῖς και λογοτέχνες μιλοῦν γιά τόν Πλούταρχο μέ θαυμασμό και ἀγάπη.

Στό βιβλίον τοῦτο παραθέτονται τέσσερις ἀπό τούς « Βίους » τοῦ Πλούταρχου. Εἶναι οἱ βιογραφίες τοῦ Σόλωνα (639 - 559 π.Χ.), τοῦ Θεμιστοκλή (525 - 461 π.Χ.), τοῦ Περικλή (490 - 429 π.Χ.) και τοῦ Φωκίωνα (402 - 318 π.Χ.) πού ἔζησαν πολύ πρίν ἀπό τόν Πλούταρχο και ἦταν γι' αὐτόν, ὅπως και γιά μᾶς, ἔνδοξοι πρόγονοι. Οἱ τέσσερις αὐτοί Ἀθηναῖοι στάθηκαν πρωταγωνιστές σέ διαφορετικές ὥρες τῆς ἱστορίας τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἀπό τά πρῶτα βήματα, τήν ὀρμητική ἀνοδο και τήν ἀκμή τῆς ὡς τά ὀδυνηρά χρόνια τῆς ἀδυναμίας τῆς, κι ἔτσι ἡ ζωή και ἡ προσωπικότητά τους εἶναι ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ἱστορικῆς πορείας τῶν Ἀθηνῶν.

1. ΣΟΛΩΝ

Σόλων (639-559 π.Χ.)

(Ρωμαϊκό αντίγραφο από προτομή του 3. αϊ. π.Χ. Νεάπολη, Έθνικό Μουσείο).

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Στό παρακάτω ποίημα, ο Σόλων μιλάει ο ίδιος για τη νομοθεσία του, τη «σεισάχθεια»:

Σάν ποιό ἄφησα στή μέση ἀπ' ὅσα μ' ἔκαμαν
νά συγκαλέσω τό λαό σέ σύναξη;
Μπρός στοῦ Καιροῦ τό δικαστήριο μάρτυρα
ἄριστον ἔχω τήν τρανή μητέρα ἐγώ
τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, τούτη δῶ τή μαύρη Γῆ,
πού πάνωθῆ της πέτρες σήκωσα πολλές,
χρεῶν σημάδια· σκλάβα πρῶτα αὐτή 'τανε
καί τώρα λεύτερη εἶναι. Κι Ἀθηναίους πολλούς,
πού δίκια ἢ ἄδικα εἶχαν πουληθεῖ μακριά,
στή θεόχτιστη πατρίδα τούς ξανάφερα·
ἄλλοι, πού χρέη ἀβάσταχτα τούς πιέζανε,
μόνοι εἶχαν φύγει καί, γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ,
τήν ἀττική τους γλώσσα εἶχαν ξεχάσει πιά,
κι ἀπ' τῆς σκλαβιάς ἄλλοι ὑποφέρον τήν ντροπή
ἐδῶ στόν τόπο, μπρός στό ἀγρίεμα τρέμοντας
τῶν ἀφεντάδων. Ὅλους τούς λευτέρωσα.
Καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας
τά 'φερα τοῦτα ἐγώ ὡς τήν ἄκρη, δυνατά,
ἔτσι ὅπως εἶχα τάξει. Νόμους ὄρισα
ἴδιους γιά τούς μεγάλους καί γιά τούς μικρούς
τό δίκιο δρόμο στόν καθένα δείχνοντας.
Ἄν τή βουκέντρα κάποιος ἄλλος ἔπιανε,
ἄνθρωπος φιλοχρήματος, κακόβουλος,
ἀντίς γιά μέ, τό λαό δέ θά τόν δάμαζε·

γιατί ἄν παραδεχόμεον ὅσα θ' ἄρесе
 σ' αὐτούς ἐδῶ νά πάθουνε οἱ ἀντίπαλοι
 κι ὅσα γιά τούτους βάζαν οἱ ἄλλοι μέ τό νοῦ,
 ἡ πόλη ἀπ' ἄντρες πλήθος θά 'μενε ὀρφανή.
 Γι' αὐτό ἄμυνα κρατοῦσα ἀπ' ὅλες τίς μεριές,
 λύκος ζωσμένος ἀπό σκυλολόι πυκνό.

.....

Καί στό λαό ἐγώ λέω, ἄν πρέπει νά τά πῶ
 ἔξω ἀπ' τά δόντια: αὐτά πού τώρα ἀπόχτησαν
 οὔτε στ' ὄνειρό τους δέ θά τά 'βλεπαν.

.....

Ὅσο γιά τούς μεγάλους καί τούς δυνατούς,
 πρέπει νά μέ δοξάζουν καί νά μ' ἀγαποῦν
 τ' ἀξίωμα τοῦτο ἄν κάποιος ἄλλος τό 'παιρνε,
 νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, τaráζοντας
 τό γάλα, θά 'βγαζε ὄλο τό καϊμάκι του
 ἐγώ ὁμως μέσ στή μέση στάθηκα τῶν δυό
 μερίδων, σύνορό τους.

(Μετ. Θρ. Σταύρου)

Σ Ο Λ Ω Ν

ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ.
Ο ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΑΛΛΟΙ ΣΟΦΟΙ

(Περίληψη κεφαλαίων 1 - 7)

Ὁ Σόλων ἦταν γιὸς τοῦ Ἐξηκεστίδη, πού ἡ γενιά του ἦταν ἀρχοντική καί ἔφτανε ὡς τόν Κόδρο, μά πού ἡ περιουσία του ἦταν μέτρια καί ὁ ἴδιος δέν ἀνήκε στους ἰσχυρούς. Γιά τή μητέρα τοῦ Σόλωνα ἀναφέρουν πώς ἦταν ἐξαδέρφη τῆς μητέρας τοῦ Πεισιστράτου. Καί μέ τόν ἴδιο τόν Πεισίστρατο λέει μιὰ παράδοση πώς ὁ Σόλων ἦταν στενός φίλος, γι' αὐτό καί ὅταν πῆραν διαφορετικό δρόμο στήν πολιτική δέ μίσησε σφοδρά ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Ἐπειδή ὁ πατέρας του ἦταν γενναϊόδωρος καί εἶχε ξοδέψει τήν περιουσία του, ὁ Σόλων στράφηκε στό ἐμπόριο, γιατί, καθώς ἦταν ἀπό οἰκογένεια συνηθισμένη νά δίνει, δέν ἤθελε νά ἀρχίσει νά παίρνει ἀπό τοὺς ἄλλους. Ἔτσι ἀρχισε νά ταξιδεύει, ὄχι ὁμως μόνο γιά νά κερδίσει χρήματα, ἀλλά καί γιά νά μάθει τόν κόσμο καί νά ἀποκτήσει πείρα. Στήν πραγματικότητα, ἄλλωστε, ὁ Σόλων δέ θαύμαζε τόν πλοῦτο οὔτε ἤθελε τό περιττό, πίστευε ὁμως ὅτι τό ἀναγκαῖο πρέπει κανεῖς νά τό ἐπιδιώκει. Μέ τό ἐμπόριο μάλιστα στήν ἐποχή αὐτή ἀποκτοῦσε κανεῖς φήμη καί δημιουργοῦσε σπουδαῖες φιλικές σχέσεις. Ἡ ἀσχολία τοῦ Σόλωνα μέ τό ἐμπόριο ἴσως νά ἐπῆρασε καί τή ζωή του. Τοῦ ἄρεσε νά ξοδεύει χρήματα καί ἀγαποῦσε τήν καλοπέραση καί τίς χαρές τῆς ζωῆς, γιά τίς ὁποῖες μιλάει καί στά ποιήματά του. Σέ ποιήμά του ὡστόσο πάλι τοποθετεῖ τόν ἑαυτό του μέ τοὺς φτωχοῦς καί ὄχι μέ τοὺς πλουσίους. Μέ τήν ποίηση ἀσχολήθηκε στήν ἀρχή γιά διασκέδαση. Ἀργότερα ἔβαλε στους στίχους του φιλοσο-

φικές ιδέες και πολιτικά ζητήματα όχι για να μείνουν στη μνήμη τῶν ἀνθρώπων, ἀλλά για να ἐκθέσει τό ἔργο του καί κάποτε για να συμβουλέψει ἢ να ἐπιπλήξει τούς Ἀθηναίους. Λένε πώς καί τούς νόμους του προσπάθησε να διατυπώσει σέ στίχους. Ἀπό τή φιλοσοφία τοῦ ἄρσαν τά ἠθικά καί τά πολιτικά θέματα, ἐνῶ οἱ γνώσεις του για τή φύση ἦταν ἀπλοϊκές.

Τήν ἐποχή ἐκείνη, ὁ κόσμος εἶχε σέ μεγάλη ὑπόληψη τούς σοφούς, πιά πολύ για τήν πολιτική τους πείρα. Κυκλοφοροῦσαν ὁμως καί διάφορες ἱστορίες, ὅπως ἐκείνη μέ τό χρυσό τρίποδα, πού γίνονταν αἰτία να μεγαλώσει ἢ φήμη τους. Κάτι ψαράδες ἀπό τήν Κώ βρῆκαν στά δίχτυα τους ἕνα χρυσό τρίποδα, πού ἀπό διάφορα περιστατικά ἔγινε ἀφορμή μεγάλης διαμάχης ἀνάμεσα στήν Κώ καί στή Μίλητο. Ἡ Πυθία, πού τῆς ζήτησαν να μεσολαθήσει, εἶπε να χαρίσουν τόν τρίποδα στόν πιά σοφό. Ὁ τρίποδας ἔπειτα ἀπό αὐτό ἔκαμε τό γύρο ὅλων τῶν σοφῶν, γιατί καθένας τους θεωροῦσε ἄλλον σοφότερο ἀπό τόν ἑαυτό του καί τοῦ τόν ἔστελνε. Τέλος ἀπό τή Μίλητο, ὅπου εἶχε καταλήξει, μεταφέρθηκε στή Θήβα καί ἀφιερῶθηκε στό ναό τοῦ Ἀπόλλωνα.

Ἀπό τούς σοφούς αὐτούς ὁ Σόλων ἦταν πιά πολύ φίλος μέ τόν Ἀνάχαρση καί μέ τόν Θαλή, τόν ὁποῖο μάλιστα ἐπισκέφτηκε καί στή Μίλητο. Κάποτε πού ὁ Ἀνάχαρσης βρέθηκε στήν Ἀθήνα καί ἔμαθε ὅτι ὁ Σόλων καταγινόταν να συντάξει τούς νόμους του, τόν περιέλασε καί τοῦ εἶπε ὅτι οἱ νόμοι του δέ θά σταματήσουν τίς ἀδικίες, γιατί μοιάζουν μέ τούς ἰστούς τῆς ἀράχνης: Θά συγκρατήσουν τούς μικρούς καί τούς ἀνίσχυρους, ἐνῶ οἱ ἰσχυροί θά τους σπᾶσουν. Ὁ Σόλων ὁμως ἀπάντησε ὅτι οἱ ἄνθρωποι σέβονται τίς συμφωνίες τους, ὅταν κανεῖς δέν ἔχει συμφέρον να τίς παραβιάσει. Καί αὐτός θά ἔκανε νόμους, πού οἱ πολῖτες θά καταλάβαιναν πώς εἶναι καλύτερο για ὅλους να τους τηροῦν.

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΑΤΟΧΗ ΤΗΣ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ

(Κεφ. 8-10)

ΚΕΦ. 8
 Ὁ Σόλων πα-
 ρακινεῖ τούς
 Ἀθηναίους να

1 Κάποτε οἱ Ἀθηναῖοι ἀποκαμωμένοι ἀπό ἕναν μακροχρόνιο καί δύσκολο πόλεμο μέ τούς Μεγαρεῖς για τήν κατοχή τῆς Σαλαμίνας ψήφισαν νόμο πού ἀπαγόρευε κάθε πρόταση, ἐγγραφή

ἡ προφορική, πού θά ζητοῦσε νά ξαναρχίσει ἡ πόλη τή διαμάχη γιά τή Σαλαμίνα. Ἀλλῶς ποινή ἦταν ὁ θάνατος. Ὁ Σόλων δέν μποροῦσε νά ὑποφέρει τήν ντροπή αὐτή, καί καθώς ἔβλεπε ὅτι πολλοί νέοι εἶχαν ζωηρή ἐπιθυμία νά ξαναρχίσει ὁ πόλεμος, οἱ ἴδιοι ὅμως δέν τολμοῦσαν νά δώσουν τήν ἀφορμή, ἐπειδὴ τό ἀπαγόρευε ὁ νόμος, προσποιήθηκε στήν ἀρχή πώς τρελάθηκε καί διαδόθηκε μάλιστα μέσα ἀπό τό σπίτι του ἡ φήμη στήν πόλη πώς τοῦ εἶχε σαλέψει τό μυαλό. Ἐπειτα ἔγραψε κρυφά μίαν ἐλεγεία, τή μελέτησε ὥστε νά τή λέει ἀπέξω καί ὄρμησε ξαφνικά στήν ἀγορά μ' ἓνα σκούφο στό κεφάλι. Ὅταν μαζεύτηκε πολὺς κόσμος, ὁ Σόλων ἀνέβηκε στό βῆμα τοῦ κήρυκα καί τραγοῦδησε ὀλόκληρη τήν ἐλεγεία πού ἄρχιζε ἔτσι:

Κήρυκας ἔρχομαι ἀπό τήν ποθητή Σαλαμίνα
κι ἀντί γιά λόγο τραγοῦδι θά πῶ.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο «Σαλαμίνα», ἀποτελεῖται ἀπό ἑκατό στίχους καί εἶναι μέ πολλή τέχνη καμωμένο. Μόλις ὁ Σόλων τό τραγοῦδησε, οἱ φίλοι του ἄρχισαν νά ἐπιδιοκίμαζουν, καί προπάντων ὁ Πεισίστρατος ἔδινε θάρρος στοὺς πολίτες καί τοὺς παρακινοῦσε νά ἀκούσουν αὐτόν πού τοὺς μιλοῦσε. Ἐτσι οἱ Ἀθηναῖοι κατάργησαν τόν νόμο καί ξανάρχισαν τόν πόλεμο δίνοντας τήν ἀρχηγία στό Σόλωνα.

Ἡ λαϊκή παράδοση λέει ὅτι ὁ Σόλων ἔφτασε μέ τόν Πεισί- στρατο ἀπό τή θάλασσα στό ἀκρωτήριο Κωλιάδα, ὅπου βρῆκε ὄλες τίς γυναῖκες τῆς πόλης νά κάνουν τήν πατροπαράδοτη θυσία στή Δήμητρα. Ἀπό κεῖ ἔστειλε ἓναν ἄνθρωπο ἔμπιστό του στή Σαλαμίνα, ὁ ὁποῖος προσποιήθηκε πώς εἶναι λιποτάκτης καί παρακινοῦσε τοὺς Μεγαρεῖς, ἂν θέλουν νά πιάσουν τίς γυναῖκες τῶν καλύτερων οἰκογενειῶν τῆς Ἀθήνας, νά τρέξουν μέ τό πλοῖο μαζί του στήν Κωλιάδα ὅσο γίνεται γρηγορότερα. Οἱ Μεγαρεῖς τόν πίστεψαν καί ἔστειλαν ἓνα ἔνοπλο τμήμα. Ὅταν ὁ Σόλων εἶδε πλοῖο νά κινεῖται ἀπό τό νησί, πρόσταξε τίς γυναῖκες νά φύγουν μακριά καί τοὺς πῖο νέους ἄντρες, ὅσους δέν εἶχαν βγάλει ἀκόμα γένια, τοὺς ἔβαλε νά μεταμφιεστοῦν μέ τά ρούχα, τίς κορδέλλες, καί τά σανδάλια τῶν γυναικῶν, νά πάρουν καί νά ἔχουν ἐπάνω τους κρυμμένα ἐγχειρίδια καί νά παίξουν

πολεμήσουν
τῆ Σαλαμίνα
(612 π.Χ.)

- καί νά χορεύουν κοντά στή θάλασσα, ὥσπου νά βγοῦν ἔξω οἱ ἐχ-
 6 θροί καί νά βρεθεῖ τό πλοῖο στά χέρια τῶν Ἀθηναίων. Ἐνῶ γί-
 νονταν αὐτά, ὅπως τά ὄρισε ὁ Σόλων, οἱ Μεγαρεῖς ξεγελασμέ-
 νοι ἀπό ὅσα ἐβλεπαν, πλησίασαν κοντά, ἄρχισαν νά πηδοῦν ἔξω
 σάν νά ἔκαναν ἐπιθεση σέ γυναῖκες, καί συναγωνίζονταν ὁ ἕνας
 τόν ἄλλον. Ἔτσι κανεῖς τους δέν μπόρεσε νά ξεφύγει, ἀλλά
 σκοτώθηκαν ὅλοι καί οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν ἀμέσως μέ τά
 πλοῖα καί κυρίευσαν τό νησί.

ΚΕΦ. 9

Ἄλλες ἐκδοχές
 γιά τήν κατάλη-
 ψη τῆς Σαλαμί-
 νας.

- 1 Ἄλλοι πάλι λένε ὅτι ἡ κατάληψη τοῦ νησιοῦ δέν ἔγινε μέ
 τόν τρόπο αὐτό, ἀλλά ὅτι πρῶτα ὁ θεός τῶν Δελφῶν ἔδωσε στό
 Σόλωνα τόν ἀκόλουθο χρησμό:

Νά ἐξευμενίσεις μέ θυσίες τούς γενάρχες
 ἥρωες τῆς χώρας
 πού μέσ στήν ἀγκαλιά της κρύβει ἡ Ἀσωπιάδα γῆ
 καί νεκροί θωροῦν τή δύση τοῦ ἡλίου.

- Καί ὁ Σόλων, λένε, νύχτα πέρασε στό νησί καί θυσίασε σφά-
 2 για στούς ἥρωες *Περίφημο καί Κυχρέα*. Ἐπειτα πῆρε μαζί του
 πεντακόσιους Ἀθηναίους ἐθελοντές, ἀφοῦ προηγουμένως ἡ πό-
 3 λη ἀποφάσισε ὅτι, ἂν καταλάβουν αὐτοί τό νησί, θά γίνουν κυ-
 βερνήτες του. Ἀνοίχτηκε στή θάλασσα μέ πολλά ψαροκάικα
 πού τά συνόδευε μία *τριακόντορος* καί ἄραξε κρυφά στή Σαλαμί-
 4 να κοντά σέ μιά θραχώδη προεξοχή πού βλέπει πρὸς τή *Νίσαια*.
 Ὅταν οἱ Μεγαρεῖς, πού βρισκόνταν στή Σαλαμίνα, ἄκουσαν κά-
 ποια διάδοση ὄχι σίγουρη, ἔτρεξαν οἱ ἴδιοι θορυβημένοι νά πά-
 ρουν τά ὄπλα καί ἔστειλαν καί ἕνα πολεμικό πλοῖο νά κατα-
 σκοπεύσει τόν ἐχθρό. Μόλις αὐτό πλησίασε, ὁ Σόλων τό κυ-
 5 ρίευσε καί αἰχμαλώτισε τούς Μεγαρεῖς. Ἐβαλε κατόπιν μέσα
 τούς πῖο δυνατούς Ἀθηναίους καί ἔδωσε διαταγή νά πλεύσουν
 ἐναντίον τῆς πόλεως ὅσο μποροῦν πῖο προφυλαγμένοι, ἐνῶ ὁ
 ἴδιος πῆρε τούς ἄλλους Ἀθηναίους καί συγκρούστηκε στή στε-
 ριά μέ τούς Μεγαρεῖς. Ὅσο κρατοῦσε ἀκόμα ἡ μάχη, ἐκεῖνοι
 6 πού εἶχαν σταλεῖ μέ τό πλοῖο πρόφτασαν καί κυρίευσαν τήν πό-
 λη. Τό πράγμα αὐτό φαίνεται ὅτι μαρτυροῦν καί οἱ τελετές πού
 ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι σέ ἀνάμνηση τῆς μάχης ἐκείνης: Ἐνα

δηλαδή ἀθηναϊκό πολεμικό πλοῖο πλησίαζε ἀθόρυβα στήν ἀρχή, ἔπειτα οἱ ναῦτες του ἐφορμοῦσαν μέ κραυγές καί ἀλαλαγμούς καί ἓνας πηδοῦσε ἔξω ὄπλισμένος καί ἔτρεχε φωνάζοντας κατά τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο πρὸς τό μέρος ἐκείνων πού ἔρχονταν ἀπὸ τῆ στεριά. Ἐκεῖ κοντά εἶναι καί τό ἱερό τοῦ Ἐνωαλίου πού ἔχτισε ὁ Σόλων, ἐπειδὴ νίκησε τοὺς Μεγαρεῖς. Τοὺς Μεγαρεῖς πού δέ σκοτώθηκαν, τοὺς ἄφησε ὄλους νά φύγουν μέ συνθήκη.

Οἱ Μεγαρεῖς ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἐπιμένουν στόν πόλεμο καί οἱ δύο ἀντίπαλοι πολεμώντας προξενοῦσαν ἀλλά καί πάθαιναν πολλά κακά. Γι' αὐτό κάλεσαν τοὺς Λακεδαιμονίους ὡς μεσολαβητές καί δικαστές γιά τή διαφορά τους. Στήν περίσταση αὐτή, λένε οἱ πῖο πολλοί, ὁ Σόλων βρῆκε σύμμαχο τήν αὐθεντία τοῦ Ὁμήρου. Πρόσθεσε δηλαδή μέσα στόν κατάλογο τῶν πλοίων στίχους καί διάβασε τό κομμάτι στοὺς δικαστές:

*Ὁ Αἴας πλοῖα δώδεκα τῆς Σαλαμίνας εἶχε
καί τά ἴστησε στίς φάλαγγες σιμά τῶν Ἀθηναίων.*

Οἱ ἴδιοι πάντως οἱ Ἀθηναῖοι αὐτά τά θεωροῦν ἀνόητες φλυαρίες καί ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ Σόλων ἔδειξε μέ ἐπιχειρήματα στοὺς δικαστές ὅτι ὁ Φιλαῖος καί ὁ Εὐρυσάκης, οἱ γιοῖ τοῦ Αἴαντα, ἔγιναν πολῖτες Ἀθηναῖοι καί παρέδωσαν τό νησί στήν Ἀθήνα καί ἐγκαταστάθηκαν ὁ ἓνας στή Βραυρώννα τῆς Ἀττικῆς καί ὁ ἄλλος στή Μελίτη. Ὑπάρχει μάλιστα καί δῆμος ἀπὸ τό ὄνομα τοῦ Φιλαίου, ὁ δῆμος τῶν Φιλαϊδῶν, ἀπ' ὅπου ἦταν ὁ Πεισίστρατος. Θέλοντας μάλιστα ἀκόμα περισσότερο νά δείξει ὅτι οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ἄδικο, διαβεβαίωσε ὅτι καί τοὺς νεκροὺς τους οἱ Σαλαμῖνιοι δέν τοὺς ἐνταφιάζουν ὅπως οἱ Μεγαρεῖς, ἀλλά ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι. Οἱ Μεγαρεῖς δηλαδή θάβουν τοὺς νεκροὺς στραμμένους πρὸς τήν ἀνατολή, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τή δύση. (Μολαταῦτα ὁ Ἡρέας ἀπὸ τά Μέγαρα ἔχει ἀντίρρηση, καί λέει ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς τοποθετοῦν τά σώματα τῶν νεκρῶν στραμμένα πρὸς τή δύση). Ἀκόμα σπουδαιότερο ὁμως εἶναι, ὅτι κάθε Ἀθηναῖος ἔχει ξεχωριστό τάφο, ἐνῶ οἱ Μεγαρεῖς ἐνταφιάζονται τρεῖς καί τέσσερις μαζί. Ἀλλά καί παραπέρα λένε ὅτι τό Σόλωνα βοήθησαν καί κάποιοι χρησμοί τῆς Πυθίας, στοὺς

1 ΚΕΦ. 10
*Οἱ Λακεδαιμόνιοι διατηρεῖς
στή διαφορά
2 Μεγαρέων—
Ἀθηναίων.*

ὁποίους ὁ θεὸς εἶχε ὀνομάσει τῇ Σαλαμίνα *Ἰαονία*. Στὴ δίκη αὐτῇ δικαστὲς ἦταν πέντε Σπαρτιάτες: ὁ Κριτολαΐδας, ὁ Ἄμομοφάρετος, ὁ Ὑψιχίδας, ὁ Ἀναξίλας καὶ ὁ Κλεομένης.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΠΡΟΤΟΥ Ο ΣΟΛΩΝ ΓΙΝΕΙ ΑΡΧΟΝΤΑΣ

(Κεφ. 11-13)

ΚΕΦ. 11

Ὁ ἱερόσ πόλεμος ἐναντίον τῶν κατοίκων τῆς Κίρρας (596-585 π.Χ.)

- 1 Ἐπειτα ἀπὸ αὐτὰ ὁ Σόλων ἐγίνε πιά ἔνδοξος καὶ μέγας. Θαυμάστηκε ὁμως καὶ ἐξυμνήθηκε ἀκόμα πὺ πολὺ ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας, ὅταν μίλησε γιὰ τὸ Δελφικὸ ἱερό καὶ εἶπε ὅτι ἔπρεπε νὰ τὸ βοηθήσουν καὶ νὰ μὴν ἀφήσουν τοὺς *Κιρραῖους* νὰ προσβάλλουν τὸ μαντεῖο, ἀλλὰ νὰ πᾶνε νὰ ὑπερασπιστοῦν τοὺς Δελφούς γιὰ χάρη τοῦ θεοῦ. Ἀπὸ ἐκεῖνον λοιπὸν πείστηκαν οἱ Ἄμφικτίονες καὶ ξεκίνησαν τὸν πόλεμο, ὅπως μαρτυροῦν καὶ πολλοὶ ἄλλοι καὶ κυρίως ὁ Ἄριστοτέλης, ὁ ὁποῖος στὴν ἀναγραφὴ τῶν *Πυθιονικῶν* ἀποδίδει τὴν πρόταση στὸ Σόλωνα. Πάντως
- 2 στὸν πόλεμο αὐτὸν ὁ Σόλων δὲν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός ὅπως λέει, κατὰ τὸν Ἑρμιππο, ὁ Εὐάνθης ὁ Σάμιος. Τέτοιο πράγμα οὔτε ὁ ρήτορας *Αἰσχίνης* εἶπε, καὶ ἐξᾴλου στὰ ὑπομνήματα τῶν *Δελφῶν* στρατηγός τῶν Ἀθηναίων ἀναγράφεται ὁ Ἄλκμέων καὶ ὄχι ὁ Σόλων.

ΚΕΦ. 12

Ὁ Σόλων καὶ τὸ Κυλώνειο ἄγος. Οἱ Ἀθηναῖοι καλοῦν ἀπὸ τὴν Κρήτη τὸν Ἐπιμενίδη.

- 1 Ἡ πόλη βρισκόταν ἀπὸ καιρὸ σὲ ἀναταραχὴ μὲ τὴν ὑπόθεση τοῦ *Κυλώνειου ἄγους*, ἀπὸ τότε δηλαδή πού ὁ ἄρχοντας *Μεγακλῆς* ἔπεισε αὐτοὺς πού εἶχαν συνωμοτήσει μὲ τὸν Κύλωνα καὶ εἶχαν καταφύγει σὰν ἰκέτες στὴ θεὰ Ἀθηνᾶ νὰ κατεβοῦν στὴν πόλη γιὰ νὰ δικαστοῦν. Ἐκεῖνοι τότε εἶχαν δέσει μία κλωστή ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τῆς θεᾶς καὶ τὴν κρατοῦσαν καθὼς κατέβαιναν ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολη. Μόλις ἔφτασαν κοντὰ στὸ ἱερό τὸ ἀφιερωμένο στὶς *Σεμνὲς θεές*, ἡ κλωστή κόπηκε μόνη τῆς καὶ ὁ *Μεγακλῆς* καὶ οἱ συνάρχοντές του ἔτρεξαν νὰ τοὺς συλλάβουν, ἐπειδὴ τάχα ἡ θεὰ δὲ δεχόταν τὴν ἰκεσία τους. Ὅσους βρέθηκαν ἐξω ἀπὸ τὸ ἱερό τοὺς σκότωσαν μὲ λιθοβολισμό καὶ ὄσους κατέφυγαν στοὺς βωμούς τοὺς ἔσφαξαν. Γλίτωσαν μόνον ἐκεῖνοι πού ἔτρεξαν ὡς
- 2 ἰκέτες στὶς γυναῖκες τῶν ἀρχόντων. Ὑστερα ἀπὸ αὐτὸ ἀποκαψήφισθη ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λούσαν «ἐναγεῖς» τοὺς ὄπαδούς τοῦ Μεγακλῆ καὶ τοὺς μισοῦσαν,
 ἐνῶ αὐτοὶ πού ἐπιζήσανε ἀπὸ τοὺς ὄπαδούς τοῦ Κύλωνα ἀπό-
 κτησαν πάλι δύναμη καὶ θρίσκονταν διαρκῶς σέ διαμάχη μέ
 3 τοὺς ἀπογόνους τοῦ Μεγακλῆ. Τόν καιρὸ αὐτὸ λοιπόν ἡ διαμά-
 χη εἶχε ἀποκορυφωθεῖ καὶ ὁ λαὸς ἦταν διχασμένος. Ὁ Σόλων,
 πού εἶχε πιά μεγάλη φήμη, μπῆκε στή μέση μαζί μέ τοὺς πρῶ-
 τούς Ἀθηναίους καὶ μέ παρακλήσεις καὶ νουθεσίες ἔπεισε τοὺς
 λεγόμενους «ἐναγεῖς» νά δεχτοῦν νά δικαστοῦν καὶ νά κριθοῦν
 4 ἀπὸ τριακόσιους δικαστές διαλεγμένους μέσα ἀπὸ τοὺς πιό
 ἐκλεκτοὺς πολίτες. Κατήγορος στή δίκη ἦταν ὁ Μύρωνας ἀπὸ τῆ
 Φλυά, καὶ ἡ ἀπόφαση ὑπῆρξε καταδικαστική. Οἱ ζωντανοὶ ἐξο-
 5 ρίστηκαν ἐνῶ οἱ νεκροὶ ξεθάφτηκαν καὶ τὰ λείψανά τους πε-
 τάχτηκαν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς χώρας. Μέσα στίς ἀναταρα-
 χές αὐτές ἔκαμαν ἐπίθεση καὶ οἱ Μεγαρεῖς μέ ἀποτέλεσμα νά
 χάσουν οἱ Ἀθηναῖοι τῆ Νίσαια καὶ νά διωχτοῦν ξανά ἀπὸ τῆ
 6 Σαλαμίνα. Συγχρόνως κάποιοι φόβοι ἀπὸ δεισιδαιμονίες καὶ
 φαντάσματα ἀπλώθηκαν στήν πόλη καὶ οἱ μάντις διαλαλοῦσαν
 7 ὅτι τὰ σφάγια τῶν θυσιῶν ἔδειχναν ἀνόσιες πράξεις καὶ ἱεροσυ-
 λίες πού εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ καθαρισμό. Ἔτσι λοιπόν, προσκάλε-
 σαν καὶ ἦρθε ἀπὸ τὴν Κρήτη ὁ Ἐπιμενίδης ἀπὸ τῆ Φαιστό, ὁ
 ὁποῖος συγκαταλέγεται μέσα στοὺς ἑπτὰ σοφοὺς ἑβδομος ἀπὸ
 ὄσους δέν παραδέχονται τὸν Περίανδρο. Πίστευαν ὅτι ἦταν
 ἀγαπητός στοὺς θεοὺς καὶ ὅτι ἤξερε τὰ θεῖα καθὼς καὶ τὰ σχε-
 8 τικά μέ τῆ μαντική καὶ τίς τελετουργίες τῶν μυστηρίων. Γι' αὐ-
 τό οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ του τὸν ἀποκαλοῦσαν παιδί τῆς νύμ-
 φης Βλάστης καὶ νέο *Κούρητα*. Ὁ Ἐπιμενίδης λοιπόν ἦρθε στήν
 Ἀθήνα, ἔγινε φίλος μέ τὸ Σόλωνα καὶ σέ πολλά προετοίμασε
 καὶ ἄνοιξε τὸ δρόμο γιὰ τῆ νομοθεσία ἐκείνου. Ἐκαμε δηλαδὴ
 9 τοὺς Ἀθηναίους πιό ἀπλοὺς στίς θρησκευτικὲς τελετές, καὶ στὰ
 πένθη πιό μετρημένους, μέ τὸ νά ἀναμειξοῦ ἀμέσως κάποιοι
 θυσίες στίς κηδεῖες καὶ νά ἀφαιρέσει τὸ ὄμο καὶ βαρβαρικό
 στοιχεῖο, τὸ ὁποῖο ἐπικράτουσε πρωτύτερα στίς ἐκδηλώσεις τῶν
 10 πιό πολλῶν γυναικῶν. Καὶ τὸ σπουδαιότερο ἀπ' ὅλα, μέ θυσίες,
 μέ καθαρμούς καὶ μέ ἱερά, πού ἴδρυσε, κανόνισε τίς τελετές τῶν
 μυστηρίων, ἐξάγνισε τὴν πόλη καὶ τὴν ἔκαμε ὑπάκουη στὸ δι-
 καιο καὶ πιό πρόθυμη νά μονοιάσει. Λένε ἀκόμα γιὰ τὸν Ἐπιμε-

νίδη πώς, όταν αντίκρισε τή *Μουνυχία* καί τήν παρατήρησε γιά
 πολλή ώρα, εἶπε σέ ὄσους παρευρίσκονταν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι
 τυφλός μπροστά στό μέλλον. Ἐάν ἤξεραν δηλαδή ἀπό πρὶν οἱ
 Ἀθηναῖοι πόσες στενοχώριες ἐμελλε νά φέρει στήν πόλη ἢ το-
 11 ποθεσία αὐτή, θά τήν ἔτρωγαν μέ τά ἴδια τους τά δόντια. Μιά
 παρόμοια πρόβλεψη λένε ὅτι εἶχε κάμει καί ὁ Θαλῆς. Ἐδῶσε
 ἐντολή νά τόν θάψουν, ὅταν πεθάνει, σέ μία ἀσήμαντη καί πα-
 12 ραμελημένη περιοχή τῆς Μιλήτου προλέγοντας ὅτι τό μέρος
 αὐτό θά γίνει κάποτε ἡ ἀγορά τῶν Μιλησίων. Τόν Ἐπιμενίδη
 λοιπόν θαύμασαν πάρα πολύ οἱ Ἀθηναῖοι καί θέλησαν νά τοῦ
 προσφέρουν πολλά χρήματα καί μεγάλες τιμές. Ἐκεῖνος ὅμως
 ζήτησε καί πῆρε μόνο ἕνα κλαδί τῆς ἱερῆς ἐλιάς καί κατόπι
 ἔφυγε.

ΚΕΦ. 13

*Ἡ κατάσταση
 πού ἐπικρατοῦ-
 σε στήν Ἀθήνα
 πρὶν γίνει ἄρ-
 χοντας ὁ Σό-
 λων.*

1 Ὅταν κόπασε ἡ ἀναταραχή γιά τήν ὑπόθεση τοῦ Κύλωνα καί
 ἐξορίστηκαν, ὅπως εἶπαμε, οἱ «ἐναγεῖς», ξανάρχισαν στήν Ἀθή-
 να οἱ παλιές πολιτικές διαμάχες καί ἡ πόλη χωρίστηκε σέ τό-
 2 σες μερίδες ὅσες γεωγραφικές περιοχές εἶχε ὁ τόπος. Οἱ πῖο
 δημοκρατικοί δηλαδή ἦταν οἱ *Διάκριοι* καί οἱ πῖο ὀλιγαρχικοί
 οἱ *Πεδιεῖς*. Ἡ τρίτη μερίδα οἱ *Πάραλοι*, προτιμώντας ἕνα ἐνδιά-
 3 μεσο καί ἀνάμεικτο τύπο πολιτεύματος, στέκονταν ἐμπόδιο καί
 δέν ἄφηναν μήτε τόν ἕνα μήτε τόν ἄλλο νά ἐπικρατήσῃ. Τήν
 ἐποχή αὐτή ἐπίσης ἡ ἀνισότητα ἀνάμεσα στούς πλουσίους καί
 στούς φτωχοῦς εἶχε φτάσει, θά ἔλεγε κανεῖς, στό κορυφώμά της.
 Ἡ πόλη βρισκόταν σέ πολύ δύσκολη θέση καί φαινόταν ὅτι ὁ
 4 μόνος τρόπος νά σταθεροποιηθεῖ ἡ κατάσταση καί νά πάσουν
 οἱ ταραχές ἦταν νά ἐπιβληθεῖ τυραννικό πολίτευμα. Ὅλος ὁ
 λαός ἦταν χρεωμένος στούς πλουσίους. Εἶτε δηλαδή καλλιεργ-
 οῦσαν τή γῆ καί πλήρωναν σ' ἐκείνους τό ἕνα ἕκτο ἀπό τά εἰ-
 σοδήματά τους καί ὀνομάζονταν γι' αὐτό *ἐκτημόριοι* καί *θητες*,
 εἶτε ἔπαιρναν δάνεια μέ ἐγγύηση τό σῶμα τους καί γίνονταν
 ἔτσι ὑποχείριοι στούς δανειστές τους, πού μπορούσαν νά τοῦς
 5 κάνουν δούλους στὸν ἴδιο τους τὸν τόπο ἢ νά τοῦς πουλήσουν
 στά ξένα. Πολλοὶ μάλιστα ἀναγκάζονταν νά πουλοῦν καί τά ἴδια
 τους τά παιδιά —γιατί δέν τό ἐμπόδιζε ὁ νόμος— ἢ νά φεύγουν
 ἀπό τήν πόλη ἀναγκασμένοι ἀπό τή σκληρότητα τῶν δανει-

στῶν. Οἱ περισσότεροι τότε καί οἱ πῖό δυνατοί ἄρχισαν νά ἐρ- 6
χονται σέ ἐπαφή καί νά παρακινοῦν ὁ ἕνας τόν ἄλλον νά μή
μείνουν πιά ἀδρανεῖς, ἀλλά, ἐκλέγοντας ἀρχηγό ἕναν ἄνθρωπο
τῆς ἐμπιστοσύνης τους, νά ἀπαλλάξουν ὅσους εἶχαν ἐκπρό-
θεσμα χρέη, νά κάμουν νέα διανομή τῆς γῆς καί νά ἀλλάξουν
ριζικά τό πολίτευμα.

ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 14-24)

Τότε λοιπόν οἱ πῖό μυαλωμένοι Ἀθηναῖοι, βλέποντας ὅτι 1
μόνο ὁ Σόλων βρισκόταν πραγματικά ἐξω ἀπό τά ἁμαρτήματα
αὐτά καί ὅτι δέ συμμετεῖχε οὔτε στίς ἀδικίες τῶν πλουσίων οὔτε
πιεζόταν ἀπό τίς ἀνάγκες τῶν φτωχῶν, τόν παρακαλοῦσαν νά
ἀναλάβει τήν ἐξουσία καί νά δώσει τέλος στίς διαφορές. Ὁ 2
στόσο ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος ἀναφέρει ὅτι ὁ Σόλων γιά τή σωτηρία
τῆς πόλης παραπλάνησε καί τίς δύο παρατάξεις μέ τό νά ὑπο-
σχεθεῖ κρυφά στούς ἀπόρους ἀπό τή μιὰ μεριά, πῶς θά μοιράσει
τῆ γῆ καί στούς πλουσίους ἀπό τήν ἄλλη, πῶς θά ἐξασφαλίσει
τά χρήματα πού εἶχαν δανείσει. Ὁ ἴδιος ὁμως ὁ Σόλων λέει ὅτι 3
δίσταζε στήν ἀρχή νά καταπιαστεῖ μέ τίς ὑποθέσεις τῆς πολι-
τείας καί ὅτι φοβόταν τῆς μιᾶς μερίδας τή φιλοχρηματία καί
τῆς ἄλλης τήν ἀλαζονεῖα. Πάντως τόν ἐξέλεξαν ἄρχοντα μετά
τό Φιλόμβροτο καί ταυτόχρονα συμφιλιωτή καί νομοθέτη, ἀφοῦ
τόν δέχτηκαν μέ προθυμία οἱ πλούσιοι ὡς εὔπορο καί οἱ φτωχοί 4
ὡς ἐντιμο ἄνθρωπο. Λένε ἀκόμη ὅτι κυκλοφοροῦσε καί ἕνας
λόγος του, πού παλαιότερα εἶχε πεῖ, ὅτι ἡ ἰσότητα δέ φέρνει
πόλεμο, καί ὅτι ἡ φράση αὐτή ἄρεσε καί στούς πλουσίους καί
στούς φτωχοῦς, ἐπειδή οἱ πρῶτοι περίμεναν ὅτι θά κερδί-
σουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀξία καί τήν ὑπεροχή τους καί οἱ ἄλ-
λοι μέ τήν ἀναλογία καί τόν ἀριθμό τους. Ἔτσι καί τά δύο μέρη
ἔτρεφαν μεγάλες ἐλπίδες καί οἱ ἡγέτες τους συμβούλευαν μέ ἐ-
πιμονή τό Σόλωνα νά δεχτεῖ τό ἀξίωμα τοῦ τυράννου καί προ-
σπαθοῦσαν νά τόν πείσουν νά κυβερνήσει τήν πόλη μέ τόλμη
τώρα πού θά γινόταν κύριος τῆς ἐξουσίας. Μά καί πολλοί ἀπό 5
τούς πολίτες πού δέν ἀνήκαν σέ καμιά ἀπό τίς δύο αὐτές μερί-
δες, ἐπειδή ἔβλεπαν ὅτι ἡ ἀλλαγή στήν πολιτεία μέ τή λογική

1 ΚΕΦ. 14

Ἁ Σόλων ἐ-
κλέγεται ἄρχον-
τας (594 π.Χ.)

2

3

4

5

- καί τό νόμο ἦταν ἔργο κοπιαστικό καί δύσκολο, δέν ἀπέκρουαν
 τήν ἀνάθεση τῆς ἐξουσίας σέ ἕναν, στόν πίο δίκαιο καί πίο
 6 μυαλωμένο. Μερικοί λένε μάλιστα ὅτι ὁ Σόλων πῆρε καί ἕναν
 τέτοιο χρησμό ἀπό τούς Δελφούς:

Στοῦ карабиου τή μέση κάθισε
 καί γίνου ὁ κυβερνήτης.

Οἱ Ἀθηναῖοι οἱ πίο πολλοί θέ νά `ναι στό πλευρό σου.

- 7 Οἱ φίλοι του προπάντων τόν κάκιζαν, ἐπειδή ἀποδοκίμαζε τή
 μοναρχία μόνο ἀπό ἀντιπάθεια γιά τό ὄνομά της, σάν νά μήν
 τήν ἔκανε ἀμέσως νόμιμη βασιλεία μέ τήν ἀρετή του αὐτός πού
 ἔπαιρνε τό ἀξίωμα. Ἔτσι εἶχε γίνει παλαιότερα μέ τούς Εὐβοεῖς,
 πού διάλεξαν τύραννο τόν *Τυννώδα* καί τώρα μέ τούς Μυτι-
 ληναίους, πού διάλεξαν τόν *Πιττακό*. Τίποτε ὁμως ἀπό αὐτά δέν
 8 ἄλλαξε τήν ἀπόφαση τοῦ Σόλωνα. Εἶπε, λένε, στούς φίλους του
 ὅτι ἡ τυραννίδα εἶναι ἕνας ὠραῖος τόπος, πού δέν ἔχει ὁμως
 ἔξοδο. Καί στά ποιήματά του ἔγραψε ἀπαντώντας στόν Φῶκο:

Τή γῆ μου τήν πατρίδα ἄν πόνεσα,

στήν τυραννία, στή βία τήν ἄσπλαχνη ἄν δέν ἄπλωσα

τό χέρι-μόλῦσμα καί ντρόπιασμα στό κλέος μου,

δέ μετανοιῶνω. Ἐγώ μιά μέρα θά ἐπιπλεύσω

στούς ἀνθρώπους.

- Ἐπίσης ἀπό αὐτά εἶναι φανερό ὅτι εἶχε μεγάλη φήμη καί πρίν συν-
 9 τάξει τούς νόμους του. Γιά ὅσα ἐξᾶλλου ἔλεγαν πολλοί περιγε-
 λώντας τον, ἐπειδή ἀπέφυγε νά γίνει τύραννος, ἔγραψε:

«Ὁ Σόλων ἄντρας γνωστικός, μέ νοῦ δέν εἶναι.

Τοῦ ἴδωσεν ἡ τύχη τά καλά, τ' ἀπόδιωξε.

Ψάρεψε λεία, δέν ἀποτράβηξε τό δίχτυ,

θαμπώθηκε ὁ λιγόψυχος, ὁ ἄμυαλος».

Τί θέλαν, θεέ μου: νά ἐξουσιάσω, νά σωρέψω πλοῦτη,

μιά μέρα τύραννος ν' ἀνέβω στήν Ἀθήνα,

κι ἄσκός κατόπι νά χαθῶ, ἡ γενιά μου θρύψαλα.

ΚΕΦ. 15

Ἡ πολιτική
 τοῦ Σόλωνα.

- 1 Αὐτά τά λόγια ἔβαλε στό ποιήμά του ὁ Σόλων νά λένε γιά
 τόν ἴδιο, οἱ πολλοί καί οἱ ἀνάξιοι. Αὐτός ὥστόσο, μολονότι ἀρ-
 τηριοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

νήθηκε νά γίνει τύραννος, ἄσκησε τήν ἐξουσία χωρίς νά φανεῖ ὑπερβολικά μαλακός καί συνέταξε τούς νόμους του χωρίς νά δείξει ἀδυναμία οὔτε ὑποχωρητικότητα στούς ἰσχυρούς, οὔτε ἀκόμη καί γιά νά εὐχαριστήσῃ αὐτούς πού τόν εἶχαν ἐκλέξει. Γιά ὅσα πράγματα ὁμως δέν ἦταν σίγουρος, δέν ἐφάρμοζε θεραπεία οὔτε ἔκανε καινοτομίες, ἐπειδή φοβόταν μήπως, προκαλώντας μεγάλη ἀναστάτωση καί ταραχή, δέ θά εἶχε ὕστερα τή δύναμη νά ξαναβάλῃ σέ τάξη τήν πόλη καί νά τήν ἀνασυγκροτήσῃ καλύτερα. "Ὅσα πάλι ἔλπιζε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι θά τά δέχονταν, ἂν τούς τά πρᾶτεινε ἢ θά τά ὑπόμεναν, ἂν τούς ἐξανάγκαζε, αὐτά τά ἔκανε, ὅπως λέει ὁ ἴδιος,

καί βία μαζί καί δίκιο συνταιριάζοντας.

2 Γι' αὐτό, ὅταν ἀργότερα τόν ρώτησαν ἂν ἔδωσε τούς καλύτερους νόμους στούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Τούς καλύτερους πού θά μπορούσαν νά δεχτοῦν.»

3 Οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς λένε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν μέ κομψό τρόπο ἤπιες ἐκφράσεις γιά νά σκεπάζουν μέ ὥραιες καί εὐγενικές λέξεις τά δυσάρεστα πράγματα. Ἔτσι ἔλεγαν τούς φόρους συνεισφορές, τίς φρουρές, πού ἔβαζαν στίς πόλεις, προστασία, τίς φυλακές οἰκήματα. Καί αὐτό ἦταν ἐπινόηση τοῦ Σόλωνα, πού πρῶτος, ὅπως φαίνεται, ὀνόμασε τή διαγραφή τῶν χρεῶν *σεισάθεια*. Αὐτό ἦταν καί τό πρῶτο νομοθετικό του μέτρο: ὄρισε νά διαγραφοῦν τά χρέη πού ὑπῆρχαν ὡς τότε καί στό μέλλον νά μή δίνονται δάνεια μέ ἐνέχυρο τό ἀνθρώπινο σῶμα. Παρ' ὅλα αὐτά μερικοί συγγραφεῖς, ὅπως ὁ Ἀνθροτίων, ἔγραψαν ὅτι οἱ φτωχοί ἔμειναν εὐχαριστημένοι, ἐπειδή ἀνακουφίστηκαν ὄχι ἀπό τήν ὀλοκληρωτική διαγραφή τῶν χρεῶν, ἀλλά ἀπό τήν ἐλάττωση τῶν τόκων καί ὀνόμασαν *σεισάθεια* καί τό εὐεργέτημα αὐτό, καί τήν αὔξηση πού ἔγινε παράλληλα στίς μονάδες βάρους καί στήν τιμή τοῦ νομίσματος. 4 Ἔδωσε δηλαδή ὁ Σόλων στή μνά ἀξία ἑκάτὸ δραχμῶν, ἐνῶ προηγουμένως εἶχε ἐβδομήντα τρεῖς. Μέ τόν τρόπο αὐτό ἐκεῖνοι πού ξεπλήρωναν τά χρέη τους, ἔδιναν πίσω τό ἴδιο ποσό ἀριθμητικά, μικρότερο ὁμως σέ ἀξία, καί ἔτσι εἶχαν μεγάλη ὠφέλεια χωρίς νά ζημιώνονται ἐκεῖνοι πού ἔπαιρναν πίσω τά χρήματά τους.

- 5 Οί πίο πολλοί ὄμως συγγραφείς λένε ὅτι ἡ σεισάχθεια ἦταν ἡ
 διαγραφή ὄλων τῶν χρεῶν καί τά ποιήματα τοῦ Σόλωνα συμφω-
 6 νοῦν πίο πολύ μέ τή μαρτυρία αὐτή. Ὑπερῆφανεύεται δηλαδή σ'
 αὐτά ὅτι ἀπό τή γῆ πού ἦταν ὑποθηκευμένη,

*πάνωθι της πέτρες σήκωσε πολλές
 τῶν χρεῶν σημάδια. Σκλάβια πρώτα αὐτή ἔτανε
 καί τώρα λεύτερη εἶναι*

καί ἀπό τοὺς πολίτες, ὅσοι εἶχαν γίνει φυγόδικοι, ἐπειδὴ χρω-
 στοῦσαν, ἄλλους ξανάφερε ἀπό τὰ ξένα, ὅπου

*γυρνώντας δῶ κι ἐκεῖ
 τὴν ἀττική τὴ γλώσσα εἶχαν ξεχάσει πιά
 κι ἄλλους πού ἀπ' τῆς σκλαβιάς ὑποφέραν τὴν ντροπή
 ἐδῶ στὸν τόπο,*

- 7 τοὺς ἔδωσε ἐλευθερία. Τοῦ συνέβη ὄμως, λένε, καί κάτι πάρα
 πολύ ὀδυνηρό ἀπὸ τὴν πράξη του ἐκεῖνη. Καθὼς ξεκίνησε νά
 ξεγράψει τὰ χρεῖα καί ζητοῦσε νά βρεῖ τὰ κατάλληλα ἐπιχειρή-
 8 ματα καί τὴ σωστή ἀρχή, ἔκαμε γνωστό στοὺς πίο ἐμπιστοὺς
 καί στενοὺς φίλους του, στὸν ὄμιλο δηλαδή τοῦ Κόνωνα, τοῦ
 Κλεινία καί τοῦ Ἰππονίκου, ὅτι δέν πρόκειται νά θίξει τὴ γῆ,
 σκοπεύει ὄμως νά καταργήσει τὰ χρεῖα. Αὐτοί, προτοῦ ἐξαγγελ-
 θεῖ τό μέτρο, ἔτρεξαν καί δανείστηκαν πολλὰ χρήματα ἀπὸ τοὺς
 πλουσίους καί ἀγόρασαν μεγάλες ἐκτάσεις. Ἐπειτα, ὅταν δημο-
 9 σιεύτηκε ὁ νόμος, ἐκεῖνοι ἐξακολούθησαν νά καρπώνονται τὰ
 κτήματα, ἐνῶ δέν ἔδωσαν πίσω τὰ χρήματα στοὺς δανειστῆς
 τοὺς καί ἐγιναν αἰτία νά δεχτεῖ ὁ Σόλων πολλές κατηγορίες καί
 συκοφαντίες, σάν νά μὴν ἦταν καί ὁ ἴδιος ἕνας ἀπὸ αὐτοὺς πού
 ἀδικήθηκαν, ἀλλὰ ἀπὸ αὐτοὺς πού ἀδίκησαν. Ἡ κατηγορία
 ὄμως αὐτὴ ἐξανεμίστηκε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ὑπόθεση τῶν πέντε
 τάλαντων. Βρέθηκε δηλαδή νά ἔχει δανείσει καί ὁ ἴδιος πέντε
 τάλαντα, τὰ ὅποια πρώτος, κατὰ τό νόμο, τὰ χάρισε. Ἄλλοι
 μάλιστα, ὅπως ὁ *Πολύζηλος ὁ Ρόδιος*, λένε πῶς τὰ τάλαντα ἦταν
 δεκαπέντε. Οἱ φίλοι του πάντως ὀνομάστηκαν ἀπὸ τότε «*χρεο-*
κοπίδες».

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Δέν ἱκανοποίησε ὡστόσο ὁ Σόλων κανέναν, ἀλλά δυσaréστη-
 σε καί τούς πλουσίους μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν καί πιό πολύ
 ἀκόμα τούς φτωχοῦς, ἐπειδή δέν ξαναμοίρασε τή γῆ, ὅπως εἶχαν
 ἐλπίζει, οὔτε ἔφερε τήν ἀπόλυτη ἰσότητα στίς περιουσίες, ὅπως
 εἶχε κάνει ὁ *Λυκούργος*. Ἐκεῖνος ὁμως ἦταν ἐνδέκατος ἀπόγονος
 τοῦ Ἡρακλῆ, ἦταν βασιλιάς πολλά χρόνια στή Λακεδαίμονα
 καί εἶχε μεγάλο κύρος, φίλους καί δύναμη, πού τόν βοηθοῦσε
 νά πραγματοποιήσει τά σωστά σχέδιά του γιά τό πολίτευμα.
 Καί χρησιμοποιώντας πιό πολύ τή βία παρα τήν πειθῶ — *σέ ση-*
μεῖο μάλιστα νά τοῦ βγάλουν τό μάτι— κατόρθωσε τό πιό
 σπουδαῖο γιά τή σωτηρία καί τήν ὁμόνοια μιᾶς πόλης, νά μὴν
 ὑπάρχουν δηλαδή πλούσιοι καί φτωχοί πολίτες. Τέτοιο πράγμα
 ὁ Σόλων δέν μπόρεσε νά πετύχει, γιατί ἦταν ἄνθρωπος τοῦ λαοῦ
 καί δέν εἶχε μεγάλη περιουσία. Καί πάλι ὁμως δέν ἔκαμε λιγό-
 τερα ἀπό τή δύναμη πού διέθετε, ἔχοντας στήριγμα μόνο τήν
 κρίση του καί τήν ἐμπιστοσύνη τῶν πολιτῶν. Ὅτι δυσaréστησε
 3 τούς πολλούς πού εἶχαν ἐλπίζει ἄλλα, τό λέει καί ὁ ἴδιος:

Ἄνοητα τότε συλλογίστηκαν καί τώρα χολιασμένοι
 λοξά μέ βλέπουν ὅλοι σάν ἐχθρό.

Λέει ὁμως καί ὅτι ἄν ἄλλος στή θέση του ἔπαιρνε τήν ἴδια
 4 δύναμη,

νά συγκρατήσει δέ θά μπόρειε τό λαό
 καί δέ θά σταματοῦσε, ὥσπου, ταράζοντας
 τό γάλα, θά ἔβγαζε ὄλο τό καϊμάκι του.

Γρήγορα ὁμως οἱ πολίτες ἀναγνωρίζοντας τό συμφέρον τους
 5 καί ἀφήνοντας κατά μέρος τά παράπονα ἔκαμαν μιά θυσία ὅλοι
 μαζί πού τήν ὀνόμασαν *θυσία τῆς Σεισάχθειας*. Ἐπειτα ὄρισαν τό
 Σόλωνα ἀναμορφωτή καί νομοθέτη τοῦ κράτους μέ ἀπεριόριστη
 δικαιοδοσία γιά ὅλα: ἀρχές, ἐκκλησίες, δικαστήρια, βουλές καί
 μέ τό δικαίωμα νά ὀρίσει αὐτός τί περιουσία ἔπρεπε κανεῖς νά
 ἔχει γιά τά ἀξιώματα αὐτά, νά ὀρίσει καί τόν ἀριθμό τῶν μελῶν
 τους, τή διάρκεια τῶν ἐργασιῶν τους, καί ἀκόμα νά καταργή-
 σει ἢ νά διατηρήσει ὅ,τι νόμιζε ἀπό τούς θεσμούς πού ὑπῆρχαν
 καί ἴσχυαν.

1 ΚΕΦ. 16
Ἀρχική δυσ-
ρέσκεια τῶν
Ἀθηναίων ἀπό
 2 *τά μέτρα τοῦ*
Σόλωνα. Σύγ-
κριση μέ τή νο-
μοθεσία τοῦ
Λυκούργου.

ΚΕΦ. 17

Κατάργηση τῶν νόμων τοῦ Δράκωντα.

- 1 Πρῶτα-πρῶτα λοιπόν ὁ Σόλων κατάργησε τοὺς νόμους τοῦ Δράκωντα —ἐκτός ἀπὸ τοὺς σχετικούς μὲ τὴν ἀνθρωποκτονία—
- 2 ἐπειδὴ ἦταν αὐστηροὶ καὶ πρόβλεπαν βαριεὲς ποινές. Ὑπῆρχε μιά ποινὴ σχεδόν γιὰ ὅλους τοὺς ἐνόχους, ὁ θάνατος, ὥστε καὶ ὅσοι καταδικάζονταν γιὰ ὀκνηρία νὰ θανατώνονται, καὶ αὐτοὶ
- 3 πού ἐκλεψαν λαχανικά ἢ φρούτα νὰ τιμωροῦνται τὸ ἴδιο ὅπως οἱ ἱερόσυλοι καὶ οἱ δολοφόνοι. Γι' αὐτὸ ἔμεινε ἀργότερα περίφημη ἡ φράση τοῦ Δημάδη, πού εἶπε ὅτι ὁ Δράκων ἔγραψε τοὺς
- 4 νόμους του μὲ αἷμα καὶ ὄχι μὲ μελάνι. Ὁ ἴδιος ὁ Δράκων, ὅπως λένε, ὅταν ρωτήθηκε, γιατί θέσπισε τὴν ποινὴ τοῦ θανάτου γιὰ τὰ πῖο πολλὰ ἀδικήματα, ἀποκρίθηκε ὅτι στὰ μικρὰ νόμιζε πὼς ἄξιζε αὐτὴ ἡ τιμωρία, ἐνῶ γιὰ τὰ μεγάλα δὲν ἔμενε μεγαλύτερη.

ΚΕΦ. 18

Χωρισμός τῶν πολιτῶν σὲ τάξεις. Μέτρα προστασίας τοῦ λαοῦ.

- 1 Ἐπειτα ὁ Σόλων θέλοντας νὰ ἀφήσει στοὺς πλουσίους ὅλα τὰ ἀξιώματα πού εἶχαν, ἀλλὰ στὰ ὑπόλοιπα νὰ πάρει μέρος καὶ ὁ λαὸς πού ὡς τότε ἦταν ἀμέτοχος, διαχώρισε τοὺς πολίτες μὲ βάση τὰ εἰσοδήματά τους. Ἔτσι ὅσους εἶχαν ἐτήσιο εἰσόδημα, σὲ ξηρά καὶ ὑγρά προϊόντα μαζί, πεντακόσια μέτρα τοὺς τοποθέτησε στὴν πρώτη κατηγορία καὶ τοὺς ὀνόμασε πεντακοσιομέδιμνους. Στὴ δεύτερη κατηγορία ἔβαλε αὐτοὺς πού εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ συντηροῦν ἄλογο ἢ εἶχαν εἰσόδημα τριακόσια μέτρα· αὐτοὺς τοὺς ὀνόμαζαν ἰππεῖς. Ζευγίτες ὀνομάστηκαν ὅσοι ἀνήκαν στὴν τρίτη κατηγορία καὶ ἦταν αὐτοὶ πού εἶχαν εἰσόδημα
- 2 διακόσια μέτρα καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη προϊόντων. Ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι πολίτες ὀνομάστηκαν *θητες*: σ' αὐτοὺς δὲν ἔδωσε κανένα ἀξίωμα, ἀλλὰ ἔπαιρναν μέρος στὴ διοίκηση τῆς πολιτείας μὲ τὸ νὰ συμμετέχουν στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ στὰ δικαστήρια.
- 3 Στὴν ἀρχὴ τὸ δικαίωμα αὐτὸ φάνηκε πὼς δὲν ἦταν τίποτε, ἀργότερα ὁμως ἀποδείχτηκε ὅτι εἶχε πολὺ μεγάλη σπουδαιότητα, ἀφοῦ οἱ πῖο πολλές διαφορὲς κατέληγαν στοὺς δικαστές. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς διαφορὲς ἐκεῖνες πού ὄρισε νὰ τίς κρίνουν οἱ ἄρχοντες ἔδωσε τὴ δυνατότητα νὰ κάνουν ἔφεση στὸ δικαστήριο, ὅσοι ἤθελαν. Λένε ἀκόμη, ὅτι μὲ τὸ νὰ γράψει τοὺς νόμους του μὲ ἀσάφεια καὶ μὲ τρόπο πού νὰ ἐπιδέχονται πολλὲς ἀμφισβητήσεις, ἔδωσε πῖο πολλὴ δύναμη στὰ δικαστήρια. Μὴ μπορώντας δηλα-
- 4 Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

δὴ οἱ πολῖτες νά λύσουν τίς διαφορές τους μέ τή βοήθεια τοῦ νόμου, συνέβαινε νά ἔχουν ἀδιάκοπα ἀνάγκη ἀπό δικαστές, νά προσφεύγουν σ' αὐτούς γιά κάθε ἀμφισβητούμενο ζήτημα καί νά γίνουν κατὰ κάποιο τρόπο οἱ δικαστές κύριοι τοῦ νόμου. Ἐπαινεῖ μάλιστα ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του γιά τά μέτρα πού πήρε μέ τούς στίχους:

"Ὅσο χρειάζεται ἐδῶκα δικαίωμα στους πολίτες
καί δέν ἀφαίρεσα τιμές ἢ ἐμοίρασα ἄλλες σ' ἄλλους·
καί σ' ὅσους ἦταν δυνατοί καί θαυμαστοί στά πλούτη
τούς εἶπα χρήματ' ἄνομα ποτές τους νά μήν ἔχουν·
καί μπῆκα ἀνάμεσα στους δύο δίκαιος κριτής κι ἀσπίδα,
κι ἄδικη νίκη ἐγώ ποτέ δέν ἄφησα νά γίνει.

Πιστεύοντας ἀκόμα ὅτι ἔπρεπε νά προστατέψει πιά πολὺ τόν ἀδύναμο λαό, ἔδωσε τό δικαίωμα σέ κάθε πολίτη νά καταφύγει στά δικαστήρια γιά νά ὑπερασπίσει τόν ἀδικημένο. Ἄν δηλαδή κάποιος τύχαινε νά χτυπηθεῖ ἢ νά ὑποστει βία ἢ ὅποιαδήποτε ζημιά, ἐπιτρεπόταν, ὅποιοσδήποτε πολίτης μπορούσε καί ἤθελε, νά καταγγεῖλει καί νά φέρει στά δικαστήρια τό δράστη. Μέ τόν τρόπο αὐτό σωστά ὁ νομοθέτης συνήθιζε τούς πολίτες νά συναίσθάνονται σάν μέλη τοῦ ἴδιου σώματος καί νά συμπάσχουν. Ἄναφέρουν μάλιστα καί κάποια λόγια του πού συμφωνοῦν μέ αὐτόν τό νόμο. Κάποτε δηλαδή πού τόν ρώτησαν ποιά εἶναι ἡ πόλη μέ τήν καλύτερη διοίκηση, ἀπάντησε: «Ἐκείνη στήν ὁποία οἱ πολίτες πού δέν ἔχουν ἀδικηθεῖ οἱ ἴδιοι καταγγέλλουν καί τιμωροῦν τούς ἐνόχους τῆς ἀδικίας μέ τόσο ζήλο, ὅσο καί οἱ ἀδικημένοι.»

Ἐκεῖ ὁ Σόλων συγκρότησε καί τή *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* πού τήν ἀποτελοῦσαν ὅσοι εἶχαν προηγουμένως γίνει ἕνα ἔτος ἄρχοντες γι' αὐτό ἦταν καί ὁ ἴδιος μέλος της, ἀφοῦ εἶχε διατελέσει ἄρχοντας. Ἐπειδή ἐξάλλου ἐβλεπε τό λαό νά τό παίρνει ἐπάνω του καί νά ἀποθρασύνεται μέ τή διαγραφή τῶν χρεῶν, ἵδρυσε καί μιᾶ δεύτερη βουλή μέ ἑκατό ἄντρες ἀπό καθεμίᾶ ἀπό τίς τέσσερις φυλές πού εἶχε ἡ πόλη. Αὐτούς τούς ἔβαλε νά ἐξετάζουν κάθε θέμα πρῖν ἀπό τό λαό καί νά μήν ἀφήνουν καμιᾶ

1 ΚΕΦ. 19
Ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου.

- 2 ὑπόθεση νά πηγαίνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, χωρίς νά τήν ἔχουν κρίνει ἀπό πρίν. Τή βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου τήν ὄρισε ἐπιτηρητή σέ ὄλα καί φύλακα τῶν νόμων, πιστεύοντας πώς ἡ πόλη μέ τίς δυό βουλές, σάν πλοῖο πού ἔχει ρίξει δυό ἄγκυρες, θά κλυδωνιζόταν λιγότερο καί ὁ λαός θά ἔμενε πιό ἤρεμος.

Περίληψη παρ. 3-5

Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς λένε πώς ἡ Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου ἰδρύθηκε ἀπό τό Σόλωνα μέ τόν τρόπο πού εἰπώθηκε παραπάνω. Ἔχουμε ὅμως καί μαρτυρία ὅτι ὑπῆρχε καί πρίν ἀπό τό Σόλωνα καί τή νομοθεσία του. Ὁ ἀναγνώστης καλεῖται νά ἐξετάσει καί νά κρίνει καί ὁ ἴδιος τό θέμα.

ΚΕΦ. 20

1 Ὁ νόμος γιά ὁσους ἔμεναν ἀδιάφοροι γιά τά πολιτικά ζητήματα.

Ἀπό τούς ἄλλους νόμους τοῦ Σόλωνα ιδιαίτερα χαρακτηριστικός καί παράξενος εἶναι ἐκεῖνος πού ὀρίζει ὅτι χάνει τά πολιτικά του δικαιώματα ὁποῖος μένει οὐδέτερος σέ περίπτωση πού θά ξεσποῦσε ἐμφύλια διαμάχη στήν πόλη. Ἦθελε, ὅπως φαίνεται, ὁ Σόλων κανένας πολίτης νά μὴ μένει ἀδιάφορος καί ἀσυγκίνητος γιά τά δημόσια ζητήματα κοιτάζοντας μόνο πῶς νά ἐξασφαλίσει τά δικά του συμφέροντα, οὔτε νά καυχίεται πῶς δέν πονᾷ κι αὐτός καί δέν πάσχει μέ τά δεινά τῆς πατρίδας του. Ἀντίθετα, ἔπρεπε ὁ πολίτης ἀπό τήν ἀρχή νά παίρνει θέση πλάϊ σ'αὐτούς πού ἐνεργοῦν πιό σωστά καί πιό δίκαια καί νά κινδυνεύει μαζί τους καί νά τούς βοηθᾷ, ἀντί νά περιμένει ἀκίνδυνα νά δεῖ ποιός θά νικήσει.

Περίληψη κεφ. 20, 2-8, κεφ. 21-24

Ἡ νομοθεσία τοῦ Σόλωνα μέ ἄλλες λεπτομερειακές διατάξεις τῆς ρύθμιζε καί θέματα σχετικά μέ τή ζωή καί μέ τό γάμο τῶν γυναικῶν, καταργοῦσε τήν προίκα καί ἔπαιρνε διάφορα μέτρα, ὥστε οἱ γάμοι τῶν πολιτῶν νά εἶναι ταιριαστοί. Ἄλλες διατάξεις ἀπαγόρευαν νά κακολογεῖ κανεῖς τούς πεθαμένους, γιατί ἦταν ἱεροί, ἀλλά καί γιά νά μὴ διαιωρίζονται οἱ ἐχθρες. Προβλέπονταν ἀκόμα καί μικρές ποινές γιά τούς πολίτες πού ἔδειχναν ὑβριστική ἢ προσβλητική συμπεριφορά πρὸς τούς ἄλλους, ἰδίως σέ ὀρισμένους δημόσιους χώρους.

Ἐπιτυχημένοι ἦταν καὶ ὁ νόμος τοῦ Σόλωνα γιὰ τὶς διαθήκες, ὁ ὁποῖος ἄφηγε, μὲ ὀρισμένους ὄρους, ἐλευθερία στὸν πολίτη νὰ διαθέσει τὴν περιουσία του ὅπως ἤθελε. Ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ ταξίδια τῶν γυναικῶν καὶ γιὰ τὶς πένθιμες ἢ ἑορταστικές ἐκδηλώσεις τοὺς ἔκανε νόμο πού νὰ ἐμποδίζει τὶς κάθε λογῆς ὑπερβολές.

Ὁ Σόλων, ἐπειδὴ ἔβλεπε τὸ ἄγονο ἔδαφος τῆς Ἀττικῆς, ἔστρεψε τοὺς Ἀθηναίους στὰ διάφορα τεχνικά ἐπαγγέλματα καὶ παράλληλα θέσπισε ποινές γιὰ ἐκείνους πού ἔμεναν ἄεργοι. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι μὲ νόμο τοῦ Σόλωνα ὁ γιὸς δὲν εἶχε ὑποχρέωση νὰ συντηρεῖ τὸν πατέρα του, ἂν ἐκεῖνος δὲν τὸν ἔμαθε καμιά τέχνη. Ὑπῆρχαν ἀκόμη διατάξεις σχετικές μὲ τὴν ὕδρευση, τὴν ἄρδευση τῶν ἀγρῶν καὶ τὶς ἀποστάσεις ἀνάμεσα στὶς φυτεῖς. Ἀπὸ τὰ προϊόντα τῆς Ἀττικῆς ἐπιτρεπόταν νὰ γίνεται ἐξαγωγή μόνο στό λάδι.

Δικαίωμα νὰ πολιτογραφηθοῦν Ἀθηναῖοι εἶχαν μόνο ἐκεῖνοι οἱ ξένοι πού εἶχαν ἐξοριστεῖ ἰσόβια ἀπὸ τὴν πατρίδα τοὺς καὶ ἐκεῖνοι πού ἔρχονταν νὰ ἐγκατασταθοῦν μόνιμα στὴν Ἀθήνα, γιὰ νὰ ἀσκήσουν ἓνα ἐπάγγελμα. Ἦταν δηλαδή δεκτοὶ μόνο ὅσοι εἶχαν προϋποθέσεις νὰ γίνουν ἀφοσιωμένοι καὶ κοινωνικά χρήσιμοι πολῖτες.

Γενικά ὁ Σόλων «προσάρμοζε μᾶλλον τοὺς νόμους στὰ πράγματα, παρά τὰ πράγματα στοὺς νόμους» (κεφ. 22,3).

ΟΙ «ΑΞΟΝΕΣ». ΤΑΞΙΔΙΑ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 25-26)

Σὲ ὅλους τοὺς νόμους τοῦ ὁ Σόλων ἔδωσε ἰσχὺ γιὰ ἑκατὸ χρόνια. Γράφτηκαν ἐπάνω σὲ ξύλινους πίνακες, περιστρεφόμενους μέσα σὲ πλαίσια, πού κάτι λιγοστά λείψανά τοὺς σώζονταν ἀκόμα στὶς μέρες μας στό *Πρυτανεῖο*, καὶ ὀνομάστηκαν, ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, «κύρβεις». Γι' αὐτές λέει κάπου καὶ ὁ κωμωδιογράφος Κρατίνος:

Στοῦ Σόλωνα καὶ Δράκοντα τ' ὄνομα παίρνομε ὄρκο
πού τώρα μὲ τὶς κύρβεις τοὺς κριθάρι καβουρδίζουν.

Ὡστόσο μερικοὶ συγγραφεῖς ἰσχυρίζονται ὅτι «κύρβεις» ὀνομάστηκαν εἰδικὰ οἱ πίνακες πού περιείχαν τὶς διατάξεις τὶς σχε-

1 ΚΕΦ. 25

Τὶ ἦταν οἱ «ἄξονες». Τροποποίηση στό ἡμερολόγιο. Ὁ

2 Σόλων φεύγει ἀπὸ τὴν Ἀθήνα

- 3 τικές μέ τις θρησκευτικές τελετές και τις θυσίες, ἐνῶ οἱ ἄλλοι ὀνομάστηκαν «ἄξονες». Κοινό λοιπόν ἔδινε ὄρκο ἢ βουλή ὅτι θά τηρήσει σταθερά τοὺς νόμους τοῦ Σόλωνα καὶ καθένας χωριστά ἀπό τοὺς θεσμοθέτες στήν ἀγορά κοντά στήν «πέτρα», ὑποσχόταν ὅτι ἂν παραβεῖ κανένα ἀπό τοὺς νόμους του, θά ἀφιερώσει στοὺς Δελφοὺς ἄγαλμα χρυσό ἴσο μέ τό ἀνάστημά του.
- 4 Ὁ Σόλων ἐπίσης ἔχοντας παρατηρήσει ὅτι οἱ μῆνες δέν ἦταν κανονικοὶ καὶ ὅτι ἡ κίνηση τῆς σελήνης δέν ἦταν καθόλου σέ ἀρμονία οὔτε μέ τῆ δύση τοῦ ἡλίου, οὔτε μέ τήν ἀνατολή του, ἀλλά πολλές φορές τόν ἔφτανε καὶ τόν προσπερνοῦσε τήν ἴδια μέρα, ὄρισε νά ὀνομάζεται ἡ μέρα αὐτή «παλαιά καὶ νέα σελήνη». Θεωροῦσε ὅτι τό τμήμα τῆς ἡμέρας πρὶν ἀπό τή συνάντηση αὐτή ἀνῆκε στό μήνα πού τέλειωνε καὶ τό ὑπόλοιπο σ' ἐκεῖνον πού ἄρχιζε. Ἦταν, ὅπως φαίνεται, ὁ πρῶτος πού κατάλαβε σωστά τό στίχο τοῦ Ὁμήρου:

τοῦτος ὁ μῆνας ἅμα βγεῖ, κι ἅμα πατήσει ὁ ἄλλος

- 5 καὶ ὀνόμασε τήν ἐπόμενη μέρα «νουμηνία» (νέα σελήνη). Τήν ἀρίθμηση ἐξἄλλου τῶν ἡμερῶν ἀπό τήν εἰκοστή ὡς τήν τριακοστή τοῦ μηνός δέν τήν ἔκανε προσθέτοντας, ἀλλά μετρώντας ἀντίστροφα καὶ ἀφαιρώντας, ὅπως ἔβλεπε νά λιγοστεύει καὶ τό φῶς τῆς σελήνης.
- 6 Ὅταν οἱ νόμοι ἀνακοινώθηκαν, ἄρχισαν διάφοροι νά πηγαίνουν καθημερινά στό Σόλωνα καὶ τόν ἐπαινοῦσαν ἢ τόν κατηγοροῦσαν ἢ τόν συμβούλευαν νά προσθέσει ἢ ν' ἀφαιρέσει κάτι. Πάρα πολλοὶ ἦταν καὶ αὐτοὶ πού ζητοῦσαν νά μάθουν καὶ ρωτοῦσαν μέ ἐπιμονή καὶ τόν παρακαλοῦσαν νά τοὺς ἐξηγήσει καὶ νά τοὺς ξεκαθαρίσει τί ἦταν τό καθετί στοὺς νόμους του καὶ γιατί ἦταν βαλμένο ἔτσι. Αὐτός τότε βλέποντας ὅτι ἂν δέν ἔκανε αὐτό πού τοῦ ἔλεγαν, θά ἦταν ἀνάρμοστο καὶ ὅτι ἂν τό ἔκανε θά προκαλοῦσε ἐχθρότητες, καὶ θέλοντας νά γλιτώσει τελειωτικά ἀπό τίς δυσκολίες αὐτές καὶ νά ἀποφύγει τίς δυσარέσκειες καὶ τίς κατηγορίες τῶν πολιτῶν (γιατί «στά μεγάλα ἔργα, δύσκολο ν' ἀρέσεις σ' ὄλους», ὅπως εἶπε ὁ ἴδιος) βρῆκε πρόσχημα τὰ θαλασσινά ἐμπορικά ταξίδια, καὶ ἀφοῦ ζήτησε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους νά λειψεῖ ἀπό τήν πατρίδα του γιά δέκα χρόνια,

ἔφυγε. Ἐλπίζε ὅτι στό διάστημα αὐτό ὁ κόσμος θά συνήθιζε
τοὺς νόμους του.

Στὴν ἀρχὴ πῆγε στὴν Αἴγυπτο καὶ ἔμεινε, ὅπως ἀναφέρει ὁ
ἴδιος,

Πλάι στό γιαλό τοῦ Κάνωθου, πού χύνεται κι ὁ Νεῖλος.

Πέρασε λίγο καιρό φιλοσοφώντας μέ τοὺς γύρω ἀπό τόν Ψέ-
νωπη τόν Ἡλιοπολίτη καὶ τόν Σώγχη τόν Σαίτη, πού ἦταν ἀπό
τοὺς πιό σοφοὺς ἱερεῖς. Ἀπό αὐτοὺς ἄκουσε, ὅπως λέει ὁ Πλά-
των, καὶ τὴ διήγηση γιὰ τὴν Ἀτλαντίδα, πού ἐπιχείρησε νά τὴν
κάμει γνωστὴ μέ ποιήμά του στοὺς Ἕλληνας. Ἐπειτα ταξίδεψε
στὴν Κύπρο, ὅπου τὸν δέχτηκε πολὺ θερμὰ ὁ Φιλόκυπρος, κά-
ποιος ἀπὸ τοὺς βασιλιάδες τοῦ τόπου, πού κυβερνοῦσε μιὰ μικρὴ
πόλη, τὴν ὁποία εἶχε χτίσει ὁ Δημοφώντας, γιὸς τοῦ Θεσέα·
βρισκόταν κοντὰ στὸν Κλάριο ποταμό, σέ ὄχυρὴ τοποθεσία,
ἀλλὰ κατὰ τὰ ἄλλα ἦταν τόπος στενόχωρος καὶ φτωχός. Ὁ Σό-
λων ἔπεισε τὸ Φιλόκυπρο, μιὰ καὶ πιό κάτω ἀπλωνόταν ἕνας ὠ-
ραῖος κάμπος, νά μεταφέρει τὴν πόλη του καὶ νά τὴ χτίσει πιό
εὐχάριστη καὶ πιό μεγάλη. Καὶ ὅσο διάστημα βρισκόταν ἐκεῖ,
φρόντισε γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς πόλης καὶ τὴν ὀργάνωσε γιὰ νά
ξεῖ κανεῖς ἄνετα καὶ ἀσφαλισμένα, ἔτσι πού καὶ ἄλλοι ἦρθαν νά
κατοικήσουν στὴν πόλη τοῦ Φιλόκυπρου καὶ οἱ ἄλλοι βασιλιά-
δες ζήτησαν. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ βασιλιάς, γιὰ νά τιμήσει τὸ Σόλω-
να, ὀνόμασε τὴν πόλη ἀπὸ τὸ ὄνομά του Σόλους, ἐνῶ προηγου-
μένως λεγόταν Αἰπεία. Ὁ ἴδιος ὁ Σόλων μνημονεῦει τὸ χτίσιμο
τῆς πόλης σέ μιὰν ἀπὸ τίς ἐλεγείες του, πού ἀπευθύνεται στὸν
Φιλόκυπρο καὶ λέει:

Τώρα στοὺς Σόλους βασιλιάς χρόνια πολλὰ νά μείνεις
μέσα στὴν πολιτεία αὐτὴ καὶ σύ καὶ ἡ γενιά σου·
καὶ μένα μακριὰ ἀπ' αὐτὸ τ' ὀνομαστὸ νησί
ἄβλαβο ἢ Κύπρη ἢ Ἰοστέφανη ἕς μέ πάρει
μέ πλοῖο γοργό· καὶ δόξα καὶ χάρη ἕς δώσει
στὴν πόλη αὐτὴ, καὶ γυρισμὸ καλὸ γιὰ μένα στὴν πατρίδα.

1 ΚΕΦ. 26
*Ταξίδι τοῦ Σό-
λωνι στὴν Αἴ-
γυπτο καὶ τὴν
Κύπρο.*

2

3

4

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΚΡΟΙΣΟΣ

(Κεφ. 27-28)

ΚΕΦ. 27

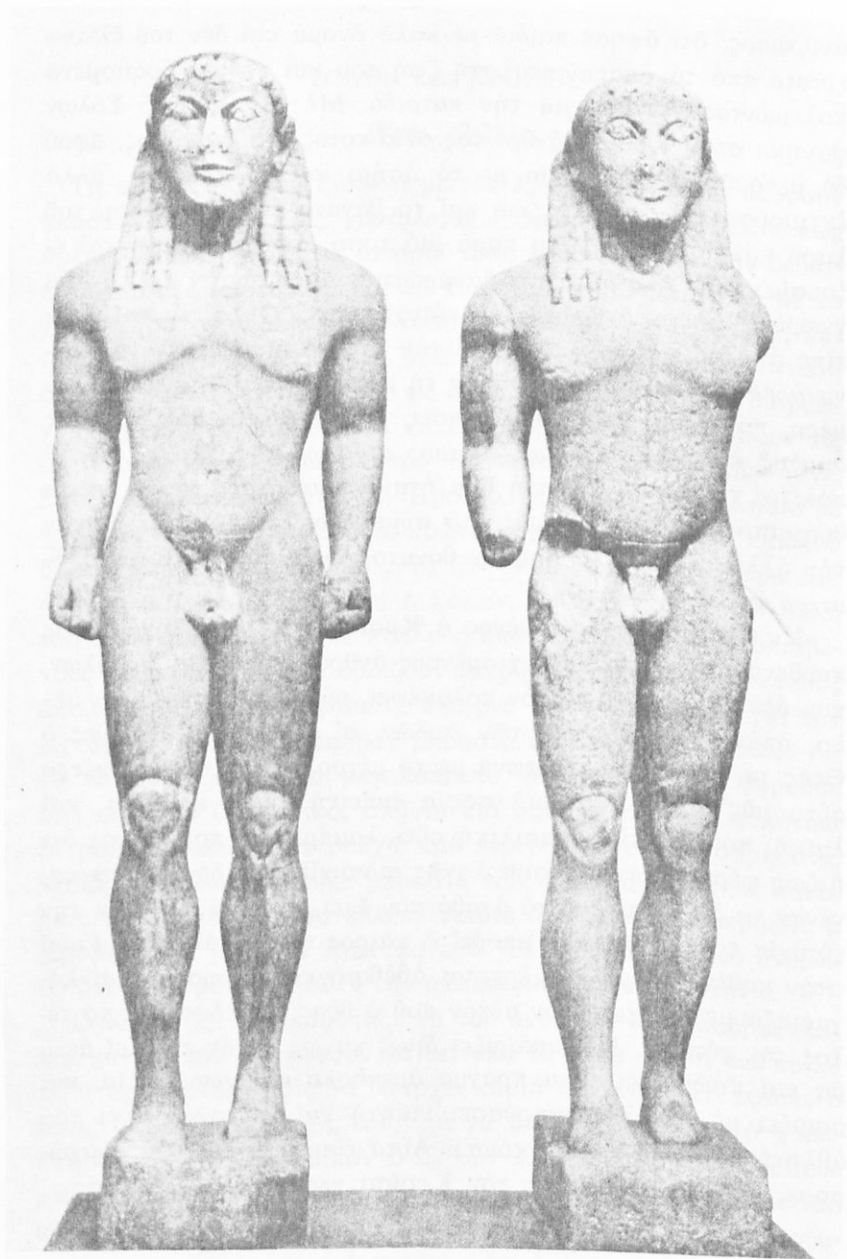
1 Ὁ Σόλων στό
παλάτι τοῦ
Κροῖσου.

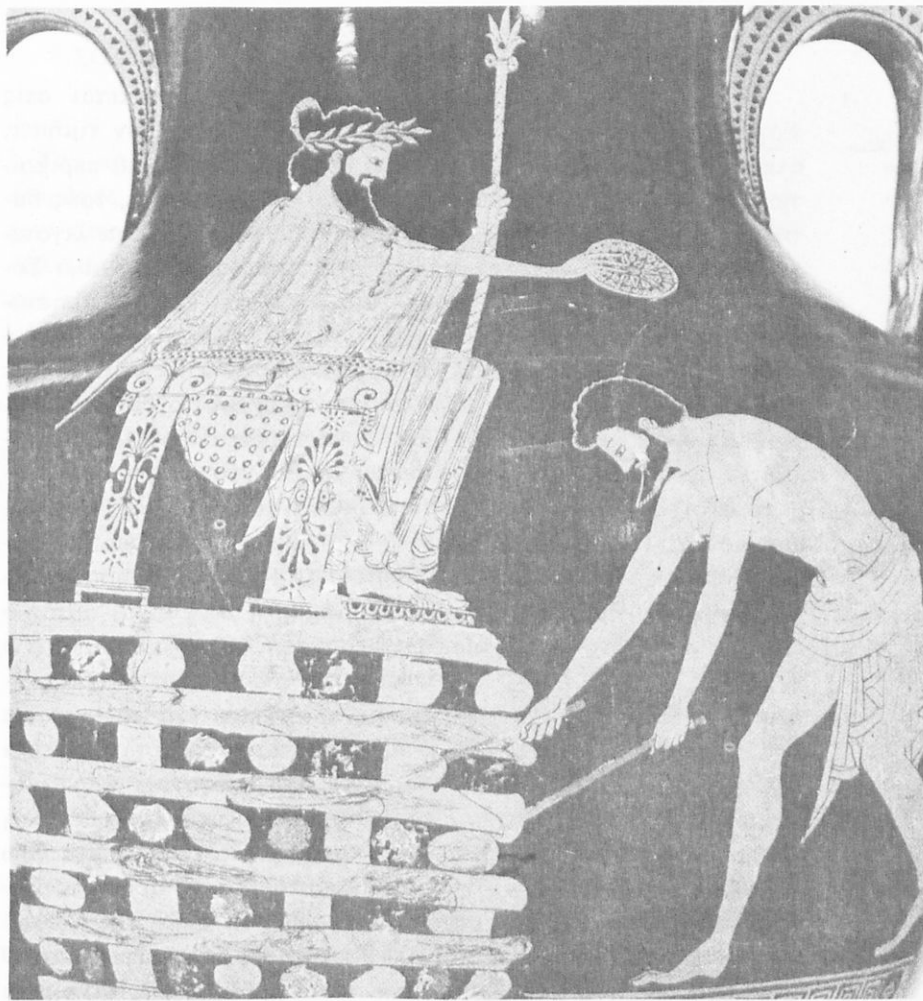
- 1 Τῇ συνάντησιν τοῦ Σόλωνα μέ τόν Κροῖσο μερικοί τῆ θεωροῦν
πλαστή ἐλέγχοντας τίς χρονολογίες. Ὅμως ἐγώ δέ νομίζω πῶς
πρέπει νά ἀπορρίψω μία ἱστορία τόσο ξακουστή, πού τήν θεβα-
ώνουν τόσες μαρτυρίες, καί τό κυριότερο τόσο ταιριαστή μέ τό
χαρακτήρα τοῦ Σόλωνα καί τόσο ἀντάξια τῆς μεγαλοψυχίας καί
τῆς σοφίας του, ἐπειδή τό θέλουν ἔτσι μερικοί χρονολογικοί.
ὅπως λέγονται, πίνακες, πού ὡς σήμερα ἀμπολλοί τούς διορθώ-
νουν, χωρίς νά μποροῦν σέ κανένα σημεῖο νά συμβιβάσουν τίς
2 ἀντιθέσεις τους. Λένε λοιπόν ὅτι, ὅταν ὁ Σόλων πῆγε στίς
Σάρδεις καλεσμένος ἀπό τόν Κροῖσο, ἔπαθε κάτι παραπλήσιο μέ
τόν στεριανό πού κατέβαινε πρώτη φορά στή θάλασσα καί πού
3 ἦταν ἡ θάλασσα. Ἐτσι καί ὁ Σόλων, καθώς διέσχισε τήν αὐλή
τοῦ παλατιοῦ καί ἔβλεπε πολλούς ἀπό τούς αὐλικούς στολισμέ-
νους μέ πολυτέλεια νά βαδίζουν ὑπερήφανα ἀνάμεσα σέ πλήθος
ἀκολούθους καί δορυφόρους, ἔπαιρνε τόν καθένα τους γιά τόν
Κροῖσο. Ὡσπου τόν ἔφεραν μπροστά σ' ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, γιά
νά παρουσιάσει θέαμα μεγάλοπρεπο καί φανταχτερό, φοροῦσε
ὅ,τι εἶχε πιά ἐξαιρετικό, σπάνιο καί ἀξιοζήλητο ἀπό πολῦτιμα
πετράδια, πολύχρωμα ρούχα καί περίτεχνα χρυσά κοσμήματα.
4 Μόλις ὁ Σόλων στάθηκε μπροστά του, οὔτε ξαφνιάστηκε καθό-
λου, οὔτε εἶπε γιά ὅσα ἔβλεπε τίποτε ἀπό αὐτά πού περίμενε ὁ
Κροῖσος καί μάλιστα ἦταν φανερό γιά κάθε μυαλωμένο ἄνθρω-
πο ὅτι περιφρονοῦσε αὐτή τήν ἀκαλαισθησία καί τή φτήνια.

- 5 Ὁ Κροῖσος τότε πρόσταξε νά τοῦ ἀνοίξουν τά θησαυροφυλά-
κια καί νά τόν ὀδηγήσουν νά δεῖ ὅλα τά ἄλλα σκευή καί πολυ-
τελή πράγματα, χωρίς νά ὑπάρχει καμιά ἀνάγκη, γιατί ἔφτανε ὁ
6 ἴδιος ὁ Κροῖσος μόνος του, γιά νά δείξει ποιός εἶναι ὁ χαρα-
κτήρας του. Ὅταν λοιπόν ὁ Σόλων τά εἶδε ὅλα καί ξαναἤρθε
μπροστά του, ὁ Κροῖσος τόν ρώτησε ἄν γνωρίζει ἄνθρωπο πιά
εὐτυχισμένο ἀπό αὐτόν. Ὁ Σόλων ἀπάντησε ὅτι ξέρει τόν συμ-
πολίτη του Τέλλο. Καί διηγήθηκε ὅτι ὁ Τέλλος στάθηκε καλός
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

άνθρωπος, ότι άφησε παιδιά μέ καλό όνομα και δέν του έλειψε τίποτε από τά άπαραίτητα στή ζωή του και πέθανε δοξασμένα πολεμώντας γενναία για τήν πατρίδα. Μέ όλα αυτά ό Σόλων φάνηκε στον Κροΐσο άνθρωπος άλλόκοτος και άγροίκος, άφου δέ μετρούσε τήν ευτυχία μέ τό άσήμι και τό χρυσάφι, αλλά έκτιμούσε πιο πολύ τή ζωή και τό θάνατο ενός ανθρώπου του λαου και άσημου πολίτη παρά μία τόσο μεγάλη δύναμη και έξουσία. Παρ' όλα αυτά τον ξαναρώτησε αν μετά τον Τέλλο έχει γνωρίσει άλλον άνθρωπο πιο ευτυχισμένο. 'Ο Σόλων και πάλι είπε ότι ξέρει τον Κλέοβη και τον Βίωνα, πού ήταν αγαπημένα αδέρφια και πού αγαπούσαν τή μητέρα τους τόσο, ώστε μία μέρα, πού τά βόδια είχαν άργήσει, μπήκαν αυτοί στο ζυγό της άμαξας και έφεραν τή μητέρα τους στο ιερό της "Ηρας, ενώ οί πολίτες τή μακάριζαν κι ή ίδια ήταν γεμάτη χαρά: άφου έπειτα θυσίασαν και πήραν μέρος στο συμπόσιο, δέν ξανασηκώθηκαν τήν άλλη μέρα, αλλά βρήκαν θάνατο χωρίς πόνο και λύπες, ύστερα από τόση δόξα.

«Κι έμάς», είπε όργισμένος ό Κροΐσος, «δέ μάς λογαριάζεις πουθενά μέσα στους ευτυχισμένους ανθρώπους;» Και ό Σόλων, πού δέν ήθελε ούτε νά τον κολακέψει, ούτε νά τον έρεθίσει άλλο, άπάντησε: «Βασιλιά των Λυδών, σ' έμάς τους Έλληνες ό Θεός τά έδωσε όλα σύμφωνα μέ τό μέτρο και μαζί μέ τό μέτρο αυτό μάς χάρισε και μία σοφία ταπεινή, όπως φαίνεται, και λαϊκή, πού δέν είναι βασιλική ούτε λαμπρή, μά πού βλέπει ότι ή ζωή φέρνει συνεχώς κάθε λογής συντυχίες και δέν αφήνει κανέναν νά ξιπάζεται για τά αγαθά πού έχει, ούτε νά θαυμάζει τήν ευτυχία του άλλου, πού μπορεί ό καιρός νά τήν αλλάξει. Γιατί στον καθένα τό μέλλον έρχεται άβέβαιο και άγνωστο. Και λογαριάζουμε ευτυχισμένον αυτόν πού ό θεός του έδωσε ως τό τέλος τήν ευτυχία. Νά μακαρίζει όμως κανείς αυτόν πού ζει άκόμα και κινδυνεύει είναι πράγμα άμφίβολο και χωρίς άξια, και μοιάζει μέ τό νά ανακηρύσσει νικητή και νά στεφανώνει τον άθλητή πού άγωνίζεται άκόμα.» Αυτό είπε ό Σόλων και αναχώρησε, άφου δυσαρέστησε τον Κροΐσο χωρίς νά τον συνετίσει.

Ἄριστερά : Κλέοθης καί Βίτων (Ἀρχή 6. αἰώνα. Μουσεῖο Δελφῶν).

Ἐπάνω : Ὁ Κροῖσος στήν πυρά. Παράσταση σέ ἀμφορέα τοῦ 500 π.Χ.
(Μουσεῖο Λούβρου).

ΚΕΦ. 28

Ὁ Σόλων διδάσκει δύο βασιλιάδες.

- 1 Ὁ μυθοποιός *Αἴσωπος*, πού ἔτυχε τότε νά βρίσκεται στίς Σάρδεις ὅπου τόν εἶχε καλέσει ὁ Κροῖσος γιά νά τόν τιμήσει, στενοχωρήθηκε γιά τό Σόλωνα πού δέν τοῦ ἔγινε καμιά περιποίηση καί τοῦ ἔδωσε μιά συμβουλή: «Σόλωνα, τοῦ εἶπε, τοὺς βασιλιάδες πρέπει κανεῖς ἢ νά τοὺς πλησιάζει ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς εὐχαριστεῖ ὅσο μπορεῖ περισσότερο.» Καί ὁ Σόλων: «Ὅχι, γιά ὄνομα τοῦ Δία», εἶπε, «ἢ πρέπει νά τοὺς πλησιάζει κανεῖς ὅσο γίνεται λιγότερο, ἢ νά τοὺς λέει τό καλύτερο.»
- 2 Τότε λοιπόν ὁ Κροῖσος δέ λογάρισε τό Σόλωνα. Κάποτε ὅμως πολεμώντας μέ τόν Κύρο νικήθηκε, ἔχασε τό βασίλειό του καί αἰχμάλωτος ὁ ἴδιος ἔμελλε νά καεῖ ζωντανός. Μόλις ἐτοίμασαν τή φωτιά καί τόν ἀνέβασαν δεμένο, ἐνῶ παρακολουθοῦσαν ὅλοι οἱ Πέρσες καί ἦταν μπροστά καί ὁ Κύρος, ἐκεῖνος, ὑψώνοντας τή φωνή του ὥστε νά φτάσει ὅσο μπορούσε πιό μακριά, φώναξε τρεῖς φορές: «Σόλων!». Ὁ Κύρος ἀπόρησε καί ἔστειλε νά τόν ρωτήσουν ποιός ἄνθρωπος ἢ θεός εἶναι αὐτός ὁ Σόλων, πού μόνο αὐτόν φωνάζει μέσα στή δυστυχία του. Καί ὁ Κροῖσος, χωρίς νά κρύψει τίποτε, εἶπε: «Ὁ ἄνθρωπος αὐτός ἦταν ἕνας ἀπό τοὺς σοφοὺς τῶν Ἑλλήνων, πού ἐγώ τόν κάλεσα ὄχι γιατί ἠθελα νά ἀκούσω ἢ νά μάθω κάτι ἀπό αὐτά πού εἶχα ἀνάγκη, ἀλλά γιά νά τόν κάμω νά δεῖ καί φεύγοντας νά μαρτυρήσει στοὺς ἀνθρώπους γιά τήν εὐτυχία μου ἐκεῖνη, πού νά τή χάσω ἦταν, ὅπως βλέπω, μεγάλο κακό, ἐνῶ νά τήν ἀποκτήσω
- 3 δέν ἦταν κανένα καλό. Ἡ εὐτυχία αὐτή, ὅσο διαρκούσε, δέν ἦταν παρά λόγια καί φαντασία, ἐνῶ τώρα οἱ ἀλλαγές της μοῦ ἔφεραν φοβερὰ παθήματα καί ἀληθινὰ ἀγιάτρευτες συμφορές. Ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀπό ὅσα ἔβλεπε τότε προβλέποντας τά τωρινά μέ συμβούλευε νά κοιτάζω τό τέλος τῆς ζωῆς μου, νά μὴν υπερηφανεύομαι καί νά μὴ στηρίζομαι σέ ἀβέβαιες ὑποθέσεις.» Ὁταν ἀνάφεραν τὰ λόγια αὐτά στὸν Κύρο, ἐκεῖνος, πιό γνωστικός ἀπό τόν Κροῖσο, καί βλέποντας ὅτι τά λόγια τοῦ Σόλωνα τά ἐπικύρωνε τό ἴδιο τό παράδειγμα, ὄχι μόνο ἐλευθέρωσε τόν Κροῖσο, ἀλλά καί ἐξακολούθησε νά τόν τιμᾷ, ὅσο ζοῦσε. Καί ὁ Σόλων κέρδισε τή φήμη ὅτι μέ μιά του γνώμη ἔσωσε τόν ἕνα βασιλιά καὶ δίδαξε τόν ἄλλον.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΣΟΛΩΝ ΚΑΙ ΠΕΙΣΙΣΤΡΑΤΟΣ. ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΣΟΛΩΝΑ

(Κεφ. 29-32)

Τόν καιρό πού ἔλειπε ὁ Σόλων, ξανάρχισαν στήν Ἀθήνα οἱ διαμάχες ἀνάμεσα στίς πολιτικές μερίδες. Ἀρχηγός τῶν Πεδιέων ἦταν ὁ Λυκοῦργος, τῶν Παράλων ὁ Μεγακλῆς, ὁ γιός τοῦ Ἀλκμαίωνα, καί τῶν Διακρίων ὁ Πεισίστρατος· μέ αὐτούς ἦταν καί τό πλῆθος τῶν θητῶν, πού ἦταν οἱ περισσότερο δυσारेστημένοι μέ τούς πλουσίους. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ὥστόσο ἐξακολουθοῦσαν νά ἰσχύουν στήν πόλη, ὅλοι ὁμως περίμεναν μία ἐπαναστατική ἀλλαγὴ καί ποθοῦσαν νά ἔρθει μία ἄλλη κατάσταση μέ τήν ἐλπίδα ὄχι νά κερδίσουν τήν ἰσότητα μέ τήν ἀλλαγὴ, ἀλλά νά ὑπερισχύσουν καί νά ὑποτάξουν ἐντελῶς τούς ἀντιπάλους τους. Ἔτσι εἶχαν τά πράγματα, ὅταν ὁ Σόλων γύρισε στήν Ἀθήνα, ὅπου τόν σέβονταν καί τόν τιμοῦσαν ὅλοι, μά ὁ ἴδιος δέν εἶχε πιά, ἀπό τά γηρατεία, τή δύναμη οὔτε τήν ὄρεξη νά μιλάει στό λαό καί νά δρᾷ. Σύναντοῦσε ὁμως ἰδιαίτερα τούς ἀρχηγούς τῶν πολιτικῶν μερίδων καί προσπαθοῦσε νά θέσει τέρμα στίς ἐχθρες τους καί νά τούς συμφιλιώσει. Τῆ μεγαλύτερη προσοχή φαινόταν νά τοῦ δίνει ὁ Πεισίστρατος. Αὐτός πραγματικά εἶχε στά λόγια του κάτι ἐλκυστικό καί εὐχάριστο, ἦταν πρόθυμος νά ὑποστηρίξει τούς φτωχοὺς καί στοὺς ἐχθροὺς του ἐδειχνε συμβιβαστική διάθεση καί μετριοπάθεια. Μά καί τά χαρίσματα πού δέν τοῦ ἔδωσε ἡ φύση, ἐπειδὴ ἤξερε νά ὑποκρίνεται, πίστευαν ὅτι τά ἔχει περισσότερο ἀπό ὅσους τά εἶχαν πραγματικά καί ἔτσι περνοῦσε γιά ἐπιφυλακτικός, φρόνιμος καί προπάντων ἄνθρωπος πού ἀγαποῦσε τήν ἰσότητα καί πού δυσφοροῦσε μέ αὐτούς πού ἤθελαν ν' ἀλλάξουν τό καθεστῶς καί εἶχαν ὄρεξη γιά ριζικές καινοτομίες. Μέ αὐτὰ ἐξαπατοῦσε τό πλῆθος. Ὁ Σόλων γρήγορα κατάλαβε τό χαρακτήρα του καί πρῶτος διέκρινε τά σχέδιά του. Δέν ἔγινε ὁμως ἐχθρός του, ἀλλά προσπαθοῦσε νά τόν μαλακώσει καί νά τόν συμβουλέψει. Καί ἔλεγε σ' αὐτόν καί σέ ἄλλους ὅτι, ἂν θά μπορούσε κανεὶς νά θγάλει ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ Πεισιστράτου τήν ἀγάπη του γιά τά πρωτεῖα καί νά γιαιτρέψει τόν πόθο του γιά τήν τυραννία, δέ θά ὑπῆρχε ἄλ-

1 ΚΕΦ. 29
*Γυρισμός τοῦ
 Σόλωνα. Ἐμφανίζεται ὁ
 Πεισίστρατος.
 Σόλων καί
 Θέσπης.*

2

3

4

5

λος κανείς μέ τόση προδιάθεση πρός τό καλό οὔτε πιά ἐνάρετος πολίτης.

- 6 Τήν ἐποχή αὐτή ὁ *Θέσπης* καί ἡ ὁμάδα του εἶχαν ἀρχίσει νά κάνουν ἀλλαγές στήν τραγωδία καί τό πράγμα, σάν καινούριο πού ἦταν, τραβοῦσε τό πλῆθος, παρ' ὄλο πού δέν εἶχαν ἀκόμα φτάσει νά ὀργανώνουν ἀγῶνες ποιητῶν. Ὁ Σόλων, πού ἀπό τή φύση του ἀγαποῦσε νά ἀκοῦει καί νά μαθαίνει καί πιά πολύ στά γηραιά του εἶχε κλίση στή σχολή καί στή διασκέδαση καί στά συμπόσια, μά τό Δία, καί στή μουσική, πῆγε νά δεῖ τό Θέσπη,
- 7 πού ἔπαιζε ὁ ἴδιος τά ἔργα του, ὅπως συνήθιζαν οἱ παλαιοί. Μετά τήν παράσταση τόν φώναξε καί τόν ρώτησε ἄν μπροστά σέ τόσον κόσμο δέν ντρέπεται νά λέει τόσο μεγάλα ψέματα. Ὁ Θέσπης ἀπάντησε ὅτι δέν εἶναι τόσο τρομερό γιά παιχνίδι νά λέει κανείς καί νά παριστάνει αὐτά τά πράγματα. Τότε ὁ Σόλων, χτυπώντας δυνατά τή γῆ μέ τό ραβδί του, εἶπε: «Ἄν ἐπαινοῦμε καί τιμᾶμε ἔτσι αὐτό τό παιχνίδι, σύντομα θά τό βροῦμε μέσα στά συμβόλαιά μας.»

ΚΕΦ. 30 1
 Ὁ Πεισίστρατος γίνεται τύραννος. Ὁ Σόλων ἀντιδρᾷ μόνος. (561-560 π.Χ.)

- Κάποια μέρα ὁ Πεισίστρατος, ἀφοῦ πληγώθηκε μόνος του, κατέφθασε στήν ἀγορά ἐπάνω σ' ἓνα ἀμάξι καί ξεσήκωνε τό λαό λέγοντας ὅτι οἱ ἐχθροί του τοῦ ἔστησαν παγίδα ἐξαιτίας τῆς πολιτικῆς του. Πολλοί τότε ἀγανάκτησαν καί ἄρχισαν νά φωνάζουν, ἐνῶ ὁ Σόλων πλησίασε, στάθηκε πλάι του καί τοῦ εἶπε: «Γιέ τοῦ Ἴπποκράτη, δέν παίζεις καλά τό ρόλο τοῦ Ὀμηρικοῦ Ὀδυσσεᾶ γιατί αὐτά πού ἔκαμε ἐκεῖνος, πού τραυματίστηκε μόνος του γιά νά ἐξαπατήσει τόν ἐχθρό, ἐσύ τά κάνεις γιά νά παραπλανήσεις τούς πολίτες.» Τό πλῆθος ὕστερα ἀπό αὐτά ἦταν ἔτοιμο νά ὑπερασπιστεῖ τόν Πεισίστρατο καί ὁ λαός συγκεντρώθηκε σέ συνέλευση. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Ἀρίστων ἔκαμε πρόταση νά δοθοῦν στόν Πεισίστρατο πενήντα *ροπαλοφόροι* γιά σωματοφυλακή, ὁ Σόλων σηκώθηκε καί ἀντιτάχτηκε. Εἶπε τότε πολλά, παρόμοια μέ αὐτά πού ἔχει γράψει καί στά ποιήματά του:

Τῆ γλώσσα ἐσεῖς κοιτάζετε τοῦ πλανεροῦ τοῦ ἀνθρώπου...
 ἴδια ἀλεπού πονηρά περπατάει ὁ καθένας σας χῶρια,
 μά ὄλοι σάν πᾶτε μαζί, τότε σᾶς πιάνει ἀμωλιά.

Ἐπειδὴ ὁμως ὁ Σόλων ἔβλεπε ὅτι οἱ φτωχοὶ ἦταν ἀποφασισμέ- 4
 νοι νά εὐνοήσουν τόν Πεισίστρατο καί ἔκαναν θόρυβο, ἐνῶ οἱ
 πλούσιοι ἔφευγαν καί ἦταν φοβισμένοι, ἀπομακρύνθηκε λέγον-
 τας ὅτι εἶναι ἀπό τούς πρώτους πιό μυαλωμένος καί ἀπό τούς
 δεύτερος πιό γενναῖος. Πιό μυαλωμένος ἀπό ἐκείνους πού δέν
 καταλάβαιναν αὐτό πού συνέβαινε, καί πιό γενναῖος ἀπό αὐτούς
 πού καταλάβαιναν, ἀλλά δέν τολμοῦσαν νά ἀντισταθοῦν στήν 5
 τυραννία. Ὁ λαός ἐπικύρωσε τό ψήφισμα καί δέ μικρολόγησε μέ τόν
 Πεισίστρατο οὔτε καί γιά τόν ἀριθμό ἀκόμα τῶν ροπαλοφόρων,
 ἀλλά τόν ἄφησε φανερά νά μαζεῦει καί νά συντηρεῖ ὅσους ἠθε- 6
 λε, ὥσπου ἐκεῖνος κατέλαβε τήν Ἀκρόπολη. Ὅταν ἐγίνε αὐτό, ἡ
 πόλη συγκλονίστηκε καί ὁ Μεγακλῆς ἔφυγε ἀμέσως μέ τούς ἄλ-
 λους Ἀλκμεωνίδες, ὁ Σόλων ὁμως, ἄν καί ἦταν πιά πολύ γέρος
 καί δέν εἶχε ἀνθρώπους νά τόν ὑποστηρίξουν, πῆγε στήν ἀγορά
 καί συνομίλησε μέ τούς πολίτες κακίζοντας ἀπό τή μιά μεριά
 τήν ἀσυλλογισιά καί τήν ἀδυναμία τους καί παρακινώντας καί
 καλώντας ἀπό τήν ἄλλη νά μὴν προδώσουν τήν ἐλευθερία. Τότε
 εἶπε καί τά λόγια πού μνημονεύουν μερικές φορές, ὅτι δηλαδή
 προηγουμένως ἦταν εὐκολότερο γι' αὐτούς νά ἐμποδίσουν τήν
 τυραννίδα, ἐνῶ προετοιμαζόταν, τώρα ὁμως πού ὀργανώθηκε καί
 μεγάλωσε εἶναι μεγαλύτερο καί λαμπρότερο κατόρθωμα νά τήν
 ξεριζώσουν καί νά τήν ἀφανίσουν. Μά ἐπειδὴ κανεῖς, ἀπό φόβο, 7
 δέν τοῦ ἔδινε προσοχή, ἔφυγε σπίτι του, πῆρε τά ὄπλα του καί
 τά ἔστησε μπροστά στήν πόρτα του στό δρόμο. «Ἐγώ», εἶπε,
 «ὅσο μποροῦσα βοήθησα τήν πατρίδα μου καί τούς νόμους.»
 Ἀπό τότε ἔμενε ἡσυχος· καί στούς φίλους του πού τόν συμβού- 8
 λευαν νά φύγει, δέν ἔδινε προσοχή, μόνο γράφοντας ποιήματα
 κατηγοροῦσε τούς Ἀθηναίους:

Ἀπόδική σας δειλία κι ἀμυαλιά σᾶς χτυποῦν οἱ φουρτοῦνες·
 ὄχι μομφές στούς θεούς· δέν εἶναι φταῖχτες· ἐσεῖς
 οἱ ἴδιοι ἀρματώσατε τούτους ἐδῶ καί τρανέψανε τόσο·
 ἔτσι, ἀπ' αὐτά, στήν πικρὴ πέσατε τώρα σκλαβιά.

Γιὰ ὅλα αὐτά πολλοὶ τόν συμβούλευαν νά προσέχει, γιατί ὁ 1
 τύραννος θά τόν σκότωνε· καί κάποτε τόν ρώτησαν σέ τί βασι-

1 ΚΕΦ. 31

Ἦ Ο Πεισίστρα-

τος τιμῆ τὸ
Σόλων. Τὸ
ἔργον τοῦ Σό-
λωνος γὰρ τὴν
Ἀτλαντίδα.

- 2 ζεται καὶ δείχνει τόσο असूनैत सुडडरररर. «Στά γηρατειά»,
ἀπάντησε. Ὁ Πεισίστρατος ὠστόσο, ὅταν ἔγινε κύριος τῆς ἐξου-
σίας, ἔκαμε τόσες περιποιήσεις στό Σόλωνα τιμώντας τον,
3 δείχνοντάς του φιλική διάθεση καί καλώντας τον στό σπίτι του,
ὥστε ἐκεῖνος νά γίνει στό τέλος καί σύμβουλός του καί πολλές
4 ἀπό τίς πράξεις του νά τίς ἐπαινεῖ. Πραγματικά ὁ Πεισίστρατος
διατηροῦσε τούς πιό πολλούς νόμους τοῦ Σόλωνος πρῶτος αὐτός
τηρώντας τους καί ἀναγκάζοντας καί τούς φίλους του. Ἔτσι, ὅ-
ταν τόν κάλεσαν κάποτε στόν Ἄρειο Πάγον νά δικαστεῖ γιά φό-
νο, ἐνῶ ἦταν ἤδη τύραννος, παρουσιάστηκε κανονικά γιά νά ἀ-
πολογηθεῖ, ἐκεῖνος ὅμως πού τόν κατηγοροῦσε δέν ἐμφανίστηκε.
5 Ὁ ἴδιος ἔκαμε καί ἄλλους νόμους, καί ἀνάμεσά τους καί αὐτόν
πού ὀρίζει νά συντηροῦνται μέ ἐξοδα τοῦ κράτους ὅσοι ἔγιναν
6 ἀνάπηροι στόν πόλεμον. Αὐτό, λέει ὁ Ἡρακλείδης, εἶχε καί προ-
ηγουμένως ψηφιστεῖ ἀπό τὸ Σόλωνος γιά τόν ἀνάπηρον Θέρσιππον
7 καί τὸ μιμήθηκε ὁ Πεισίστρατος. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Θεόφραστος,
καί τὸ νόμον κατὰ τῆς ἀργίας δέν τόν συνέταξε ὁ Σόλων, ἀλλά ὁ
Πεισίστρατος καί ἔτσι ἔκαμε καί τὴ χώρα πιό παραγωγική καί
τὴν πόλιν πιό ἡσυχῆ.
- 6 Ὁ Σόλων ἀκόμα ἄρχισε τὸ μεγάλο ἐκεῖνο ἔργον γιά τὴν ἱστο-
ρία ἢ γιά τὸ μῦθον τῆς Ἀτλαντίδος, πού τόν εἶχε ἀκούσει ἀπό
τούς σοφοὺς τῆς Σάης καί πού εἶχε σχέση μέ τούς Ἀθηναίους.
Κουράστηκε ὅμως καί σταμάτησε ὄχι ἐπειδὴ εἶχε ἄλλη ἀσχο-
λία, ὅπως λέει ὁ Πλάτων, ἀλλά μᾶλλον ἀπὸ τὰ γηρατειά, γιὰ
7 φοβήθηκε τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Πῶς εἶχε καιρὸ ἄφθονο μαρτυ-
ροῦν λόγια σάν κι' αὐτά:

Ποτέ δέν παύω νά μαθαίνω ὅσο γεννάω

καί

Τὰ ἔργα τώρα ἐγὼ ἀγαπῶ τῆς Κύπριος Ἀφροδίτης,
τοῦ Διόνυσου καί τῶν μουσῶν, πού εὐφραίνουσι τούς
ἄνθρώπους.

ΚΕΦ. 32

Ὁ Πλάτων καί
ἡ Ἀτλαντίδα.

- 1 Ὁ Πλάτων εἶχε τὴ φιλοδοξία νά περιποιηθεῖ καί νά καλλωπίσει
τὴν ἱστορία τῆς Ἀτλαντίδος σάν νά ἦταν ἓνα ὠραῖο κομμάτι
γῆς ἐγκαταλειμμένο, πού τοῦ ἀνῆκε κάπως ἀπὸ τούς συγγενεῖς
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

του. Στην αρχή έβαλε ολόγυρα μεγάλα προύλαια, περιτειχίσματα και αὐλές τέτοια, πού δέν είχε ὡς τότε καμιά ἄλλη ἱστορία, οὔτε μύθος οὔτε ποίημα. Ἄρχισε ὁμως ἄργά καί πρὶν τελειώσει τὸ ἔργο τελείωσε ἡ ζωὴ του, ἔτσι πού ὅσο μᾶς εὐφραίνουν αὐτά πού ἔγραψε, ἄλλο τόσο μᾶς λυποῦν αὐτά πού δέν πρόφτασε νά γράψει. Καί ὅπως ἡ πόλη τῆς Ἀθήνας ἄφησε τὸ Ὀλυμπιεῖο ἀτέλειωτο, ἔτσι καί ἡ σοφία τοῦ Πλάτωνα ἀνάμεσα σέ πολλά καί ὠραῖα ἔργα ἄφησε μόνο τὴ διήγηση γιὰ τὴν Ἀτλαντίδα ἀσυμπλήρωτη.

Ὁ Σόλων, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ἔζησε ἀρκετὸ διάστημα ἀφότου ὁ Πεισίστρατος ἔγινε τύραννος, ἐνῶ ὁ Φανίας ὁ Λέσβιος λέει ὅτι ἔζησε λιγότερο ἀπὸ δύο χρόνια. Καί εἶναι ἔτσι γιατί ὁ Πεισίστρατος πῆρε τὴν ἐξουσία ὅταν ἄρχοντας ἦταν ὁ Κωμέας καί ὁ Σόλων πέθανε, σύμφωνα μὲ τὸ Φανία, ὅταν ἦταν ἄρχοντας ὁ Ἠγέστρατος, πού πῆρε τὸ ἀξίωμα ὕστερα ἀπὸ τὸν Κωμέα. Ἡ ἱστορία ὅτι τὸ σῶμα του κήκε καί ἡ τέφρα του διασκορπίστηκε στὴν περιοχή τῆς Σαλαμίνας, εἶναι μὲ τὴν παραδοξολογία τῆς τελείως ἀπίθανη καί μοιάζει μὲ παραμῦθι, τὴν ἀναφέρουν ὁμως καί ἄλλοι ἀξιόλογοι συγγραφεῖς καί ἀκόμα ὁ φιλόσοφος Ἀριστοτέλης.

Ὁ θάνατος τοῦ
Σόλωνα.
(560-559 π.Χ.)

Βάση ἀπὸ προτομὴ τοῦ Σόλωνα (Μουσεῖο Βατικανοῦ)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 17

ΚΕΦ. 8

ἐλεγεία: είδος λυρικού ποιήματος πού τό ἀποτελοῦσαν δί-
στιχα σέ δακτυλικό μέτρο. Στά ἀρχαιότερα χρόνια τό τραγου-
δοῦσαν μέ συνοδεία αὐλοῦ. Ἀργότερα μπορούσε καί μόνο νά ἀ-
παγγέλλεται. Τό περιεχόμενο τῆς ἐλεγείας ἦταν στήν ἀρχή πέν-
θιμο καί θρηνητικό, ἀργότερα ὅμως μπορούσε νά εἶναι καί ἐρω-
τικό, συμβουλευτικό ἢ, ὅπως στίς ἐλεγείες τοῦ Σόλωνα, πολε-
μικό ἢ πολιτικό.

ἔνα σκοῦφο: σκοῦφο φοροῦσαν οἱ ἄρρωστοι. Ὁ Σόλων τό
ἔκανε γιά νά δίνει τήν ἐντύπωση πώς δέν εἶναι στά καλά του
καί πώς ἔχει ξεφύγει ἀπό τήν ἐπίβλεψη τῶν δικῶν του.

Τό ποίημα αὐτό ἔχει τόν τίτλο Σαλαμίνα: ἀπό τούς ἑκατό
στίχους πού μᾶς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἔχουμε σήμερα συνολι-
κά ὀκτώ. Στούς ὑπόλοιπους ἕξι — ἔκτός ἀπό τούς δύο πού ἔχουμε
ἔδῳ — ὁ Σόλων κατηγορεῖ τούς Ἀθηναίους πού ἐγκατέλειψαν
τόν ἀγῶνα γιά τή Σαλαμίνα καί τούς παρακινεῖ νά πολεμήσουν
ξανά.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος, γιά τόν ὁποῖο θά
γίνει λόγος καί πιό κάτω. Ὁ Σόλων γεννήθηκε τό 640/639 π.Χ.
καί ὁ Πεισίστρατος λίγο πρῖν ἀπό τό 600 π.Χ. Ἐπομένως τό πε-
ριστατικό πού ἀναφέρεται ἐδῶ εἶναι ἀπλῶς μιά παράδοση.

ἀκρωτήριο Κωλιάδα: ἀκρωτήριο τῆς Ἀττικῆς νοτιότερα
ἀπό τό Φάληρο, στή σημερινή παραλία τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ.
Στήν Κωλιάδα ὑπῆρχαν ἱερά τῆς Ἀφροδίτης καί τῆς Δήμητρας
Θεσμοφόρου καί γίνονταν διάφορες γιορτές ἀποκλειστικά γυναι-
κεῖες. Μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας ἡ θάλασσα εἶχε ξεβρά-
σει στή θέση αὐτή πολλά περσικά ναυάγια.

Σελ. 18

ΚΕΦ. 9

Ἀσσωπιίδα, δηλ. κόρη τοῦ Ἀσσωπῶ, εἶναι ἡ Σαλαμίνα.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τό νησί κατά τό μύθο πήρε τό ὄνομά του ἀπό τή νύμφη Σαλαμίνα, κόρη τοῦ ποταμοῦ τῆς Αἴγινας Ἄσωποῦ.

Περίφημος, Κυχρέας: ἥρωες τῆς Σαλαμίνας. Ὁ Κυχρέας ἦταν γιός τῆς νύμφης Σαλαμίνας καί τοῦ Ποσειδῶνα. Ἔγινε βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν δράκοντα πού λυμαινόταν τό νησί καί ἀργότερα ἄφησε τό βασιλεῖο του στόν Τελαμόνα.

τριακόντορος: πολεμικό πλοῖο μέ τριάντα κουπιά.

Νίσαια: τό ἐπίνειο τῶν Μεγάρων.

Σελ. 19

Τό ἀκρωτήριο Σκιράδιο, ἴσως στή Β. πλευρά τῆς Σαλαμίνας. Σκιράς ἦταν τό πρῶτο ὄνομα τῆς πρωτεύουσας τοῦ νησιοῦ, καθώς καί ἐπίθετο τῆς Ἀθηνᾶς πού λατρευόταν ἐκεῖ.

Ἐνυάλιος: συνηθισμένο ἐπίθετο τοῦ θεοῦ Ἄρη. Κάποτε ὁ Ἐνυάλιος ἐμφανίζεται καί ὡς ξεχωριστό πρόσωπο, γιός τοῦ Ἄρη ἢ τοῦ Κρόνου.

Κατάλογος τῶν πλοίων («κατάλογος τῶν νεῶν»): τό τμήμα στή δεύτερη ραψῶδια τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ἀριθμοῦνται τά πλοῖα καί ὁ στρατός τῶν Ἀχαιῶν στόν Τρωικό πόλεμο. (Ὁ Σόλων πρέπει νά πρόσθεσε τόν δεύτερο ἀπό τοὺς δύο στίχους πού μᾶς παραθέτει ὁ Πλούταρχος).

Αἴας, ὁ γιός τοῦ Τελαμόνα: ὁ βασιλιάς τῆς Σαλαμίνας, ἀπό τίς πιό ἥρωικές καί ἀγέρωχες μορφές τῆς Ἰλιάδας.

Βραυρώνα: πόλη τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς, στήν ἀνατολική της παραλία, ἀνάμεσα στό Μαραθῶνα καί στό Θορικό, ὀνομαστή γιά τό ἱερό τῆς Βραυρωνίας Ἀρτέμιδας. (Ὁ σημερινός συνοικισμός Βραύωνα κοντά στό χωριό Μαρκόπουλο).

Μελίτη: ἓνας ἀπό τοὺς δήμους τῆς Ἀττικῆς, στό δυτικό μέρος τῆς Ἀθήνας πού περιλάβαινε τήν Πνύκα καί ὅλη τή γύρω περιοχή. Ἐκεῖ κοντά ἦταν τό θάραθρο (πρός τό σημερινό Ἀστεροσκοπεῖο), ὅπου οἱ ἀρχαῖοι κατακρήμιζαν τοὺς καταδικασμένους σέ θάνατο· ὁ δήμος τῆς Μελίτης ἀνῆκε στήν Κεκροπίδα φυλή.

ΚΕΦ. 10

ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὴ δύση παράβαλε τὸ σημεῖο αὐτὸ μέ ὅσα εἶπε ὁ δελφικός χρησμός στὸ Σόλωνα, παραπάνω (κεφ. 9,1).

Ἡρέας ἀπὸ τὰ Μέγαρα ἱστορικός τοῦ 3. αἰ. π.Χ., πού ἔγραψε τὸ χαμένο σήμερα ἔργο «Μεγαρικά». Ἀπὸ τὸ ἔργο του ἀντλήσαν ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Σελ. 20

Ἰαονία, δηλαδή Ἰωνία· μία ἀπὸ τίς ἀρχαῖες ὀνομασίες τῆς Ἀττικῆς, πού δόθηκε ἀπὸ τὸν Ἴωνα, γιὸ τοῦ ἦρωα Ξούθου καὶ μυθικό γενάρχη τῶν Ἰόνων. Βλ. καὶ τὴ σημείωση γιὰ τοὺς Ἴωνες στὸ κεφ. 9 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 103).

ΚΕΦ. 11

τοὺς Κιρραῖους· δηλαδή τοὺς κατοίκους τῆς Κίρρας. Ἡ Κίρρα, παραλιακὴ πόλη τῆς Φωκίδας κοντὰ στὴ σημερινὴ Ἰτέα, ἦταν τὸ λιμάνι τῆς κοντινῆς πόλης Κρίσας καὶ τῶν Δελφῶν. Διάφορες προστριβές μέ τοὺς Δελφοὺς προκάλεσαν τὸν λεγόμενο πρῶτο Ἱερό Πόλεμο (596 π.Χ.), πού κήρυξαν οἱ Ἀμφικτίονες καὶ πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφὴ τῆς Κίρρας. Οἱ Ἀμφικτίονες κατόπιν ἀφιέρωσαν τὴ γῆ τῶν Κιρραίων στὸν Ἀπόλλωνα.

Ἀμφικτίονες· κάτοικοι γειτονικῶν ἑλληνικῶν πόλεων, πού εἶχαν θρησκευτικὸ κέντρο κάποιου ἱεροῦ, ὅπου σέ ὀρισμένη μέρα τελοῦσαν ἑορτὴ τοῦ θεοῦ ὁ ὁποῖος λατρευόταν ἐκεῖ. Ὁ σύνδεσμος αὐτός λεγόταν ἀμφικτιονία καὶ πολὺ σύντομα διευρύνθηκε καὶ ἐξελίχθηκε, ἐκτός ἀπὸ θρησκευτικὸ καὶ σέ ἰσχυρὸ πολιτικὸ θεσμό. Ἡ δελφικὴ ἀμφικτιονία ἰδιαίτερα εἶχε ἀποκτήσει μεγάλο κύρος καὶ μποροῦσε νά συμβάλλει καὶ σέ διακανονισμοὺς διαφορῶν ἀνάμεσα σέ ἑλληνικὲς πόλεις.

Ἀριστοτέλης, ὁ μεγάλος ἀρχαῖος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στὰ Στάγειρα τῆς Μακεδονίας τὸ 384 π.Χ., δάσκαλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἰδρυτῆς περιώνυμης φιλοσοφικῆς σχολῆς στὴν Ἀθήνα (τῆς «περιπατητικῆς»). Πέθανε τὸ 322 π.Χ. στὴ Χαλκίδα. Ἐγραψε πολλὰ φιλοσοφικά καὶ ἐπιστημονικά συγγράμματα.

Πυθιονίκες· οἱ νικητές στοὺς Πυθικούς ἀγῶνες τῶν Δελ-

Ἀναγραφή τῶν Πυθιονικῶν ἔργο τοῦ Ἀριστοτέλη καί τοῦ ἀνεπιού τοῦ Καλλισθένη. Ὁ Καλλισθένης εἶχε γράψει καί τήν ἱστορία τοῦ πρώτου Ἰεροῦ πολέμου.

Ὁ Σόλων δέν εἶχε ὀριστεῖ στρατηγός: μιᾶ ἄλλῃ ἀρχαία πηγὴ —ὁ περιηγητής Πausανίας— ἀναφέρει ὅτι στόν πόλεμο αὐτόν ὁ Σόλων ἦταν σύμβουλος κοντά στό στρατηγὸ ὄλων τῶν Ἀμφικτιόνων, πού ἦταν ὁ Κλεισθένης, τύραννος τῆς Σικυώνας.

Ἑρμῆπος: περιπατητικός φιλόσοφος τοῦ 3 αἰ. π.Χ. Ἐγραψε καί συλλογές βιογραφιῶν.

Εὐάνθης ὁ Σάμιος: γιά τόν συγγραφέα αὐτόν δέν ξέρουμε τίποτε βέβαιο.

Αἰσχίνης: ὀνομαστός Ἀθηναῖος ρήτορας (389-314 π.Χ.), ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένη. Μᾶς ἔχουν σωθεῖ τρεῖς ἀπό τοὺς λόγους του.

ὑπομνήματα τῶν Δελφῶν: τὰ ἀρχεῖα τῆς πόλης τῶν Δελφῶν.

μέ τήν ὑπόθεση τοῦ Κυλώνειου ἄγους. Τά γεγονότα πού ἐννοεῖ ἐδῶ ὁ Πλούταρχος εἶναι ἡ ἀπόπειρα τοῦ εὐπατρίδη Κύλωνα νά καταλάβει τήν Ἀκρόπολη καί νά γίνει τύραννος τῆς Ἀθήνας. Ὁ Κύλων νικήθηκε καί δραπετεύεσε, οἱ συνένοχοί του ὁμως κλείστηκαν στήν Ἀκρόπολη καί μετά ἀπό λίγο ἀναγκάστηκαν νά καταφύγουν ὡς ἰκέτες στό βωμό τῆς Πολιάδος Ἀθηνᾶς. (Γιά τὰ γεγονότα μιλάει καί ὁ Ἡρόδοτος 5,71 καθώς καί ὁ Θουκυδίδης 1,126).

ΚΕΦ. 12

Μεγακλῆς: γενάρχης τῆς μεγάλης οἰκογένειας τῶν Ἀλκμεωνιδῶν, ἐπώνυμος ἄρχοντας, ὅταν ἐγινε ἡ στάση τοῦ Κύωνα. (Ὁ «ἐπώνυμος ἄρχων» ἦταν ἓνας ἀπό τοὺς ἐννέα ἄρχοντες τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας. Λεγόταν «ἐπώνυμος» γιατί ἀπό τό ὄνομά του ὀρίζαν τό ἔτος. Ἐλεγαν π.χ. «ἐπὶ Μεγακλέους ἄρχοντος»).

στίς Σεμνές θεές: Σεμνές θεές ὀνομάζονται οἱ Ἐρινύες ἢ Εὐμενίδες, θεότητες πού μόνιμα καταδίωκαν καί τιμωροῦσαν ἰδίως τοὺς φονεῖς καί τοὺς ἐπιόρκους. Τό ἱερό τους θρισκόταν στοὺς πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης κοντά στόν Ἄρειο Πάγο.

Σελ. 21

ἐναγής: αὐτός πού θεωρεῖται μολυσμένος, καταραμένος, ἐπειδή διέπραξε φόνο ἢ ἀνόσια πράξη.

Φλύα: ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ὅπου περίπου τό σημερινό Χαλάντρι.

Ἐπιμενίδης: σοφός, ποιητής καί θαυματοποιός. Μέ τό ὄνομά του συνδέονταν διάφορες ἱστορίες, π.χ. ὅτι ἔζησε 157 ἢ 299 χρόνια, ὅτι κοιμήθηκε 57 χρόνια, κ.ἄ.

Κούρητα: οἱ Κούρητες ἦταν θεότητες πού προστάτεψαν καί ἀνάθρεψαν τό Δία μικρό στήν Κρήτη. Πιστευόταν ὅτι εἶχαν βοηθήσει στόν ἐκπολιτισμό τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ νησιοῦ.

Σελ. 22

Μουνοχία: λόφος στήν Πειραιϊκή χερσόνησο, ἡ σημερινή Καστέλλα, πού συνδέθηκε μέ διάφορα περιστατικά τῆς ἀθηναϊκῆς ἱστορίας. Ἡ στρατηγική θέση τῆς ἐξασφάλιζε καί τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας, γι' αὐτό καί στό φρούριό τῆς ἐγκαταστάθηκε καί ἡ φρουρά τῶν Μακεδόνων πού κατέλαβαν τήν Ἀθήνα (322 π.Χ. καί μετέπειτα).

ΚΕΦ. 13

Διάκριοι, οἱ Ὀρεινοί: κάτοικοι τῆς Διακρίας, τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Ἀττικῆς πού εἶχαν πολύ μικρή ἢ καθόλου ἰδιοκτησία καί ἦταν οἱ πιό φτωχοί. *Πεδιεῖς*: οἱ Πεδινοί, πού ἦταν κυρίως οἱ κτηματίες στήν εὐφορη πεδιάδα τῆς Ἀττικῆς. *Πάραλοι* ἢ *Παράλοι*, οἱ ναυτικοί καί οἱ ἔμποροι. Ἡ διαίρεση αὐτή ἐξακολούθησε νά ὑπάρχει καί μετά τό Σόλωνα, ἄλλοι μάλιστα συγγραφεῖς τήν ἀναφέρουν γιά πρώτη φορά, ὅταν μιλοῦν γιά τά χρόνια τοῦ Πεισιστράτου.

ἐκτημόριοι: ἀκόμα καί τό ἕνα ἕκτο εἶναι βαρῦς φόρος, ὅταν ἡ γῆ εἶναι φτωχή καί μικροί οἱ καλλιεργητές.

θῆτες: βλ. παρακάτω κεφ. 18 καί σημ. σελ. 51.

Σελ. 23

ΚΕΦ. 14

Φανίας ἢ *Φαινίας*: μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη (4.αἰ. π.Χ.). Ἀσχολήθηκε πιό πολύ μέ ἱστορικά ἔργα, πού ἔχουν σχεδόν ὀλοκληρωτικά χαθεῖ.

Σελ. 24

Τυνώνδας: άγνωστος. *Πιττακός*: σοφός, πολιτικός και ποιητής, (περίπου 650-750 π.Χ.), ένας από τους έφτά σοφούς. Έγινε καί αυτός νομοθέτης τής πατρίδας του Μυτιλήνης. Στην πολιτική του είχε πολλά κοινά σημεία μέ τό Σόλωνα.

Τή γή μου κτλ. Τό απόσπασμα αυτό, καθώς καί τό έπόμενο είναι μετάφραση τού Γιάννη Δάλλα.

Σελ. 25

σεισάχθεια, δηλαδή άπαλλαγή από τό βάρος, απόσειση τού «άχθους».

Άνδροτίων: Άθηναίος ιστορικός και πολιτικός, μαθητής τού Ίσοκράτη (4. αϊ. π.Χ.). Έγραψε «Άτθίδα», δηλαδή ιστορία τής Άθήνας, από τά παλαιά χρόνια ώς τήν έποχή του (346 π.Χ.).

Έδωσε στή μνά άξία έκατό δραχμῶν: ο Σόλων έκαμε δηλαδή αυτό πού λέμε αναπροσαρμογή τού νομίσματος. Η μνά δέν ήταν νόμισμα αλλά νομισματική μονάδα. Η ίδια ποσότητα σέ άργυρο, πού προηγουμένως έδινε 73 δραχμές, έδινε στό έξήσ 100. Η δραχμή δηλαδή ύποτιμήθηκε. Φαίνεται ότι ο Σόλων αντικατάστησε τό αϊγινητικό σύστημα (σύμφωνα μέ τό όποιο ή μνά ζύγιζε 617 γραμμάρια) μέ τό εϋβοϊκό (σύμφωνα μέ τό όποιο ζύγιζε 436,6 γραμμάρια). Έτσι όσοι χρωστοϋσαν καί είχαν δυνατότητα νά έξοφλήσουν τά χρέη τους, έδιναν πίσω τό ίδιο ποσό όνομαστικά, κέρδιζαν όμως ένα ποσοστό 27% από τό ποσό πού όφειλαν.

Σελ. 26

πάνωθέ της κτλ. μετάφραση Θ. Σταύρου.

πέτρες σήκωσε: πέτρες (άρχ. όροι), πέτρινες πλάκες σημένες στά χωράφια μέ επιγραφές πού δήλωναν ότι αυτά ήταν ύποθηκευμένα.

Πολύζηλος ό Ρόδιος: ιστορικός πού είχε γράψει τό χαμένο σήμερα έργο «Ροδιακά».

χρεοκοπίδες: δόλιοι χρεοκόποι. Γίνεται λογοπαίγνιο με τό Κεκροπίδες, (άπόγονοι του Κέκροπα, πού ήταν όλοι οί 'Αθηναίοι).

Σελ. 27

ΚΕΦ. 16

Λυκούργος: ό θεμελιωτής τής σπαρτιατικής πολιτείας, σύμφωνα με τήν παράδοση. Οί άρχαιοι απέδιδαν στό Λυκούργο όλους τούς θεσμούς τής Σπάρτης, άσχετα με τήν εποχή πού εμφανίστηκαν. 'Αθέβαιη είναι όχι μόνο ή χρονολογική τοποθέτηση του Λυκούργου (1100-600 π.Χ.), αλλά και ή ίδια ή ιστορική του ύπαρξη.

σε σημείο μάλιστα να του θγάλουν τό μάτι: οί πλούσιοι Σπαρτιάτες είχαν ιδιαίτερα άγανακτήσει άνάμεσα στ' άλλα και από τή λιτή διατροφή πού τούς επέβαλε ό Λυκούργος. Γι' αυτό κάποτε ξεσηκώθηκαν εναντίον του, άρχισαν να τον κυνηγούν και κάποιος νεαρός μ' ένα ραβδί τον χτύπησε στό μάτι και του τό έβγαλε (Πλουτάρχου Λυκούργος, 11).

θά 'βγαζε όλο τό καϊμάκι κτλ. Θά άφηνε δηλαδή τό λαό να κάνει ό,τι ήθελε και από τήν άναταραχή θά κοίταζε να βγει κερδισμένος ό ίδιος. ('Η μετάφραση είναι του Θ. Σταύρου).

θυσία τής Σεισάθειας: έγινε δηλαδή από τό λαό ευχαριστήρια θυσία για τή διαγραφή των χρεών και τήν κατάργηση των σωματικών καταναγκασμών.

Σελ. 28

ΚΕΦ. 17

νόμος του Δράκοντα: ήταν ή πρώτη γραπτή νομοθεσία στην 'Αθήνα (621 π.Χ.).

Δημάδης: 'Αθηναίος ρήτορας (ή άκμή του είναι άνάμεσα στα 350-319 π.Χ.). 'Ανήκε στη φιλομακεδονική μερίδα και είχε αναπτύξει ζωνήρη πολιτική δράση σε κρίσιμες στιγμές. 'Από τούς λόγους του δέν έχουν σωθει παρά μόνο φράσεις πού είχαν μείνει ιστορικές.

ΚΕΦ. 18

διαχώρισε τούς πολίτες: ή διαίρεση των πολιτών σύμφωνα με τήν περιουσία τους ύπήρχε και πριν από τό Σόλωνα. 'Ο Σόλων ήρριποποίηκε από τό Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

λων ἀπλῶς τῇ δέχτηκε καί τῇ διαρρυθμίσει καλύτερα γιά τό κοινό συμφέρον.

μέτρα: ὁ *μέδιμνος* ἦταν μονάδα μετρήσεως στερεῶν καί ἰσοδυναμοῦσε μέ 51,84 σημερινά λίτρα. Γιά τά ὑγρά χρησιμοποιοῦσαν τό *μετρητή* πού ἰσοδυναμοῦσε μέ 38,88 λίτρα. Μέ τῇ γενική ὀνομασία μέτρο ἔννοοῦσαν τό μέδιμνο ἢ τό μετρητή.

Ζευγίτες: ζευγίτης λεγόταν αὐτός πού μπορούσε νά ἀγοράσει καί νά συντηρήσει ἕνα ζευγάρι βόδια.

Θῆτες: ἡ λέξη σήμαινε τό εἶδος τῶν δουλοπάροικων πού καλλιεργοῦσαν τῇ γῆ τῶν πλουσίων, καί γενικά τοὺς μισθωτοὺς ἐργάτες τῆς γῆς.

νά κάνουν ἔφεση στό δικαστήριο: δηλαδή στό δικαστήριο τῆς Ἑλιαίας, πού εἶχε συγκροτηθεῖ ἀπό ὅλες τίς τάξεις. Στὴν ἀρχή ἡ Ἑλιαία εἶχε ἀρμοδιότητα μόνο γιά τίς ἐφέσεις ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων πού εἶχαν ἐκδώσει οἱ ἄρχοντες. Ἀργότερα ἔγινε ὁ ὑπέρτατος κριτής ὅλων τῶν διαφορῶν στὴν Ἀθήνα.

μέ ἀσάφεια: δέν πρόκειται γιά ἀσάφεια, ὅπως παρατήρησε καί ὁ Ἀριστοτέλης στό ἔργο του *Ἀθηναίων Πολιτεία*. Οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνα ἔθεταν γιά πολλά πράγματα τοὺς γενικούς κανόνες, ὥστε μέ βάση αὐτοὺς νά ρυθμίζονται ἔπειτα οἱ λεπτομερειακές περιπτώσεις.

Σελ. 29

Ὅσο χρειάζεται κτλ., μετάφραση Γ.Α. Θωμόπουλου.

Ἡ Βουλὴ τοῦ Ἀρείου Πάγου εἶναι θέβαιο ὅτι ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπὸ τό Σόλωνα. Διατήρησε καί μετὰ ἀπὸ αὐτόν πολλές ἀπὸ τίς παλιές τῆς δικαιοδοσίας: Ἀσκοῦσε ἔλεγχο στά δημόσια ἤθη καί δικάζε ἐγκλήματα φόνου ἐκ προμελέτης. Οἱ πολιτικές καί διοικητικές ἐξουσίες τῆς ὅμως ἐλαττώθηκαν καί ἕνα μέρος τοὺς τό πῆρε ἡ *Βουλὴ τῶν Τετρακοσίων*, πού εἶχε εὐρύτερη σύνθεση καί ἀντιπροσώπευε περισσότερο τό λαό. Ὅσο γιά τὴν *Ἐκκλησίαν τοῦ Δήμου*, αὐτὴ δέν εἶχε ἀκόμα τίς ἀποφασιστικές ἐξουσίες πού θά ἀποκτοῦσε σέ λίγα χρόνια, ἡ νομοθεσία ὅμως τοῦ Σόλωνα βοήθησε σημαντικά καί σ' αὐτό.

ΚΕΦ. 19

«Ο Σόλων μέ ὄλη τήν προβλεπτικότητα τοῦ πολιτικοῦ καί μέ ὄλη τή φαντασία τοῦ ποιητῆ δέν μπορούσε ἀκόμα νά προβλέψει πόσο τεράστια εὐεργεσία θά πρόσφεραν οἱ μεταρρυθμίσεις του στήν Ἀθήνα καί στή Δημοκρατία», παρατηρεῖ ὁ Γάλλος ἱστορικός Γουσταῦος Γκλότς.

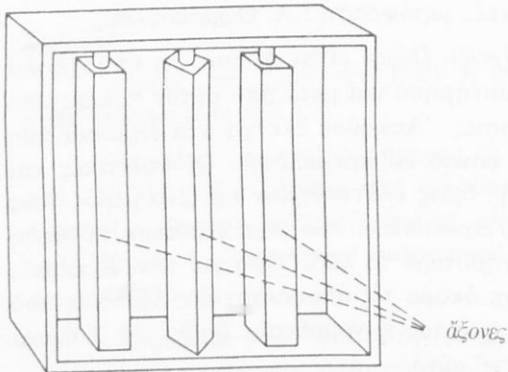
τέσσερις φυλές· παλιά διαίρεση τῶν κατοίκων τῆς Ἀττικῆς. Ὁ Κλεισθένης (508 π.Χ.) ἔκαμε νέα διαίρεση σέ ἑκατό δήμους καί δέκα φυλές.

Σελ. 31

ΚΕΦ. 25

Πρυτανεῖο. Στίς ἑλληνικές πόλεις τό πρυτανεῖο γενικά ἦταν ἓνα δημόσιο οἶκημα ἀφιερωμένο στή θεά Ἑστία. Στήν Ἀθήνα ὑπῆρχε τό ἀρχαῖο Πρυτανεῖο, πού ἦταν στούς πρόποδες τῆς Ἀκροπόλεως, καί ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κλεισθένη καί ἓνα ἄλλο, ἡ λεγόμενη Θόλος (κυκλικό κτίριο στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας). Τό παλαιότερο πρυτανεῖο παρέμεινε θρησκευτικό κέντρο, ἐνῶ ἡ Θόλος ἐξυπηρετοῦσε ἀνάγκες τῆς διοικήσεως. Σ' αὐτήν ἔμεναν κυρίως καί συνεδρίαζαν οἱ πρυτάνεις. (*Πρυτάνεις*· οἱ βουλευτές πού ἦταν διαδοχικά προϊστάμενοι τῆς Βουλῆς τῶν Πεντακοσίων καί εἶχαν καί ὀρισμένες ἄλλες ἐκτελεστικές ἀρμοδιότητες).

Κρατίνος (περ. 484-419). Μαζί μέ τόν Ἀριστοφάνη καί τόν Εὐπόλη ἀποτελοῦν τήν τριάδα τῶν μεγάλων Ἀθηναίων κωμικῶν ποιητῶν. Ἐγραψε 21 κωμῳδίες, ἀπό τίς ὁποῖες ἔχουμε μόνο ἀποσπάσματα.

κύρβεις— ἄξονες. Οἱ «ἄξονες» ἦταν περίπου ὅπως δείχνει τό σχέδιο. Οἱ συγγραφεῖς πού κάνουν διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς «ἄξονες» καί τίς «κύρβεις» περιγράφουν τίς κύρβεις διαφορετικά, δηλαδή

σάν λίθινες πλάκες πού σχημάτιζαν τριγωνική πυραμίδα περιστρεφόμενη. Στις πλάκες ἐπάνω ἦταν χαραγμένοι οἱ νόμοι.

Σελ. 32

ἡ βουλή: πρόκειται ἐδῶ γιά τή Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου καί ὄχι γιά τή Βουλή τῶν Τετρακοσίων.

θεσμοθέτες: ἕξι ἀπό τοὺς ἐννέα ἐτήσιους ἄρχοντες τῆς Ἀθήνας (μετά τόν βασιλέα, τόν πολέμαρχο, καί τόν ἐπάνωμο ἄρχοντα). Κυριότερο ἔργο τους ἦταν νά ἐποπτεύουν τήν τήρηση τῶν νόμων. Ἐδῶ μέ τή λέξη θεσμοθέτες ὁ Πλούταρχος πρέπει νά ἐννοεῖ καί τοὺς ἐννέα ἄρχοντες.

πέτρα: βωμός στήν Ἀγορά τῆς Ἀθήνας, ὅπου ὀρκίζονταν οἱ θεσμοθέτες, οἱ διαιτητές (=πολίτες διορισμένοι νά ἐπιλύουν ἰδιωτικές διαφορές) καί οἱ μάρτυρες.

οἱ μῆνες: ὁ ἀρχαῖος ἐλληνικός μῆνας ἦταν σεληνιακός καί ἀντιστοιχοῦσε στό διάστημα ἀνάμεσα σέ δύο καινούρια φεγγάρια. Ἡ κίνηση ὅμως τῆς σελήνης δέ συμβάδιζε μέ τόν ἥλιο, γιατί ὁ σεληνιακός μῆνας ἔχει 29 ἡμέρες, 12 ὥρες, 44 λεπτά καί 2,8 δευτερόλεπτα. Γιά νά καλύψουν τή διαφορά, εἶχαν ἕνα μῆνα ἀπό 29 ἡμέρες καί ἕναν ἀπό 30 ἐναλλάξ. Ἔτσι ὁ χρόνος εἶχε 354 ἡμέρες· καί γιά νά καλυφθεῖ καί πάλι ἡ διαφορά πρόσθεταν σέ κάθε κύκλο ὀκτώ χρόνων, καί σέ ὀρισμένα διαστήματα μέσα σ' αὐτόν, τρεῖς ἀκόμα μῆνες συνολικά.

παλαιά καί νέα σελήνη (ἔνη καί νέα). Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ σεληνιακοῦ μῆνα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ πρώτη τοῦ μῆνα λεγόταν *νομηγία* (νέα σελήνη).

τοῦτος ὁ μῆνας κλπ. Ὀδύσσεια ξ, 162, μετάφραση Ἀργ. Ἐφταλιώτη.

τὴν ἀρίθμηση ἐξάλλου κτλ. Ὁ ἀττικός μῆνας εἶχε διαιρεθεῖ σέ τρεῖς δεκάδες. Ἡ πρώτη ἦταν ἡ δεκάδα «μηνός ἱσταμένου», ἡ δεύτερη «μηνός μεσοῦντος» καί ἡ τρίτη «μηνός φθίνοντος». Ἡ ἀρίθμηση εἰδικά τοῦ τρίτου δεκαήμερου γινόταν ἔτσι:

21η: δεκάτη φθίνοντος (δηλ. 10 ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν τριακοστή)

22α: ενάτη φθίνοντος
 29η: δευτέρα φθίνοντος
 30ή: ἔνη καὶ νέα

Σελ. 33

ΚΕΦ. 26

τοῦ *Κάνωβου*: πανάρχαιο αἰγυπτιακὸ ἐμπορικὸ καὶ θρησκευτικὸ κέντρο στὶς ἐκβολές τοῦ Νείλου, ποῦ ἔχει συνδεθεῖ μὲ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία, καθὼς καὶ μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ στὴν Αἴγυπτο ὡς τὶς τελευταῖες του μέρες.

Πλάτων, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητὴς τοῦ Σωκράτη. Ἐγράψε πολλὰ φιλοσοφικὰ ἔργα σὲ μορφή διαλόγων.

Ἀτλαντίδα: θρυλικὴ ἡπειρος στὸν ὠκεανὸ πέρα ἀπὸ τὶς Ἡράκλειες Στῆλες (Γιβραλτάρ), ποῦ καταποντίστηκε ὕστερα ἀπὸ σεισμό καὶ πλημμύρα. Κάτοικοί της, κατὰ τὸ μῦθο, ἦταν οἱ Ἀτλαντες, ποῦ εἶχαν ἀναπτύξει σημαντικὸ πολιτισμὸ καὶ εἶχαν κατακτήσει μεγάλο μέρος τῆς Ἀφρικῆς καὶ τῆς Εὐρώπης. Κάποτε θέλησαν νὰ προχωρήσουν ὡς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Αἴγυπτο, ἀλλὰ οἱ Ἀθηναῖοι μπῆκαν ἐπικεφαλῆς στὴν ἄμυνα καὶ τοὺς ἀπώθησαν μὲ τὸν ἥρωισμό τους. Ὁ Πλάτων μιλάει γιὰ τὸ μῦθο τῆς Ἀτλαντίδας στὴν ἀρχὴ τοῦ διαλόγου τοῦ *Τίμαιος*. Μὲ τὴν Ἀτλαντίδα ἀσχολήθηκε ἐπίσης καὶ στὸ μισοτελειωμένο ἔργο τοῦ *Κριτίας*. Γύρω ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ τῆς ἡπείρου αὐτῆς ἐγιναν πολλὲς συζητήσεις σὲ διάφορες ἐποχές.

Κύπρη: ἐπωνυμία τῆς Ἀφροδίτης. Ὁ Σόλων τὴν ἐπικαλεῖται ἐδῶ, γιατί στὴν Κύπρο, ὅπου καὶ γεννήθηκε, τὴ λάτρευαν ἰδιαίτερα.

Σελ. 34

ΚΕΦ. 27

Κροῖσος: ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Λυδίας (περ. 560-546 π.Χ.), γιὸς τοῦ Ἀλυάττη. Στάθηκε δραστήριος κυβερνήτης καὶ δημιούργησε σχέσεις ἀνάμεσα στ' ἄλλα καὶ μὲ τοὺς Ἕλληνες, ἢ ἀνάπτυξη ὁμως τῆς δυνάμεως τῶν Περσῶν σταμάτησε τὸ ἔργο του.

ἐλέγχοντας τὶς χρονολογίες: ὁ Κροῖσος ἀνέβηκε στὸ θρόνο τὴν ἐποχὴ ποῦ ὁ Σόλων πέθαινε σὲ βαθιὰ γεράματα.

Σελ. 35

ἔφεραν τή μητέρα τους στό ἱερό· ὅπου ἦταν ἰέρεια.

ὕστερα ἀπό τόση δόξα. Οἱ Ἄργειοι γιά νά τιμήσουν τά δύο ἀδέρφια ἔστησαν τά ἀγάλματά τους στούς Δελφούς. Καί τά δύο ἔχουν βρεθεῖ στίς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ καί σήμερα εἶναι στό ἐκεῖ μουσεῖο.

Σελ. 38

Αἴσωπος· πρόσωπο τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, στό ὁποῖο ἀπό τόν 5. αἰ. π.Χ. καί πέρα ἀποδόθηκαν πολλοί λαϊκοί διδακτικοί μῦθοι καί ἀνέκδοτα. Τόν τοποθετοῦσαν στόν 6. αἰ. π.Χ.

ΚΕΦ. 28

Κύρος· ὁ θεμελιωτής τῆ περσικῆς αὐτοκρατορίας. Στάθηκε μέγας κατακτητής καί πολιτικός μέ ἐξαιρετική εὐφυΐα. Στίς ἀφηγήσεις τῶν Ἑλλήνων ὁ Κύρος ἔμεινε ὡς τό ὑπόδειγμα τοῦ δίκαιου μονάρχη.

καί δίδαξε τόν ἄλλον· βλ. τήν ἴδια ἀφήγηση καί στόν Ἡρόδοτο 1,30 κ.έ. καί 1,86 κ.έ.

Σελ. 39

Μεγακλῆς· ἐγγονός τοῦ Ἄλκμεωνίδη Μεγακλῆ, γιά τόν ὁποῖο ἔγινε λόγος παραπάνω, κεφ. 12, σημ. σελ. 47. Γιά τοὺς Πεδιεῖς, Παράλους καί Διακρίους βλ. σημ. σελ. 48.

ΚΕΦ. 29

Σελ. 40

Θέσπης· θεωρεῖται ὁ δημιουργός τῆς τραγωδίας. Πρῶτος αὐτός ἐμφανίστηκε ὡς ἠθοποιός ξεχωριστός ἀπό τό χορό. Μιλώντας καί ἀπαντώντας σ' αὐτόν ἔδωσε ἔτσι στό δράμα τό διαλογικό του χαρακτήρα. Ἔτος πού βραβεύτηκε δράμα του ἀναφέρεται τό 534 π.Χ.

πού τραυματίστηκε ὁ μόνος του· βλ. Ὀδύσσεια δ, 242-258, ὅπου ἡ Ἑλένη διηγεῖται πῶς ὁ Ὀδυσσεύς ντύθηκε δοῦλος, αὐτοτραυματίστηκε καί μῆκε ἄγνωστος στήν Τροία.

ΚΕΦ. 30

ροπαλοφόροι (κορυνηφόροι)· σωματοφύλακες πού κρατοῦσαν «κορύνη» δηλ. μακρὺ ρόπαλο ντυμένο σέ μέταλλο.

σᾶς πιάνει ἀμωαλιά· τό ἀπόσπασμα αὐτό καί τό ἐπόμενο εἶναι μετάφραση τοῦ Θ. Σταύρου.

Σελ. 42

ΚΕΦ. 31

Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός (περ. 390-310 π.Χ.). Μαθητής τοῦ Πλάτωνα καί τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγγραψε πολλά φιλοσοφικά, ἱστορικά καί ἄλλα ἔργα, ἀπό τά ὅποια ἔχουν σωθεῖ μικρά ἀποσπάσματα.

Θεόφραστος, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἐρεσό τῆς Λέσβου (372-287 π.Χ.), μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη. Ἐγγραψε πολλά συγγράμματα, ἀπό τά ὅποια τό πῖο γνωστό εἶναι τό ἔργο του «Χαρακτῆρες».

Ἀτλαντίδας: βλ. παραπάνω σελ. 54.

πού εἶχε σχέση μέ τούς Ἀθηναίους: ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν νικήσει τούς Ἀτλαντες.

Σελ. 43

ΚΕΦ. 32

ἀπό τούς συγγενεῖς του: ἡ μητέρα τοῦ Πλάτωνα Περικτιόνη καταγόταν ἀπό τή γενιά τοῦ Δροπίδη, ἀδερφοῦ τοῦ Σόλωνα.

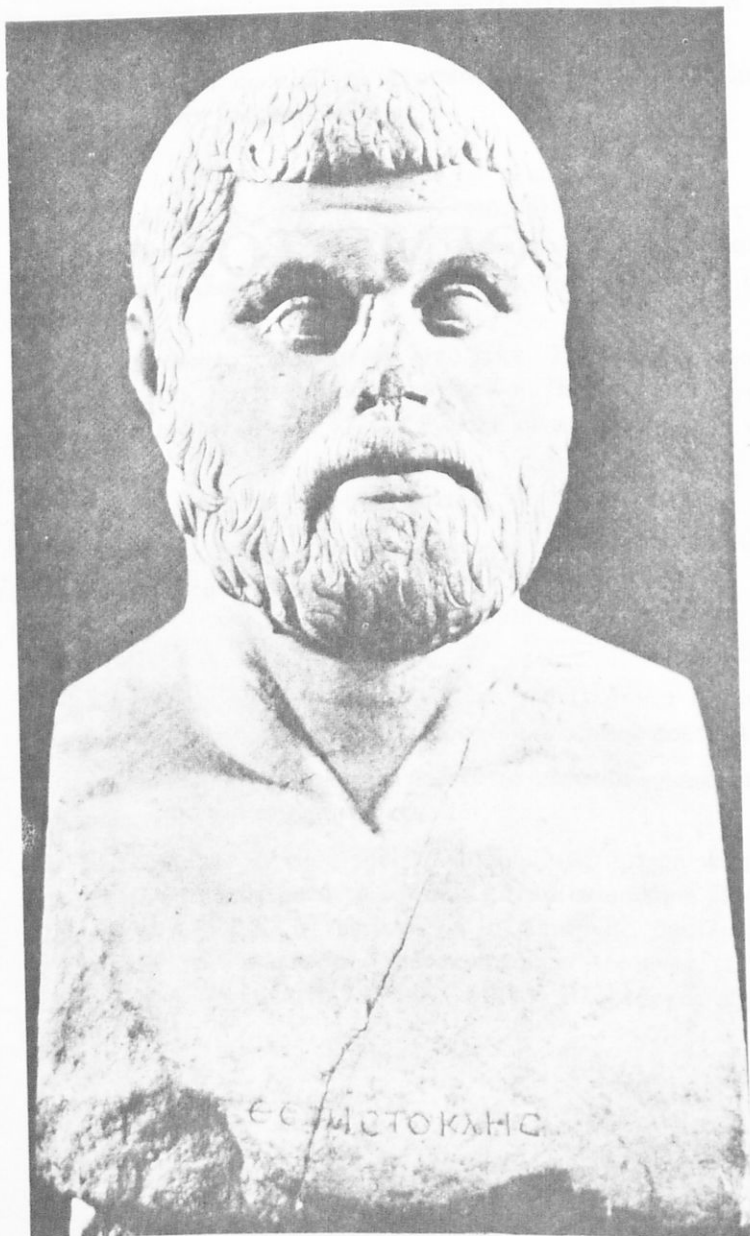
αὐτά πού ἔγραψε: πρόκειται γιά τό μισοτελειωμένο διάλογο *Κριτίας* (βλ. καί παραπάνω κεφ. 26).

Ὀλυμπιεῖο: ὁ ναός τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἄρχισε νά χτίζεται ἀπό τόν Πεισίστρατο τό 530 π.Χ., ἀλλά σταμάτησε. Τόν ξανάρχισε τό 175 π.Χ. ὁ Ἀντίοχος Δ΄ ὁ Ἐπιφανής, βασιλιάς τῆς Συρίας καί τόν τελείωσε ὁ αὐτοκράτορας Ἀδριανός (117-138 μ.Χ.). Ἐγκαινιάστηκε τό 132 μ.Χ., ὅταν ὁ Πλούταρχος εἶχε πεθάνει.

Ἀριστοτέλης: βλ. σημ. σελ. 46.

2. ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Θεμιστοκλής (525-461 π.Χ.)

(Μοναχία, Γαλλία)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΑΞΙΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΡΑΤΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

Ο ιστορικός Θουκυδίδης χαρακτηρίζει με τὰ ακόλουθα λόγια τὴν προσωπικότητα τοῦ Θεμιστοκλῆ:

«Ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε δεῖξει ὀλοφάνερα ὅτι ἦταν προικισμένος με φυσικὴ εὐφυΐα καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴν ἄποψη ἦταν περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον ἐξαιρετικὰ ἀξιοθαύμαστος· γιατί μόνο με τὴν ἐμφυτὴ σύνεσή του, χωρὶς καθόλου νὰ ἔχει ἀνάγκη νὰ τὴν ἐνισχύσει πρωτύτερα ἢ ἀργότερα με ἰδιαίτερη διδασκαλία, μπορούσε με μιὰ γρήγορη σκέψη νὰ σχηματίζει τὴν καλύτερη γνώμη γιὰ τὰ παρόντα καὶ νὰ προβλέπει με τὴ μεγαλύτερη ἀκρίβεια γιὰ ὅσα θὰ γίνουν στὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο μέλλον. Καθετὶ πού ἐπιχειροῦσε ἦταν ἰκανὸς νὰ τὸ ἐξηγῆ καὶ στοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνα γιὰ τὰ ὅποια δὲν εἶχε προσωπικὴ πείρα μπορούσε νὰ τὰ κρίνει ἀρκετὰ καλά. Πρόβλεπε καθαρότατα τὴν καλὴ ἢ τὴν κακὴ ἔκβαση μιᾶς ἐνέργειας, ἐνὼ τὸ ἀποτέλεσμά της ἦταν ἀκόμη ἄδηλο στοὺς ἄλλους. Με λίγα λόγια, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς με τὴ φυσικὴ του ἰδιοφυΐα καὶ με ἐλάχιστη προπαρασκευὴ μπορούσε περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον νὰ κρίνει ἀμέσως καὶ με ἐτοιμότητα τί ἔπρεπε νὰ γίνει κάθε φορά. (Θουκ. Α, 138, 3).

Θ Ε Μ Ι Σ Τ Ο Κ Λ Η Σ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΑΝΑΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΝΕΑΝΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ (Κεφ. 1-2)

Ἡ καταγωγή τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν τόσο σημαντική, ὥστε νά συντελέσει στή δόξα του. Ὁ πατέρας του ὁ Νεοκλῆς, ἕνας ἄσημος Ἀθηναῖος, ἀνῆκε στό *δήμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή*: ἐξάλλου ἀπό τή μητέρα του δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος (γιατί ἡ καταγωγή της ἦταν ξένη), ὅπως μαρτυροῦν *κάποιοι στίχοι*:

«Εἶμαι ἡ Ἀβρότονον, ἐγώ, γυναίκα ἀπό τή Θράκη,
μά στήν Ἑλλάδα τόν τρανό Θεμιστοκλῆ ἔχω δώσει.»

Ὁ Φανίας ὁμως γράφει ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ δέν ἦταν ἀπό τή Θράκη παρά ἀπό τήν *Καρία* καί δέ λεγόταν Ἀβρότονον παρά Εὐτέρπη. Ὁ *Νεάνθης* μάλιστα προσθέτει καί τή λεπτομέρεια ὅτι ἡ μητέρα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἀπό τήν πόλη Ἀλικαρνασό τῆς Καρίας.

Ὅσοι Ἀθηναῖοι δέν ἦταν γνήσιοι πολῖτες μαζεύονταν γιά νά γυμνάζονται στό *Κυνόσαργες*, ἕνα γυμναστήριο ἔξω ἀπό *τίς πύλες*, ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, γιατί καί ἐκεῖνος ἀνάμεσα στούς θεούς δέν ἦταν γνήσιος, ἀλλά εἶχε τό στίγμα τῆς νοθείας, ἐξαιτίας τῆς μητέρας του πού ἦταν θνητή. Ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἐπεισε μερικούς νέους ἀπό καλές καί γνήσιες ἀθηναϊκές οἰκογένειες νά κατεβαίνουν στό *Κυνόσαργες* καί νά γυμνάζονται μαζί του. Μέ αὐτό τόν τρόπο φαίνεται πώς κατάφερε μέ πονηρία νά ἐξαλείψει τή διάκριση ἀνάμεσα σέ γνήσιους καί μὴ γνήσιους Ἀθηναῖους. Ὅτι ὁμως ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνῆκε στό *γένος τῶν Αὐ-*

1 ΚΕΦ. 1
Καταγωγή τοῦ
Θεμιστοκλῆ

2

3

4

κομιδῶν εἶναι φανερό, γιατί, ὅταν τὸ τελεστήριο στή Φλύα πού ἦταν κοινή ἰδιοκτησία τῶν Λυκομιδῶν τυρπολήθηκε ἀπὸ τοὺς βαρβάρους, αὐτὸς ἔδωσε τὰ ἔξοδα νὰ ἐπισκευαστεῖ καὶ νὰ στολιστεῖ μὲ ζωγραφιές, ὅπως ἀναφέρει ὁ Σιμωνίδης.

ΚΕΦ. 2

*Τὰ παιδικὰ καὶ
νεανικά του χρό-
νια.*

- 1 Λέγεται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀπὸ παιδί ἀκόμη, ἦταν γεμάτος ὀρμητικότητα καὶ ὅτι ἀπὸ τῆ φύση εἶχε προικιστεῖ μὲ σύνεση, ἢ προαίρεσή του ὅμως τὸν ὠθοῦσε στὶς μεγάλες πράξεις καὶ στὴν πολιτική. Κατὰ τὶς ὥρες τῆς ἀργίας καὶ ὅταν ἦταν ἐλεύθερος ἀπὸ τὰ μαθήματά του, δὲν ἐπαιζε οὔτε ἔμενε χωρὶς νὰ κάνει τίποτε, ὅπως τὰ περισσότερα παιδιά, παρά τὸν ἐβλεπαν νὰ μελετᾷ καὶ νὰ συνθέτει ρητορικούς λόγους πού τοὺς ἔλεγε στὸν ἑαυτό του. Καὶ εἶχαν οἱ λόγοι αὐτοῖ ὡς θέμα τὴν κατηγορία ἢ τὴν ὑπεράσπιση ἑνὸς ἀπὸ τὰ παιδιά. Γι' αὐτὸ συνήθιζε νὰ τοῦ λέει ὁ δάσκαλός του: «Ἐσύ, παιδί μου, δέ θά γίνεις καθόλου κάτι μέτριο, παρά ἀσφαλῶς κάτι μεγάλο, ἢ καλὸ ἢ κακὸ.» Αὐτὸ φαινόταν καὶ ἀπὸ τὶς σπουδές του, γιατί ὅσα *μαθήματα* εἶναι ἀπλῶς ἠθοπλαστικά ἢ διδάσκονται γιὰ κάποια εὐχαρίστηση καὶ γιὰ νὰ προσδώσουν τὶς χάρες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες, αὐτὰ τὰ μάθαινε μὲ ὀκνηρία καὶ μὲ ἀπροθυμία, ἐνῶ ἀπεναντίας ἐκεῖνα πού συντελοῦν στή φρόνηση ἢ παρακινοῦν πρὸς δράση φαινόταν πὼς τὰ ἀγαποῦσε ὑπερβολικά παρά τὴν ἡλικία του,
- 2
3
4
5
γιατί πίστευε πὼς ταίριαζαν στή φύση του. Γι' αὐτὸ, ὅταν ἀργότερα στὶς ἀσχολίες πού ἀρμόζουν στοὺς ἐλεύθερους πολίτες καὶ στοὺς κατοίκους τῶν πόλεων, ἐκεῖνοι πού νομίζουν πὼς εἶναι μορφοῦμενοι τὸν χλευάζαν σάν ἀδέξιο, ἀναγκάζοταν νὰ ὑπερασπίζε τὸν ἑαυτό του μὲ τρόπο ἀπότομο, λέγοντας πὼς θέβαια δὲν ἤξερε νὰ κουρδίζει τὴ *λύρα* καὶ νὰ παίξει τὴν κιθάρα, ἤξερε ὅμως πὼς μιά πόλη πού θά τὴν παραλάβει μικρὴ καὶ ἄδοξη νὰ τὴν κάμει ἔνδοξη καὶ μεγάλη.
- Ὁ Σητησίμβροτος ὅμως λέει πὼς ὁ Θεμιστοκλῆς παρακολούθησε τὰ μαθήματα τοῦ Ἀναξαγόρα καὶ πὼς ἦταν μαθητὴς τοῦ Μελίσσου τοῦ φυσικοῦ, ἀλλὰ δὲν ὑπολογίζει σωστά τὶς χρονολογίες· γιατί, ὅταν ὁ Περικλῆς, πού ἦταν πολὺ νεώτερος ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, πολιορκοῦσε τοὺς Σαμίους, ὁ Μελίσσος ἦταν στρατηγὸς τῶν Σαμίων ἀντίπαλός του καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἦταν φίλος

του Περικλή. Περισσότερο μπορεί κανείς να πιστεύει εκείνους 6
 που λένε ότι ο Θεμιστοκλής παρακολούθησε με ζήλο τό *Μνησί-
 φιλο* τό Φρεάρριο, που δέν ήταν ούτε ρήτορας ούτε από τους
 φιλοσόφους που ονομάστηκαν *φυσικοί*, παρά είχε ως επάγγελμα
 τήν τότε λεγόμενη σοφία, που ήταν πράγματι πολιτική ικανότη-
 τα και ενεργητική φρόνηση και που ο Μνησίφιλος τή διατήρη-
 σε ως φιλοσοφικό σύστημα κατά παράδοση από τό *Σόλωνα* αυ-
 τή τή σοφία τήν ανακάτεψαν μέ τέχνες που ήταν χρήσιμες στά
 δικαστήρια και έφεραν τήν άσκησή της από τίς πράξεις στά λό- 7
 για οί ύστερότεροι, που γι' αυτό ονομάστηκαν *σοφιστές*. Αυτόν
 όμως τόν παρακολουθούσε από τότε που άρχισε πιά ν' ανακατεύ-
 εται στήν πολιτική.

Στίς πρώτες όρμές τών νεανικών του χρόνων ήταν παράφορος
 και άσυγκράτητος, γιατί, χωρίς να έχει οδηγό τή λογική και
 τήν πειθαρχία, άκολουθούσε μόνο τή φυσική του παρόρμηση,
 που έφερνε στίς πράξεις του μεγάλες μεταπτώσεις από τή μιά ύ-
 περβολή στήν άλλη και πολλές φορές τόν παράσερνε στο κακό.
 τουτο και ο ίδιος ύστερα τό όμολογούσε, λέγοντας ότι και τά ύ-
 γρια πουλάρια γίνονται άριστα άλογα, όταν πάρουν τήν άνατρο- 8
 φή και τήν εξάσκηση που πρέπει. Όσα όμως περιέχονται sé
 διάφορες διηγήσεις που εξαιτίας τής διαγωγής του αυτής πλά-
 θουν μερικοί, πώς δηλαδή ο πατέρας του τόν άποκήρυξε και πώς ή
 μητέρα του αυτοκτόνησε περίλυπη γιά τή δυσφήμιση αυτή του
 παιδιού της, φαίνεται ότι είναι όλότελα ψέματα. Άπεναντίας ύ-
 πάρχουν άλλοι που λένε ότι ο πατέρας του γιά να τόν άποτρέ-
 ψει από τό να ανακατευτεί στήν πολιτική, του έδειχνε τά πα-
 λαιά πολεμικά πλοία που ήταν ριγμένα και παραμελημένα στήν
 παραλία, λέγοντας ότι έτσι φέρνεται ο λαός και στους πολιτι-
 κούς, όταν δέν τους χρειάζεται πιά.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 3-5)

Άλλά φαίνεται ότι ή πολιτική δράση γρήγορα και ζωηρά 1 ΚΕΦ. 3
 τράβηξε τό Θεμιστοκλή και τόν κυριέψε σφοδρός πόθος γιά τή
 δόξα. Γι' αυτό από τήν άρχή επιθυμούσε να είναι πρώτος και
*Ό ποθος για
 τη δόξα.*

ἀντιμετώπιζε μέ απότομο τρόπο τούς ἐχθρούς του ἐκείνους πού εἶχαν τή δύναμη καί τά πρωτεῖα στήν πολιτεία, καί προπάντων τόν Ἀριστείδη, τό γιό τοῦ Λυσιμάχου, πού βάδιζε πάντα σέ δρόμο ἀντίθετο ἀπό τό δικό του.

3 Ἀλλά καί ἡ ἀνομοιότητα στή ζωή καί στούς τρόπους τους φαίνεται ὅτι μεγάλωσε τή μεταξύ τους ἀντίθεση. Γιατί ὁ Ἀριστείδης ἦταν ἀπό φύση μαλακός καί ἀκέραιος στό χαρακτήρα καί σάν πολιτικός δέν ἐπιζητοῦσε νά γίνει ἀρεστός οὔτε νά δοξαστεῖ, παρά εἶχε στό νοῦ του πάντα ἐκείνο πού θεωροῦσε καλύτερο γιά τό λαό καί τό ἐπιζητοῦσε μαζί μέ τήν ἀσφάλεια καί τή δικαιοσύνη. Ἔτσι, ἐπειδή ὁ Θεμιστοκλῆς ὠθοῦσε τό λαό σέ πολλές τολμηρές ἐνέργειες καί ἐπιζητοῦσε μεγάλες καινοτομίες, ὁ Ἀριστείδης βρισκόταν συχνά στήν ἀνάγκη νά τοῦ ἐναντιωθεῖ, γιά νά ἐμποδίσει τήν αὔξηση τῆς πολιτικῆς του δύναμης.

4 Λέγεται μάλιστα ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τόση μανία νά ἀποκτήσει δόξα καί ἀπό τή φιλοδοξία του λαχταροῦσε τόσο πολύ τά μεγάλα κατορθώματα, ὥστε, νέος ἀκόμη, ὅταν ἐγινε στό Μαραθῶνα ἡ μάχη μέ τούς βαρβάρους καί διαφημίστηκε ἡ στρατηγία τοῦ Μιλτιάδη, αὐτός φαινόταν πολύ σκεπτικός, τίς νύχτες ἔμενε ἄυπνος, παράτησε τά συνηθισμένα συμπόσια καί σέ ἐκείνους πού τόν ρωτοῦσαν μέ ἀπορία γιά τήν ἀπότομη αὐτή μεταβολή τῆς ζωῆς του ἔλεγε: «Δέ μ' ἀφήνει νά κοιμηθῶ τό τρόπαιο τοῦ Μιλτιάδη!».

5 Τότε οἱ ἄλλοι νόμιζαν ὅτι ἡ συντριβή τῶν βαρβάρων στό Μαραθῶνα ἦταν τό τέλος τοῦ πολέμου, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε τή γνώμη ὅτι ἦταν ἡ ἀρχή μεγαλύτερων ἀγώνων, γιά τούς ὁποίους προετοίμαζε τόν ἑαυτό του καί ἀσκοῦσε τούς πολίτες, γιά νά ὑπερασπιστοῦν ὀλόκληρη τήν Ἑλλάδα, γιατί ἀπό μακριά πρόβλεπε τό μέλλον.

ΚΕΦ. 4

Ἡ Θεμιστοκλῆς
γιά τή ναυτική
δύναμη τῶν
Ἀθηναίων.

1 Καί πρῶτα πρῶτα, ἐνῶ οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν τή συνήθεια νά μοιράζονται μεταξύ τους τήν πρόσοδο ἀπό τά ἀργυρορυχεῖα τοῦ Λαυρείου, ὁ Θεμιστοκλῆς τόλμησε νά παρουσιαστεῖ στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί νά πει, ὅτι πρέπει νά ἀφήσουν τή διανομή καί μέ τά χρήματα αὐτά νά κατασκευάσουν πλοῖα, γιά νά τά χρησιμοποιήσουν στόν πόλεμο πού εἶχαν μέ τούς Αἰγίνητες.

Γιατί ὁ πόλεμος αὐτός βρισκόταν τότε σέ μεγάλη ἔνταση στήν Ἑλλάδα καί οἱ Αἰγινῆτες μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους κυρι-
αρχοῦσαν στή θάλασσα.

Γιά τοῦτο ὁ Θεμιστοκλῆς πολύ πιό εὐκόλα ἔπεισε τοὺς Ἀθη-
ναίους νά συμφωνήσουν μέ τή γνώμη του, καί δέν τοὺς παρου-
σίασε σάν ἀπειλή οὔτε τό *Δαρεῖο* οὔτε τοὺς Πέρσες (γιατί αὐτοί
ἦταν μακριά καί δέν ὑπῆρχε πολύ βέβαιος φόβος πῶς θά φτά-
σουν στήν Ἑλλάδα), παρά ἐκμεταλλεῦτηκε τήν ὀργή τῶν Ἀθη-
ναίων καί τήν ἀντιζηλία τους μέ τοὺς *Αἰγινῆτες*, γιά νά τοὺς πα-
ρακινήσει σέ πολεμική προετοιμασία. Καί ἀπό τά χρήματα ἐκεῖ-
να κατασκευάστηκαν ἑκατό πολεμικά πλοῖα, πού οἱ Ἀθηναῖοι ἔ-
πειτα τά χρησιμοποίησαν γιά νά πολεμήσουν τόν *Ξέρξη*.

Ἄπό τότε σιγά σιγά παράσυρε τοὺς συμπολίτες του καί τοὺς
ἔπεισε νά κατεβοῦν πρός τή θάλασσα, γιατί εἶχε τή γνώμη ὅτι
μέ τόν πεζικό τους στρατό οὔτε μέ τοὺς γείτονες δέν ἦταν ἱκα-
νοί νά μάχονται, ἐνῶ μέ τή ναυτική τους δύναμη μπορούσαν καί
τοὺς θαρβάρους νά ἀποκρούσουν καί νά ἀποκτήσουν τήν ἡγε-
μονία στήν Ἑλλάδα. Γι' αὐτό τοὺς Ἀθηναίους πού ἦταν ὡς τό-
τε *μόνιμοι ὀπλίτες* τοὺς ἔκαμε, καθώς λέει ὁ *Πλάτων*, ναυτικούς
καί θαλασσινοὺς καί ἔδωσε ἀφορμή νά τόν κατηγορήσουν πῶς
τάχα ὁ Θεμιστοκλῆς ἀφαίρεσε τό δόρυ καί τήν ἀσπίδα ἀπό τοὺς
συμπολίτες του καί περιόρισε τό δῆμο τῶν Ἀθηναίων στόν πάγ-
κο τοῦ αὐτή καί στό κουπί. Καί τά κατάφερε αὐτά κατανικόν-
τας τίς ἀντιρρήσεις τοῦ *Μιλτιάδη*, ὅπως βεβαιώνει ὁ *Στησίμβρο-
τος*. Τώρα, ἂν μέ αὐτά πού ἔκαμε, ἔβλαψε ἢ ὄχι τήν τελειότητα
καί τή γνησιότητα τοῦ *δημοκρατικοῦ πολιτεύματος*, αὐτό ἄς τό ἐ-
ξετάσουν οἱ φιλόσοφοι. Ἀλλά ὅτι ἡ σωτηρία τότε τῶν Ἑλλή-
νων ὀφείλεται στή θάλασσα, καί τά πολεμικά ἐκεῖνα πλοῖα ἀν-
όρθωσαν πάλι τήν πόλη τῶν Ἀθηναίων, αὐτό καί πολλά ἄλλα
τό μαρτυροῦν, ἀλλά καί ὁ ἴδιος ὁ *Ξέρξης* τό ἐπιβεβαίωσε. Γιατί,
μολονότι ἡ πεζική του δύναμη ἔμενε ἀκόμη ἀνέπαφη, αὐτός ἔ-
φυγε μετά τήν καταστροφή τῶν πλοίων του, βλέποντας ὅτι δέν
εἶναι πιά ἱκανός νά πολεμήσει, καί κατά τή γνώμη μου ἄφησε
τό *Μαρδόνιο* στήν Ἑλλάδα, περισσότερο γιά νά ἐμποδίσει τοὺς
Ἑλληνες νά τόν καταδιώξουν, παρά γιά νά τοὺς ὑποδουλώσει.

ΚΕΦ. 5

Χαρακτηριστικά
ἀνέκδοτα.

- 1 Μερικοί ισχυρίζονται ότι ο Θεμιστοκλής ζητούσε με επιμονή να μαζεύει χρήματα, γιατί ήθελε να ξοδεύει γενναϊόδωρα· και πράγματι, επειδή πολύ του άρεσε να προσφέρει πλούσιες θυσίες και αγαπούσε τη μεγαλοπρέπεια όταν δαπανούσε για τους ξένους, είχε ανάγκη από άφθονα μέσα. Άλλοι όμως, αντίθετα, τον κατηγορούν για φιλαργυρία και μικροπρέπεια και λένε πως έφτανε στο σημείο να πουλεί και αυτά τα τρόφιμα που του έστελναν για δώρα.
- 2 Άναφέρουν μάλιστα πως, όταν ο Διφιλίδης, ο ίπποτρόφος, δέν του έδωσε ένα πουλάρι που του ζήτησε, ο Θεμιστοκλής τον άπειλησε ότι γρήγορα θά κάμει τό σπίτι του «*δούρειον ίππον*», κάνοντας έτσι τον ύπαινιγμό ότι θά ξεσηκώσει έναντίον του κατηγορίες συγγενών του και δίκες με ανθρώπους του σπιτιού του.
- 3 Στή φιλοδοξία όλους τούς ξεπέρασε. Όταν ήταν ακόμη νέος και άσημος, παρακάλεσε θερμά τον Έπικλῆ από τήν Έρμιόνη, που δίδασκε μουσική και πολύ τον εκτιμούσαν οί Άθηναίοι, να δίνει τά μαθήματά του στο σπίτι του, γιατί είχε τή φιλοδοξία να ζητούν τό σπίτι του πολλοί και να συχνάζουν σ' αυτόν.
- 4 Επίσης λένε πως ο Θεμιστοκλής, όταν ήρθε κάποτε στήν Όλυμπία και βάλθηκε να ξεπεράσει τον Κίμωνα στήν πολυτέλεια τών δειπνων και τών σκηνών και στήν άλλη λαμπρότητα και επίδειξη, προκάλεσε τή δυσaréσκεια τών Έλλήνων. Γιατί στόν Κίμωνα που ήταν νέος και από μεγάλο σπίτι, νόμιζαν ότι έπρεπε να του συγχωρούν τέτοιες πολυτέλειες· αλλά ο Θεμιστοκλής που δέν είχε γίνει ακόμη γνωστός και φαινόταν να περηφανεύεται για πράγματα που δέν είχε και που ήταν ανώτερα από τίς δυνάμεις του, κατακρίθηκε για άλαζονεία.
- 5 Επίσης κέρδισε τή νίκη ως χορηγός σέ μία παράσταση τραγωδίας τότε που ο διαγωνισμός τών τραγωδιών είχε πιά μεγάλη σημασία και καθένας φιλοδοξούσε να νικήσει. Αφιέρωσε μάλιστα και μία εικόνα γι' άνάμνηση τής νίκης του με τέτοια έπιγραφή: «*Ο Θεμιστοκλής ο Φρεάρριος ήταν ο χορηγός, Φρύνιχος ήταν ο ποιητής, Άδείμαντος ο επώνυμος άρχοντας*».
- 6 Και όμως άρεσε στόν πολύν κόσμο, γιατί και του καθενός άπό τούς συμπολίτες του θυμόταν τό όνομά του και τον προσφω-

νοῦσε μέ αὐτό καί ἀκόμη γιατί φαινόταν κριτής ἀμερόληπτος
 στίς ἰδιωτικές τους διαφορές. Ἔτσι κάποτε καί στό *Σιμωνίδη* ἀ-
 πό τήν Κέα, πού ζητοῦσε ἀπό τό Θεμιστοκλή, ὅταν ἦταν στρα-
 τηγός, κάτι ὄχι σωστό, λέγεται πώς τοῦ εἶπε: «Οὔτ' ἐσύ θά ἦ-
 σουν καλός ποιητής, ἂν τραγουδοῦσες παράφωνα, οὔτ' ἐγώ ἀξίος
 ἄρχοντας, ἂν ἔκανα χατίρια παράνομα». Καί ἄλλη φορά, πάλι
 περιπαίζοντας τό Σιμωνίδη τοῦ ἔλεγε πώς δέν ἔχει μυαλό νά κα-
 κολογεῖ τοὺς Κορινθίους πού ἔχουν μία μεγάλη πόλη καί νά βά-
 ζει νά τοῦ κάνουν τίς εἰκόνες του, ἐνῶ εἶναι τόσο ἄσχημος.

Τέλος, ὅταν μεγάλωσε ἡ πολιτική του δύναμη καί κέρδισε
 τήν εὐνοια τοῦ λαοῦ, κατόρθωσε νά ἐπικρατήσῃ τό κόμμα του
 καί ἀπομάκρυνε τόν Ἄριστείδη μέ τό νόμο τοῦ *ἔξοστρακισμοῦ*.

ΣΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 6-8)

Ὄταν οἱ *Μῆδοι* κατέβαιναν πιά γιά νά χτυπήσουν τήν Ἑλλάδα
 καί οἱ Ἀθηναῖοι σκέφτονταν ποιόν νά ὀρίσουν στρατηγό, λένε
 πώς ὄλοι οἱ ἄλλοι μόνοι τους παραιτήθηκαν ἀπό τή στρατηγία,
 γιατί εἶχαν τρομάξει μπροστά στόν κίνδυνο, καί μόνο ὁ Ἐπικύ-
 δης, ὁ γιός τοῦ Εὐφημίδη, πού ἦταν πολιτικός ἱκανός στή ρητο-
 ρική, μά λιγώψυχος καί εὐκόλα μπορούσε νά ἐξαγοραστεῖ μέ
 χρήμα, ἐπιθυμοῦσε νά ἀναλάβῃ τήν ἀρχηγία καί εἶχε τήν πιθα-
 νότητα νά ἐπικρατήσῃ *κατά τήν ἐκλογή*. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς
 φοβήθηκε ὀλοκληρωτική καταστροφή, ἂν ἡ ἀρχηγία ἀνατεθεῖ σ'
 ἐκεῖνον καί λένε ὅτι μπροστά σ' αὐτό τόν κίνδυνο ἀγόρασε μέ
 χρήματα ἀπό τόν Ἐπικύδη τή φιλοδοξία του (γιά τή στρατη-
 γία).

Πολλοί ἐπαινοῦν καί αὐτό πού ἔκαμε στό διερμηνέα πού ἦταν
 μαζί μ' ἐκεῖνους τοὺς ὁποίους ἔστειλε ὁ βασιλιάς, γιά νά ζητή-
 σουν *«χῶμα καί νερό»*. Δηλαδή, ἔπιασε τόν διερμηνέα καί μέ *ψή-
 φισμα* τόν καταδίκασε σέ θάνατο, γιατί τόλμησε νά δανείσῃ τήν
 ἑλληνική γλώσσα σέ βαρβαρικές προσταγές. Ἀκόμη ἐπαινοῦν
 καί αὐτό πού ἔκαμε στόν *Ἄρθμο τό Ζελείτη* μέ πρόταση τοῦ
 Θεμιστοκλή καί αὐτόν καί τά παιδιά του καί τοὺς ἀπογόνους
 του τοὺς ἔγραψαν στόν κατάλογο τῶν *«ἀτιμασμένων» πολιτῶν*,
 γιατί ἔφερε *χρυσάφι ἀπό τοὺς Μῆδους* στοὺς Ἕλληνες.

1 ΚΕΦ. 6

*Μπροστά στόν
 κίνδυνο τῶν
 Μῆδων.*

2

3

4

- 5 'Αλλά τό πίο ἀξιόλογο ἀπό ὄλα τά ἔργα τοῦ Θεμιστοκλή εἶναι ὅτι κατάργησε τούς ἑλληνικούς πολέμους καί συμφιλίωσε τίς πόλεις μεταξύ τους, πείθοντας τούς "Ἕλληνες νά ἀναβάλουν τίς ἐχθρες τους ἐξαιτίας τοῦ πολέμου τῶν Περσῶν. Σ' αὐτό λένε ὅτι πολύ τόν βοήθησε καί ὁ Χεΐλεος ἀπό τήν Ἀρκαδία.

Περίληψη Κεφ. 7-8

Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐβλεπε τόν κίνδυνο πού ἐρχόταν ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν. Προσπαθοῦσε νά πείσει τούς "Ἕλληνες ν' ἀντιμετωπίσουν ἐνωμένοι τούς βαρβάρους στό πίο κατάλληλο μέρος. Οἱ προσπάθειές του ὁμως συναντοῦσαν πολλά ἐμπόδια. Πρῶτα οἱ Θεσσαλοὶ προσχώρησαν στό βασιλιά τῶν Περσῶν κι ἔτσι νανάγησε τό ἀρχικό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή νά πολεμήσουν στά Τέμπη. Ἐπειτα ὄλες οἱ πόλεις ὡς τή Βοιωτία πῆγαν μέ τό μέρος τῶν ἐχθρῶν. Τότε οἱ "Ἕλληνες συγκεντρώνουν τό στόλο τους στό Ἀρτεμίσιο, γιά νά φυλάξουν ἐκεῖ τά στενά μεταξύ τῆς Εὐβοίας καί τῆς ἀπέναντι Μαγνησίας. Ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς δείχνει ὄλες τίς ἀρετές του. Ὑποχωρεῖ στίς ἀξιώσεις τῶν Λακεδαιμονίων καί ἀναγνωρίζει ὡς ἀρχηγό τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου τό Σπαρτιάτη Εὐρυβιάδη. Ἀλλά συγχρόνως ἀγρυπνεῖ, ἐξουδετερώνει ὄλες τίς ἀντιδράσεις τῶν ἀντιζήλων του, συγκρατεῖ τούς "Ἕλληνες ἐνωμένους καί οὐσιαστικά εἶναι αὐτός ὁ ἀρχηγός τους. Καί ἔτσι, ὅταν ὁ Περσικός στόλος μέ τό πλῆθος τῶν πλοίων τους ἐρχεται στό Ἀρτεμίσιο, συναντᾷ ἡρωική ἀντίσταση καί οἱ "Ἕλληνες κερδίζουν ὑπέροχη νίκη.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΑΡΤΕΜΙΣΙΟ

(Κεφ. 9-10)

ΚΕΦ. 9

Ἡ ἀναχώρηση τῶν Ἑλλήνων ἀπό τό Ἀρτεμίσιο.

- 1 "Όταν ὁμως οἱ "Ἕλληνες πού ἦταν στό Ἀρτεμίσιο ἔμαθαν ἀπό ἀγγελιοφόρους ὄσα ἔγιναν στίς Θερμοπόλες, ὅτι δηλαδή ὁ Λεωνίδας ἔπασσε καί ὅτι ὁ Ξέρξης εἶχε κυριέψει τίς διαβάσεις στήν ξηρά, ἔφυγαν γιά νά γυρίσουν στήν ἠπειρωτική Ἑλλάδα, καί οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πάρει ἐξαιτίας τῆς ἀντρείας τους θέση σάν ὀπισθοφυλακή ὄλου τοῦ στόλου, περήφανοι γιά τά κατορθώματά τους.
- 2 Ὁ Θεμιστοκλῆς περνώντας μέ τό στόλο του κοντά στή στεριά σέ ὄσα μέρη ἐβλεπε ὅπου χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν

οἱ ἐχθροὶ ἢ θά πῆγαιναν νά κρυφτοῦν, ἔβαζε νά σκαλιζοῦν ἐπάνω
 στὶς πέτρες ἐπιγραφές πού νά τίς βλέπουν ὅλοι· καί ἄλλες ἀπό
 τίς πέτρες αὐτές ἔτυχε νά βρίσκονται ἐκεῖ σέ κατάλληλη θέση,
 ἄλλες ὁ ἴδιος τίς ἔστηνε ὀλόγουρα στοὺς ὄρμους καί σέ τοποθε-
 σίες μέ πηγές νεροῦ. Μέ τίς ἐπιγραφές αὐτές ἐξόρκιζε τοὺς Ἰω-
 νες πού ἦταν στό στρατό τῶν Περσῶν, ἄν μπορούσαν, νά αὐτο-
 μολήσουν σ' αὐτούς, πού ἦταν πατέρες τους καί κινδυνεύουν γιά
 τήν ἐλευθερία ἐκείνων, εἰδάλλως νά προξενοῦν βλάβη καί ἀνα-
 ταραχή στό βαρβαρικό στράτευμα κατά τή διάρκεια τῶν μαχῶν.
 Καί εἶχε τήν ἐλπίδα πῶς αὐτά ἢ θά κάμουν τοὺς Ἰωνες νά πᾶνε
 μέ τό μέρος τους ἢ θά φέρουν ταραχή στοὺς βαρβάρους, γιατί
 θά τοὺς γεννοῦσαν ὑπονίες.

Καί, ὅταν ὁ Ξέρξης περνώντας τή Δωρίδα μπῆκε ἀπό τό πάνω 3
 μέρος στή Φωκίδα καί πυρπολοῦσε τίς πόλεις τῆς χώρας αὐτῆς,
 οἱ Ἕλληνες δέν ἤρθαν νά βοηθήσουν, ἄν καί οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς
 παρακαλοῦσαν νά τρέξουν στή Βοιωτία καί νά συναντήσουν
 τοὺς βαρβάρους ἐκεῖ, προασπίζοντας τήν Ἀττική, ὅπως αὐτοὶ
 τοὺς βοήθησαν κατά θάλασσα στό Ἀρτεμίσιο. Κανείς ὁμως δέν 4
 ἄκουε τίς παρακλήσεις τῶν Ἀθηναίων, παρά ὅλοι εἶχαν προσ-
 κολληθεῖ στήν Πελοπόννησο· βιάζονταν νά συναθροίσουν δλη
 τή δύναμή τους μέσα στόν Ἰσθμό καί ἔχτιζαν ἐκεῖ τεῖχος ἀπό τή
 μία θάλασσα στήν ἄλλη. Ἡ προδοσία αὐτή τῶν Ἑλλήνων ἐξόργι-
 σε τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς ἔπιασε λύπη καί μελαγχολία, γιατί
 εἶχαν μείνει μόνοι. Βέβαια, δέν μπορούσαν οὔτε νά τό διανοη- 5
 θοῦν πές θά πολεμοῦσαν μέ τόσες μυριάδες στρατοῦ. Ἐκεῖνο
 μόνο πού κατ' ἀνάγκη ἔπρεπε νά κάμουν σ' αὐτή τήν περίσταση
 ἦταν νά ἀφήσουν τήν πόλη τους καί νά μείνουν προσκολλημέ-
 νοι στά πλοῖα τους. Ἀλλά τό πλῆθος τῶν Ἀθηναίων τό ἄκουε
 αὐτό μέ ἀγανάκτηση, γιατί οὔτε τή νίκη θά τή χρειάζονταν οὔτε
 τή σωτηρία θά τήν καταλάβαιναν, ἄν παρατοῦσαν τοὺς ναοὺς
 τῶν θεῶν καί τοὺς τάφους τῶν πατέρων.

Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, ἐπειδή δέν μπορούσε μέ ἀνθρώπινους 1 ΚΕΦ. 10
 συλλογισμούς νά φέρει μέ τό μέρος του τό πλῆθος, ἔβγαλε στή
 μέση ἓνα τέχνασμα, ὅπως γίνεται σέ παράσταση τραγωδίας· σκέ-
*Οἱ Ἀθηναῖοι ἀ-
 φηγουν τὴν πόλη.*

- φτηκε δηλαδή να τους παρουσιάσει σημεῖα ἀπό τούς θεούς καί
μαντεῖες. Πῆρε γιά θεϊκό σημάδι αὐτό πού ἐγινε τίς μέρες ἐκεῖ-
νες μέ τό *δράκοντα*, πού, ὅπως λένε, ἐξαφανίστηκε ἀπό τό ναό.
- 2 Καί, ἐπειδή τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν κάθε μέρα τίς ἔ-
βρισκαν ἄθικτες, οἱ ἱερεῖς τό ἀνακοίνωναν στό λαό, καί ὁ Θεμι-
στοκλῆς ἔδινε τήν ἐξήγηση, πώς ἡ θεά παράτησε τήν Ἀθήνα
καί ἔτσι ἔδειχνε στούς Ἀθηναίους τό δρόμο πρὸς τή θάλασσα.
- 3 Ἐπίσης καί μέ τό χρησμό προσπαθοῦσε νά τραβήξει τό λαό,
λέγοντας πώς τό «*ξύλινο τεῖχος*» δέ φανέρωνε τίποτε ἄλλο παρά
τά πλοῖα. Γιά τοῦτο καί τή *Σαλαμίνα* ὁ θεός στό χρησμό του
τήν ὀνομάζει «εὐλογημένη» καί ὄχι φοβερή οὔτε καταραμένη,
γιατί ἔμελλε νά δώσει τό ὄνομά της σέ μιά μεγάλη εὐτυχία τῶν
Ἑλλήνων.
- 4 Καί ὅταν ὑπερίσχυσε ἡ γνώμη του, ὑποβάλλει στήν ἐκκλησία
τοῦ δήμου τήν πρόταση: νά ἐμπιστευτοῦν τήν πόλη στήν Ἀθη-
νᾶ πού εἶναι προστάτισά της, καί ὅλοι ὅσοι ἔχουν τή στρατεύ-
σιμη ἡλικία νά μποῦν στά πλοῖα καί νά προσπαθεῖ ὁ καθένας μέ
- 5 τούς δούλους. Ὅταν ἡ πρόταση αὐτή ἐγκρίθηκε, οἱ περισσότε-
ροι ἀπό τούς Ἀθηναίους ἔφεραν γι' ἀσφάλεια τά παιδιά καί τίς
γυναῖκες τους στήν *Τροιζήνα*, ὅπου γίνονταν δεκτοί ἀπό τούς κα-
τοίκους μέ μεγάλη προθυμία. Ἀποφάσισαν μάλιστα νά ἀναλά-
βουν τή διατροφή τους μέ δημόσια ἔξοδα, δίνοντας κάθε μέρα
δύο *ὀβολούς* στόν καθένα καί νά ἐπιτρέπουν στά παιδιά νά παίρ-
νουν ὀπωρικά ἀπό παντοῦ, καί ἀκόμη νά *πληρώνουν* γι' αὐτά *μι-*
σθοῦς σέ *δασκάλους*. Τήν πρόταση αὐτή τήν εἶχε κάμει ὁ Νι-
- 6 *καγόρας*. Καί ἐπειδή τό δημόσιο ταμεῖο τῶν Ἀθηναίων δέν εἶχε
χρήματα, ἡ *βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου*, καθὼς λέει ὁ *Ἀριστοτέλης*,
ἔδωσε σέ κάθε στρατευμένο πολίτη ὀκτώ δραχμές· αὐτό ἐγινε ἡ
κυριότερη ἀφορμή νά γεμίσουν μέ πληρώματα τά πλοῖα. Ὁ
- 7 *Κλειδῆμος* ὁμως νομίζει πώς καί τοῦτο ἦταν τέχνασμα τοῦ Θεμι-
στοκλῆ. Λέει δηλαδή ὅτι, ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι κατέβαιναν στόν
Πειραιά, χάθηκε τό *κεφάλι τῆς Γοργόνας* ἀπό τό ἄγαλμα τῆς θεᾶς
Ἀθηνᾶς· ὁ Θεμιστοκλῆς τότε κάνοντας πώς τό ἀναζητεῖ καί ψά-
χνοντας μέ ἐπιμονή ὅλα, βρίσκει μέσα στίς ἀποσκευές πολλὰ
χρήματα κρυμμένα, πού δόθηκαν σέ κοινή χρήση καί ἔτσι ὅσοι

μπήκαν στά πλοῖα εἶχαν ἄφθονα ἐφόδια.

Τό θέαμα τῶν πολιτῶν πού ἔμπαιναν στά καράβια καί ἐφευ- 8
 γαν, σέ ἄλλους προκαλοῦσε θλίψη καί σέ ἄλλους θαυμασμό γιά
 τήν τόλμη τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού ἔστελναν κατευοδώνοντας
 τίς οἰκογένειές τους μακριά, σέ ἄλλο μέρος, ἐνῶ αὐτοί, ἄκαμ-
 πτοι στίς οἰμωγές καί τά δάκρυα καί τά ἀγκαλιάσματα τῶν γο- 9
 νιῶν τους, τραβοῦσαν ἀντίκρυ, *πρός τό νησί*. Ὅμως καί οἱ πολί-
 τες πού ἐξαιτίας τῶν γηρατειῶν τους ἀπόμεναν στήν πόλη προ-
 καλοῦσαν λύπη μεγάλη. Ἄκόμη μιὰ γλυκιά συμπάθεια πού ρά-
 γιζε τήν καρδιά ἐνιωθε κανεῖς γιά τά ἡμερα σπιτικά ζῶα, πού μέ
 φωνές καί μέ λαχτάρα ἔτρεχαν ἀκολουθώντας τά ἀφεντικά τους
 σάν ἔμπαιναν στά πλοῖα. Ἀνάμεσα σ' αὐτά ἀναφέρεται στίς διη- 10
 γήσεις καί ὁ σκύλος πού εἶχε ὁ *Ξάνθιππος*, ὁ πατέρας τοῦ Περι-
 κλῆ, πού μή βαστώντας νά χωριστεῖ ἀπ' αὐτόν πῆδησε μέσα
 στή θάλασσα καί κολυμπώντας πλάι στό πλοῖο βγήκε ἔξω στή
 Σαλαμίνα καί μ' ἐξαντλημένες τίς δυνάμεις του ξεψύχησε ἀμέ-
 σως· τάφος δικός του λένε πῶς εἶναι ἐκεῖνο πού δείχνεται ὡς
 σήμερα καί ὀνομάζεται «*Κυνός σῆμα*».

ΣΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ. 11-15)

Βέβαια, αὐτές οἱ πράξεις τοῦ Θεμιστοκλῆ εἶναι μεγάλες. Ἄλ-
 λά εἶναι καί ἄλλες ἀκόμη. Ἐπειδή κατάλαβε ὅτι οἱ πολῖτες ἤθε-
 λαν ἐπίμονα τόν Ἀριστείδη καί εἶχαν τό φόβο μήπως αὐτός ἐ-
 ρεθισμένος ἀπό τήν ὀργή του προσχωρήσει στούς βαρβάρους
 καί βλάψει τά ἑλληνικά συμφέροντα (γιατί, ὅπως εἶπαμε, *εἶχε ἐ-*
ξοστρακιστεῖ πρῖν ἀπό τόν πόλεμο, κνηγημένος γιά κομματικούς
 λόγους ἀπό τό Θεμιστοκλῆ) ὑποβάλλει ἐγγραφή πρόταση στήν
 ἐκκλησία τοῦ δήμου νά ἐπιτραπεῖ σέ ὅσους ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ
 γιά ὀρισμένο χρόνο, νά ἐπιστρέψουν, γιά νά πράττουν καί νά
 συμβουλευοῦν καί αὐτοί μαζί μέ τούς ἄλλους πολῖτες ὅ,τι κρί-
 νουν καλύτερο γιά τήν Ἑλλάδα.

Ὅταν ὁ *Εὐρυβιάδης*, πού χάρη στό μεγάλο κύρος τῆς Σπάρτης 2
 εἶχε τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου, πού ἦταν ὁμως ἄνθρωπος ἄτολμος
 μπροστά στόν κίνδυνο, ἤθελε νά ξεκινήσουν καί νά τραβήξουν

1 ΚΕΦ. 11
*Πολεμικό συμ-
 βούλιο τῶν Ἑλ-
 λήνων.*

πρὸς τὸν Ἴσθμό, ὅπου εἶχε συγκεντρωθεῖ καὶ τὸ πεζικὸ τῶν Πελοποννησίων, ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀντίρρηση. Καὶ τότε λένε πὼς εἰπώθησαν τὰ περίφημα ἐκεῖνα λόγια πού μνημονεύονται ὡς

 3 σήμερα. Δηλαδή, ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης τοῦ εἶπε «Θεμιστοκλή, στοὺς ἀγῶνες, ὅσους ξεκινοῦν πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τους τοὺς ραβδί-

 ζουν», «ναί» ἀποκρίθηκε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἀλλὰ ὅσους μένουں πίσω δὲν τοὺς στεφανώνουν» καὶ μόλις ἐκεῖνος σήκωσε τὸ ραβδί του γιὰ νὰ τὸν χτυπήσει, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Χτύπησέ

 4 με, μὰ ἄκουσέ με!». Καὶ ὅταν ὁ Εὐρυβιάδης θαυμάζοντας τὴν ἀταραξία τοῦ Θεμιστοκλή, τοῦ ἔδωσε τὴν ἄδεια νὰ μιλήσει, αὐ-

 5 τὸς προσπάθησε πάλι νὰ τὸν φέρει στὴν ἄποψή του. Ἄλλὰ κάποιος εἶπε τότε πὼς ἓνας ἄνθρωπος χωρὶς πατρίδα δὲν εἶναι σωστό νὰ συμβουλευεῖ ἐκείνους πού ἔχουν πατρίδες νὰ τίς ἐγκαταλείψουν καὶ νὰ ἀδιαφορήσουν γι' αὐτές. Σ' αὐτὸν ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀντιστρέφοντας τὸ συλλογισμό, ἀποκρίθηκε: «Ἐμεῖς θέβαια, καημένε, τὰ σπίτια μας καὶ τὰ τείχη μας τὰ ἔχουμε ἀφήσει, γιατί θαρροῦμε πὼς δὲν ἀξίζει νὰ γίνουμε δοῦλοι γι' ἄψυχα

 πράγματα· πάντως ὁμως ἐμεῖς ἔχουμε τὴν πιὸ μεγάλη ἀπ' ὄλες τίς ἑλληνικὲς πατρίδες: τὰ διακόσια πολεμικὰ πλοῖα πού θρῖσκονται ἐδῶ ἔτοιμα νὰ σᾶς βοηθήσουν, ἂν θέλετε νὰ σωθεῖτε μὲ αὐτὰ· μὰ, ἂν μᾶς προδώσετε γιὰ δεύτερη φορά καὶ φύγετε ἀπ' ἐδῶ, ἀμέσως θὰ μάθει ὁ κάθε Ἕλληνας ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἔχουν καὶ πατρίδα ἐλεύθερη καὶ χώρα ὄχι κατώτερη ἀπὸ ἐκείνη πού ἔχασαν». Τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Θεμιστοκλή ἔβαλαν σ' ἐγνοια καὶ τρόμαξαν τὸν Εὐρυβιάδη, μήπως οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀφήσουν καὶ

 6 φύγουν. Καί, σάν ὁ στρατηγὸς τῶν Ἐρετριέων δοκίμασε κάτι νὰ πεῖ, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ λέει: «Πῶς; μιλάτε γιὰ πόλεμο κι ἐσεῖς πού, σάν τὰ καλαμάρια, μαχαίρι ἔχετε, μὰ καρδιά δὲν ἔχετε;»

Περίληψη Κεφ. 12

Ὅταν ὁ στόλος τῶν ἐχθρῶν φάνηκε πλέοντας πρὸς τὸ Φάληρο καὶ ὁ Ξέρξης κατέβαινε πρὸς τὴ θάλασσα μὲ τὸ πεζικὸ του συγκεντρωμένο, οἱ Ἕλληνες κλονίστηκαν. Πρῶτοι οἱ Πελοποννήσιοι ἐτοιμάζονταν νὰ φύγουν. Ὁ κίνδυνος νὰ διαλυθοῦν οἱ Ἕλληνες ἦταν ἄμεσος. Τότε ὁ Θεμιστοκλῆς στέλνει ἓναν ἐμπιστὸ του ἄνθρωπο, τὸν

Σίκινο, καί ειδοποιεῖ τόν Ξέρξη ὅτι οἱ Ἕλληνες σκέφτονται νά φύγουν καί τώρα πού βρίσκονται σέ ἀταξία τόν συμβουλεύει νά ἐπιτεθεῖ. Ὁ Ξέρξης ἔδωσε διαταγή νά περικυκλώσουν ἀμέσως τό στενό ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί τήν Ἀττική. Τήν ὥρα ἐκεῖνη ἔρχεται καί ὁ ἐξόριστος Ἀριστείδης πού ἐνισχύει τό Θεμιστοκλή. Τέλος, φάνηκε ἔξαφνα ἕνα πολεμικό πλοῖο πού αὐτομολοῦσε ἀπό τούς Πέρσες καί ἔφερε τήν εἶδηση ὅτι οἱ Ἕλληνες βρίσκονται κυκλωμένοι. Τό σχέδιο τοῦ Θεμιστοκλή πέτυχε καί οἱ Ἕλληνες ἀναγκάστηκαν νά ριχτοῦν ὁλόψυχα στόν ἀγώνα.

Μόλις ξημέρωσε, ὁ Ξέρξης κάθησε πάνω σ' ἕνα ὕψωμα, γιά νά ἐπιβλέπει τό στόλο καί τήν παράταξή του. Αὐτό τό ὕψωμα, ὅπως λέει ὁ Φανόδημος, βρισκόταν πιο πάνω ἀπό τό ναό τοῦ Ἡρακλή, ἐκεῖ ὅπου τό νησί τῆς Σαλαμίνας χωρίζεται μ' ἕνα μικρό πέραμα ἀπό τήν Ἀττική· ὁ Ἀκεστόδωρος ὅμως νομίζει πώς ἦταν στά μεθόρια τῆς Μεγαρίδας, πιο πάνω ἀπό τήν τοποθεσία πού λέγεται «Κέρατα». Ἐκεῖ ὁ Ξέρξης ἔστησε ἕνα χρυσό θρόνο γιά νά κάθεται καί τοποθέτησε κοντά του πολλούς γραμματικούς, γιά νά καταγράφουν ὅσα θά γίνονταν κατά τή ναυμαχία.

1 ΚΕΦ. 13

*Προετοιμασίες
γιά τή ναυμα-
χία.*

Γιά τό πλήθος τῶν βαρβαρικῶν πλοίων ὁ Αἰσχύλος ὁ ποιητής, σάν ἄνθρωπος πού ξέρει καί μπορεῖ νά μιλεῖ μέ βεβαιότητα, λέει στούς «Πέρσες», τήν περίφημη τραγωδία του, αὐτά:

1 ΚΕΦ. 14

*Ἡ ναυμαχία
ἀρχίζει.*

«Χίλια ἦταν τά καράβια πού ὀδηγοῦσε ὁ Ξέρξης·
αὐτό καλά τό ξέρω· τά γοργόδρομά του
ἦταν διακόσια ἐφτά· νά αὐτή εἶν' ἡ ἀναλογία».

Τά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων ἦταν ὄλο ὄλο ἑκατόν ὀγδόντα καί κα- 2
θένα εἶχε δεκαοχτώ πολεμιστές τοῦ καταστρώματος· ἀπ' αὐτούς
τέσσερις ἦταν τοξότες καί οἱ ἄλλοι ὀπλίτες.

Φαίνεται πώς ὁ Θεμιστοκλῆς ἔλαβε ὑπόψη του καί τήν κατάλ- 3
ληλη ὥρα, ὄχι μόνο τόν κατάλληλο τόπο τῆς μάχης· γι' αὐτό
καιροφυλάχτησε καί δέν τοποθέτησε τά ἑλληνικά πλοῖα ἀντιμέ-
τωπα στά βαρβαρικά, πρὶν ἔρθει ἡ συνηθισμένη ὥρα πού φυσάει
πάντα ἀπό τό πέλαγος σφοδρός ἄνεμος πού περνώντας ἀπό τά
στενά ξεσηκώνει τά κύματα. Ὁ δυνατός αὐτός ἄνεμος τά ἑλλη-

νικά πλοῖα δὲν τὰ πείραζε, γιατί ἦταν χαμηλά καί μικρότερα, τὰ βαρβαρικά ὅμως πού εἶχαν τίς πρύμνες σηκωμένες καί ψηλά τὰ καταστρώματα καί ἀπό τό βάρος τους δύσκολα μπορούσαν νά κινηθοῦν, τὰ ξεμάκραιναι ἀπό τό δρόμο τους, ὅπως ἐπεφτε πάνω τους, καί τὰ ἔφερνε στά πλευρά τῶν Ἑλλήνων, πού ὀρμούσαν μέ δύναμη καί ἔστρεφαν ὅλη τήν προσοχή τους στό Θεμιστοκλή, γιατί ἤξεραν ὅτι αὐτός περισσότερο ἀπ' ὄλους βλέπει ποῖο εἶναι τό συμφέρο τῶν Ἑλλήνων. Ἄλλωστε ἀπέναντι ἀκριβῶς ἀπό τό Θεμιστοκλή ὁ ναύαρχος τοῦ Ξέρξη Ἀριαμένης ἀπό τό μεγάλο πλοῖο του τόξευε καί ἀκόντιζε σάν ἀπό κανένα τεῖχος αὐτός ὁ Ἀριαμένης ἦταν ἄντρας γενναῖος καί ἀπό τούς ἀδέρφους τοῦ βασιλιᾶ ὁ πιό δυνατός καί ὁ πιό δίκαιος. Ἐπάνω σ' αὐτόν ὀρμοῦν ὁ Ἀμεινίας ἀπό τή Δεκέλεια καί ὁ Σωκλῆς ἀπό τήν Παλλήνη πού ἐπλεαν μαζί στό ἴδιο πλοῖο καί χτυποῦν τό πλοῖο τοῦ Ἀριαμένη. Καί ὅπως τὰ δύο πλοῖα ἐπεφταν πλώρη μέ πλώρη τό ἓνα πάνω στό ἄλλο, συγκρούστηκαν, καί βρέθηκαν μπλεγμένα τὰ χάλκινα ἔμβολά τους. Τότε ὁ Ἀριαμένης προσπαθεῖ νά κατεβεῖ στό πλοῖο τους, ἀλλά ἐκεῖνοι τοῦ ἀντιτάχτηκαν καί χτυπώντας μέ τὰ δόρατα τόν ἔριξαν στή θάλασσα· καί τό σῶμα του πού τό παράσερναι τὰ κύματα ἐδῶ καί ἐκεῖ μαζί μέ τὰ ἄλλα ναυάγια τό ἀναγνώρισε ἡ Ἀρτεμισία καί τό ἀνέβασε στόν Ξέρξη.

ΚΕΦ. 15

Ὁ θριαμβός.

- 1 Σ' αὐτή τή στιγμή τῆς ναυμαχίας λάμψη μεγάλη λένε πῶς ἄστραψε ἀπό τό μέρος τῆς Ἐλευσίνας καί ἦχος καί φωνή γέμισε τό Θριάσιο κάμπο ὡς τή θάλασσα, σάν ἄνθρωποι πολλοί μαζί νά συνόδευαν σέ λιτανεῖα τόν μυστικό Ἰακχο. Καί ἀπό τό πλῆθος τῶν ἀνθρώπων πού φώναζαν φάνηκε νά σηκώνεται λίγο λίγο ἀπό τή γῆ πρὸς τὰ πάνω ἓνα σύννεφο σκόνη, νά γυρίζει ἔπειτα
- 2 στή θάλασσα καί νά πέφτει ἀπότομα πάνω στά πλοῖα. Ἄλλοι θαρροῦσαν πῶς ἔβλεπαν καθαρά φαντάσματα καί εἶδωλα ἀντρῶν ὀπλισμένων ἀπό τό μέρος τῆς Αἴγινας, πού ὕψωναι τὰ χέρια ἐμπρός ἀπό τὰ ἑλληνικά πλοῖα. Καί συμπέραιναν πῶς αὐτοί ἦταν οἱ Αἰακίδες, πού τούς εἶχαν παρακαλέσει μ' εὐχές πρὶν ἀπό τή ναυμαχία νά ἔρθουν βοηθοί.
- 3 Πρῶτος ὁ Λυκομήδης ὁ Ἀθηναῖος τριήραρχος, κυρβεῖ ἐχ-

θρικό πλοίο καί, ἀφοῦ ἔκοψε τὰ ἐμβλήματα του, τὰ ἀφιέρωσε
 στό δαφνηφόρο Ἀπόλλωνα *στή Φλύα*. Τέλος οἱ ἄλλοι Ἕλληνες 4
 πού πολεμοῦσαν μέ ἴσες πάντοτε δυνάμεις –γιατί οἱ θάρβαροι
 ἐξαιτίας τοῦ στενοῦ ἔρχονταν λίγοι λίγοι κάθε φορά καί χτυ-
 πιόνταν μεταξύ τους– κατόρθωσαν νά τρέψουν σέ φυγή τὰ περ-
 σικά πλοία πού ἀντιστάθηκαν ὡς τό βράδυ. Ἔτσι, ὅπως λέει ὁ
Σιμωνίδης, οἱ Ἕλληνες κέρδισαν τήν ὠραία καί περίφημη ἐκεί-
 νη νίκη, πού λαμπρότερο ἀπ' αὐτήν κανένα ἄλλο κατόρθωμα
 στή θάλασσα δέν ἔχει γίνει οὔτε ἀπό τοὺς Ἕλληνες οὔτε ἀπό
 τοὺς θαρβάρους. Καί τή νίκη αὐτή τήν κέρδισαν μέ τήν ἀντρεία
 καί τήν κοινή προθυμία ὄλων τῶν Ἑλλήνων πού πῆραν μέρος
 στή ναυμαχία, ἀλλά καί μέ τήν πρωτοβουλία καί τήν ἰκανότητα
 τοῦ Θεμιστοκλή.

ΜΕΤΑ ΤΗ ΣΑΛΑΜΙΝΑ

(Κεφ.16-20)

Μετά τή ναυμαχία ὁ Ξέρξης, ἐνῶ ἀκόμη ἔβραζε ἀπό θυμό γιά 1 ΚΕΦ. 16
 τήν ἀποτυχία του, σκέφτηκε νά γεμίσει μέ χῶματα καί νά φρά-
 ξει τό ἐνδιάμεσο στενό, γιά νά ὀδηγήσει τό περσικό του στή Σαλα-
 μίνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπό τό ἄλλο μέ-
 ρος θέλοντας νά δοκιμάσει τόν Ἀριστείδη, τοῦ ἔλεγε πῶς ἔχει 2
 τή γνώμη νά πᾶνε μέ τὰ πλοία τους στόν Ἑλλήσποντο καί νά
διαλύσουν τή γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης, «γιά νά μπο-
 ρέσουμε ἔτσι», ἔλεγε, «νά πιάσουμε τήν Ἀσία μέσα στήν Εὐρώ-
 πη». Ἀλλά ὁ Ἀριστείδης ἀρνήθηκε νά δεχτεῖ τέτοια πρόταση
 καί τοῦ λέει: «Ὡς τώρα ἔχουμε πολεμήσει ἕνα θάρβαρο πού εἶ- 3
 χε ὄλες του τίς ἀνέσεις, μά, ἂν τόν ἀποκλείσουμε στήν Ἑλλάδα
 καί ἀπό τό φόβο τόν φέρουμε σέ κατάσταση ἀνάγκης, ἕναν ἄν-
 θρωπο πού εἶναι κύριος τόσο μεγάλων δυνάμεων, τότε δέ θά κά-
 θεται πιά κάτω ἀπό χρυσοῦφανη σκηνή νά βλέπει τή μάχη ἡσυ-
 χα, ἀλλά τολμώντας τὰ πάντα καί σέ ὄλα παρῶν ὁ ἴδιος ἐξαι-
 τίας τοῦ κινδύνου πού τόν ἀπειλεῖ, θά προσπαθήσει νά ξανακερ-
 δίσει ὄλα τὰ χαμένα καί θά σκεφτεῖ νά κάμει ὅ,τι μπορεῖ καλύ-
 τερο πολεμώντας ὄλα γιά ὄλα.» Καί πρόσθεσε ὁ Ἀριστείδης: 4

«Λοιπόν, Θεμιστοκλή, όχι νά καταστρέψουμε τή γέφυρα πού ὑπάρχει, παρά καί ἄλλη ἀκόμη, ἂν μπορούμε, πρέπει ἐμεῖς νά κατασκευάσουμε, γιά νά διώξουμε τό γρηγορότερο αὐτό τόν ἄνθρωπο ἀπό τήν Εὐρώπη». «Λοιπόν», εἶπε ὁ Θεμιστοκλῆς, «ἂν νομίζεις πῶς αὐτά μᾶς συμφέρουν, εἶναι καιρός νά σκεφτοῦμε ὄλοι μας καί νά βροῦμε τόν τρόπο πῶς θά φύγει μιά ὥρα ἀρχύτερα ἀπό τήν Ἑλλάδα».

- 5 Ἀφοῦ λοιπόν ἀποφάσισαν αὐτά, ὁ Θεμιστοκλῆς ἔστειλε ἕναν ἀπό τοὺς βασιλικούς ἀκολουθοῦς πού τόν βρῆκαν ἀνάμεσα στοὺς αἰχμαλώτους, τόν Ἀρνάκη, ὅπως ὀνομαζόταν, καί τοῦ ἔδωσε διαταγή νά πεῖ στό βασιλιά ὅτι οἱ Ἕλληνες πού ἔχουν νικήσει μέ τό ναυτικό τοὺς ἀποφάσισαν νά τραβήξουν ἐπάνω, πρὸς τόν Ἑλλήσποντο, ἐκεῖ ὅπου ἔκαμε τή σύνδεση, καί νά διαλύσουν τή γέφυρα, ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως πού γνοιάζεται γιά τό βασιλιά, τόν συμβουλεύει νά πάρει γρήγορα δρόμο πρὸς τή δική του θάλασσα καί νά περάσει ἀπέναντι στήν Ἀσία, ἐνὸς αὐτὸς θά ἔφερνε μέ τρόπο χρονοτριβῆς στοὺς συμμάχους καί θά
- 6 ἀργοποροῦσε τήν καταδίωξη. Ὅταν ἄκουσε αὐτά ὁ Ξέρξης, φοβήθηκε πολὺ καί ἐτοιμάστηκε γρήγορα νά φύγει.

Καί ἡ φρόνηση τοῦ Θεμιστοκλῆ καί τοῦ Ἀριστείδη ἀποδείχτηκε στή μάχη μέ τό *Μαρδόνιο*, ὅπου οἱ Ἕλληνες, ἂν καί πολέμησαν μ' ἕνα ἐλάχιστο μέρος τῶν δυνάμεων τοῦ Ξέρξη στίς Πλαταιές, βρέθηκαν στὸν ἔσχατο κίνδυνο.

ΚΕΦ. 17

Τιμές στό Θεμιστοκλή.

- 1 Ἀπό τίς (ἐλληνικές) πόλεις, λέει ὁ Ἡρόδοτος, διακρίθηκε στήν ἀντρεία ἡ Αἴγινα, ἀλλά στό Θεμιστοκλή ὄλοι, ἂν καί ἀπό
- 2 φθόνο δέν τό ἤθελαν, ἔδωσαν τήν πρώτη θέση. Ἔτσι, ὅταν πήγαν στὸν Ἴσθμό καί ἐκεῖ ψήφισαν οἱ στρατηγοὶ παίρνοντας τήν ψήφο τοὺς ἀπὸ τό *βωμό τοῦ θεοῦ*, πρῶτον ἀνακήρυττε καθέννας τὸν ἑαυτό του στήν ἀντρεία, ἀλλά δεύτερον ἀμέσως ὕστερα τό
- 3 Θεμιστοκλή. Οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐπίσης, ὅταν τόν ὑποδέχτηκαν στή Σπάρτη, ἔδωσαν στὸν Εὐρυβιάδη γιά τήν ἀντρεία του καί σ' ἐκεῖνον γιά τή σοφία του ὡς βραβεῖο στεφάνι ἀπὸ κλάδο ἐλιάς· καί τοῦ πρόσφεραν γιά δῶρο τό καλύτερο ἀπὸ τὰ ἄρματα πού ἦταν στήν πόλη καί ἔστειλαν μαζί του τριακόσιους νέους γιά

τιμητική συνοδεία ως τά σύνορα τῆς Λακωνίας.

Λέγεται ἀκόμη ὅτι στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶ- 4
νες, ὅταν μῆκε στό στάδιο ὁ Θεμιστοκλῆς, ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ
δέν πρόσεχαν πιά στούς ἀγωνιστές, παρά ὅλη τὴν ἡμέρα ἐκεῖ-
νον παρατηροῦσαν, τὸν ἔδειχναν στούς ξένους καί μ' ἐπιδοκι-
μασίες θαυμασμοῦ τὸν χειροκροτοῦσαν, τόσο πού καί ὁ ἴδιος
εὐχαριστημένος ὁμολόγησε στούς φίλους του ὅτι ἐκείνη τὴν ἡ-
μέρα ἀπολάβαινε τὸν καρπὸ τῶν ἀγῶνων, του γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Ἄλῃθεια, ἦταν τό φυσικὸ του νά κυνηγᾷ τὴ δόξα, ἂν πρέπει 1
νά κρίνει κανεὶς ἀπὸ ὅσα μνημονεύονται γι' αὐτόν. Ὅταν, λό-
γου χάρη, ἡ πόλη τὸν εἶχε ἐκλέξει ναύαρχο, καμιά ὑπόθεση οὔτε
ἰδιωτικὴ οὔτε δημόσια δέν ἐνεργοῦσε τὴν καθεμίᾳ στήν ὥρα
της, παρά κάθε δουλειὰ πού τύχαινε νά τοῦ παρουσιάζεται, τὴν
ἄφηνε μέ πολλές ἀναβολές γιὰ τὴν ἡμέρα ἐκείνη πού ἦταν νά
ταξιδέψει, καί τό ἔκανε αὐτό, γιὰ νά τὸν βλέπουν τὴν τελευταία
στιγμὴ πὼς ἐνεργεῖ συγχρόνως πολλές ὑποθέσεις μαζί καί ἔρχε-
ται σ' ἐπαφὴ μέ λογιῆς λογιῆς ἀνθρώπους, ὥστε νά φαίνεται ὅτι
εἶναι σπουδαῖος καί ἔχει πολὺ μεγάλη δύναμη.

Ὅταν κάποτε παρατηροῦσε κοντὰ στὴ θάλασσα τοὺς νεκροὺς 2
πού τά κύματα τοὺς εἶχαν ρίξει ἔξω, καί τοὺς εἶδε νά φοροῦν
χρυσὰ βραχιόλια καί περιδέραια, ὁ ἴδιος προσπέρασε χωρὶς νά
δώσει σημασία, ἀλλὰ τά ἔδειξε στό φίλο του πού τὸν ἀκολου-
θοῦσε καί τοῦ εἶπε: «Παρ' τα γιὰ σένα, γιατί ἐσύ δέν εἶσαι ὁ 4
Θεμιστοκλῆς.» Γιὰ τοὺς Ἀθηναίους πάλι ἔλεγε πὼς δέν τὸν ἐκ-
τιμοῦν καί δέν τὸν θαυμάζουν, παρά ὅπως σ' ἓνα πλατάνι σέ
στιγμὴ κακοκαιρίας καί κινδύνου προστρέχουν κάτω ἀπὸ τά
κλαδιά του, μά σάν γίνει καλὸς καιρὸς ὀλόγουρά τους, τό μαδοῦν
καί τό κόβουν. Σ' αὐτόν ἀπὸ τὴ Σέριφο πάλι πού τοῦ εἶπε κάποτε 5
πὼς δέν ἔχει ἀποκτήσει δόξα ἀπὸ προσωπικὴ του ἀξία, παρά
χάρη στήν πόλη ἀπὸ τὴν ὁποία κατάγεται, ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ
ἀποκρίθηκε: «Ἀλῃθεια λές, μά οὔτ' ἐγὼ ἂν ἦμουν ἀπὸ τὴ Σέ-
ριφο θά γινόμουν ἐνδοξος οὔτ' ἐσύ ἂν ἦσουν Ἀθηναῖος.»

Ἀκόμη λένε ὅτι, ὅταν ἓνας ἀπὸ τοὺς (νεώτερους) στρατηγούς, 6
νομίζοντας πὼς εἶχε προσφέρει κάποια χρήσιμη ὑπηρεσία στήν

1 ΚΕΦ. 18

Ἀποφθέγματα
τοῦ Θεμιστο-
κλή.

πόλη, μίλησε μέ θρασύτητα στό Θεμιστοκλή καί σύγκρινε τίς δικές του πράξεις μέ τίς πράξεις εκείνου, ό Θεμιστοκλής τοῦ εἶπε ἓνα μῦθο: «Κάποτε φιλονίκησε μέ τή γιορτή ἢ ἀκόλουθή της μέρα καί τῆς ἔλεγε «ἐσύ ὅταν ἔρχεσαι, μᾶς φέρνεις ἀναστάτωση καί κόπους, ἐνῶ κατά τή διάρκεια τῆ δική μου οἱ ἄνθρωποι χαιρονται τά ὅσα ἔχουν ἐτοιμάσει καί ζοῦν ἡσυχᾶ., Σ' αὐτά ἢ γιορτή ἀπάντησε: «ἀλήθεια λές· μά, ἂν δέν εἶχα γίνει ἐγώ, ἐσύ δέ θά ὑπῆρχες.,» Καί λοιπόν, γιά νά ἔρθουμε καί στά δικά μας, 7 ἂν τότε δέν εἶχα γίνει ἐγώ, πού θά ἦσατε τώρα ἐσεῖς;» Καί γιά τό γιό του πού ἔκανε τή μητέρα του ὅπως ἤθελε καί ἐξαιτίας ἐκείνης εἶχε πάρει τόν ἄερα καί τοῦ ἴδιου, ἀστειευόταν καί ἔλεγε ὅτι ὁ γιός του εἶχε περισσότερη δύναμη ἀπ' ὅλους τούς Ἑλληνας· γιατί τούς Ἑλληνας τούς κυβερνοῦν οἱ Ἀθηναῖοι, τούς Ἀθηναίους αὐτός, αὐτόν ἢ γυναῖκα του καί τή γυναῖκα του ὁ 8 γιός τους. Καί πάλι, ἐπειδή ἤθελε σέ ὅλα νά ξεχωρίζει, ὅταν πουλοῦσε κανένα κτήμα, ἔδινε παραγγελία νά διαλαλήσουν πώς 9 ἐκτός ἀπό τά ἄλλα ἔχει καί καλό γείτονα. Ἀπό αὐτούς πού ζητοῦσαν τή θυγατέρα του σέ γάμο προτίμησε τόν πιό φρόνιμο καί ὄχι τόν πιό πλούσιο καί ἔλεγε ὅτι ζητεῖ ἄνθρωπο πού ἔχει ἀνάγκη ἀπό χρήματα καί ὄχι χρήματα πού ἔχουν ἀνάγκη ἀπό ἄνθρωπο.

Τέτοιος ἦταν ὁ Θεμιστοκλής, ὅπως δείχεται σ' αὐτά τά σοφά του λόγια.

ΚΕΦ. 19

Ἡ ἀνοικοδόμησις.

1 Ἀμέσως ἔπειτα ἀπό ἐκεῖνα τά κατορθώματά του, ὁ Θεμιστοκλής ἄρχισε νά ἀνοικοδομεῖ καί νά περιτειχίζει τήν πόλη. Καί, ὅπως ἐξιστορεῖ ὁ Θεόπομπος, ἔπεισε μέ δωροδοκία τούς ἐφόρους τῆς Σπάρτης νά μήν ἐναντιωθοῦν στήν ἀνοικοδόμησις· καθῶς ὅμως λένε οἱ περισσότεροι, τό πέτυχε αὐτό, γιατί τούς παραπλάνησε. Ἦρθε δηλαδή στή Σπάρτη μέ τόν τίτλο τάχα τοῦ πρεσβευτῆ καί, ὅταν οἱ Σπαρτιάτες τοῦ ἔκαναν παράπονα ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι περιτειχίζουν τήν πόλη τῆς Ἀθήνας, καί ὁ Πολύαρχος πού εἶχε ἔρθει ἐπίτηδες ἀπό τήν Αἴγινα κατηγοροῦσε γι' αὐτό τούς Ἀθηναίους, ὁ Θεμιστοκλής ἀρνήθηκε ὅτι γίνεται τέτοιο πράγμα καί τούς κάλεσε νά στείλουν στήν Ἀθήνα ἀνθρώπους

πού θά βεβαιωθοῦν μέ τά ἴδια τους τά μάτια. Ἦθελε μέ αὐτό τόν τρόπο καί νά δώσει καιρό στόν περιτειχισμό καί νά κρατήσουν οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς ἀποσταλμένους ὡς ὀμήρους, πού θά ἦταν ἐγγύηση γι' αὐτόν. Ἔτσι καί ἐγινε. Γιατί, ὅταν οἱ Λακεδαιμόνιοι 3
 ἔμαθαν τήν ἀλήθεια, δέν τόν πείραξαν, παρά ἔκρυψαν τή δυσ-
 ἀρέσκεία τους καί τόν ἄφησαν νά φύγει. Ἐπειτα ὁ Θεμιστοκλῆς
 ὀχύρωνε καί τόν Πειραιά, γιατί εἶχε καταλάβει τά φυσικά πλεο-
 νεκτήματα πού εἶχαν τά λιμάνια του καί ἤθελε νά προσκολλήσῃ
 ὀλόκληρη τήν πόλη μέ τήν θάλασσα, μέ κάποιο τρόπο δηλαδή
 εἶχε πολιτική ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη πού εἶχαν οἱ παλαιοὶ βασι-
 λεῖς τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι, καθὼς λέγεται, προσπαθοῦσαν νά 4
 ἀποσπάσουν τοὺς πολίτες ἀπό τή θάλασσα καί νά τοὺς συνηθί-
 σουν νά ζοῦν ὄχι σάν ναυτικοὶ παρά σάν ἀγρότες καί γι' αὐτό
 ἄφησαν νά διαδοθεῖ ὁ *θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ*, πῶς, ὅταν φιλονί-
 κησε μαζί της ὁ Ποσειδῶνας, αὐτὴ παρουσίασε τήν ἱερὴ ἐλιά
 στοὺς δικαστές καί τόν νίκησε. Ἀντίθετα, ὁ Θεμιστοκλῆς δέν «ἐ-
 ζύμωσε τόν Πειραιά» μέ τήν Ἀθήνα, καθὼς λέει ὁ Ἀριστοφάνης
 ὁ κωμικός, παρά *τήν Ἀθήνα τήν ἔδεσε μέ τόν Πειραιά* καί τή στε-
 ριά μέ τή θάλασσα. Ἔτσι καί τά δικαιώματα τῶν ἀπλῶν ἀνθρώ-
 πων τοῦ λαοῦ τά αὐξήσε ἀπέναντι τῶν ἀριστοκρατικῶν, καί τοὺς
 γέμισε θάρρος, γιατί τήν πολιτικὴ ἐξουσία τήν πῆραν στά χέρια
 τους οἱ ναῦτες καί οἱ καπετάνιοι καί οἱ караβοκύρηδες. Γι' αὐ-
 τό καί τό βῆμα πού εἶχε στηθεῖ *στήν Πνύκα* ἔτσι, ὥστε νά βλέ-
 πει πρὸς τή θάλασσα, ἀργότερα οἱ *τριάντα τύραννοι* τό ἔστρεψαν
 πρὸς τήν ξηρά, γιατί νόμιζαν ὅτι ἡ θαλάσσια κυριαρχία εἶναι ἡ
 μάνα τῆς δημοκρατίας, ἐνῶ ἡ ὀλιγαρχία εἶναι λιγότερο δυσάρε-
 στη στοὺς γεωργούς.

Περίληψη Κεφ. 20

Ὁ Θεμιστοκλῆς μέ κάθε τρόπο προσπαθεῖ νά ἐξασφαλίσῃ τήν ὑπεροχὴ τῶν Ἀθηναίων. Στόν ὑπερβολικό του ζῆλο σκέφτηκε κάποτε νά ὠθήσῃ τοὺς Ἀθηναίους νά κάψουν τό στόλο τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Τό σχέδιο αὐτό ὁ Ἀριστείδης τό ἔκρινε ἄδικο καί ἔτσι ματαιώθηκε. Ἐξάλλου ὁ Θεμιστοκλῆς ἐρχεται σέ σύγκρουση μέ τοὺς Λακεδαιμόνιους στό συνέδριο τῆς Ἀμφικτυονίας. Γι' αὐτό οἱ Λακεδαιμό-

νιοι ἐχθρεύονται τό Θεμιστοκλῆ καί ἐπιδιώκουν νά προωθήσουν τόν Κίμωνα στήν ἐκτίμηση τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ.

ΕΞΟΣΤΡΑΚΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΙΩΞΗ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 21-23)

ΚΕΦ. 21

Παράπονα καί
κατηγορίες.

- 1 Ἄλλά καί στούς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί περιόδευε τά νησιά καί ζητοῦσε ἀπ' αὐτά νά τοῦ δίνουν χρήματα. Ἔτσι, λόγου χάρη, καθῶς διηγείται ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε στήν Ἄνδρο νά ζητήσει καί ἀπό ἐκεῖ χρήματα, εἶπε καί ἄκουσε τά ἀκόλουθα. Εἶπε πῶς ἔρχεται φέρνοντας μαζί του δύο θεούς, τήν Πειθῶ καί τή Βία· καί ἐκεῖνοι τοῦ ἀποκρίθηκαν ὅτι καί αὐτοί ἔχουν δύο μεγάλους θεούς, τήν Πενία καί τήν Ἀδυναμία, πού τοὺς ἐμποδίζουν νά τοῦ δώσουν χρήματα.
- 2 Καί ὁ Τιμοκρέων, ὁ λυρικός ποιητής ἀπό τή Ρόδο, σ' ἓνα του τραγούδι κατηγορεῖ μέ πολλή πίκρα τό Θεμιστοκλῆ, γιατί τάχα ἄλλους ἐξορίστους μέ δωροδοκίες τοὺς βοήθησε νά γυρίσουν στήν πατρίδα τους, ἐνῶ αὐτόν πού ἦταν γνώριμός του ἀπό φιλοξενία καί φίλος του, τόν ἄφηνε στήν ἐξορία χάρη στό χρήμα.
- 4 Καί λέει αὐτά:

«Τόν Πανσανία ἐσύ παιναῖς; Παιναῖς τόν Ξάνθιππο ἴσως;
Τό Λεωτυχίδη; Ἐγώ παινώ τόν Ἀριστείδη, πού ἄλλος
δέν ἦρθε ἐδῶ τόσο καλός ἀπ' τήν ἱερήν Ἀθήνα·
γιατί ἡ Λητώ πολύ μισεῖ τόν ψεύτη, τόν προδότη,
τόν ἄδικο Θεμιστοκλῆ, πού ἄτιμο πῆρε χρήμα
κι ἔτσι τόν Τιμοκρέοντα, πού φίλος του ἦταν, πίσω
δέν ἔφερε στόν τόπο του, τήν Ἰάλυσο· νάί τρία
πῆρε ἀσημένια τάλαντα καί πάει μέ τό καράβι,
πάει στά τσακίσματα· ἄδικα στόν τόπο του ἄλλον πῆγε,
ἄλλον μακριά τόν ἐδιώξε καί σκότωσε ἄλλους πάλι.
Μέ τρόπο πού εἶναι νά γελαῖς, αὐτός γεμάτος χρήμα,
φίλευε κόσμο στόν Ἰσθμό· τά κρέατα ἦταν κρύα
κι εὐχονταν ὄσοι τά' τρωγαν· νά μήν τόν βρεῖ ἄλλος χρόνος!»

- 5 Ἄλλά πολύ πιό ἀσυγκράτητες καί πιό ἀνοιχτές βρισιές γιά τό Θεμιστοκλῆ μετά τήν ἐξορία καί τήν καταδίκη του μεταχειρίζε-

ται ὁ Τιμοκρέων. Εἶχε συνθέσει τότε ἓνα τραγούδι πού ἄρχιζε ἔτσι:

«*Μούσα, αὐτό τό τραγούδι μου κάμε
στήν Ἑλλάδα νά γίνει γνωστό,
ὅπως πρέπει, ὅπως εἶναι σωστό*».

Λέγεται ἀκόμη ὅτι ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε *μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμού* καί ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς βοήθησε στήν καταδίκη του. Ὄταν ὁμως ἀργότερα κατηγορήθηκε καί ὁ Θεμιστοκλῆς πώς εἶναι μέ τό μέρος τῶν Μήδων, ἔγραψε γι' αὐτόν τούτους τούς στίχους:

«Ὁ Τιμοκρέοντας, λοιπόν, δέν εἶναι ἄλλος
πού πῆγε μέ τούς Μήδους,
τέτοιοι εἶναι κι ἄλλοι πονηροί·
δέν εἶμαι ἢ μόνη κοψονούρα ἐγώ,
εἶν' κι ἄλλες ἀλεπούδες».

Στό τέλος, ἐπειδή καί οἱ συμπολίτες του ἄρχισαν νά τόν φθο-
νοῦν καί νά δέχονται εὐχάριστα τίς διαβολές ἐναντίον του, ὁ
Θεμιστοκλῆς βρισκόταν στήν ἀνάγκη νά γίνεται ὀχληρός, ὑπεν-
θυμίζοντας πολλές φορές δημόσια τά ὅσα ἔκαμε. Καί σ' ἐκεί-
νους πού δυσφοροῦσαν γι' αὐτό εἶπε κάποτε: «Γιατί πειράζετε
πού σᾶς εὐεργετοῦν οἱ ἴδιοι ἄνθρωποι πολλές φορές;» Ἄλλά
στενοχώρησε τό λαό ἀκόμη καί ὅταν ἴδρυσε τό ναό τῆς Ἄρτε-
μης, πού τήν ὀνόμασε *Ἀριστοβούλη*, γιατί πίστευε πώς αὐτός ἔ-
δωσε ἄριστες συμβουλές στήν πόλη καί στούς Ἕλληνες· καί ἔ-
χτισε αὐτό τό ναό κοντά στό σπίτι του *στή Μελίτη*, ἐκεῖ ὅπου
σήμερα οἱ δήμιοι ρίχνουν τά σώματα τῶν καταδικασμένων σέ
θάνατο καί παίρνουν τά ἐνδύματα καί τά σκοινιά τῶν κρεμα-
σμένων, ὅταν τούς κατεβάζουν ἀπό τήν ἀγχόνη. Ὑπάρχει μάλι-
στα στό ναό τῆς Ἀριστοβούλης καί ἓνα μικρό ἄγαλμα τοῦ Θε-
μιστοκλῆ πού βρίσκεται ὡς σήμερα καί μᾶς δείχνει ἓναν ἄν-
θρωπο πού εἶχε ὄχι μόνο ψυχή παρά καί μορφή ἥρωϊκή.

Τόν ἐξοστρακισμό λοιπόν τοῦ Θεμιστοκλῆ τόν ἀποφάσισαν οἱ
Ἀθηναῖοι, θέλοντας νά περιορίσουν τήν πολιτική δύναμη καί

1 ΚΕΦ. 22
*Ὁ ἐξοστρακι-
σμός.*

- 5 τήν ύπεροχή του, ὅπως συνήθιζαν νά κάνουν γιά ὄλους ἐκεί-
 νους πού νόμιζαν ὅτι ἀποκτοῦσαν δύναμη μεγάλη καί ἀσυμβί-
 5 θαστη πρὸς τήν ἰσότητα πού ἀπαιτεῖ ἡ δημοκρατία. Γιατί ὁ ἐ-
 ξοστρακισμός δέν ἦταν τιμωρία, παρά ἱκανοποίηση καί κατευ-
 νασμός τοῦ φθόνου, πού βρίσκει εὐχαρίστηση νά ταπεινώνει
 τοὺς ξεχωριστοὺς καί ξεθυμαίνει μέ αὐτὴ τήν ἀτίμωση.

ΚΕΦ. 23

Κατηγορία ἐ-
 σχατης προδο-
 σιας.

- 1 "Ὅταν ἐξορίστηκε ἀπὸ τήν πατρίδα του ὁ Θεμιστοκλῆς καί
 τὸν καιρὸ πού ἔμεινε στό Ἄργος, τὰ ὅσα ἐγιναν τότε μέ τὴν
Παυσανία ἔδωσαν νέες ἀφορμές στοὺς ἐχθροὺς του νά τὸν κατη-
 γορήσουν. Αὐτὸς πού τὸν κατάγγειλε γιά προδοσία ἦταν ὁ Λεω-
 βώτης, ὁ γιὸς τοῦ Ἀλκμαίωνα ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀγρύλης, συγ-
 2 χρόνως ὁμως τὸν κατηγοροῦσαν καί οἱ Σπαρτιάτες. Γιατί ὁ
 Παυσανίας, ὅταν σχεδίαζε ἐκείνη τὴ γνωστὴ προδοσία του,
 στήν ἀρχὴ ἔκρυβε τὰ σχέδιά του ἀπὸ τὸ Θεμιστοκλῆ, ἂν καί ἦ-
 ταν φίλος του. Ὅταν ὁμως τὸν εἶδε ἐξορισμένο ἀπὸ τήν πόλη
 του καί ἀγαναχτισμένο, πῆρε τὸ θάρρος καί τοῦ πρότεινε νά
 συμπράξει καί αὐτὸς στίς ἐνέργειές του. Τοῦ ἔδειξε μάλιστα καί
 ἐγγραφα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καί τὸν ἐξερέθιζε ἐναντίον
 3 τῶν Ἑλλήνων, λέγοντας πὼς εἶναι κακοὶ καί ἀχάριστοι. Αὐτὸς
 ὁμως δέ δέχτηκε τήν πρόταση τοῦ Παυσανία καί ἀρνήθηκε ὁλό-
 τελα τὴ συμμετοχὴ του, μὰ σέ κανέναν δέ φανέρωνε ὅσα τοῦ εἶ-
 πε οὔτε κατάγγειλε τήν πράξη, γιατί πίστευε ἢ πὼς ὁ Παυσανί-
 ας θά σταματήσει μόνος του κάθε ἄλλη ἐνέργειά του ἢ πὼς μέ
 ἄλλο τρόπο θά φανερωθεῖ, ἀφοῦ ἐπιζητοῦσε πράγματα παράδοξα
 καί ἐπικίνδυνα.
- 4 "Ὅταν ὁμως ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ ὁ Παυσανίας θανατώθηκε, βρέθη-
 καν μερικές ἐπιστολές καί ἐγγραφα σχετικά μέ τίς ἐνέργειές του
 αὐτές πού γεννοῦσαν ὑποψίες γιά τὸ Θεμιστοκλῆ. Καί φώναζαν
 ἐναντίον του οἱ Λακεδαιμόνιοι καί τὸν κατηγοροῦσαν ὅσοι συμ-
 πολίτες του τὸν φθονοῦσαν, ἐνῶ αὐτὸς δέν ἦταν παρὼν καί ἀ-
 ναγκαζόταν νά ἀπολογεῖται μέ ἐγγραφες ἐκθέσεις μέ τίς ὁποῖες
 5 ἀναιροῦσε προπάντων *τίς προηγούμενες κατηγορίες*. Καί ἔγραφε ὅ-
 τι, ἀφοῦ οἱ ἴδιοι οἱ ἀντίπαλοί του τὸν κατηγοροῦν πρὸς τοὺς
 συμπολίτες του πὼς πάντοτε ζητεῖ νά ἐξουσιάζει καί πὼς δέν εἶ-

6
 ναι τό φυσικό του οὔτε καί θέλει νά βρίσκεται κάτω ἀπό τήν ἐ-
 ζουσία ἄλλου, πῶς θά μπορούσε ποτέ νά πουλήσει τόν ἑαυτό
 του μαζί μέ ὄλη τήν Ἑλλάδα σέ βαρβάρους καί μάλιστα σ' ἐχ-
 θρούς; Μολαταῦτα ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τελικά πείστηκε ἀπό
 τούς κατηγορούς καί ἔστειλε ἀνθρώπους μέ τήν ἐντολή νά τόν
 πιάσουν καί νά τόν φέρουν, γιά νά δικαστεῖ σέ κοινό συνέδριο
 τῶν Ἑλλήνων.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΕΞΟΡΙΑ

(Κεφ. 24-25)

1 **ΚΕΦ. 24**
Στό βασιλιά
τῶν Μολοσσῶν.

Ἐκεῖνος τό κατάλαβε καί πρόφτασε νά περάσει στήν *Κέρκυρα*,
 πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσει. Γιατί, ὅταν ὀρίστηκε διαιτη-
 τής τῶν Κερκυραίων πού εἶχαν κάποια διαφορά μέ τούς Κοριν-
 θίους, κατάφερε νά διαλύσει τήν ἔχθρα τους μέ τήν κρίση πού
 ἔβγαλε νά πληρώσουν οἱ Κορίνθιοι *εἴκοσι τάλαντα* καί νά κυ-
 βερνοῦν ἀπό κοινοῦ τή Λευκάδα, πού ἦταν ἀποικία καί τῶν δύο
 λαῶν. Ἄπ' ἐκεῖ πῆγε στήν *Ἥπειρο* καί, ἐπειδή οἱ Ἀθηναῖοι καί
 οἱ Λακεδαιμόνιοι ἄρχισαν νά τόν καταδιώκουν, ρίχτηκε σέ προ-
 σπάθειες ἐπικίνδυνες καί ἀπελπιστικές. Σκέφτηκε νά καταφύγει
 2 στόν Ἄδμητο, τό βασιλιά τῶν *Μολοσσῶν*. Αὐτός ἄλλοτε *εἶχε ζη-*
τήσει κάτι ἀπό τούς Ἀθηναίους καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ τό ἀρνήθη-
 κε περιφρονητικά, ὅταν βρισκόταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του
 δύναμης· γιά τοῦτο ὁ Ἄδμητος ἦταν πάντοτε ὀργισμένος ἐναντίον
 3 του καί ἦταν φανερό πῶς, ἂν τόν ἐπιανε, θά ἐπαιρνε ἐκδίκηση. Ἄλ-
 λά στή δύσκολη θέση πού ἔτυχε νά βρεθεῖ τότε ὁ Θεμιστοκλῆς, φο-
 βήθηκε περισσότερο τόν πρόσφατο φθόνο τῶν συμπατριωτῶν του
 παρά τήν παλιά ὀργή τοῦ ξένου βασιλιᾶ καί παραδόθηκε στό ἔλεός
 4 του· *ἔγινε ἰκέτης του*, ἀλλά μ' ἓναν τρόπο ξεχωριστό καί ἀσυνήθι-
 στο. Κρατώντας στήν ἀγκαλιά του τό γιό τοῦ βασιλιᾶ, πού ἦταν μι-
 κρό παιδί, γονάτισε μπροστά στήν ἐστία· καί αὐτό τό θεωροῦν
 οἱ Μολοσσοί σάν τήν πιό μεγάλη καί σχεδόν μόνη ἰκεσία πού
 5 δέν μπορεῖ κανεῖς νά τήν ἀρνηθεῖ. Μερικοί λένε πῶς ἡ Φθία, ἡ
 γυναίκα τοῦ βασιλιᾶ, ὑπόδειξε στό Θεμιστοκλῆ αὐτό τόν τρόπο
 τῆς ἰκεσίας καί πῶς ἔβαλε τό γιό της νά καθίσει μαζί του μπρο-
 στά στήν ἐστία. Ἄλλοι πάλι λένε πῶς ὁ ἴδιος ὁ Ἄδμητος, γιά

- νά μπορέσει νά ἐπικαλεστεί ἀπέναντι ἐκείνων πού κυνηγοῦσαν τὸ Θεμιστοκλῆ θρησκευτικούς λόγους γιὰ τοὺς ὁποίους ἦταν ἀνάγκη νά μὴν τὸν παραδώσει, μηχανεύτηκε ἀπὸ πρὶν καὶ ἔπαιξε
- 6 μαζί του αὐτὴ τὴ σκηνὴ τῆς ἱκεσίας. Ἐκεῖ στὴν Ἥπειρο καὶ ὁ Ἐπικράτης ἀπὸ τὶς Ἀχαρνές ἔστειλε κρυφά ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὸ Θεμιστοκλῆ τὴ γυναίκα του καὶ τὰ παιδιά του. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ
- 7 λόγο ὁ Κίμων ἀργότερα τὸν κατάγγειλε καὶ ἔγινε αἰτία νά θανατωθεῖ, ὅπως ἱστορεῖ ὁ *Στησίμβροτος*. Ἐπειτα δὲν ξέρω πῶς, ξεχνώντας αὐτὰ πού ἔγραψε ἢ παριστάνοντας πῶς ὁ Θεμιστοκλῆς ξέχασε ὄλους καὶ ὄλα, γράφει πῶς τράβηξε γιὰ τὴ Σικελία καὶ ζήτησε ἀπὸ τὸν Ἰέρωνα τὸν τύραννο τῆ θυγατέρα του σέ γάμο μὲ τὴν ὑπόσχεση νά φέρει τοὺς Ἕλληνες στὴν ἐξουσία του καὶ πῶς, ἐπειδὴ ὁ Ἰέρων ἀρνήθηκε, πέρασε πρὸς τὴν Ἀσία.

ΚΕΦ. 25

Ὁ Θεμιστοκλῆς
φεύγει ἀπὸ τὴν
Ἑλλάδα.

- 1 Ἀλλὰ ὄλα αὐτὰ δὲ φαίνεται νά ἔγιναν πράγματι ἔτσι. Γιατί ὁ Θεόφραστος στὸ βιβλίον του «Περὶ βασιλείας» ἐξιστορεῖ ὅτι, ὅταν ὁ Ἰέρων ἔστειλε στὴν Ὀλυμπία ἄλογα ἐξασκημένα γιὰ τοὺς ἀγῶνες καὶ ἔστησε μιά σκηνὴ μὲ πολλὰ στολιδία, ὁ Θεμιστοκλῆς μίλησε στοὺς Ἕλληνες καὶ τοὺς εἶπε ὅτι πρέπει νά καταξেসκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου καὶ νά ἐμποδίσουν τὰ ἄλογά του νά πάρουν μέρος στοὺς ἀγῶνες. Καὶ ὁ *Θουκυδίδης* λέει
- 2 ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀφοῦ κατέθηκε στὴν ἄλλη θάλασσα, δηλαδὴ στὸ Αἰγαῖο, ἔπλευσε ἀπὸ τὴν Πύδνα, χωρὶς κανεὶς ἀπὸ τοὺς συνταξιδιώτες του νά ξέρει ποιὸς εἶναι. Ἐπειτα ὁμως, ὅταν τὸ φορτηγὸ πλοῖο μὲ τὸ ὁποῖο ταξίδευε τὸ ἔφερνε σφοδρὸς ἄνεμος πρὸς τὴ Θάσο, πού τότε τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι, ἀναγκάστηκε ἀπὸ φόβο νά φανερώσει τὴν ταυτότητά του στὸ ναύκληρο καὶ τὸν πλοίαρχο. Καὶ πρῶτα τοὺς παρακαλοῦσε, ἔπειτα τοὺς ἀπειλοῦσε καὶ τοὺς ἔλεγε ὅτι θὰ τοὺς κατηγορήσει καὶ θὰ πεῖ ψέματα στοὺς Ἀθηναίους πῶς τάχα ἐξαρχῆς τὸν πῆραν μαζί τους ὄχι γιατί δὲν ἤξεραν ποιὸς εἶναι παρά γιατί δωροδοκῆθηκαν. Ἐτσι τοὺς ἀνάγκασε νά παραπλεύσουν τὴ Θάσο καὶ νά φθάσουν στὴν Ἀσία. Ἀπὸ τὴν περιουσία του ἓνα μεγάλο μέρος τὸ ἔβγαλαν κρυφά οἱ φίλοι του γιὰ λογαριασμό του καὶ πῆγε στὴν Ἀσία· τὸ ἄλλο μέρος πού ἀνακαλύφτηκε καὶ μεταφέρθηκε
- 3 στὸ δημόσιο ταμεῖο ἦταν ἑκατὸ τάλαντα, ὅπως λέει ὁ Θεόπομ-

πος, ὀγδόντα, ὅπως λέει ὁ Θεόφραστος, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς δὲν εἶχε περιουσία πού νά ἀξίζει οὔτε τρία τάλαντα, ὅταν ἄρχισε νά πολιτεύεται.

Ο ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ ΣΤΗΝ ΑΣΙΑ

(Κεφ. 26-29)

Ὅταν προσορμίστηκε καί βγήκε στήν *Κύμη* κατάλαβε ὅτι πολλοί ἀπό ἐκείνους πού βρίσκονταν στήν παραλία παραφύλαγαν νά τόν πιάσουν καί μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τοῦ Ἐργοτέλη καί τοῦ Πυθόδωρου, γιατί αὐτό τό κυνήγι ἦταν ἄρκετά προσοδοφόρο γιά ἐκείνους πού ἀγαποῦν νά κερδίζουν μέ κάθε τρόπο, ἀφοῦ εἶχαν ὀριστεῖ ἀπό τό βασιλιᾶ διακόσια τάλαντα ὡς χρηματική ἀμοιβή γιά τή σύλληψή του. Γι' αὐτό ἔφυγε καί πῆγε στίς *Αἰγές*, μιά μικρή αἰολική πόλη, ὅπου κανένας δὲν τόν ἤξερε ἐκτός ἀπό τό Νικογένη, ἓνα φίλο του ἀπό παλιά φιλοξενία, πού ἦταν ὁ πῖο πλούσιος ἀπό ὄλους τοὺς Αἰολεῖς καί εἶχε πολλές γνωριμίες μέ τοὺς ἰσχυροὺς τῶν ἐσωτερικῶν πόλεων τῆς Ἀσίας. Ἐμεινε κρυμμένος στό σπίτι του λίγες μέρες καί ἓνα βράδυ ὁ Ὀλβιος, ὁ παιδαγωγός τῶν παιδιῶν τοῦ Νικογένη, μετά τό γεῦμα πού τό ἀκολούθησε θυσία, ἔγινε ἐξαλλος καί, σάν νά τοῦ ἦρθε θεία ἐμπνευση, φώναξε δυνατά αὐτά ἐδῶ τά λόγια σέ μέτρο θαλμένα:

«*Τῆς νύχτας ἄκου τή φωνή, τῆς νύχτας πάρε συμβουλή
κι ἡ νύχτα θά νικήσει.*»

Ἦστερ' ἀπ' αὐτό ὁ Θεμιστοκλῆς ἔπεσε νά κοιμηθεῖ καί βυθισμένος στόν ὕπνο εἶδε ἓνα ὄνειρο. Τοῦ φάνηκε πῶς ἔβλεπε ἓνα μεγάλο φίδι νά τυλίγεται γύρω ἀπό τήν κοιλιά του καί νά σέρνεται πρὸς τό λαιμό· ἔπειτα εἶδε πῶς τό φίδι, μόλις τοῦ ἄγγιξε τό πρόσωπο, ἔγινε μεμιάς ἀετός πού τόν ἀγκάλιασε μέ τίς φτεροῦγες του, τόν σήκωσε, τόν ἔφερε μακριά· ἐκεῖ ἔξαφνα φάνηκε ἓνα χρυσό ραβδί σάν ἀπό ἐκεῖνα πού κρατοῦν οἱ κήρυκες, καί τόν ἔστησε σταθερά πάνω σ' αὐτό· τότε αἰσθάνθηκε πῶς λυτρώθηκε ἀπό τήν τρομερή ἀγωνία καί τήν ταραχή πού τόν εἶχαν κυριέψει.

Ἐπιτέλους ὁ Νικογένης τόν φυγαδεύει, ἀφοῦ μηχανεύτηκε

1 ΚΕΦ. 26
Στήν *Κύμη* τῆς
Μ. Ἀσίας.

2

3

4

- τόν ακόλουθο τρόπο για τή σωτηρία του. Πολλοί από τούς βαρβαρικούς λαούς και μάλιστα οί Πέρσες έχουν από φυσικό τους
- 5 μιά ζηλοτυπία για τίς γυναίκες τους, ἄγρια και ἀνυπόφορη· ὄχι μόνο τίς συζύγους τους παρά και τίς δοῦλες τους τίς φυλάγουν αὐστηρά, ὥστε νά μήν τίς βλέπει κανεῖς ἀπό τούς ἔξω τοῦ σπιτιοῦ, τίς ἀφήνουν νά ζοῦν διαρκῶς κλεισμένες μέσα στό σπίτι και, ὅταν εἶναι νά ταξιδέψουν, τίς μεταφέρουν κάτω ἀπό σκηνές
- 6 στημένες στά ἀμάξια και περικλεισμένες ὀλόγυρα μέ παραπετάσματα. Ἐνα τέτοιο ἀμάξι κατασκευάστηκε και για τό Θεμιστοκλή, πού χώθηκε μέσα, και οί συνοδοί πού τόν πήγαιναν και περιτριγύριζαν τό ἀμάξι, σέ ὅσους συναντοῦσαν στό δρόμο και ρωτοῦσαν τί κουβαλοῦν, ἔλεγαν πῶς ὀδηγοῦν μιά κοπέλα Ἑλληνίδα ἀπό τήν Ἰωνία πρὸς κάποιον αὐλικό τοῦ βασιλιᾶ.

ΚΕΦ. 27

Στή βασιλική
αὐλή τῶν Περσῶν.

- 1 Ὁ Θεουκίδης και ὁ Χάρων ἀπό τή Λάμψακο γράφουν στίς ἱστορίες τους ὅτι μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη, ὅταν πιά βασιλεύει ὁ γιός του, σ' αὐτόν παρουσιάστηκε ὁ Θεμιστοκλής. Ἄλλά ὁ Ἑφορος, ὁ Δεῖνων, ὁ Κλείταρχος, ὁ Ἡρακλείδης και πολλοί ἄλλοι
- 2 ἀκόμη λένε πῶς ὁ Θεμιστοκλής πήγε στόν ἴδιο τόν Ξέρξη. Φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ Θεουκίδης συμφωνεῖ περισσότερο μέ τά ἐπίσημα χρονικά, μολονότι και αὐτά ἀκόμη δέ βρίσκονται σέ λίγη σύγχυση.
- 3 Ὁ Θεμιστοκλής λοιπόν, ὅταν βρέθηκε κοντά στήν κρίσιμη ὥρα τοῦ ταξιδιοῦ του, συναντᾶ πρῶτα τόν Ἀρτάβανο τό χιλιάρχο και τοῦ λέει ὅτι εἶναι Ἕλληνας και θέλει νά συναντηθεῖ μέ τό βασιλιά για σπουδαῖες ὑποθέσεις πού τόν ἐνδιαφέρουν ἐξαιρετικά. Αὐτός τοῦ ἀπαντᾶ: «Ἐένε μου, οί συνήθειες τῶν ἀνθρώπων
- 4 εἶναι διαφορετικές σέ κάθε τόπο. Ἄλλα νομίζουν καλά ἐδῶ και ἄλλα ἀλλοῦ. Μά ὄλοι νομίζουν σωστό νά τιμοῦν και νά διατηροῦν τίς δικές τους ἰδιαίτερες συνήθειες. Ἐσεῖς θέβαια λένε πῶς ἐκτιμᾶτε περισσότερο τήν ἐλευθερία και τήν ἰσότητα· ἐμεῖς πάλι ἔχουμε πολλές καλές συνήθειες, μά καλύτερη ἀπ' ὄλες εἶναι αὐτή: νά τιμοῦμε και νά προσκυνοῦμε τό βασιλιά, σάν εἰκόνα τοῦ
- 5 Θεοῦ πού κυβερνᾶ τά πάντα. Ἄν λοιπόν ἀποδεχτεῖς τή δική μας συνήθεια και προσκυνήσεις τό βασιλιά, τότε σοῦ ἐπιτρέπεται και νά τόν δεῖς και νά τοῦ μιλήσεις· ἄν ὅμως ἔχεις ἄλλα στό

νοῦ σου, θά πρέπει νά βρεῖς ἄλλους ἀγγελιοφόρους γιά νά ἐπι-
κοινωνήσεις μέ αὐτόν. Γιατί εἶναι πατροπαράδοτος νόμος γιά τό
βασιλιά νά μή δέχεται σέ ἀκρόαση ἄνθρωπο πού δέ θέλησε νά
τόν προσκυνήσει.» Ὅταν ἄκουσε αὐτά τά λόγια ὁ Θεμιστοκλῆς, 6
τοῦ ἀπαντᾷ: «Μά ἐγώ, Ἄρτάβανε, ἦρθα ἐδῶ, γιά νά αὐξήσω τή
δόξα καί τή δύναμη τοῦ βασιλιᾶ, ἐπομένως καί ἐγώ ὁ ἴδιος θά
ὑπακούσω στό νόμο σας, ἀφοῦ ἔτσι τό θέλησε ὁ Θεός πού ἐξυ-
ψώνει τοὺς Πέρσες, καί ἐξαιτίας μου θά προσκυνοῦν τό βασιλιά
πολύ περισσότερο ἀκόμη ἀπό ὄσους τώρα τόν προσκυνοῦν. Ὡ-
στε αὐτό ἄς μή γίνει καθόλου ἐμπόδιο στίς προτάσεις πού ἐπι- 7
θυμῶ νά κάμω σ' ἐκεῖνον.» «Καί ποιός Ἕλληνας», εἶπε ὁ Ἄρ-
τάβανος, «θά ποῦμε στό βασιλιά ὅτι ἦρθε ἐδῶ; Γιατί, βέβαια,
ἀπό τόν τρόπο πού φανερώνεις τίς σκέψεις σου δέ φαίνεσαι νά
εἶσαι τυχαῖος ἄνθρωπος.» Καί ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρίθηκε:
«Αὐτό, Ἄρτάβανε, δέ θά τό μάθει κανένας πρὶν ἀπό τό βασι-
λιά.»

Ὅλα αὐτά τά διηγεῖται ὁ Φανίας. Καί ὁ Ἐρατοσθένης στό βι- 8
βλίο του «Περὶ πλοῦτου», προσθέτει ὅτι μιά γυναίκα πού εἶχε
μαζί του ὁ χιλιάρχος καί πού ἦταν Ἑλληνίδα ἀπό τήν Ἐρέτρια,
μεσολάβησε, γιά νά συναντηθεῖ καί συστηθεῖ μέ τόν Ἄρτάβανο
ὁ Θεμιστοκλῆς.

Ἐπιτέλους ὁ Θεμιστοκλῆς ὀδηγήθηκε στά ἀνάκτορα καί πα- 1
ρουσιάστηκε στό βασιλιά. Τόν προσκύνησε καί στάθηκε σιωπη-
λός, ὡς τή στιγμή πού ὁ βασιλιάς ἔδωσε διαταγή στό διερμηνέα
νά τόν ρωτήσῃ ποιός εἶναι· καί, ὅταν ὁ διερμηνέας τόν ρώτησε,
ὁ Θεμιστοκλῆς εἶπε: «Ἔρχομαι σ' ἐσένα, βασιλιά, ἐγώ ὁ Θεμι- 2
στοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἐξορισμένος καί διωγμένος ἀπό τοὺς Ἕλ-
ληνες. Σ' ἐμένα χρωστοῦν οἱ Πέρσες πολλά κακά, μά περισσό-
τερα καλά, γιατί ἐμπόδισα τήν καταδίωξή τους, ὅταν ἡ Ἑλλάδα
εἶχε ἀποφύγει πιά τόν κίνδυνο καί ἡ σωτηρία τῆς πατρίδας μου
μοῦ ἔδωσε τήν εὐκαιρία νά προσφέρω καί σ' ἐσᾶς κάποιαν ὑπε-
ρεσία. Τώρα λοιπόν πού βρίσκομαι σ' αὐτή τή δύσκολη περί- 3
σταση ὅλα μοῦ ἐπιτρέπονται καί ἔρχομαι προετοιμασμένος νά
δεχτῶ τήν εὐνοία σου, ἂν θέλεις νά συμφιλιωθεῖς μαζί μου, ἢ νά

1 ΚΕΦ. 28

Ἡ παρουσίαση
στό βασιλιά
τῶν Περσῶν.

3

- κατευνάσω τήν ὀργή σου, ἄν θυμᾶσαι ἀκόμη τά κακά πού σου
 4 ἔκαμα. Ἄλλά ἐσύ, βασιλιά, τούς ἐχθρούς μου μπορεῖς νά τούς
 θεωρήσεις *σάν τούς καλύτερους μάρτυρες* τῶν εὐεργεσιῶν πού ἔχω
 προσφέρει στους Πέρσες καί οἱ συμφορές μου τώρα ἄς σοῦ δώ-
 σουν τήν εὐκαιρία νά δείξεις τήν καλοσύνη σου καί ὄχι νά ἰκα-
 νοποιήσεις τήν ὀργή σου. Ἄν μέ σώσεις, θά σώσεις *έναν ἰκέτη*
 5 *σου*, εἰδάλλως θά ἐξοντώσεις ἕναν ἄνθρωπο πού ἔγινε ἐχθρός
 τῶν Ἑλλήνων.» Ἀφοῦ εἶπε αὐτά ὁ Θεμιστοκλῆς, γιά νά ἐπιθε-
 βαιώσει τά λόγια του μέ τά θεϊκά σημεῖα πού τοῦ ἔτυχαν, διη-
 γήθηκε τό ὄνειρο πού εἶδε στό σπίτι τοῦ Νικογένη καί τό χρη-
 σμό *τοῦ Δωδωναίου Διός*, πού τοῦ ἔδωσε ἐντολή νά πορευτεῖ
 πρὸς τόν ὀμώνυμο τοῦ Θεοῦ, ἀπ' ὅπου συμπέρανε ὅτι ὁ Θεός
 τόν στέλνει στό βασιλιά τῶν Περσῶν, γιατί καί οἱ δύο εἶναι καί
 λέγονται Μεγάλοι Βασιλεῖς.
- 6 Σάν ἄκουσε αὐτά ὁ Πέρσης μονάρχης, δέν ἀποκρίθηκε τίποτε
 στό Θεμιστοκλῆ, ἄν καί θαύμασε τό φρόνημα καί τήν τόλμη
 του. Μιλώντας ὁμως ἰδιαίτερα στους φίλους του καλοτύχισε
 τόν ἑαυτό του γι' αὐτό πού ἔγινε καί πού τό θεώρησε σάν μιά
 πολύ μεγάλη εὐτυχία. Εὐχήθηκε νά δίνει πάντα ὁ Θεός Ἀρειμά-
 νιος στους ἐχθρούς του τέτοια μυαλά, ὥστε νά διώχνουν ἀπό τήν
 πατρίδα τους τούς ἀρίστους. Καί λένε ὅτι ἔκαμε θυσία στους
 θεούς, ἔπειτα ἀμέσως γλέντησε σέ συμπόσιο καί τή νύχτα ἀπό
 τή χαρά του φώναξε δυνατά μέσα στόν ὕπνο του τρεῖς φορές:
 «Κρατῶ στά χέρια μου τό Θεμιστοκλῆ τόν Ἀθηναῖο!»

ΚΕΦ. 29

*Μεγάλες τιμές
 στήν περσική
 αὐλή.*

- 1 Μόλις ξημέρωσε, ὁ βασιλιάς συγκάλεσε σέ συμβούλιο τούς
 φίλους του καί τούς παρουσίασε τό Θεμιστοκλῆ πού δέν περι-
 μενε κανένα καλό ἀπό ὅσα ἐβλεπε· γιατί οἱ αὐλικοί, ὅταν ἔμα-
 θαν τό ὄνομά του τή στιγμή πού περνοῦσε μπροστά τους, φαί-
 νονταν θυμωμένοι καί τόν κακολογοῦσαν. Ἀκόμη καί ὁ Ρωξά-
 νης ὁ χιλιάρχος, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς βρέθηκε κοντά του, ἐνῶ ὁ
 βασιλιάς ἦταν καθισμένος καί ὄλοι σιωποῦσαν, ἀναστέναξε καί
 εἶπε μέ χαμηλή φωνή: «Ἐσύ, πονηρό ἑλληνικό φίδι ἢ καλή τύ-
 2 χη τοῦ βασιλιᾶ σ' ἔφερ' ἐδῶ.» Ἀλλά, ὅταν ὁ Θεμιστοκλῆς πα-
 3 ρουσιάστηκε μπροστά στό βασιλιά καί τόν προσκύνησε πάλι,

αὐτός τόν χαιρέτησε, τοῦ μίλησε φιλικά καί τοῦ εἶπε ὅτι γιά τήν ὥρα τοῦ χρωστοῦσε διακόσια τάλαντα· γιατί, ἀφοῦ παρουσί-
ασε ὁ ἴδιος τόν ἑαυτό του, εἶναι δίκιο νά εἰσπράξει αὐτός τήν
ἀμοιβή πού ὀρίστηκε γιά ἐκεῖνον πού θά τόν ἔφερνε. Τοῦ ὑπο-
σχέθηκε ὅμως ὅτι θά τοῦ ἔδινε ἀκόμη περισσότερα ἀπ' αὐτά,
τόν ἐνθάρρυνε καί τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια νά τοῦ πεῖ ἐλεύθερα ὅ,τι
θέλει γιά τά ἑλληνικά πράγματα. Ὁ Θεμιστοκλῆς τοῦ ἀποκρί- 4
θηκε ὅτι *ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιά* πού ἔχουν κεν-
τημένες εἰκόνες· γιατί, ὅπως αὐτά, ἔτσι καί ἐκεῖνη, ὅταν ἀπλώ-
νεται, δείχνει τίς εἰκόνες, ὅταν ὅμως μαζεύεται, τίς κρύβει καί
τίς ἐξαφανίζει. Γι' αὐτό, εἶπε, *τοῦ χρειάζεται καιρός*. Ὁ βασιλιάς 5
εὐχαριστήθηκε ἀπ' αὐτή τήν παρομοίωση καί τοῦ εἶπε ὅτι τοῦ
δίνει τόν καιρό πού ζητεῖ. Αὐτός ζήτησε προθεσμία ἑνός χρό-
νου καί, ἀφοῦ στό διάστημα αὐτό ἔμαθε ἀρκετά τήν περσική
γλώσσα, μιλοῦσε μέ τό βασιλιά χωρίς διερμηνέα. Τοῦτο ἔδωσε
ἀφορμή στοὺς ἔξω ἀπό τήν αὐλή νά σχηματίσουν τήν ἰδέα πώς
ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε μιλήσει στό βασιλιά μόνο γιά τά ἑλληνικά
πράγματα· ἐπειδὴ ὅμως αὐτό τόν καιρό ὁ βασιλιάς ἔκαμε πολλές
ἀλλαγές στό προσωπικό τῆς αὐλῆς καί στοὺς φίλους του, ὁ Θε-
μιστοκλῆς κίνησε τό φθόνο τῶν ἰσχυρῶν, γιατί πίστευαν πώς εἶ-
χε τολμήσει νά μιλήσει θαρρετά στό βασιλιά καί ἐναντίον τους. 6
Εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ τιμές πού τοῦ δόθηκαν δέν ἦταν ὅμοιες μ'
ἐκεῖνες πού συνηθίζονταν στοὺς ξένους. Καί σέ κυνήγια πῆρε
μέρος μέ τό βασιλιά καί στίς οἰκογενειακές τευ συναναστροφές,
ὥστε καί στήν ἴδια τή μητέρα τοῦ βασιλιά νά παρουσιαστεῖ καί
νά σχετιστεῖ μαζί της, καί μέ τήν ἄδεια τοῦ βασιλιά νά παρα-
κολουθήσει *τή διδασκαλία τῶν μάγων*.

Ὄταν ὁ Δημάρατος ὁ Σπαρτιάτης προσκλήθηκε ἀπό τό βασι- 7
λιά νά ζητήσει ὅποια χάρη θέλει, αὐτός ζήτησε τήν ἄδεια νά
περάσει ἐφιππος μεσ' ἀπό τίς Σάρδεις, φορώντας ἀνυψωμένη τήν
τιάρα, ὅπως οἱ βασιλεῖς. Τότε ὁ Μιθροπαύστης, ἐξάδελφος τοῦ
βασιλιά, ἔπιασε τήν τιάρα τοῦ Δημάρατου καί τοῦ εἶπε: «*Αὐτή ἡ
τιάρα δέν ἔχει μωαλό γιά νά τό σκεπάσει· οὔτε κι' ἐσύ θά γίνεις
Δίας, ἂν πάρεις στά χέρια σου κεραυνό.*» Ὁ βασιλιάς ἐξάλλου 8
ἔδωξε τό Δημάρατο θυμωμένος γι' αὐτό πού τοῦ ζήτησε καί
φαινόταν πώς δέ θά τόν συγχωροῦσε, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς με-

σολάβησε καί τόν ἔπεισε νά συμφιλιωθεῖ μαζί του.

- 9 Λένε ἀκόμη πώς καί ἔπειτα καθέννας ἀπό τοὺς κατοπινούς βασιλεῖς, τὴν ἐποχὴ πού οἱ Πέρσες εἶχαν ζωηρότερη ἀνάμειξη *στὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις*, κάθε φορά πού χρειαζόταν τὶς ὑπηρεσίες κάποιου Ἑλληνα, τοῦ ἔγραφε καί τοῦ ἔδινε ὑπόσχεση ὅτι θά εἶχε κοντά του μεγαλύτερη βαρύτητα καί ἀπό ὅση εἶχε ὁ
- 10 Θεμιστοκλῆς. Καί λένε πώς ὁ ἴδιος ὁ Θεμιστοκλῆς πού εἶχε πιά μεγάλη δύναμη καί εἶχε στήν ὑπηρεσία του πολλούς, ὅταν κάποτε τοῦ παρατέθηκε πλούσιο τραπέζι, εἶπε στά παιδιὰ του: «Παιδιὰ μου, *θά πηγαίναμε χαμένοι*, ἂν δέν εἶχαμε χαθεῖ.»
- 11 Ἀκόμη, καθὼς λένε οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς, τοῦ ἔδωσαν καί τρεῖς πόλεις, *γιά νά προμηθεύεται τὸ ψωμί, τὸ κρασί καί τὸ προσφάγι του, τὴ Μαγνησία, τὴ Λάμψακο καί τὴ Μνούντα*. Ὁ Νεάνθης ἀπὸ τὴν Κύζικο καί ὁ Φανίας προσθέτουν καί δύο ἄλλες, *τὴν Περκώτη καί τὴν Παλαίσκηση*, γιά τὰ στρώματα καί τὸ ρουχισμό του.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗ

(Κεφ. 30-32)

ΚΕΦ. 30

Μεγάλοι κίνδυνοι ἀπειλοῦν τὸ Θεμιστοκλῆ.

- 1 Ὅταν ἀργότερα κατέθηκε πρὸς τὴ θάλασσα, γιά νά ἀσχοληθεῖ μέ τὶς ἑλληνικὲς ὑποθέσεις, ἓνας Πέρσης πού ὀνομαζόταν Ἐπιζύης, σατράπης τῆς ἄνω *Φρυγίας*, σκέφτηκε νά τόν ἐξοντώσει. Εἶχε προετοιμάσει ἀπὸ καιρὸ μερικοὺς *Πισίδες*, γιά νά τόν σκοτώσουν, ὅταν θά ἔφτανε καί θά στάθμευε στήν κωμόπολη
- 2 *Λεοντοκέφαλο*. Καί λένε πώς τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα πού ὁ Θεμιστοκλῆς κοιμόταν, *φάνηκε στὸν ὕπνο του ἡ Μητέρα τῶν θεῶν* καί τοῦ εἶπε: «Θεμιστοκλῆ, *μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι*, γιά νά μὴν πέσεις *στό στόμα λιονταριοῦ*. Κι' ἐγὼ γιά πληρωμὴ μου σοῦ ζητῶ ὡς ἱέρεια τὴν κόρη σου τὴ *Μνησιπτολέμα*.» Ὁ Θεμιστοκλῆς τότε πολὺ ταραγμένος προσευχήθηκε στὴ θεά. Ἐπειτα προχώρησε ἀφήνοντας τὸ μεγάλο δρόμο καί ἀφοῦ ἔκαμε γύρο ἀπὸ ἄλλο δρόμο καί πέρασε πιο πέρα ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ μέρος, τόν
- 4 βρῆκε πιά ἡ νύχτα καί σταμάτησε νά ξεκουραστεῖ. Ἐκεῖ, ἐπειδὴ ἓνα ἀπὸ τὰ ὑποζύγια πού κουβαλοῦσαν *τὴ σκηνή* ἔπεσε στό ποτάμι, οἱ ὑπηρετές τοῦ Θεμιστοκλῆ πῆραν τὰ παραπετάσματα

τῆς σκηνῆς πού βράχθηκαν καί τά ἄπλωσαν νά στεγνώσουν. Οἱ 5
 Πισίδες στό μεταξύ μέ τά σπαθιά στά χέρια τους ἔτρεχαν μέ ὀρ-
 μή πρὸς τά ἐκεῖ καί, σάν εἶδαν τά παραπετάσματα πού στέγνω-
 ναν, χωρὶς νά μποροῦν νά διακρίνουν καλά κάτω ἀπὸ τό φῶς
 τῆς σελήνης, νόμισαν πὼς εἶναι ἡ σκηνή τοῦ Θεμιστοκλῆ καί
 πὼς θά τὸν βροῦν μέσα νά ἀναπαύεται. Ὅταν ὁμως ἦρθαν κοντά 6
 καί σήκωσαν τό παραπέτασμα, πέφτουν ἐπάνω τους οἱ ἄνθρωποι
 τοῦ Θεμιστοκλῆ πού τοὺς παραμόνευαν καί τοὺς πιάνουν. Ἔτσι
 ὁ Θεμιστοκλῆς ξέφυγε τὸν κίνδυνο καί θαύμασε τό φανέρωμα
 τῆς θεᾶς. Τῆς ἔχτισε ναό στή Μαγνησία *μέ τὴν ἐπωνυμία τῆς*
Δινδυμῆνης καί τῆς ἔδωσε ὡς ἱέρεια τὴ θυγατέρα του Μνησιπτο-
 λέμα.

Ὅταν ἦρθε *στὶς Σάρδεις* καί σάν δέν εἶχε ἄλλη ἀσχολία, πα- 1
 ρατηροῦσε μέ προσοχή τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τῶν ναῶν καί τό
 πλήθος τῶν ἀφιερωμάτων. Ἐκεῖ εἶδε στό ναό τῆς Μητέρας τῶν
 θεῶν καί ἓνα χάλκινο ἄγαλμα πού εἰκόνιζε τὴν *Ἵδροφόρα Κόρη*,
 ὅπως λεγόταν, καί *πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες*. Τό ἄγαλμα τοῦτο ἦ-
 ταν ἐκεῖνο πού αὐτός ὁ ἴδιος τό εἶχε προσφέρει ὡς ἀφιέρωμα,
ὅταν ἦταν ἐπιστάτης τῶν νερῶν στήν Ἀθήνα καί εἶχε δώσει δια-
 ταγή νά κατασκευαστεῖ μέ τά πρόστιμα στά ὅποια καταδίκασε
 ἐκείνους πού ἀφαιροῦσαν τό νερό καί τό διοχέτευαν στά χτή-
 ματά τους. Καί, σάν τό εἶδε ἐκεῖ *στὶς Σάρδεις*, εἶτε γιατί λυπήθη-
 κε πού τό ἀφιέρωμά του ἦταν σκλαβωμένο εἶτε γιατί ἤθελε νά
 δεῖξει στοὺς Ἀθηναίους πόση τιμὴ καί δύναμη εἶχε στήν ὑ-
 πηρεσία τοῦ βασιλιᾶ, μίλησε στό σατράπη τῆς Λυδίας καί
 ζήτησε γιὰ χάρη του νά στείλουν πίσω τό ἄγαλμα τῆς Κό-
 ρης στήν Ἀθήνα. Ἀλλά ὁ βάρβαρος σατράπης ἀρνῆθηκε θυμω-
 μένος καί τοῦ εἶπε πὼς θά τό ἀναφέρει μέ ἐπιστολὴ του στό βα-
 σιλιᾶ. Ὁ Θεμιστοκλῆς φοβήθηκε καί κατάφυγε στό γυναικωνίτη
 τοῦ σατράπη, δωροδόκησε τίς γυναῖκες του καί κατάφερε νά κα-
 ταπραῦνει τὴν ὀργή του. Ἀπὸ τότε σέ κάθε ἄλλη του ἐνέργεια
 ἦταν πιό προσεχτικὸς, γιατί τὸν φόβιζε πιά ὁ φθόνος τῶν βαρ-
 βάρων. Γι' αὐτό ἔπαψε τίς περιοδεῖες του στήν Ἀσία, ὅπως λέει 3
ὁ Θεόπομπος, καί κατοικοῦσε μόνιμα *στή Μαγνησία*. Ἐκεῖ παίρ-

1 ΚΕΦ. 31

Θάνατος τοῦ
Θεμιστοκλῆ.

2

3

νοντας μεγάλες δωρεές και έχοντας μεγάλες τιμές, όπως οι εξοχότεροι από τους Πέρσες, έζησε πολύν καιρό άνερόχλητα, γιατί ό βασιλιάς δέν έδινε προσοχή στις έλληνικές υποθέσεις, *άποσολημένος μέ τά έσωτερικά ζητήματα* του κράτους του.

- 4 'Αλλά, *όταν ή Αίγυπτος άποστάτησε* μέ τή βοήθεια των 'Αθηναίων, και έλληνικά πολεμικά πλοία έπλεαν ως τήν Κύπρο και τήν Κιλικία, και *ό Κίμων* κυριαρχούσε στή θάλασσα, ό βασιλιάς έστρεψε τήν προσοχή του στους Έλληνες και θέλησε νά *έναντιωθεί* στις προσπάθειές τους και νά τους *έμποδίσει* νά μεγαλώνουν πρός βλάβη του. Τότε και στρατιωτικές δυνάμεις κινήθηκαν και στρατηγοί στάλθηκαν σέ διάφορα μέρη και κατέβηκαν στή Μαγνησία *άγγελιοφόροι* πρός τό Θεμιστοκλή μέ διαταγή του βασιλιά νά καταπιαστεί μέ τίς Έλληνικές υποθέσεις και νά *πραγματοποιήσει* τίς *ύποσχέσεις* του.

- 5 'Ο Θεμιστοκλής όμως στήν περίσταση αυτή δέν παρασύρθηκε από θυμό *έναντίον* των συμπολιτών του ούτε περηφανεύτηκε γιά τήν τόση τιμή και δύναμη πού θά του *έδινε* ό πόλεμος. 'Ισως, *θέβαια*, *έκρινε* ότι τό *έργο* δέν ήταν κατορθωτό, *άφου* ή *Έλλάδα* *είχε* τότε και *άλλους* *μεγάλους* *στρατηγούς* και *μάλιστα* *τόν Κίμωνα*, πού *έξαιρετικά* *εϋδοκιμούσε* *στά* *πολεμικά* *έργα*. 'Αλλά *περισσότερο* *άπ'* *όλα* *αυτό* *πού* *έπικράτησε* *στήν* *ψυχή* *του* *ήταν* *ό* *σεβασμός* *πρός* *τή* *δόξα* *των* *κατορθωμάτων* *του* *και* *των* *παλαιών* *του* *έκείνων* *θριάμβων*.

- 6 Γι' αυτό *πήρε* *τήν* *πιο* *καλή* *άπόφαση*, νά δώσει στή ζωή του τό τέλος πού *άρμοζε*. *Θυσίασε* *στούς* *θεούς*, *συγκέντρωσε* *τούς* *φίλους* *του* *και* *τούς* *χαιρέτησε* *μέ* *τό* *δεξι* *του* *χέρι*. *έπειτα*, *καθώς* *λένε* *οί* *περισσότεροι*, *ήπια* *αίμα* *ταύρου* ή, *καθώς* *λένε* *μερικοί*, *πήρε* *δραστικό* *δηλητήριο*. *Άφησε* *τήν* *τελευταία* *πνοή* *του* *στή* *Μαγνησία* *της* *Άσίας*, *άφου* *έζησε* *έξήντα* *πέντε* *χρόνια*, *και* *τά* *περισσότερα* *σάν* *πολιτικός* *άρχηγός*.

- 7 "Όταν *έμαθε* *τήν* *αίτία* *και* *τόν* *τρόπο* *του* *θανάτου* *του* *ό* *βασιλιάς*, *λένε* *πώς* *θαύμασε* *άκόμη* *περισσότερο* *τόν* *άντρα* *και* *έδειχνε* *πάντα* *εϋμένεια* *στούς* *φίλους* *και* *συγγενείς* *του*.

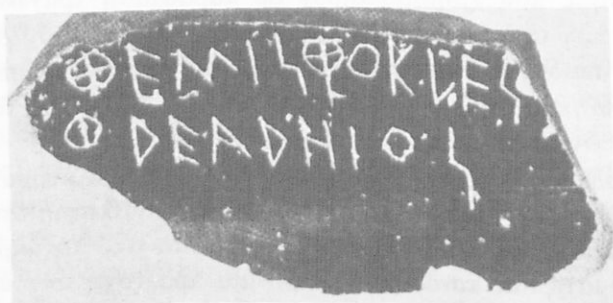
Λυσάνδρου από τήν Ἀλωπεκή ὁ Θεμιστοκλῆς ἄφησε τρεῖς γι-
 ούς: τόν Ἀρχέπτολη, τόν Πολύευκτο καί τόν Κλεόφαντο, πού τόν
 μνημονεύει καί ὁ Πλάτων ὁ φιλόσοφος σάν ἄριστο ἵππεια, χωρίς
 ὁμως ἄλλη ἀξία. Ἀπό τά μεγαλύτερα παιδιά του ὁ Νεοκλῆς πέθανε,
 2
 ὅταν ἦταν ἀκόμη μικρός, ἀπό δάγκωμα ἀλόγου, καί τό Διοκλῆ τόν
 υἱοθέτησε ὁ παππούς του ὁ Λύσανδρος. Θυγατέρες εἶχε περισ-
 σότερες: ἀπ' αὐτές τή Μνησιπτολέμα, πού τήν ἀπόκτησε ἀπό τό
 δεύτερο γάμο του, τήν πήρε γυναίκα του ὁ ἀπό ἄλλη μητέρα
 ἀδερφός της Ἀρχέπτολης· τήν Ἰταλία τή νυμφεύτηκε ὁ Πανθοί-
 δης ἀπό τή Χίο· τή Σύβαρη ὁ Νικόδημος ὁ Ἀθηναῖος· τή Νι-
 3
 κομάχη ὁ Φρασικλῆς, ὁ ἀνεψιός τοῦ Θεμιστοκλῆ, ἀφοῦ ἐκεῖνος
 εἶχε πιά πεθάνει, πῆγε στή Μαγνησία καί τήν πήρε ἀπό τούς
 ἀδερφούς της. Τέλος ὁ ἴδιος ὁ Φρασικλῆς ἀνάθρεψε καί τήν Ἀ-
 σία, τή μικρότερη ἀπό ὅλα τά παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ.

Λαμπρός τάφος τοῦ Θεμιστοκλῆ ὑπάρχει στήν ἀγορά τῆς Μα-
 4
 γνησίας. Ὅσο γιά τά λείψανά του δέν ἀξίζει νά δίνει κανεῖς πί-
 στη οὔτε σέ ὅσα λέει ὁ Ἀνδοκίδης στό βιβλίο του «Πρός τούς
 ἐταίρους», ὅτι δηλαδή οἱ Ἀθηναῖοι βρῆκαν τά λείψανά του καί
 τά σκόρπισαν (αὐτά εἶναι ψέματα πού τά γράφει ἐπιτηδες, γιά
 νά ἐξερεθίσει τούς ὀλιγαρχικούς ἐναντίον τοῦ λαοῦ) οὔτε πάλι
 σέ ὅσα λέει ὁ Φύλαρχος, πού ἔστησε στή διήγησή του μιά μηχανή
 σάν ἐκεῖνες πού χρησιμοποιοῦν σέ παράσταση τραγωδίας καί
 παρουσιάζει στή σκηνή κάποιον Νεοκλῆ καί κάποιον Δημόπο-
 λη, σάν παιδιά τοῦ Θεμιστοκλῆ, θέλοντας νά προκαλέσει θόρυ-
 βο καί συγκίνηση· αὐτά καί ὁ πῖο τυχαῖος ἄνθρωπος τό κατα-
 λαβαίνει ὅτι εἶναι πλαστά.

Ὁ Διόδωρος ὁ περιηγητής στό ἔργο του «Περί μνημάτων» ἔ-
 χει γράψει, ἀπό εἰκασία καί ὄχι ἀπό ἄμεση ἀντίληψη, ὅτι κοντά
 5
 στό μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ προεκτείνεται ἀπό τό ἀκρωτήριο
 πού σχηματίζεται κατὰ τόν Ἄλκιμο μιά προεξοχή σάν ἀγκώνας
 καί στή στροφή πρὸς τό ἐσωτερικό τοῦ λιμανιοῦ, ἐκεῖ ὅπου ἡ
 θάλασσα ἔχει γαλήνη, ὑπάρχει μιά βάση ἀρκετά μεγάλη καί ὅτι
 αὐτό πού φαίνεται ἐπάνω της σάν σχῆμα βωμοῦ εἶναι ὁ τάφος
 τοῦ Θεμιστοκλῆ. Καί ὁ Διόδωρος νομίζει πῶς ὁ Πλάτων ὁ κω-
 6
 μικός συμφωνεῖ μαζί του καί ἐπιβεβαιώνει τά λόγια του μέ τούς
 ἀκόλουθους στίχους:

«Τό μνήμα σου καλά εἶν' αὐτοῦ στημένο,
σημάδι ἀπό παντοῦ στούς ταξιδιώτες.
Θά βλέπει αὐτούς πού μπαίνουνε καί θγαίνουν
καί *καραβιῶν ἀγῶνες* θά κοιτάζει.»

Γιά τούς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλῆ διατηρήθηκαν τιμητικές διακρίσεις στή Μαγνησία ὡς τίς μέρες μας. Αὐτές τίς χάρηκε καί ὁ (νεώτερος) Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, αὐτός πού ἦταν συμμαθητής καί φίλος μου στή σχολή τοῦ Ἀμμωνίου τοῦ φιλοσόφου.

«Ὅστρακο» μέ χαραγμένο τό ὄνομα τοῦ Θεμιστοκλῆ ἀπό ψηφοφορία γιά ἐξοστρακισμό του. [Βλ. σημ. γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) καί τό κεφ. 22 τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλῆ (σελ. 81)].

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 61

Ἡ καταγωγή οἱ γονεῖς τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦταν ἄσημοι· τῆ δόξα πού ἀπόκτησε τήν ὀφείλει μόνο στή δική του δράση. Ἡ συγγενεία του ὁμως μέ τούς Λυκομίδες (1,4) τόν κατατάσσει ἀνάμεσα στούς εὐγενεῖς.

στό δῆμο τῶν Φρεαρρίων ἀπό τή Λεωντίδα φυλή. Ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.) πού ἔθεσε τίς βάσεις τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματος στήν Ἀθήνα εἶχε διαιρέσει τό λαό τῆς Ἀττικῆς σέ ἑκατό δήμους καί κάθε δέκα δήμοι ἀποτελοῦσαν μία φυλή (ἀργότερα ἐγίναν οἱ δήμοι 174). Ὁ Θεμιστοκλῆς ἀνήκε στή Λεωντίδα φυλή καί στό δῆμο Φρεάρριο ἢ Φρέαρρο (ὁ δημότης Φρεάρριος), ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἀττικοῦ ἥρωα Φρεάρρου· ὁ δῆμος αὐτός ἴσως θρισκόταν ἀνάμεσα στό Θορικό καί τήν Κερατέα τῆς Ἀττικῆς. Στίς ἐπίσημες πράξεις ἦταν ἀπαραίτητο μαζί μέ τό ὄνομα τοῦ προσώπου νά ἀναγράφεται τό ὄνομα τοῦ πατέρα του, καθώς καί τοῦ δήμου στόν ὁποῖον ἀνήκε.

δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος· κατά τόν ἀττικό νόμο δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος ὅποιος εἶχε πατέρα ἢ μητέρα ξένης καταγωγῆς (αὐτοί λέγονταν «νόθου»). Ἐπομένως καί ὁ Θεμιστοκλῆς δέν ἦταν γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του καταγόταν ἀπό τή Θράκη.

κάποιοι στίχοι εἶναι ἐπιτάφιο ἐπίγραμμα ἄγνωστου ποιητῆ πού τό ἀναφέρουν ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

ἡ Ἀβρότονον· θηλυκό ὄνομα μέ τύπο οὐδετέρου, ὅπως συνήθιζαν πολλές φορές οἱ ἀρχαῖοι γιά ὀνόματα γυναικῶν (ἔτσι Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ΚΕΦ. 1

καί σήμερα λέμε τό Ἑλενιώ, τό Κατινιώ κτλ. χαϊδευτικά).

Φανίας ἢ Φαινίας, φιλόσοφος ἀπό τήν Ἑρεσό τῆς Λέσθου (μαθητής τοῦ Ἀριστοτέλη), πού ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά καί ἱστορικά ἔργα, ἀπό τά ὁποῖα μόνο λίγα ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Καρία, χώρα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀνάμεσα στή Λυδία καί τή Λυκία.

Νεάνθης, ἀπό τήν Κύζικο τῆς Προποντίδας, ἔζησε τόν 3ο π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε πολλά ἱστορικά καί ρητορικά ἔργα πού ἀπ' αὐτά ἔμειναν μόνο ἀποσπάσματα· περίφημο εἶναι τό βιογραφικό ἔργο του «Περί ἐνδόξων ἀνδρῶν», ἀλλά καί ἀπ' αὐτό μόνο μερικά ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Ἀλικαρνασσός, ἡ πρωτεύουσα τῆς Καρίας, μεγάλη καί ἀρχαία παραλιακή πόλη μέ καλό λιμάνι καί δύο ἀκροπόλεις· ἡ βασιλίσσα τῆς Ἀρτεμισία πῆρε μέρος μαζί μέ τούς Πέρσες στήν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων (βλ. κεφ. 14,4).

Κυνόσαργες, γυμναστήριο ἔξω ἀπό τήν πόλη, στό νοτιοανατολικό μέρος τῆς, ἴσως ἐκεῖ ὅπου σήμερα ἡ συνοικία «Νέος κόσμος», στό δρόμο πρὸς τόν Ἅγιο Δημήτριο (Μπραχάμι)· σ' αὐτό γυμνάζονταν ὅσοι δέν ἦταν γνήσιοι Ἀθηναῖοι (βλ. σημ. παραπάνω). Ἦταν ἀφιερωμένο στόν Ἡρακλῆ, πού δέν τόν θεωροῦσαν γνήσιο, γιατί εἶχε θέβαια πατέρα τό Δία, ἀλλά ἡ μητέρα του, ἡ Ἀλκμήνη, ἦταν θνητή.

ἔξω ἀπό τίς πύλες· ἐννοεῖ τίς Διόμειες πύλες κοντά στό σημερινό προεδρικό μέγαρο.

γένος τῶν Λυκομιδῶν· οἱ Λυκομίδες ἦταν ἀρχαία ἱερατική οἰκογένεια τῆς Ἀθήνας.

Σελ. 62

Φλυά (ἢ Φλυή ἢ Φλυές) εἶναι τό ὄνομα ἑνός δήμου τῆς Ἀττικῆς, περίπου ὅπου τό σημερινό Χαλάντρι. Ἐκεῖ ἦταν ἕνα τελεστήριο, δηλ. ἕνας ναός, ὅπου γινόταν μύηση τῶν πιστῶν, ἀνάλογη μέ τή μύηση στά ἑλευσίνια μυστήρια.

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος (δηλ. ἀπό τήν Κέα), μέγας λυρικός ποιητής καί μάλιστα ἐπιγραμματοποιός (556-548 π.Χ.). Περίφη-

μο είναι τό ἐπίγραμμα του σ' αὐτούς πού ἔπεσαν στίς Θερμοπύλες:

*Ἵ ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῆδε
κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι*

(Στή Λακεδαίμονα, ξένη διαβάτη, τό μήνυμα φέρε
ὅτι κειτόμαστε δῶ στίς ἐντολές τους πιστοί.

Μετ. Θρ. Σταύρου).

μαθήματα ἠθοπλαστικά ἢ γιά εὐχαρίστηση ἦταν ἡ μουσική, ἡ ποίηση καί ἡ γυμναστική· σ' αὐτά ἔδιναν μεγάλη σημασία γιά τήν ἀγωγή τῶν παιδιῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι, γιατί ἡ μουσική καί ἡ ποίηση ἐξευγενίζουν τήν ψυχή καί ἡ γυμναστική διαμορφώνει εὐρῶστα σώματα, ὥστε τό παιδί νά γίνει γερό καί στήν ψυχή καί στό σῶμα. Γι' αὐτό εἶχαν μεγάλη ἐκτίμηση οἱ διδάσκαλοι τῆς μουσικῆς (κιθαριστές) καί τῆς γυμναστικῆς (παιδοτρίβες).

ΚΕΦ. 2

λύρα ἦταν ἐγχορδο μουσικό ὄργανο, συνήθως μέ ἐφτά χορδές, ὅμοιο περίπου μέ τήν κιθάρα.

Στησίμβροτος: ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ, πού ἔγραψε μέ ἐχθρότητα ἕνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλή, τόν Περικλῆ καί τό Θουκυδίδη (ὄχι τόν ἱστορικό, παρά τό γιό τοῦ Μελησία, πολιτικό ἀντίπαλο τοῦ Περικλῆ).

Ἀναξαγόρας, μέγας φιλόσοφος: γεννήθηκε στίς Κλαζομενές τῆς Μικρᾶς Ἀσίας τό 500 π.Χ., ἔζησε στήν Ἀθήνα καί πέθανε στή Λάμψακο τό 428· ἔγραψε σύγγραμμα «Περί φύσεως», ὅπου ἐκθέτει τό φιλοσοφικό του σύστημα καί ὑποστηρίζει ὅτι τό αἶτιο πού κινεῖ ὅλα τά στοιχεῖα στή φύση εἶναι ὁ ἀπειρος «νοῦς».

Μέλισσος, φιλόσοφος ἀπό τή Σάμο· αὐτός ἦταν στρατηγός τῶν Σαμίων κατά τήν ἐκστρατεία πού ἐπιχείρησαν οἱ Ἀθηναῖοι τό 440 π.Χ. ἐναντίον τῆς Σάμου· ὁ Μέλισσος νίκησε τοὺς Ἀθηναίους, γιατί ἔλειπε ὁ Περικλῆς.

νεώτερος: ὁ Θεμιστοκλῆς γεννήθηκε τό 525 π.Χ., ἐνῶ ὁ Περικλῆς τό 495 π.Χ. Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σελ. 63

Μνησίφιλος, πολιτικός σύγχρονος και συνδημότης του Θεμιστοκλή (από τό δήμο Φρεάρριο, βλ. κεφ. 1,1): ὁ ἱστορικός Ἡρόδοτος λέει ὅτι ὁ Μνησίφιλος ἔδωσε συμβουλή στό Θεμιστοκλή νά πείσει τούς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν στή Σαλαμίνα. Ἴσως αὐτό τό εἶχαν διαδώσει ὅσοι ἠθελαν νά ὑποτιμήσουν τό ἔργο τοῦ Θεμιστοκλή.

φυσικοί φιλόσοφοι λέγονταν οἱ Ἴωνες φιλόσοφοι, τοῦ 6ου καί 5ου π.Χ. αἰ. πού ἐρευνουῦσαν τήν οὐσία καί τά αἷτια τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

Σόλων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος νομοθέτης (639-559 π.Χ.) πού ἦταν συγχρόνως φιλόσοφος καί ποιητής.

σοφιστές: ἔτσι λέγονταν στήν ἀρχή ἄνθρωποι σοφοί πού εἶχαν ὡς ἔργο τήν ἐπιστημονική ἐρευνα καί παρουσίασαν μεγάλη πνευματική καί κοινωνική δράση (γι' αὐτό σοφιστής λεγόταν καί ὁ Σόλων): ἀργότερα ὁμως τό ὄνομα δόθηκε στούς ρητορο-διδασκάλους πού εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα κατά τόν 5ο π.Χ. αἰ. ἀπό διάφορα μέρη, καί σ' ἐκείνους γενικά πού ἐπιδίωκαν νά κάμουν τούς μαθητές τους ἱκανούς νά νικοῦν μέ κάθε τρόπο τούς ἀντιπάλους τους στίς συζητήσεις, ἀκόμη καί μέ στρεψοδικίες.

ὁ πατέρας του τόν ἀποκήρυξε: ἡ «ἀποκήρυξη» γινόταν γνωστή μέ δημόσιο κήρυκα: ὁ νόμος ἔδινε τό δικαίωμα στόν πατέρα νά κηρύξει τό παιδί του ἀπόκληρο καί νά διαλύσει τή νόμιμη σχέση πατέρα καί παιδιοῦ, ἂν αὐτό ἔδειχνε ἄκοσμη διαγωγή καί ζοῦσε βίο ἄσωτο καί ἄπρεπο.

ΚΕΦ. 3

Σελ. 64

τόν Ἀριστείδη: ὁ Ἀριστείδης, ὁ Ἀθηναῖος στρατηγός (540-468 π.Χ.), γνωστός μέ τήν ἐπωνυμία «δίκαιος» εἶναι ὁ κυριότερος ἀντίπαλος τοῦ Θεμιστοκλή, ὅπως φαίνεται καί σέ ὅσα γράφει παρακάτω ὁ Πλούταρχος: ἀλλά γιά τόν Ἀριστείδη ὁ Πλούταρχος ἔγραψε καί ἰδιαίτερη βιογραφία.

στό Μαραθῶνα: ἡ περίφημη μάχη τοῦ Μαραθῶνα ἔγινε τό 490 π.Χ. μέ ἀρχιστράτηγο τόν Ἀθηναῖο στρατηγό Μιλτιάδη Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πού οδήγησε τόν έλληνικό στρατό από 10.000 Ἀθηναίους καί Πλαταιείς στήν υπέρλαμπρη νίκη.

τά ἀργυρωρυχεῖα τοῦ Λαυρείου· στό Λαύρειο ὑπῆρχαν πλουσιότατα μεταλλεῖα σιδήρου, ψευδαργύρου, μολύβδου, καί ἀργύρου σέ ἔκταση 300.000 στρεμμάτων. Οἱ ἀρχαῖοι ἔκαναν ἐκμετάλλευση μόνο τοῦ μολύβδου πού εἶχε ἀρκετή ποσότητα ἀργύρου καί σώζονται τά ἴχνη ἀπό 2.000 περίπου στοές· ἀπό τά μεταλλεῖα αὐτά τήν ἐποχή πού γινόταν ἐντατική ἐκμετάλλευση τους τό δημόσιο ταμεῖο τῆς Ἀθήνας εἶχε πρόσοδο ἀπό 50-100 τάλαντα τό χρόνο, δηλ. 300.000-600.000 χρυσές δραχμές.

ΚΕΦ. 4

Σελ. 65

Δαρείος ὁ Α' (550-485 π.Χ.) ὑπῆρξε ὁ σπουδαιότερος βασιλιάς τῶν Περσῶν μετά τό μεγάλο Κύρο τό Β' ὁ Δαρείος ὀργάνωσε τό ἀπέραντο κράτος του καί προσάρτησε σ' αὐτό πολλές χῶρες· αὐτός πρῶτος ἄρχισε τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων τό 492 π.Χ.

Αἰγινήτες· ὁ πόλεμος τῶν Ἀθηναίων μέ τούς Αἰγινήτες ἄρχισε τό 488 π.Χ. καί τελείωσε τό 481 π.Χ., ὅταν οἱ Ἕλληνες συμφιλώθηκαν μπροστά στόν κίνδυνο πού τούς ἀπειλῆσε ἀπό τήν ἐπιδρομή τῶν Περσῶν.

μόνιμοι ὀπλίτες· οἱ Ἀθηναῖοι ὡς τότε εἶχαν στρατό ἀπό ὀπλίτες πού πήγαιναν νά πολεμήσουν σέ ὀρισμένο μέρος καί δύσκολα μπορούσαν νά μετακινηθοῦν (γι' αὐτό λέγονται «μόνιμοι ὀπλίτες»). Ὁ Θεμιστοκλῆς ὅμως θέλησε νά τούς μεταβάλει σέ μάχιμο πλήρωμα τῶν πλοίων («ναυτική ὀπλιτεία»), πού μπορούσαν νά ἀποβιβάζονται σέ διάφορα μέρη καί σέ περίπτωση κινδύνου νά ἀποχωροῦν παίζοντας στά πλοῖα.

Πλάτων, ὁ μέγας Ἀθηναῖος φιλόσοφος (428-347 π.Χ.), μαθητής τοῦ Σωκράτη. Αὐτός ἔγραψε πολλά φιλοσοφικά ἔργα σέ μορφή διαλόγων. Σ' ἓνα ἀπό τά ἔργα του πού ἐπιγράφεται «Νόμοι» ἀναφέρει αὐτό πού λέει ἐδῶ ὁ Πλούταρχος γιά τή μετατροπή τῶν μόνιμων Ἀθηναίων ὀπλιτῶν σέ ναυτικούς καί θαλασσινοῦς.

Στησίμβροτος, βλ. σελ. 97.

του δημοκρατικοῦ πολιτεύματος· ἐδῶ ὁ Πλούτ. ἀφήνει νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἡ μεταβολή τῆς Ἀθήνας ἀπό ἡπειρωτική σέ ναυτική δύναμη τήν ὀδήγησε σέ ἄκρατη δημοκρατία (βλ. καί κεφ. 19,6).

ὁ Ξέρξης μετά τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, ἐνῶ εἶχε ἀνέπαφο τόν πολυάριθμο πεζικό του στρατό, ἄφησε στήν Ἑλλάδα τό Μαρδόνιο κυρίως γιά νά παρεμποδίσει τοὺς Ἕλληνες νά τόν καταδιώξουν· αὐτό βέβαια δείχνει τήν ὑπεροχή πού ἔχει ἡ ναυτική δύναμη ἀπέναντι στήν πεζική. Παρακάτω ὁμως (κεφ. 16,6) ὁ Πλούτ. ἐκφράζει διαφορετική κρίση γιά τήν ἰκανότητα τῶν περσικῶν δυνάμεων πού εἶχαν ἀφεθεῖ στό Μαρδόνιο.

Σελ. 66

ΚΕΦ. 5

πλούσιες θυσίες· οἱ θυσίες τῶν ἀρχαίων ἦταν πολυεξοδες, γιατί τίς θυσίες συνήθως ἀκολουθοῦσε συμπόσιο μέ πολλοὺς καλεσμένους.

«*δούρειον ἵππον*». Ὁ δούρειος ἵππος (ξύλινο ἄλογο) κυριολεχτικά εἶναι τό ὑπουλο μέσο πού μεταχειρίστηκαν οἱ Ἕλληνες γιά τήν καταστροφή τῆς Τροίας, γιατί ἀπό μέσα του ξεπετάχτηκαν οἱ κρυμμένοι πολεμιστές. Ἐδῶ ὁ Θεμιστοκλῆς χρησιμοποιεῖ τή φράση μεταφορικά. (Πῶς θά ἔλεγε ἂν μιλοῦσε μέ κυριολεξία;)

Ὁ *Ἐπικλῆς*, ἦταν «κιθαριστής», δηλαδή ἰδιωτικός δάσκαλος τῆς μουσικῆς. Βλ. σημ. κεφ. 2, σελ. 97 στή λέξη *μαθήματα*.

Ὁ *Ὀλυμπία*, ὅπου γίνονταν οἱ πανελλήνιοι ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες κάθε τέσσερα χρόνια, πού λέγονταν «Ὀλύμπια». Κατά τήν τέλεση τῶν ἀγῶνων συγκεντρώνονταν θεατές ἀπό ὅλη τήν Ἑλλάδα. Οἱ ἀγῶνες διαρκοῦσαν στήν ἀρχή μία μέρα, ἔπειτα 3 καί ἀργότερα 5 μέρες. Γιά τήν παραμονή τῶν θεατῶν στήνονταν σκηνές σέ εἰδικό χῶρο καί οἱ ἐπισημότεροι ἔμεναν σέ σκηνές μέ ἐξαιρετική πολυτέλεια, πού ἔδειχνε τόν πλοῦτο καί τήν κοινωνική τους θέση.

Ὁ *Κίμων* (510-449 π.Χ.), γιός τοῦ Μιλτιάδη (τοῦ νικητῆ στή μάχη τοῦ Μαραθῶνα), ἦταν δεκαπέντε χρόνια μικρότερος

ἀπό τό Θεμιστοκλή καί ἀνήκε σέ ἀρχοντική ἀθηναϊκή οἰκογένεια.

χορηγός: ἡ ἀθηναϊκή δημοκρατία εἶχε ἐπιβάλει στούς πλούσιους πολίτες τήν ὑποχρέωση νά ἐκτελοῦν μέ δικά τους ἔξοδα ὀρισμένες ὑπηρεσίες πού λέγονταν «λειτουργίες»: σπουδαιότερες ἦταν: 1) ἡ *γυμνασιαρχία*, δηλ. ἡ προετοιμασία τῆς λαμπαδηφορίας κατά τά Παναθήναια ἢ καί σέ ἄλλες δημόσιες γιορτές· 2) ἡ *θεωρία*, δηλ. ἡ ἀποστολή ἀντιπροσώπων σέ πανελλήνιες γιορτές καί σέ ἱεροῦς τόπους· 3) ἡ *τριηραρχία*, δηλ. ὁ ἐξοπλισμός καί ἡ συντήρηση ἑνός πολεμικοῦ πλοίου τῆς πολιτείας καί 4) ἡ *χορηγία*, δηλ. ἡ ὀργάνωση τῶν λυρικῶν ἢ δραματικῶν ἀγῶνων. Αὐτός πού θ' ἀναλάβαινε τή χορηγία, ὁ χορηγός, εἶχε ὑποχρέωση νά βρεῖ τά κατάλληλα πρόσωπα γιά τό χορό τῶν ἀγῶνων, νά συντηρεῖ τά μέλη τοῦ χοροῦ, νά πληρώνει τόν κατάλληλο χοροδιδάσκαλο καί γενικά νά προσφέρει ὅλα τά ἔξοδα πού χρειάζονταν γιά τήν παράσταση τοῦ ἔργου. Ὁ Θεμιστοκλῆς ἐγίνε χορηγός σέ διαγωνισμό τραγωδίας κατά τή γιορτή τῶν μεγάλων Διονυσίων, τό Μάρτιο τοῦ 476 π.Χ. καί νίκησε στό διαγωνισμό ἡ τραγωδία πού τό χορό τῆς τόν εἶχε παρασκευάσει αὐτός μέ ἔξοδά του.

Φρόνιχος, Ἀθηναῖος δραματικός ποιητής (πρόδρομος τοῦ Αἰσχύλου) πού δέ σώζονται ἀπό τά ἔργα του παρά μόνο λίγα ἀποσπάσματα· ἡ τραγωδία πού νίκησε σ' αὐτό τόν ἀγῶνα μέ τόν τίτλο «Φοίνισσες» εἶχε ὡς θέμα τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας.

Ἀδείμαντος, ἐπώνυμος ἄρχοντας τῆς Ἀθήνας τό 477-476 π.Χ., τρία χρόνια μετά τή ναυμαχία τῆς Σαλαμίνας. Ἐπώνυμος λεγόταν στήν Ἀθήνα ὁ πρῶτος ἀπό τούς 10 ἄρχοντες πού μέ τό ὄνομά του καθόριζαν τή χρονολογία, δηλ. τό πότε ἐγίνε μιά πράξη.

Σελ. 67

Σιμωνίδης βλ. σημ. κεφ. 1, σελ. 96.

ὁ ἐξοστρακισμός ἦταν θεσμός πού καθιέρωσε ὁ Κλεισθένης (507 π.Χ.), γιά νά ἀπομακρύνονται οἱ πολιτικοί πού ἀποκτοῦσαν μεγάλη δύναμη καί ἦταν γι' αὐτό ἐπικίνδunami στήν ὀ-
 Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μαλή λειτουργία του δημοκρατικού πολιτεύματος. Δέν ήταν έξορία, παρά προσωρινή απομάκρυνση που διαρκούσε πέντε ή δέκα χρόνια και γινόταν έπειτα από ψηφοφορία του λαού· δηλαδή οι πολίτες ψήφιζαν γράφοντας επάνω σέ κομμάτι κεραμιδιού (σέ «δστρακο») τό όνομα του πολιτικού που θέλει νά απομακρύνει. Ο Ἄριστείδης έξοστρακίστηκε τό 482 π.Χ.

ΚΕΦ. 6

οἱ Μῆδοι μετά τήν κατάλυση του μεγάλου μηδικού κράτους από τόν Κύρο τό Β΄ τόν 60 π.Χ. αἰ., οἱ Μῆδοι συνενώθηκαν μέ τούς Πέρσες και ακολουθήσαν τίς τύχες του περσικού κράτους· οἱ αρχαῖοι τά όνόματα Μῆδοι και Πέρσαι τά θεωρούσαν συνώνυμα (γι' αυτό και οἱ πόλεμοι Περσών και Ἑλλήνων λέγονται «Μηδικοί πόλεμοι»).

κατά τήν έκλογή· ή έκλογή γινόταν μέ τήν ανάταση τών χειριών (χειροτονία)· οἱ στρατηγοί θά ψήφιζαν για τήν ανάδειξη ενός από αυτούς που θά είχε άπεριόριστη έξουσία, έπομένως έπρεπε νά εκλέξουν τόν πιό ίκανό.

«χῶμα και νερό» («γῆν και ὕδωρ»), ήταν τά σημεῖα ύποταγῆς.

ψηφισμα, δηλ. άπόφαση τῆς εκκλησίας του δήμου.

Ἄρθμιος ό Ζελείτης, δηλ. από τήν πόλη Ζέλεια τῆς Τρωάδας, στους πρόποδες τῆς Ἰδης.

«άτιμασμένοι» πολίτες· σέ είδικό κατάλογο έγραφαν τά όνόματα τών «άτίμων», δηλ. τών πολιτῶν που μέ δικαστική άπόφαση έχαναν τά πολιτικά τους δικαιώματα· μέ τήν ποινή αυτή τιμωρούσαν τούς προδότες και τούς έχθρούς του δήμου και τών συμμάχων τους, καθώς και όσους είχαν κάμει βαριές εγκληματικές πράξεις.

χρυσάφι από τούς Μῆδους· ό Ξέρξης είχε στείλει τόν Ἄρθμιο μέ πολλά χρήματα στή Σπάρτη, για νά πείσει τούς Λακεδαιμόνιους νά συμπράξουν μέ τούς Πέρσες έναντίον τών Ἀθηναίων.

Σελ. 68

Χείλεος (στήν αρχαία: Χείλεως), από τήν Τεγέα. Αυτόν τόν εκτιμούσαν πολύ οἱ Λακεδαιμόνιοι.

Θερμοπύλες, τὰ στενά πού σχηματίζονται ανάμεσα στους πρόποδες τοῦ βουνοῦ Καλλιδρόμου καί στό Μαλιακό κόλπο· τήν ἀρχαία ἐποχή εἶχε μήκος 1 χιλιόμ. καί πλάτος περίπου 60 μ. Στά στενά αὐτά ἐγινε ἡ περίφημη μάχη τό 480 π.Χ. ὅπου ὁ Λεωνίδαο μαζί μέ 300 Σπαρτιάτες ἔπεσε ἡρωικά. Ἡ εἶδηση τῆς μάχης καί τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς μεταδόθηκε μέ ἀγγελιοφόρους στους Ἑλληνας πού ἦταν στό Ἄρτεμίσιο καί ἔφερε μεγάλη ἀναταραχή.

χωρίς ἄλλο θά ἀγκυροβολοῦσαν οἱ ἐχθροί, γιά νά προμηθευτοῦν νερό, ἐπομένως μέρη μέ πηγές.

Σελ. 69

ἢ θά πηγαιναν νά κρυφτοῦν, δηλ. μέρη ἀσφαλισμένα σέ περίπτωση τρικυμίας.

Ἴωνες· οἱ πρῶτες ἰωνικές πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας ἦταν ἀποικίες τῆς Ἀθήνας καί γενικά οἱ Ἴωνες θεωροῦσαν τήν Ἀθήνα ὡς μητρόπολη· γι' αὐτό στίς ἐπιγραφές πού σκάλιζαν ἐπάνω στίς πέτρες ὑπενθύμιζαν οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι εἶναι πατέρες τους. Οἱ Ἴωνες, ὑποδουλωμένοι στους Πέρσες, εἶχαν στρατολογηθεῖ μαζί μέ ὄλους τοὺς λαοὺς τοῦ περσικοῦ κράτους, διατηροῦσαν ὁμως στήν ψυχὴ τους τήν ἐθνική τους συνείδηση καί γι' αὐτό οἱ Πέρσες δέν τοὺς εἶχαν πολλή ἐμπιστοσύνη.

περνώντας τῆ Δωρίδα· ὁ Ξέρξης μετά τῆ μάχη τῶν Θερμοπυλῶν κατέβηκε πρὸς τὰ κάτω, πέρασε τῆ Δωρίδα, καί ἀπό τό πάνω μέρος, δηλ. ἀπό τήν Οἶτη, μπῆκε στή Φωκίδα, ὅπου ἔκαψε τίς πόλεις, γιατί οἱ Φωκεῖς δέν ἤθελαν νά προσχωρήσουν στους Πέρσες· ἔπειτα συνέχισε τήν πορεία του, μπῆκε στήν Ἀττική καί ἔφτασε ὡς τήν Ἀκρόπολη.

ἀπό τῆ μιὰ θάλασσα στήν ἄλλη, δηλ. ἀπό τό Λέχαιο (τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου) ὡς τίς Κεγχρεές (τοῦ Σαρωνικοῦ).

σέ παράσταση τραγωδίας· στό ἀρχαῖο θέατρο πολλές φορές κατά τήν παράσταση τραγωδίας ὁ ποιητής σκηνοθετοῦσε τήν ἐμφάνιση θεοῦ ἢ θεᾶς, πού μέ τό χειρισμό κάποιου μηχανήματος φαινόταν ὅτι κατέβαινε ἀπό τόν οὐρανό («ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός»)· ἡ θεία αὐτή ἐμφάνιση ἔδινε τῆ λύση τοῦ δράματος.

ΚΕΦ. 9

ΚΕΦ. 10

Σελ. 70

δράκοντας λεγόταν τό φίδι πού, ὅπως πίστευαν, ζούσε στό ναό τῆς Ἀθηνᾶς στήν Ἀκρόπολη, κρυμμένο κάτω στή γῆ ἀπό τήν ὁποία ἔβγαινε καί ἔπαιρνε τίς προσφορές πού τοῦ παράθεταν οἱ ἱερεῖς, δηλαδή κάθε μήνα πίτα ζυμωμένη μέ μέλι (μελιτόεσσα) καί κάθε μέρα ἐκλεκτές τροφές· τό φίδι αὐτό πίστευαν πώς ἦταν φύλακας τοῦ ναοῦ («οἰκουρός ὄφις»).

«ξύλινο τεῖχος» ὁ χρησμός πού ἔδωσε τότε τό μαντεῖο τῶν Δελφῶν ἔλεγε πώς οἱ Ἀθηναῖοι μποροῦν νά σωθοῦν μόνο μέ «τεῖχος ξύλινο» χωρίς νά διευκρινίζει τί ἐννοοῦσε μέ αὐτό· ὁ Θεμιστοκλῆς ὁμως ἔδινε τήν ἐξήγηση ὅτι τά ξύλινα τεῖχη πού ἔλεγε ὁ χρησμός ἦταν τά πλοῖα. Αὐτά διηγεῖται καί ὁ Ἡρόδοτος.

τή Σαλαμίνα· γιά τή Σαλαμίνα, ὅπου ἤθελε ὁ Θεμιστοκλῆς νά γίνει ἡ ναυμαχία, ὁ χρησμός ἔλεγε: «ὦ θεία Σαλαμίνα, ἐσύ θά στεῖλεις στόν ὄλεθρο παιδιὰ γυναικῶν». Καί πολλοί ἐξηγοῦσαν ὅτι ὁ χρησμός μέ τίς λέξεις «παιδιὰ γυναικῶν», ὑπονοοῦσε τούς Ἕλληνες, ἐνῶ ὁ Θεμιστοκλῆς ὑποστήριξε ὅτι ὑπονοοῦσε τούς Πέρσες, γιατί ἀλλιῶς δέ θά ἔλεγε τή Σαλαμίνα «θεία» (δηλ. εὐλογημένη ἀπό τούς θεούς), παρά θά τήν ὀνόμαζε «δεινὴν» ἢ «σχετλίαν» (φοβερή, καταραμένη).

Τροιζήνα, πόλη τῆς Ἀργολίδας κοντά στό Σαρωνικό κόλπο (σήμερα λέγεται Δαμαλᾶς)· κατά τόν Ἡρόδοτο, ἄλλοι Ἀθηναῖοι ἔφεραν τίς οἰκογένειές τους στήν Αἴγινα καί στή Σαλαμίνα.

ὄβολός, τό 1/6 τῆς ἀττικῆς δραχμῆς (βλ. τάλαντο, σημ. σελ. 113).

νά πληρώνουν γι' αὐτὰ μισθοῦς σέ δασκάλους· οἱ κάτοικοι τῆς Τροιζήνας φρόντισαν, ἐκτός ἀπό τά ἄλλα, νά πληρώνουν ἀκόμη καί δασκάλους γιά τά προσφυγόπουλα τῶν Ἀθηναίων. Ἡ φροντίδα αὐτή μέσα στή μεγάλη ἐκείνη ἀναταραχὴ δείχνει τή μεγάλη σημασία πού ἔδιναν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες στήν ἐκπαίδευση.

βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου, σῶμα πού ἀρχικά εἶχε τήν ἀνώ-

τερη δικαστική, νομοθετική και αστυνομική εξουσία· μετά τήν όριστική διαμόρφωση τής δημοκρατίας τά δικαιώματά του περιορίστηκαν μόνο σέ δικαστικές ύποθέσεις (δίκες γιά φόνο κτλ.).

Άριστοτέλης, ό μέγάλος άρχαίος φιλόσοφος πού γεννήθηκε στά Στάγειρα τής Μακεδονίας τό 384 π.Χ., δάσκαλος του Μ. Άλεξάνδρου, ίδρυτής περιώνυμης φιλοσοφικής σχολής στην Άθήνα (τής «περιπατητικής»). Πέθανε τό 322 π.Χ. στή Χαλκίδα. Έγραψε πολλά φιλοσοφικά και έπιστημονικά συγγράμματα. Αυτό πού αναφέρει έδώ ό Πλούτ. γιά τή βουλή του Άρείου Πάγου περιέχεται στό έργο του Άριστοτέλη «Άθηναίων Πολιτεία».

Κλειδημος, ιστοριογράφος Άθηναίος πού έζησε κατά τούς χρόνους των περσικών πολέμων και έγραψε ιστορία τής Άττικής.

τό κεφάλι τής *Γοργόνας*, τό γοργόνειο, ήταν ή χρυσή κεφαλή τής Γοργόνας Μέδουσας πού κοσμούσε τήν άσπίδα (ή αιγίδα) άρχαίου άγάλματος τής Άθηνās πού ήταν στό ναό του Έρεχθείου στην Άκρόπολη. Φαίνεται πώς τό κόσμημα αυτό ήταν προσθετό και οι Άθηναίοι ήθελαν νά τό πάρουν μαζί τους.

Σελ. 71

πρός τό νησί, δηλ. πρós τή Σαλαμίνα.

Ξάνθιππος, πατέρας του Περικλή· έδρασε κατά τούς μηδικούς πολέμους. Ήταν και αυτός ανάμεσα σ' εκείνους πού άφησαν τήν πόλη, όταν πλησίαζαν οι Πέρσες, και άγωνίστηκε στή Σαλαμίνα. Τό έπόμενο έτος διαδέχτηκε τό Θεμιστοκλή στην άρχηγία του άθηναϊκού στόλου και συνέχισε τόν άγώνα. Οι Άθηναίοι τιμώντας τίς ύπηρεσίες του του έστησαν άνδριάντα στην Άκρόπολη.

«*Κυνός σήμα*» τό όνομα αυτό έδιναν οι άρχαίοι σέ πολλά άκρωτήρια· έδώ λέγεται γιά τό άκρωτήριο τής Σαλαμίνας άντίκρου στην Άττική, όπου άποβιθάζονταν οι Άθηναίοι. Τό όνομα αυτό διατήρησε ως τά χρόνια του Πλουτάρχου (τόν 1 μ.Χ. αιώνα).

Ἄρτεμισία ἡ γυναίκα τοῦ Μανσώλου, βασίλισσα καί αὐτή τῆς Καρίας ἐπὶ Μ. Αλεξάνδρου, πού κατασκεύασε πρὸς τιμὴ τοῦ συζύγου τῆς τό περίφημο Μανσωλεῖο).

ΚΕΦ. 15

τόν Θριάσιο κάμπο τῆς Ἐλευσίνας, πού λεγόταν «Θριάσιον πεδῖον».

Ἰακχος, τό ξύλινο ἄγαλμα (ξόανο) τοῦ Ἰάκχου πού συνδέεται μέ τό θεό Διόνυσο καί πού τό ἔφερναν ἀπό τήν Ἀθήνα μέσο τῆς Ἱερᾶς ὁδοῦ στήν Ἐλευσίνα μέ τραγούδια, χορούς καί λαμπάδες. Λέγεται μυστικός ὁ Ἰακχος ἀπό τοὺς μύστες (τοὺς πιστοῦς) πού τόν συνόδευαν.

Αἰακίδες, οἱ ἀπόγονοι τοῦ Αἰακοῦ, μυθικοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἴγινας (δηλ. ὁ Πηλέας, οἱ ἀδερφοί του Τελαμών καί Φῶκος, ἐπίσης ὁ Ἀχιλλέας, γιός τοῦ Πηλέα κ.λ.π.)

Σελ. 75

ἐμβλήματα: τό ἔμβλημα (στήν ἀρχαία: τό ἐπίσημον ἢ παράσημον) ἦταν εἰκόνα στήν πλώρη ἢ στήν πρύμη τοῦ πλοίου, πού χρησίμευε σάν κόσμημα καί σάν διακριτικό του σημάδι· οἱ εἰκόνες αὐτές παρίσταναν θεούς ἢ ἥρωες καί, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, ἔδωχναν τίς κακοκαιρίες καί κάθε κακό συναπάντημα (ἀντιστοιχοῦν μέ τίς σημερινές γοργόνες ἢ φιγοῦρες τῶν καραβιῶν).

Φλυά, βλ. σημ. σελ. 96.

Σιμωνίδης, βλ. σημ. σελ. 96.

ΚΕΦ. 16

τό ἐνδιάμεσο στενό, πού εἶναι ἀνάμεσα στή Σαλαμίνα καί τήν ἀπέναντί τῆς ἀκτὴ τῆς Ἀττικῆς.

νά διαλύσουν τὴ γέφυρα πού εἶχε στήσει ἐκεῖ ὁ Ξέρξης: ὁ Ξέρξης εἶχε διατάξει καί ἔστησαν γεφυρώματα στό πιό στενό μέρος τοῦ Ἑλλησπόντου, ἀνάμεσα στήν Ἄβυδο καί στή Σηστό, γιά νά περάσει τό στρατό του ἀπό τήν Ἀσία στήν Εὐρώπη.

νά πιάσουμε τὴν Ἀσία (δηλ. ποιόν;)· χρησιμοποιεῖ ὄχι ἀπευθείας τό ὄνομα πού θέλει, ἀλλά κάποιον πού ἔχει παρόμοιο νόημα (ἀ ν τ ο ν ο μ α σ ί α).

Κάτω ἀπό χρυσοῦφαντη σκηνή: εἶναι ἡ σκηνή πού εἶχε

σθηθεί σάν περίπτερο καί ἀπό τήν ὁποία ὁ Ξέρξης, καθισμένος στό θρόνο του, παρακολουθοῦσε τή ναυμαχία.

Σελ. 76

Μαρδόνιος, Πέρσης στρατηγός, γαμπρός τοῦ Δαρείου τοῦ Α', πού εἶχε ὑποτάξει τίς ἑλληνικές πόλεις τῆς Ἰωνίας. Μετά τή φυγή τοῦ Ξέρξη (τό 480 π.Χ.) τοῦ ἀνατέθηκε ἡ ἀρχιστρατηγία. Πολέμησε, νικήθηκε καί σκοτώθηκε στίς Πλαταιές. Ἀπό τή συντριβή τοῦ Μαρδονίου φάνηκε ὅτι ἡ δύναμη τῶν Περσῶν στήν ξηρά δέν ἦταν ὁλότελα ἀκαταμάχητη (πρβλ. κεφ. 7,5).

ἀπό τό βωμό τοῦ θεοῦ, ἔνν. τοῦ Ποσειδώνα. Στίς ψηφοφορίες ἔθεταν πολλές φορές τίς ψήφους πάνω στό βωμό καί ἀπ' ἐκεῖ τίς ἔπαιρναν οἱ ψηφοφόροι. Ἐδῶ οἱ στρατηγοί θά ψήφιζαν, γιά νά πουν ποιός ἀναδείχτηκε κατά τή γνώμη τους πρῶτος καί ποιός δεύτερος στήν ἀντρεία καί στόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν.

ΚΕΦ. 17

Σελ. 77

στούς ἀμέσως ἐπόμενους Ὀλυμπιακούς ἀγῶνες, πού ἔγιναν ἔπειτα ἀπό τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα, δηλ. τό 476 π.Χ. (βλ. λ. Ὀλυμπία, σημ. σελ. 100).

τή δόξα: ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς κυνηγοῦσε τή δόξα τό εἶπε ὁ Πλούτ. καί παραπάνω (βλ. κεφ. 3,4 καί 5,3).

ΚΕΦ. 18

ναύαρχος: στήν Ἀθήνα σ' ἕναν ἀπό τοὺς δέκα στρατηγούς ἀνάθεταν τήν ἀρχηγία τοῦ στόλου μέ τόν τίτλο τοῦ ναύαρχου.

ὅπως σ' ἕνα πλατάνι κτλ. παρομοίωση (πρόσεξε καί ἀνάλυσε τά στοιχεῖα τῆς).

ἀπό τή Σέριφο: ἡ Σέριφος εἶναι νησί τῶν Κυκλάδων· οἱ κάτοικοί του ἦταν Ἴωνες, σύμμαχοι πάντοτε τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 78

ἕνα μῦθο: πρόσεξε τά στοιχεῖα τοῦ μύθου καί τίς παρομοιώσεις (ὁ Θεμιστοκλῆς καί ὁ νεώτερος στρατηγός - ἡ γιορτή καί ἡ ἀκόλουθη μέρα κτλ.) Ποιό εἶναι τό ἐπιμύθιο;

ΚΕΦ. 19

ἂν τότε δὲν εἶχα γίνεῖ ἐγώ, δηλ. κατά τούς ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Περσῶν.

νά ἀνοικοδομεῖ· γιατί ἡ Ἀθήνα εἶχε καταστραφεῖ τό 480 π.Χ. ἀπό τόν Ξέρξη καί τό ἐπόμενο ἔτος ἀπό τό Μαρδόνιο.

Θεόπομπος, ἱστορικός ἀπό τή Χίο. Γεννήθηκε τό 376 π.Χ. καί ἔγραψε ἱστορικά βιβλία, ἀπό τά ὁποῖα μόνο ἀποσπάσματα σώθηκαν.

Σελ. 79

τά λιμάνια τοῦ Πειραιᾶ, δηλ. ἡ Μουνυχία (σήμερα Τουρκολίμανο) ἡ Ζέα (σήμερα Πασαλιμάνι) καί τό κεντρικό πειραιϊκό λιμάνι μέ τό πολεμικό τμήμα (τόν Κάνθαρο) καί τό ἐμπορικό (τό «Ἐμπόριον»).

ὁ θρύλος γιά τήν Ἀθηνᾶ· κατά τήν παράδοση ἡ Ἀθηνᾶ καί ὁ Ποσειδῶν εἶχαν φιλονικήσει γιά τήν κατοχή τῆς Ἀθήνας· καί ἡ Ἀθηνᾶ ἔκαμε νά φυτρώσει στήν Ἀκρόπολη ἡ ἐλιά πού ἦταν ἄγνωστη ὡς τότε στήν Ἀθήνα, ἐνῶ ὁ Ποσειδῶν χτύπησε μέ τήν τρίαινά του τό βράχο καί ἀνάβλυσε πηγὴ θαλασσινοῦ νεροῦ· ἀλλά τό δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς θεωρήθηκε ἀνώτερο καί ἔτσι ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριαρχία τῆς στήν Ἀθήνα, πού ἀπό τότε πῆρε τό ὄνομά τῆς (πρὶν λεγόταν Κεκροπία ἀπό τό ὄνομα τοῦ Κέκροπα πού ἦταν ἰδρυτῆς καί πρῶτος βασιλιάς τῆς Ἀθήνας). Ἡ σκηνὴ τῆς φιλονικίας Ἀθηνᾶς καί Ποσειδῶνα εἶχε ἀπεικονιστεῖ μέ ἀνάγλυφη παράσταση στό δυτικό ἀέτωμα τοῦ Παρθενῶνα.

στούς δικαστές· κριτές στή φιλονικία, ἦταν κατά τήν παράδοση οἱ ἄλλοι θεοί, ἢ, σύμφωνα μέ ἄλλη ἐκδοχή, ὁ Κέκροπας.

«ἐξύμωσε τόν Πειραιᾶ» μέ τήν Ἀθήνα, μεταφορική ἐκφραση (πῶς θά τό λέγαμε μέ κυριολεξία;).

Ἀριστοφάνης, ὁ περίφημος Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής (452-385 π.Χ.): αὐτό πού ἀναφέρεται ἐδῶ περιέχεται σέ μιά κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἴππεις», στιχ. 815.

τήν Ἀθήνα τήν ἔδεσε μέ τόν Πειραιᾶ καί ὄχι τόν Πειραιᾶ μέ τήν Ἀθήνα (ἀ ν τ ἰ θ ε σ η · ποιό εἶναι τό νόημα τῆς;)

Πνύκα, ύψωμα στά δυτικά τῆς Ἀκρόπολης, κοντά στή σημερινή Ἀστεροσκοπεῖο, ὅπου κατά τήν ἀρχαιότητα συγκεντρωνόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου.

οἱ τριάντα τύραννοι οἱ ἄρχοντες πού ἐγκαθιδρύθηκαν στήν Ἀθήνα ἀπό τοὺς Λακεδαιμονίους τό 404 π.Χ., ὕστερ' ἀπό τήν πανωλεθρία τῶν Ἀθηναίων στοὺς Αἰγὸς ποταμούς (στήν Εὐρωπαϊκή ἀκτή τοῦ Ἑλλησπόντου) πού σημεῖωσε τό τέλος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Τοὺς τριάντα τυράννους ἐδιώξε τό ἐπόμενο ἔτος (403) ὁ Θρασύβουλος πού μπήκε στήν Ἀθήνα μέ δημοκρατικό στρατό καί ἔφερε πάλι τό δημοκρατικό πολίτευμα.

Σελ. 80

Ἀλλά καί στοὺς συμμάχους ἔγινε δυσάρεστος ὁ Θεμιστοκλῆς, γιατί τοὺς ἐπέεξε νά δίνουν χρήματα γιά τό συμμαχικό ταμεῖο πού τό διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἡ συμμαχία ἄρχισε νά γίνεται θάρος γιά τοὺς συμμάχους τῆς Ἀθήνας.

ΚΕΦ. 21

Πειθῶ, Βία, Πενία, Ἀδυναμία: προσωποποιήσεις (ποιές ἐνέργειες ἢ καταστάσεις προσωποιοῦνται ἐδῶ; τί νόημα ἔχουν οἱ λόγοι τοῦ Θεμιστοκλῆ καί ἡ ἀπάντηση πού πήρε;)

Τιμοκρέων, κωμικός ποιητής, γνωστός καί ὡς ἀθλητής, ἀπό τήν Ἰάλυσο τῆς Ρόδου, ἔγραψε πειραχτικά τραγούδια καί ἐπιγράμματα. Ὄταν ὁ Τιμοκρέων ἐξορίστηκε, ζήτησε ἀπό τό Θεμιστοκλῆ τή βοήθειά του γιά νά γυρίσει στή Ρόδο, ἀλλά ὁ Θεμιστοκλῆς ἀρνήθηκε· ὁ Τιμοκρέων τότε μέ πειραχτικά ποιήματα κατηγοροῦσε τό Θεμιστοκλῆ ὅτι δωροδοκῆθηκε ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Τιμοκρέοντα.

Πανσανίας, ὁ Σπαρτιάτης στρατηγός καί ναύαρχος, πού νίκησε τό Μαρδόνιο στίς Πλαταιές (479 π.Χ.). Ἀργότερα ἦρθε σέ συνεννόηση μέ τοὺς Πέρσες, καί, ὅταν ἀνακαλύφτηκε ἡ προδοσία του, κατάφυγε στό ναό τῆς Χαλκιοίκου Ἀθηνᾶς, ὅπου ἔμεινε ἀποκλεισμένος καί πέθανε ἀπό ἀστία. Γιά τόν Ξάνθιππο, βλ. σημ. σελ. 105.

Λεωνοχίδης, βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐπικεφαλῆς τῶν

Ἑλλήνων νίκησε τούς Πέρσες στή Μυκάλη στήν ξηρά καί τή θάλασσα (479 π.Χ.).

Λητώ, ἡ μητέρα τοῦ Ἀπόλλωνα καί τῆς Ἄρτεμης, πού τούς γέννησε ὕστερ' ἀπό πολλές περιπλανήσεις στή Δῆλο.

πού ἄτιμο πῆρε χρήμα: γιατί νόμιζε ὁ Τιμοκρέων ὅτι οἱ ἀντίπαλοί του δωροδόκησαν τό Θεμιστοκλή, γιά νά μή τόν βοηθήσει.

Ἰάλυσος, ἀρχαία πόλη τῆς Ρόδου.

φίλευε κόσμος στόν Ἴσθμό: ὁ Τιμοκρέων χλευάζει τό πενιχρό συμπόσιο πού παράθεσε κάποτε ὁ Θεμιστοκλῆς στόν Ἴσθμό, ὅταν γίνονταν ἐκεῖ ἀγῶνες.

Σελ. 81

Μούσα (ἀρχ. Μοῦσα): οἱ ἀρχαῖοι ποιητές συνήθιζαν νά ἀρχίζουν τά ποιήματά τους μέ τήν ἐπίκληση στή Μούσα.

μέ τήν κατηγορία τοῦ μηδισμού: ὁ Τιμοκρέων, ἐπειδή δέν τόν ἔφερναν ἀπό τήν ἐξορία, κατάφυγε στό βασιλιά τῶν Περσῶν: καταδικάστηκε τότε ἀπό τό συμμαχικό δικαστήριο σέ ἰσόβια ἐξορία: ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς ἀντιπρόσωπος τῆς Ἀθήνας ψήφισε καί αὐτός τήν καταδίκη τοῦ Τιμοκρέοντα.

ΚΕΦ. 22

Ἀριστοβούλη: ἔδωσε τό ὄνομα αὐτό στή θεά Ἄρτεμη, γιά νά δηλώσει ὅτι ὁ ἴδιος σκέφτεται ὀρθά καί δίνει ἀριστες συμβουλές.

Μελίτη: βλ. σημ. σελ. 45.

Τόν ἐξοστρακισμό τοῦ Θεμιστοκλή: ὁ ἐξοστρακισμός του ἐγίνε τό 472 π.Χ., ὅταν ὑπερίσχυσε τό ἀντίπαλο κόμμα πού εἶχε ἀρχηγό τό Κίμωννα (βλ. καί λ. ἐξοστρακισμός, σημ. σελ. 101).

Σελ. 82

Πανσανίας, βλ. σημ. σελ. 111.

ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἦταν κατά τό νότιο μέρος τῆς Ἀθήνας, ἔφτανε ὡς τόν Ὑμηττό καί περιλάβαινε τόν Ἀρδηττό, τό ὕψωμα ὅπου ἔδιναν κάθε χρόνο τόν ὄρκο τους οἱ δικαστές τῆς Ἡλιαίας (οἱ ἡλιαστές): ὁ δῆμος τῆς Ἀγρύλλης ἀνῆκε στήν Ἐρεχθίδα φυλή.

τίς προηγούμενες κατηγορίες· ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε κατηγορηθεῖ καί πρωτύτερα ἀπό τοὺς Σπαρτιάτες γιά προδοσία, ἀλλά οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν ἀποκρούσει τότε τήν κατηγορία.

ΚΕΦ. 23

Σελ. 83

στήν Κέρκυρα πού ἄλλοτε τήν εἶχε εὐεργετήσει· ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε ἀνακηρυχθεῖ εὐεργέτης τῆς Κέρκυρας, καί γι' αὐτό εἶχε τό δικαίωμα τῆς ἀσουλίας.

ΚΕΦ. 24

εἴκοσι τάλαντα· τό τάλαντο (στήν ἀρχαία: «τάλαντον ἀργυρίου»), μονάδα βάρους (26 κιλῶν καί 200 γραμμαρίων). Ἀργότερα χρησίμευε καί ὡς νομισματική μονάδα. Τό ἀττικό τάλαντο εἶχε τήν ἀκόλουθη ὑποδιαίρεση: 1 τάλαντο = 60 μνές (ἀρχ. μναῖ)· 1 μνά = 100 δραχμές· 1 δραχμή = 6 ὄβολοι.

ἀπ' ἐκεῖ πῆγε στήν Ἡπειρο· οἱ Κερκυραῖοι δέν ἤθελαν νά τόν προστατέψουν, ἀπό φόβο μήπως δυσανεστήσουν τοὺς Ἀθηναίους καί τοὺς Σπαρτιάτες.

Μολοσσοί, ἔθνος τῆς Ἠπείρου· εἶχαν θρησκευτικό κέντρο τή Δωδώνη, ἐπιβλήθηκαν στοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Ἠπείρου καί ἱδρυσαν δικό τους βασίλειο.

εἶχε ζητήσει κάτω ὁ Ἄδμητος εἶχε ζητήσει νά γίνει σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, ἀλλά κατά συμβουλή τοῦ Θεμιστοκλῆ ἦ πρότασή του δέν ἔγινε δεχτή.

ἔγινε ἰκέτης του· ἰκέτες ἔλεγαν ἐκείνους πού πρόστρεχαν σέ κάποιον καί ζητοῦσαν τή βοήθεια ἢ προστασία του σέ ἐκτακτη στιγμή ἀνάγκης· αὐτοὶ κατάφευγαν στό θωμό ἢ στήν ἐστία τοῦ σπιτιοῦ καί εἶχαν τό ἱερό δικαίωμα τῆς φιλοξενίας.

Σελ. 84

οί *Ἀχαρνές*, ἀρχαῖος δῆμος τῆς Ἀττικῆς, δυτικά τῆς Ἀθήνας, πρὸς τὴν Πάρνηθα, κοντὰ στὸ σημερινὸ Μενίδι.

Στησίμβροτος, βλ. σημ. σελ. 97.

ὄλους καὶ ὄλα, δηλ. τὴ γυναῖκα του, τὰ παιδιά του καὶ τίς οἰκογενειακές του ὑποχρεώσεις. Εἶναι ὀλοφάνερο διὰ αὐτὰ πού λέει ὁ Στησίμβροτος, δὲν εἶναι ἀληθινά· αὐτὸς μιλεῖ πάντα μὲ ἐχθρική προκατάληψη γιὰ τὸ Θεμιστοκλή.

Ἰέρων, τύραννος τῶν Συρακουσῶν (478-467 π.Χ.) πού ἔφερε τὸ κράτος του σὲ μεγάλη ἀκμή· ἕνας ἀπὸ τοὺς πλοῦσιους Ἑλληνας ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς του.

ΚΕΦ. 25

Θεόφραστος, βλ. σημ. σελ. 56.

στὴν Ὀλυμπία, βλ. σημ. σελ. 100.

να καταξεσκίσουν τὴ σκηνὴ τοῦ τυράννου ἀπὸ ἄλλη ἱστορική πηγὴ ξέρουμε ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς δικαιολόγησε τὴν πρότασή του λέγοντας ὅτι ὁ Ἰέρων πού δὲ συμμερίστηκε τοὺς μεγάλους κινδύνους τῶν Ἑλλήνων δὲν πρέπει νὰ λαβαίνει μέρος καὶ στὶς πανελλήνιες πανηγυρικές συγκεντρώσεις.

Θουκυδίδης, ὁ μεγάλος Ἀθηναῖος ἱστορικός (471-396 π.Χ.) πού ἔγραψε τὴν ἱστορία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου.

στὴν ἄλλη θάλασσα (στὸ Αἰγαῖο)· ὁ Θεμιστοκλῆς πῆγε ἀπὸ ξηρὰ στὴ Μακεδονία καὶ ἔφτασε στὴν Πύδνα, πόλη τῆς Μακεδονίας, στὴ δυτικὴ πλευρὰ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου.

Θάσος, νησί τοῦ Β. Αἰγαίου στὸ Θρακικὸ πέλαγος, κοντὰ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς Μακεδονίας· τότε (τὸ 469 π.Χ.) τὴν πολιορκοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι.

ναῦκληρος εἶναι ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ πλοίου.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

ΚΕΦ. 26

Σελ. 85

Κόμη, ἀρχαία ἑλληνικὴ πόλη τῆς Μ. Ἀσίας στὰ νότια παράλια τοῦ Ἐλαϊτικοῦ κόλπου (ἀπέναντι καὶ ΝΑ τῆς Μυτιλήνης).

Αίγες, μικρή πόλη της Μυσίας κοντά στην Κύμη, προς τό έσωτερικό.

τῆς νύχτας ἄκου τῆ φωνή κτλ.: προσωποποίηση τῆς νύχτας, ἀντί: πρόσεξε τό ὄνειρο πού θά δεις στόν ὕπνο σου, αὐτό θά σοῦ δείξει τί νά κάμεις, γιά νά σωθεῖς.

ἔγινε μεμιᾶς ἀετός: ἡ μεταμόρφωση τοῦ φιδιοῦ σέ ἀετό προμηνούσε, κατά τίς δοξασίες πού ἐπικρατοῦσαν τότε, εὐχάριστη ἀλλαγή στην κατάσταση τοῦ Θεμιστοκλή· ὁ ἀετός ἦταν σύμβολο τῆς περσικῆς βασιλείας.

χρυσό ραβδί: τό ραβδί τοῦ κήρυκα (τό «κηρύκειον») εἶχε στό ἐπάνω μέρος δύο φίδια συμπλεγμένα, τό ἓνα ἀπέναντι στό ἄλλο, καί τό κρατοῦσαν οἱ ἀποσταλμένοι στό ἐχθρικό στρατόπεδο γιά νά προτείνουν εἰρήνη· ἐδῶ στό ὄνειρο προαναγγέλλει εἰρήνη καί ἀσφάλεια γιά τό Θεμιστοκλή.

Σελ. 86

Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 114.

Χάρων ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου), ἱστοριογράφος τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἐγραψε τά «Περσικά» καί ἱστορία τῆς Λαμψάκου.

μετά τό θάνατο τοῦ Ξέρξη ἀνέβηκε στό θρόνο ὁ γιός του Ἄρταξέρξης ὁ Α΄ (464-424 π.Χ.).

Ἐφορος, ἀπό τήν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Δείνων, ἀπό τήν Κολοφώνα τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, ἱστοριογράφος τοῦ 4ου αἰ. π.Χ.

Κλείταρχος, γιός τοῦ Δείωνα, ἱστοριογράφος καί αὐτός, ἔγραψε ἱστορίες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Ἡρακλείδης, ἱστοριογράφος ἀπό τήν Κύμη τῆς Μ. Ἀσίας, ἔζησε κατά τούς χρόνους τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

τά ἐπίσημα χρονικά ἦταν τά ἐπίσημα βιβλία πού βρίσκονταν πιθανῶς στά ἀνάκτορα τῶν βασιλέων τῆς Περσίας· σ' αὐτά κατάγραφαν τά σπουδαιότερα γεγονότα καί τή χρονολογία τους.

Ἀρτάβανος ὁ χιλιάρχος δηλ. ὁ ἀρχηγός τῶν 1.000 σωματοφυλάκων τοῦ βασιλιᾶ.

τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἦταν καὶ στοὺς βαρβάρους γνωστό ὅτι οἱ Ἕλληνες, καὶ μάλιστα οἱ Ἀθηναῖοι, ἀγαποῦσαν περισσότερο ἀπ' ὅλα τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἰσότητα ἐναντι τῶν νόμων.

Σελ. 87

ὁ Θεὸς ποὺ ἐξυψώνει τοὺς Πέρσες: ὁ θεὸς τοῦ καλοῦ ποὺ θέλει τὸ μεγαλεῖο τῶν Περσῶν λεγόμεν Ὠρομάζης· ἀντίθετα, ὁ θεὸς τοῦ κακοῦ ἦταν ὁ Ἀρειμάνιος.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Ἐρατοσθένης ἀπὸ τὴν Κυρήνη τῆς Ἀφρικῆς γεννήθηκε τὸ 275 π.Χ., ἀστρονόμος, γεωγράφος καὶ φιλόσοφος. Διευθυντὴς τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας.

Σελ. 88

ΚΕΦ. 28

σὺν τοῖς καλύτεροις μάρτυρες: οἱ ἐχθροὶ μου στὴν Ἀθήνα μέ κυνηγοῦν, ἀκριβῶς γιατί ἔχω προσφέρει ὑπηρεσίες σ' ἐσένα. Αὐτοὶ λοιπὸν εἶναι οἱ καλύτεροι μάρτυρες ποὺ μποροῦν νὰ σέ πείσουν γιὰ τίς διαθέσεις μου. Ἐννοεῖται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς μέ πονήρηια, ἐπικαλεῖται ὡς ὑπηρεσίες πρὸς τὸ βασιλιά τὰ τεχνάσματα ποὺ εἶχε μηχανευτεῖ στὴ Σαλαμίνα καὶ σέ ἄλλες περιπτώσεις γιὰ τὸ καλὸ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως τότε ποὺ ἔστειλε τὸ Σίκινο (κεφ. 12,3-5) κτλ.

ἱκέτης, βλ. σημ. σελ. 113.

τοῦ Δωδωναίου Διὸς: στὴ Δωδώνη τῆς Ἠπείρου (στοὺς πρόποδες τοῦ ὄρους Τομάρου) ὑπῆρχε τὸ περίφημο μαντεῖο τοῦ Δωδωναίου Διὸς. Ἀπ' ἐκεῖ ὁ Θεμιστοκλῆς εἶχε πάρει τὸ χρησμό νὰ πορευτεῖ στὸν ὁμώνυμο τοῦ θεοῦ, δηλαδή σ' ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὸ ἴδιο ὄνομα μέ τὸ Θεό. Τὸ συμπέρασμα ποὺ ἔβγαλε ὁ Θεμιστοκλῆς ἀπὸ τὸ ὄνειρο εἶναι καὶ αὐτὸ κάτι ποὺ κολακεύει τὸ βασιλιά.

Σελ. 89

ΚΕΦ. 29

ἡ ὁμιλία τοῦ ἀνθρώπου μοιάζει μέ χαλιὰ κτλ., παρομοίωση

(παρακολούθησε τήν παραβολή αὐτή στίς λεπτομέρειές της. Ποιό εἶναι τό νόημά της;)

τοῦ χρειάζεταιαι καιρός, ὥσπου νά μάθει νά μιλεῖ περσικά. Εὐλόγο πρόσχημα, γιά νά ἀναβάλει τή δυσάρεστη στιγμή πού θά μιλοῦσε γιά τά ἑλληνικά πράγματα στό βασιλιά τῶν Περσῶν.

τή διδασκαλία τῶν μάγων· οἱ μάγοι ἦταν οἱ ἱερεῖς τῶν Περσῶν, ἄνθρωποι σοφοί, πού μελετοῦσαν καί δίδασκαν μυστικές καί μαγικές τέχνες καί ἐρμήνευαν τά δόγματα τῆς θρησκείας τους.

Δημάρατος, ὁ βασιλιάς τῆς Σπάρτης, πού ἐκθρονίστηκε, κατάφυγε στό Δαρεῖο τό 491 π.Χ. καί ἀργότερα παρακολούθησε τόν Ξέρξη στήν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων.

τιάρα, περσικό κάλυμμα τῆς κεφαλῆς· μόνο ὁ βασιλιάς φοροῦσε τήν τιάρα ἀνυψωμένη, ἐνῶ οἱ ἄλλοι Πέρσες τή φοροῦσαν γερμένη πρός τά κάτω. (Τό αἶτημα τοῦ Δημαράτου δείχνει τό χαρακτήρα του).

αὐτή ἡ τιάρα δέν ἔχει μυαλό κτλ., δηλ. τό κεφάλι πού τή φοράει δέν ἔχει μυαλό, π α ρ α θ ο λ ῆ (ἔτσι καί ἐμεῖς λέμε σήμερα: «Τό ράσο δέν κάνει τόν παπά»).

Σελ. 90

στίς ἑλληνικές ὑποθέσεις· μετά τόν πελοποννησιακό πόλεμο οἱ Πέρσες ἀναμείχτηκαν στά ἑλληνικά πράγματα, ὥσπου οἱ Ἕλληνες μέ τήν ἀνταλκίδειο εἰρήνη (387 π.Χ.) ἀναγνώρισαν τελικά τήν ἐξάρτησή τους ἀπό τό βασιλιά τῶν Περσῶν.

θά πηγαίναμε χαμένοι κτλ., δηλ. ἂν δέν εἶχαμε ἐξοριστεῖ, θά ζούσαμε φτωχοί καί δέ θά εἶχαμε τώρα τόσο καλά (ἡ ἐξορία μᾶς βγήκε σέ καλό). Εἶναι λόγια πού κρύβουν μιὰ πικρή εἰρωνεία.

γιά νά προμηθευέται τό ψωμί, τό κρασί καί τό προσφάγι του δηλ. κάθε πόλη γιά τό εἶδος πού παράγει.

ἡ Μαγνησία, πόλη τῆς μικρασιατικῆς Ἰωνίας, κοντά στό Μαιάνδρο ποταμό.

ἡ Λάμψακος, πόλη στήν ἀσιατική ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου.

ή Μυούντα, μικρή ιωνική πόλη στα θόρεια τής Μιλήτου.
Νέανθης, βλ. σημ. σελ. 96.

Φανίας, βλ. σημ. σελ. 96.

Περκώτη, πόλη τής Μυσίας στή Μ. Ἀσία.

Παλαίσκηψη, πόλη τής Τρωϊκῆς χώρας.

Ἄνω Φρυγία ἢ Μεγάλη Φρυγία, στά ἐνδότερα τής Μ. Ἀσίας· ἀντίθετα ἢ Μικρή ἢ ἡ πρὸς τὸν Ἑλλήσποντο Φρυγία κατὰ τὰ νότια παράλια τής Προποντιδας ὡς τὸν Ἑλλήσποντο.

Πισίδες, κάτοικοι τής Πισιδίας στή νότια Μ. Ἀσία.

ὁ Λεοντοκέφαλος, κωμόπολη τής Ἄνω Φρυγίας· ἐκεῖ θά στάθμευε ὁ Θεμιστοκλῆς.

φάνηκε στὸν ὕπνο του· ἡ πίστη τῶν ἀρχαίων στά ὄνειρα ἦταν πολὺ ριζωμένη. Παράβαλε καὶ τὸ ὄνειρο πού ἀναφέρεται στό κεφ. 26,3.

ἡ Μητέρα τῶν θεῶν, ἀσιατικὴ θεά πού λεγόταν Κυβέλη ἢ Κυβήλη ἢ Δινδυμήνη (ἀπὸ τὸ ὄρος Δίνδυμο τής Φρυγίας). Ἡ Ρέα τής ἐλληνικῆς μυθολογίας.

«μακριὰ ἀπὸ λιονταριῶν κεφάλι», πού τοῦ ἔδινε νά καταλάβει ὅτι ἔπρεπε νά φυλαχτεῖ ἐκεῖ πού θά πάει στό Λεοντοκέφαλο. Τὰ ὄνειρα καὶ οἱ χρησμοὶ μιλοῦσαν μέ ὑπαινιγμούς.

στό στόμα λιονταριοῦ, δηλ. στήν ἐπιβουλή τοῦ ἐχθροῦ του, τοῦ Ἐπιζύη.

τῆ σκηνῆ, πού θά ἔστηναν γιὰ νά περάσει τῆ νύχτα του ὁ Θεμιστοκλῆς· τὴν ἡμέρα τὴν ἔλυναν γιὰ νά τὴν κουβαλοῦν τὰ ὑποζύγια.

Σελ. 91

μέ τὴν ἐπωνυμία τής Δινδυμῆνης, βλ. σημ. παραπάνω γιὰ τὴ Μητέρα τῶν θεῶν.

ΚΕΦ. 31

Σάρδεις, πρωτεύουσα τής μικρασιατικῆς Λυδίας.

τὴν Ὑδροφόρα Κόρη, ἄγαλμα πού τό εἶχαν πάρει οἱ Πέρσες ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κατὰ τοὺς μηδικούς πολέμους.

πού εἶχε ὕψος δύο πῆχες· ἡ πήχη ἰσοδυναμοῦσε μέ 0,45 τοῦ μέτρου.

ἐπιστάτης τῶν νερῶν, ἄρχοντας πού φρόντιζε γιά τήν κατασκευή τῶν κρηνῶν καί τή διανομή τοῦ νεροῦ.

Θεόπομπος, βλ. σημ. σελ. 110.

Μαγνησία, πόλη τῆς Καρίας, κοντά στό Μαϊάνδρο ποταμό. Ἐκεῖ ἔμεινε πιά ὁ Θεμιστοκλῆς ὡς τό θανατό του.

Σελ. 92

ἀπασχολημένος μέ τά ἐσωτερικά ζητήματα: κυρίως ἀπασχολοῦσε τό βασιλιά ή ἀποστασία τῆς Βακτριανῆς, μεγάλης χώρας τῆς Ἀσίας.

ὅταν ή Αἴγυπτος ἀποστάτησε, τό 459 π.Χ., κατά τή βασιλεία τοῦ Ἀρταξέρξη.

Κίμων, βλ. σημ. σελ. 100.

καί νά πραγματοποιήσῃ τις ὑποσχέσεις του: εἶχε ἔρθῃ ή κρίσιμη ὥρα γιά τό Θεμιστοκλῆ. Ὡς τότε δέν εἶχε κάμῃ τίποτε πού νά βλάψῃ τήν πατρίδα του. Τώρα ἔπρεπε ή νά πραγματοποιήσῃ τις ὑποσχέσεις του στό βασιλιά τῶν Περσῶν ή νά δώσει ἄλλη λύση στό ψυχικό του δράμα. Καί προτίμησε τό δεύτερο.

καί ἄλλους μεγάλους στρατηγούς, δηλ. τό Μυρωνίδῃ, τόν Τολμίδῃ καί τόν Περικλῆ.

αἶμα ταύρου: οἱ ἀρχαῖοι πίστευαν πῶς τό πρόσφατο αἶμα τοῦ ταύρου εἶναι δηλητήριο.

δραστικό δηλητήριο, δηλ. τό κώνειο πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιά τή θανάτωση τῶν καταδίκων.

ἄφησε τήν τελευταία πνοή του τό 461 π.Χ.

Σελ. 93

ή Ἀλωπεκή, δήμος τῆς Ἀττικῆς, στά Ν.Α. τῆς Ἀκρόπολης, πρὸς τό Φάληρο.

Πλάτων, βλ. σημ. σελ. 99.

Ἀνδοκίδης, Ἀθηναῖος πολιτικός καί ρήτορας τῶν μέσων τοῦ 5ου αἰ. π.Χ. Ἔνας λόγος του εἶχε τόν τίτλο «Πρὸς ἑταίρους». Στό βιβλίο αὐτό ἔλεγε πῶς οἱ Ἀθηναῖοι τάχα σκόρπισαν τά λείψανα τοῦ Θεμιστοκλῆ· μέ αὐτό ἤθελε νά παραστήσῃ τήν

ἀσέβεια τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄντρες του.

Φύλαρχος, Ἕλληνας ἱστοριογράφος τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἀπὸ τὴν Ἀθήνα ἢ ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο.

ἔστησε στή διήγησή του μιὰ μηχανή (ὅπως σέ παράσταση τραγωδίας, βλ. σημ. σελ.103).

Διόδωρος, ὁ περιηγητής, πού ἔζησε γύρω στά 300 π.Χ. Ἐγραψε βιβλίο «Περὶ μνημάτων» στό ὁποῖο περιγράφει τοὺς τάφους ἐξαιρετικῶν προσώπων, ὅπως τοὺς εἶδε στίς περιηγήσεις του ἢ ἀπὸ πληροφορίες ἄλλων. Ἀπὸ τό ἔργο του αὐτό σώζονται ἀποσπάσματα.

στό μεγάλο λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ, δηλαδή στόν κεντρικό λιμένα πού κυρίως λέγεται «Πειραιεύς».

κατά τόν Ἀλκιμο, δεξιά ὅπως μπαίνει κανεῖς στό λιμάνι τοῦ Πειραιᾶ (πού σήμερα λέγεται ἀκτὴ Ἀλκίμων ἢ Ξαβερίου ἢ προκυμαῖα Κανθάρου).

Πλάτων, ὁ κωμικός (ὄχι ὁ φιλόσοφος). Ἐζησε τόν 4ο π.Χ. αἰ. (σύγχρονος τοῦ μεγάλου κωμικοῦ Ἀριστοφάνη). Ἐγραψε πολλές κωμωδίες ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται ἀποσπάσματα.

Σελ. 94

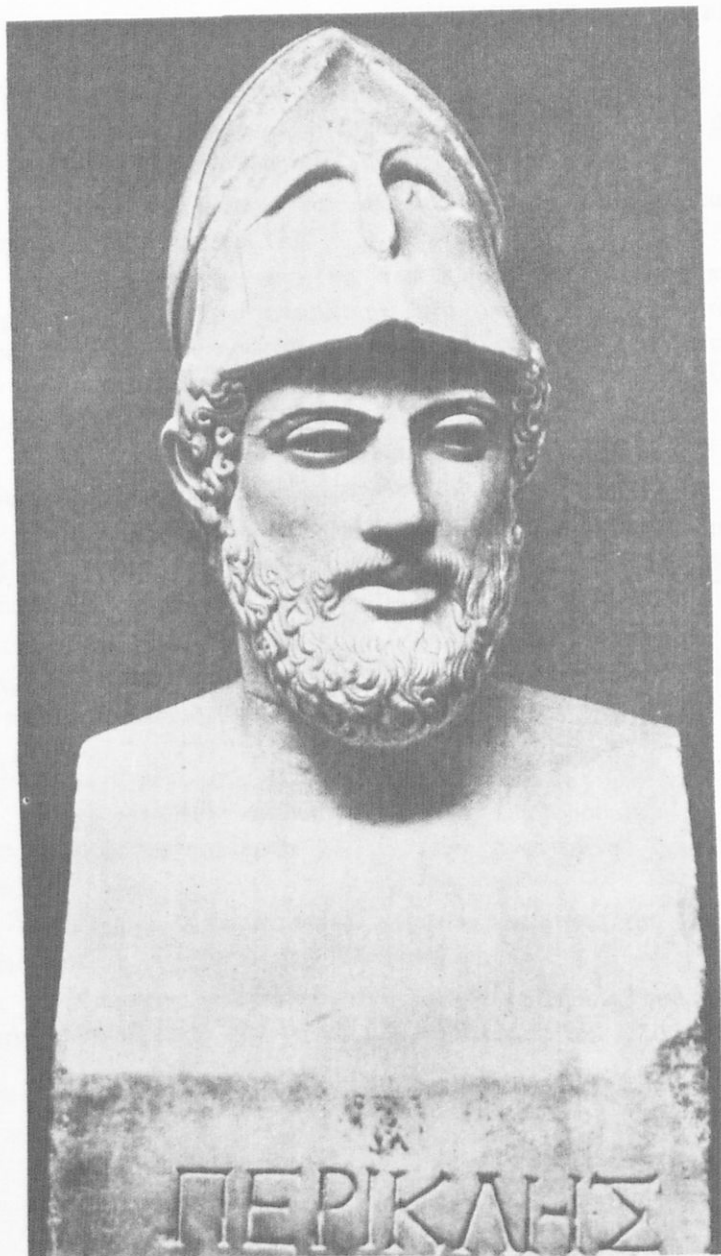
καί καραβιῶν ἀγῶνες· ἐννοεῖ τίς λεμβοδρομίες, ὡς καί τοὺς ἀγῶνες μεγαλύτερων πλοίων, πού γίνονταν σέ ὀρισμένες γιορτές.

ὁ νεώτερος Θεμιστοκλῆς Ἀθηναῖος, ἀπόγονος τοῦ ἀρχαίου Θεμιστοκλή, σύγχρονος τοῦ Πλουτάρχου.

Ἀμμώνιος, φιλόσοφος ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, πού δίδαξε στήν Ἀθήνα, κατά τόν 1ο αἰ. μ.Χ., δάσκαλος τοῦ Πλουτάρχου.

3. ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Περικλής (490 - 429 π.Χ.).

(Μουσείο Βατικανού)

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Γιά τήν προσωπικότητα τοῦ Περικλῆ ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης γράφει:

«Ὁ Περικλῆς εἶχε ἀποκτήσει μεγάλη δύναμη μέ τό προσωπικό του κύρος καί τή διανοητική του ἰκανότητα καί γιατί εἶχε ἄ'αδειχτεῖ ὀλοφάνερα ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Γι' αὐτό συγκρατοῦσε τό λαό, χωρίς νά περιορίζει τίς ἐλευθερίες του. Δέν τόν ρυμουλκοῦσε ὁ λαός, παρά αὐτός τόν καθοδηγοῦσε, γιατί δέν ἐπιδίωκε νά κερδίσει δύναμη μέ ἀθέμιτα μέσα, ὥστε νά εἶναι ἀναγκασμένος νά μιλεῖ γιά νά κολακεύει τό πλῆθος, ἀλλά στηριγμένος στήν κοινή ἐκτίμηση εἶχε τό σθένος νά τοῦ ἀντιλέγει, ἀκόμη καί ἄν προκαλοῦσε τήν ὀργή του. Ἔτσι, ὅταν καταλάβαινε ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό ἔπαρση ἐδειχναν παράκαιρο θάρρος, τοὺς μιλοῦσε μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά τοὺς τρομάζει καί νά τοὺς φοβίζει, ἐνῶ ἀντίθετα, ὅταν τοὺς ἐβλεπε νά φοβοῦνται χωρίς λόγο, τοὺς ἔδινε πάλι θάρρος. Ἐπομένως μόνο κατά τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὁμως ἐξουσία πού τήν εἶχε ἓνας μόνο, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης.» (Θουκ. Β, 65, 8-10)

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ, ΣΩΜΑΤΙΚΗ ΔΙΑΠΛΑΣΗ, ΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 3-6)

Ὁ Περικλῆς ἀνήκε στήν Ἀκαμαντίδα φυλή καί στό δῆμο τοῦ Χολαργοῦ· ἡ πατρική καί ἡ μητρική του γενιά εἶχαν τά πρωτεῖα στήν Ἀθήνα. Ὁ πατέρας του ὁ Ξάνθιππος, αὐτός πού νίκησε στή Μυκάλῃ τούς στρατηγούς τῶν Περσῶν, νυμφεύτηκε τήν Ἀγαρίστη, τήν ἐγγονή τοῦ Κλεισθένη, ἐκείνου πού ἐδιώξε τούς Πεισιστρατίδες καί κατάλυσε μέ γενναιότητα τήν τυραννίδα καί ἔθεσε νόμους καί θεμελίωσε πολίτευμα πού εἶχε συνταχτεῖ μέ τόν καλύτερο τρόπο γιά ὁμόνοια καί σταθερότητα. Ἡ Ἀγαρίστη εἶδε στόν ὕπνο της πῶς γέννησε ἕνα λιοντάρι καί ὕστερ' ἀπό λίγες μέρες γέννησε τόν Περικλῆ πού τό σῶμα του ἦταν κανονικό κατά τά ἄλλα, μά τό κεφάλι μακρουλό καί στό μέγεθος δυσανάλογο. Γι' αὐτό τό λόγο οἱ καλλιτέχνες τόν περι- 4
στάνουν σχεδόν πάντα μέ κράνος, γιατί δέν ἤθελαν, φαίνεται, νά τόν πικράνουν (γιά τό φυσικό του ἐλάττωμα).

1 ΚΕΦ. 3
Οἱ γονεῖς τοῦ
2 Περικλῆ. Ἡ
σωματική του
διάπλαση.

Οἱ περισσότεροι λένε ὅτι ὁ Περικλῆς εἶχε δάσκαλο τῆς μου- 1
σικῆς τό Δάμωνα (πού τό ὄνομά του, ἰσχυρίζονται, πρέπει νά
προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή). Ὁ Ἀριστοτέ-
λης ὁμοῦ ἀναφέρει ὅτι ἀσκήθηκε στή μουσική ἀπό τόν Πυθο-
κλείδη. Ὅσο γιά τό Δάμωνα, φαίνεται πῶς αὐτός ἦταν ἐξοχος 2
σοφιστής, ἀλλά ἤθελε νά κρύβει ἀπό τό πλῆθος τήν ἱκανότητά
του καί γι' αὐτό τή σκέπαζε μέ τήν ἰδιότητα τοῦ μουσικοῦ. Καί
εἶχε στενές σχέσεις μέ τόν Περικλῆ, ὅπως ἕνας προπονητής καί
δάσκαλος τῶν ἀγῶνων μέ ἕναν ἀθλητή τῆς πολιτικῆς. Κατάλαβε 3

1 ΚΕΦ. 4
Ἡ μόρφωση
τοῦ Περικλῆ.

- ὅμως ὁ κόσμος ὅτι ὁ Δάμων χρησιμοποιοῦσε τή λύρα ὡς πρόσχημα καί κατηγορήθηκε πῶς κρύβει μεγάλα σχέδια καί πῶς εὐνοεῖ τήν τυραννία. Γι' αὐτό ἐξοστρακίστηκε καί ἔδωσε ὑλικό
- 4 στά πειράγματα τῶν κωμικῶν ποιητῶν. Ἔτσι ὁ Πλάτων ὁ κωμικός παρουσιάζει σέ μιὰ σκηνή κάποιον πού ρωτᾶει:

«Πρῶτα, γιά πές μου, σέ παρακαλῶ· γιατί εἶσαι ἐσύ
ὁ Χείρων, πού, ὅπως λέν, ἀνάθρεψες τόν Περικλῆ.»

- 5 Ὁ Περικλῆς παρακολούθησε ἀκόμη καί τά μαθήματα τοῦ Ζήωνα τοῦ Ἐλεάτη, πού ἐρευνοῦσε τή φύση, ὅπως ὁ Παρμενίδης, καί εἶχε ἀποκτήσει κάποιαν ἱκανότητα νά συζητεῖ καί μέ ἀντιλογίες νά σπρώχνει τελικά τό συζητητή του σέ ἀμηχανία. Αὐτό καί ὁ Τίμων ὁ Φλειάσιος τό εἶχε πει μέ τοῦτα τά λόγια:

«Δύναμη ἀδάμαστην ἔχει ὁ διπλόγλωσσος Ζήωνας, κι ὅλα
ξέρει μέ λόγια νά κρίνει, νά ἐλέγχει.»

- 6 Ἐκεῖνος ὅμως πού περισσότερο ἀπ' ὅλους συνδέθηκε μέ τόν Περικλῆ καί τοῦ πρόσθεσε πολύ μεγάλο κύρος καί γέμισε τήν ψυχή του μέ τό φρόνημα πού πρέπει νά ἔχει ἕνας πολιτικός ἀρχηγός καί ἔφερε σέ μεγάλο ὕψος τήν ἀξία τοῦ ἥθους του, ἦταν ὁ Ἀναξαγόρας ἀπό τίς Κλαζομένες. Εἶναι αὐτός πού οἱ σύγχρονοί του τόν ὀνόμαζαν «Νοῦν», εἴτε γιατί θαύμασαν τή διάνοιά του, πού φάνηκε στήν ἔρευνα τῆς φύσης μεγάλη καί ἐξαιρετική, εἴτε γιατί, πρῶτος αὐτός, σάν ἀρχή στή διαμόρφωση τοῦ κόσμου καθόρισε ὄχι τήν τύχη οὔτε τήν ἀνάγκη, παρά ἕνα νοῦ καθαρό καί ἀπλό, πού μέσ' ἀπό τό χάος τῶν ἀνάμεικτων στοιχείων τοῦ σύμπαντος ξεχωρίζει ἐκεῖνα πού σχηματίζονται ἀπό ὅμοια μέρη.

ΚΕΦ. 5

Ὁ χαρακτήρας του.

Αὐτό τόν ἄνθρωπο τόν θαύμασε ἀπεριόριστα ὁ Περικλῆς καί ἀπ' αὐτόν μύηθηκε στή λεγόμενη *μετεωρολογική ἐπιστήμη* καί στήν τέχνη τῶν συζητήσεων.

Ἔτσι, ὅπως φαίνεται, ὄχι μόνο ἡ σκέψη του ἦταν σοβαρή καί ὁ λόγος του ὑψηλός καί ἀπαλλαγμένος ἀπό κάθε χυδαία καί ἀδιάντροπη αἰσχρολογία, ἀλλά καί τοῦ προσώπου του ἡ ἔκφραση πού δέν τήν ἀλλοίωone τό γέλιο, καί τό ἤρεμο θάδισμα, καί ἡ

σεμνή περιβολή του πού δέν τήν ἀνατάραζε ποτέ καμιά βίαιη κίνηση ὅταν μιλοῦσε, καί ὁ χαμηλός τόνος τῆς φωνῆς του, ὅλα αὐτά καί πολλά παρόμοια προκαλοῦσαν τό θαυμασμό ὄλων.

Ἔταν κάποτε ἕνας ἀπαίσιος καί ἀχρεῖος ἄνθρωπος στήν ἀγορά 2 τόν ἔβριζε καί τόν κακολογοῦσε ὅλη τήν ἡμέρα, ὁ Περικλῆς σιωποῦσε μέ ὑπομονή, ἀπασχολημένος σέ μιά ἐπείγουσα ὑπόθεση· τό βράδυ ἔφυγε ἤσυχα γιά τό σπίτι του, ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος τόν παρακολουθοῦσε καί ξεστόμιζε κάθε εἶδους βρισιά ἐναντίον του. Καί ὁ Περικλῆς, μόλις ἔφτασε στήν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ του καί σάν ἦταν πιά σκοτάδι, ἔδωσε διαταγή σ' ἕνα ἀπό τούς ὑπηρέτες του νά πάρει τό φῶς καί νά συνοδέψει καί νά ὀδηγήσει ἐκεῖνο τόν ἄνθρωπο στό σπίτι του. Ὁ ποιητής Ἰων 3 λέει πῶς στίς κοινωνικές σχέσεις του ὁ Περικλῆς ἦταν ἀλαζονικός, καί κάπως ἀγέρωχος καί πῶς στούς καυχησιάρικους τρόπους του ὑπῆρχε καί μεγάλη δόση ἀπό ὑπεροψία καί περιφρόνηση πρὸς τούς ἄλλους· καί ἐπαινεῖ ἀντίθετα τοῦ Κίμωνα τήν κοσμιότητα, τήν ἠπιότητα καί τήν εὐγένεια στή συμπεριφορά του. Ἄλλ' ἄς ἀφήσουμε τόν Ἰωνα, πού νομίζει ἀπαραίτητο νά ἔχει ἡ ἀρετή καί κάτι τό εὐχάριστο, ὅπως οἱ παραστάσεις τῶν τραγωδιῶν ἔχουν καί ἕνα σατυρικό μέρος. Ἀντίθετα, ἄς θυμηθοῦμε τό Ζήνωνα πού, ὅταν ἄκουε πολλούς νά χαρακτηρίζουν τή σοβαρότητα τοῦ Περικλῆ σάν μεγαλομανία καί ἀλαζονεία, τούς συμβούλευε νά ἔχουν καί αὐτοί μιά τέτοια μεγαλομανία, γιὰ καί ἡ προσποίηση ἀκόμη μιᾶς καλῆς διαγωγῆς γεννᾷ σιγά σιγά καί χωρίς νά τό καταλάβει κανεῖς, τό ζῆλο καί τή συνήθεια τοῦ καλοῦ.

Δέν ἀποκόμισε ὁμως μόνο αὐτά ἀπό τή συναναστροφή του μέ τόν Ἀναξαγόρα ὁ Περικλῆς, ἀλλά φαίνεται πῶς ξεπέρασε τίς δεισιδαιμονίες, πού μπροστά στά μετεωρολογικά φαινόμενα προκαλοῦν τρόπο σ' ἐκείνους πού δέν ξέρουν τίς αἰτίες τους, καί ἀπό τήν ἀμάθειά τους κυριαρχοῦνται ἀπό φόβο καί ταραχή γιά τά θεῖα. Αὐτή τήν ἀμάθεια τήν ἐξαφανίζει ἡ φυσική ἐπιστήμη πού διώχνοντας τή φοβερή καί νοσηρή δεισιδαιμονία ἐμπνέει τή σταθερή εὐσέβεια καί τήν αἰσιοδοξία. Σχετικά μέ τίς δεισιδαιμονίες διηγοῦνται καί τό ἀκόλουθο περιστατικό. 2

1 **ΚΕΦ. 6**
Οἱ δεισιδαι-
μονίες.

- Ἐφεραν κάποτε στὸν Περικλῆ ἀπὸ τοὺς ἀγροὺς τὸ κεφάλι ἀπὸ ἓνα μονοκέρατο κριάρι. Τότε ὁ Λάμπων ὁ μάντης, μόλις εἶδε τὸ κέρατο πού ἦταν φυτρωμένο δυνατὸ καὶ στερεὸ ἀπὸ τὴ μέση τοῦ μετώπου, εἶπε μιά προφητεία, πὼς ἀπὸ τίς δύο πολιτικές μερίδες πού ἦταν τότε ἰσχυρές στὴν πόλη, τοῦ *Θουκυδίδη* καὶ τοῦ Περικλῆ, θά ὑπερισχύσει ἡ μερίδα ἐκείνου, πού μέσα στὸν ἀγρὸ του βρέθηκε τὸ σημαδιακὸ αὐτὸ κεφάλι. Ἀντὶ γι' ἄλλη ἀπάντηση ὁ Ἀναξαγόρας ἔσπασε τὸ κρανίον καὶ ἔδειξε ὅτι ὁ ἐγκέφαλος δὲν ἐπιανε ὄλη τὴ θάση, παρά μυτερός σάν αὐγὸ εἶχε γλιστρήσει ἀπὸ ὄλο τὸ χῶρο τοῦ κρανίου πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο
- 3 ἀπ' ὅπου ξεφύτρωνε τὸ κέρατο. Καὶ τότε ὅλοι ὅσοι ἦταν ἐκεῖ θαύμασαν τὸν Ἀναξαγόρα, ἀλλὰ ὕστερ, ἀπὸ λίγο θαύμασαν τὸ Λάμπωνα, ὅταν ὁ Θουκυδίδης, ἔπεσε ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ ὀλοκλήρη τὴ διαχείριση τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τὴν πῆρε μέ
- 4 ὀμαλὸ τρόπο στὰ χέρια του ὁ Περικλῆς. Ἀλλὰ τίποτε δὲν ἐμποδίζει, νομίζω, νά ποῦμε ὅτι καὶ ὁ φυσικὸς εἶχε δίκιο καὶ ὁ μάντης: ὁ πρῶτος καλὰ κατάλαβε τὴν αἰτία, ἐνῶ ὁ δεῦτερος τὸ ἀποτελεσμα· γιατί ἔργον τοῦ φυσικοῦ ἦταν νά ἐξετάσει ἀπὸ ποιά αἰτία καὶ πῶς ἔγινε τὸ φαινόμενο, ἐνῶ τοῦ μάντη νά προφη-
- 5 τέψει γιὰ ποιὸ σκοπὸ ἔγινε καὶ τί σημαίνει. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι πού λένε ὅτι ἡ εὕρεση τῆς αἰτίας εἶναι ἀναίρεση τοῦ σημείου πού μᾶς φανερώνεται, δὲν καταλαβαίνουν ὅτι ἔτσι ἀρνούνται μαζί καὶ τὰ σημεῖα πού φανερώνονται ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τὰ σημεῖα πού προέρχονται ἀπὸ τὴν τέχνη τῶν ἀνθρώπων, ὅπως εἶναι, λόγου χάρη, ὁ ἦχος τῶν *μετάλλινων δίσκων*, οἱ φλόγες τῆς φωτιᾶς καὶ οἱ σκιές πού βλέπουμε στὰ *ἡλιακὰ ρολόγια*· καθένα ἀπ' αὐτὰ ἔγινε ἀπὸ κάποια αἰτία, ἀλλὰ μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά χρησιμεύει σάν σημάδι πού φανερώνει κάτι.
- Ἄλλ' αὐτὰ ἴσως ἔχουν τὴ θέση τους σέ ἄλλου εἶδους πραγματεία.

ΑΝΑΜΕΙΞΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

(Κεφ. 7-8)

ΚΕΦ. 7
Ὁ Περικλῆς
καὶ ὁ λαός.

- 1 Ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν νέος, φοβόταν πολὺ τὸ λαό. Γιατὶ στὴ μορφὴ ἔμοιαζε μέ τὸν τύραννον *Πεισίστρατον* καὶ οἱ πολὺ ἡλιφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

κιωμένοι ένιωθαν κάποια έκπληξη βλέποντας τήν όμοιότητα πού
 είχε μέ αυτόν καί στή γλυκύτητα τής φωνής του καί στήν ευ-
 χέρεια καί τήν έτοιμότητα του λόγου του, όταν συζητούσε. 2
 Έπειδή μάλιστα ήταν πλούσιος, από λαμπρό γένος, καί είχε
 φίλους πολύ ισχυρούς, φοβόταν μήπως έξοστρακιστεί· γι' αυτό
 δέν έπαιρνε καθόλου μέρος στήν πολιτική, ενώ στίς έκστρα-
 τείες ήταν γενναίος καί ρισοκίνδυνος. "Όταν όμως ό *Άριστείδης* 3
 πέθανε καί ό *Θεμιστοκλής* έξοστρακίστηκε καί τόν *Κίμων* τόν
 άπασχολούσαν πολύν καιρό οί έκστρατείες του έξω από τήν
 Έλλάδα, τότε ό Περικλής άποφάσισε νά προσχωρήσει στή δη-
 μοκρατική μερίδα, γιατί προτίμησε νά ταχτεί όχι μέ τούς πλου-
 σίους καί λίγους παρά μέ τούς πολλούς καί φτωχούς, παρά τήν
 ψυχοσύνησή του πού δέν ήταν καθόλου λαϊκή. "Όπως φαίνεται, 4
 φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τήν ύποψία πώς θέλει νά γίνει *τύ-
 ραννος* καί, έπειδή έβλεπε από τό άλλο μέρος ότι ό *Κίμων* ήταν
 άριστοκρατικός καί ότι έξαιρετικά τόν άγαπούσαν οί άριστο-
 κρατικοί, αυτός άρχισε νά κολακεύει τούς πολλούς, γιά νά
 άποκτήσει ασφάλεια γιά τόν έαυτό του καί δύναμη έναντίον έ-
 κείνου. *Άμέσως* μάλιστα άλλαξε καί τίς συνήθειες τής ζωής 5
 του. Στήν πόλη δέν τόν έβλεπαν νά κυκλοφορεί παρά μόνο σ' έ-
 να δρόμο, σ' αυτόν πού οδηγεί *πρός τήν αγορά* καί τό βουλευ-
 τήριο. Παράτησε τίς προσκλήσεις σέ δείπνα καί όλες τίς φιλι-
 κές συναναστροφές καί σχέσεις, ώστε σέ όλο τό μακροχρόνιο
 διάστημα τής πολιτικής του ζωής σέ κανενός φίλου τό σπίτι δέν
 πήγε γιά δείπνο, παρά μόνο μία φορά, πού παραβρέθηκε στους
 γάμους του εξαδέρφου του του *Εύρυπτόλεμου*, αλλά καί εκεί *τήν*
ώρα πού θά άρχιζαν νά πίνουν, σηκώθηκε άμέσως καί έφυγε.
 Γιατί αυτού του είδους οί συναναστροφές είναι ικανές νά μειώ- 6
 σουν όλο τό κύρος καί μέ τήν οικειότητα πού αναπτύσσεται σ'
 αυτές δύσκολα μπορεί νά κρατηθεί κανείς μέσα στά όρια πού
 χρειάζονται γιά νά φαίνεται σοβαρός. Καί όμως, ή άληθινή
 άρετή τόσο ώραιότερη φαίνεται, *όσο έκδηλώνεται περισσότερο*,
 καί στους χρηστούς ανθρώπους τίποτε δέν ύπάρχει τόσο θαυμα-
 στό γιά τούς ξένους όσο ή καθημερινή διαγωγή τους προς τούς
 οικείους καί φίλους. *Άλλά* ό Περικλής άπόφευγε τή συχνή καί 7
 κατά κόρο έπικοινωνία του μέ τό λαό καί μόνο κατά διαλείμμα-

- τα τόν ἐπλησίαζε· δέ μιλοῦσε γιά καθετί καί δέν παρουσιαζόταν διαρκῶς στό πλῆθος, παρά, καθῶς λέει ὁ *Κριτόλαος*, ἔκανε τήν ἐμφάνισή του, ὅπως τό ἱερό πλοῖο, ἡ «*Σαλαμινία*», μόνο σ' ἐξαιρετικές περιπτώσεις, ἐνῶ γιά τίς κοινές ὑποθέσεις ἄφηνε νά τόν ἀντιπροσωπεύουν οἱ πολιτικοί φίλοι καί συνεργάτες του. Ἔνας ἀπ' αὐτούς λένε ὅτι ἦταν ὁ *Ἐφιάλης*, πού κατάργησε τήν ἀριστοκρατική ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἄρειου πάγου καί, κατά τόν Πλάτωνα, πρόσφερε στους πολίτες *ἄφθονο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας*, τόσο πολύ, ὥστε ὁ λαός, σάν ἀφηνιασμένο ἄλογο, ὅπως λένε οἱ κωμικοί ποιητές, «χαλινάρι κανένα δέν ἤθελε, μά τήν *Εὐβοία* τή *δάγκωνε*, τά νησιά τά πηδοῦσε».

ΚΕΦ. 8

Ἡ ρητορική του. Ἡ προσωνομία «Ὀλύμπιος».

- 1 Προσπαθοῦσε νά ἐναρμονίζει τό λόγο του σύμφωνα μέ τόν τρόπο πού εἶχε ὀργανώσει τή ζωή του καί σύμφωνα μέ τό μεγαλεῖο τῶν σκέψεών του, *σάν ἓνα μουσικό ὄργανο* πού μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του ἀπηχοῦσε συχνά μέ περισσότερη δύναμη τή διδασκαλία τοῦ Ἄναξαγόρα καί ἔδινε κατά κάποιον τρόπο στή ρητορική του ἓνα χρῶμα ἀπό τίς θεωρίες τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Γιατί αὐτό τό «μεγάλο ὕψος τοῦ πνεύματος καί τήν τελειότητα στήν ἐκτέλεση τῶν ἔργων», πού, ὅπως λέει ὁ θεῖος Πλάτων, «προστέθηκαν στήν ἔμφυτη εὐφυΐα του», τά ἀπόκτησε ἀπό τή φυσική ἐπιστήμη καί «παίρνοντας ἀπ' αὐτήν ὅτι ἦταν πρόσφορο γιά τήν τέχνη τῶν λόγων», ἀναδείχτηκε πολύ ἀνώτερος
- 2 ἀπ' ὄλους τούς ἄλλους. Σ' αὐτό, λένε, ὀφείλει καί τήν ἐπωνυμία «Ὀλύμπιος» πού τοῦ δόθηκε, ἄν καί μερικοί φρονοῦν ὅτι ὀνομάστηκε ἔτσι ἀπό τά ἔξοχα μνημεῖα μέ τά ὁποῖα ἐκόσμησε τήν πόλη καί ἄλλοι πάλι ἀπό τήν πολιτική καί στρατηγική του ὑπεροχή. Καί εἶναι πολύ φυσικό ὅτι πολλά προσόντα ἔχουν
- 3 συντείνει, ὥστε νά ἀποκτήσει αὐτή τή δόξα. Οἱ κωμωδίες ὅμως τῶν τότε ποιητῶν, πού ξεστόμισαν πολλά σοβαρά καί πολλά ἄστεια γι' αὐτόν, δείχνουν ὅτι ἡ προσωνομία αὐτή τοῦ δόθηκε κυρίως γιά τή δύναμη τοῦ λόγου του, γιατί λένε πῶς, ὅταν ἐκεῖνος μιλοῦσε στό λαό, «*βροντοῦσε καί ἄστραφτε* καί εἶχε στή γλώσσα του φοβερό κεραυνό». Μνημονεύεται μάλιστα καί κάτι πού
- 4 εἶπε ὁ *Θουκυδίδης*, ὁ γιός τοῦ Μελησία, θέλοντας νά ἀστειευτεῖ γιά τή ρητορική δεινότητα τοῦ Περικλή. Ὁ *Θουκυδίδης*, ὅπως Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ξέρουμε, ἀνῆκε στους ἀριστοκρατικούς καί γιά μεγάλο χρονικό διάστημα ἦταν ἀντίθετος στήν πολιτική τοῦ Περικλῆ· καί, ὅταν ὁ Ἀρχίδαμος, ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων, ρώτησε τό Θουκυδίδη ἂν αὐτός ἦ ὁ Περικλῆς ἦταν ἀνώτερος στήν πάλη, ἀποκρίθηκε: «Ὅταν στήν πάλη ἐγώ τόν ρίξω καταγῆς, ἐκεῖνος, ἀντίθετα, λέει πῶς δέν ἔπесе καί κατορθώνει νά νικήσει καί νά μεταπείσει τούς θεατές.» Καί ὁμως ὁ Περικλῆς ὁ ἴδιος μιλοῦσε 6
στό λαό μέ τόσο μεγάλη περίσκεψη, ὥστε πάντα, ὅταν πῆγαινε πρὸς τό βῆμα, εὐχόταν στους θεούς νά μήν τοῦ ξεφύγει ἄθελα ἀπό τό στόμα του οὔτε μία λέξη πού νά ἦταν ἀνάρμοστη στήν προκείμενη περίπτωση. Πάντως, δέν ἔχει ἀφήσει κανένα γραφτό, ἐκτός ἀπό τὰ *ψηφίσματά του*: καί ἀξιωμαθόνευτα λόγια του πολὺ λίγα ἔχουν διασωθεῖ, ὅπως λόγου χάρη, τὰ ἀκόλουθα: «Σᾶς συμβουλεύω νά βγάλετε ἀπό τή μέση τὴν Αἴγινα πού ἔχει γίνει μιά τσίμπλα στό μάτι τοῦ Πειραιᾶ» καί ἐπίσης: «*Βλέπω 7*
τώρα καθαρὰ τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας ἀπό τὴν Πελοπόννησο». Ὁ *Στησίμβροτος* ἀναφέρει ὅτι ὁ Περικλῆς κάποτε 9
ἐγκωμιάζε ἀπὸ τό βῆμα ἐκείνους πού ἔπесαν στή Σάμο καί ἔλεγε ὅτι ἔχουν γίνει ἀθάνατοι ὅπως οἱ θεοί: «γιατί καί τούς θεούς τούς ἴδιους δέν τούς βλέπουμε, ἀλλ' ἀπὸ τίς τιμές πού τούς προσφέρουμε καί ἀπὸ τὰ καλά πού μᾶς προσφέρουν, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀθάνατοι· τό ἴδιο λοιπὸν συμβαίνει καί γιά ἐκείνους πού πέθαναν γιά τὴν πατρίδα».

ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

(Κεφ. 9-11)

Ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης μιλώντας γιά τὴν διακυβέρνηση τῆς πολιτείας ἀπὸ τὸν Περικλῆ τὴ χαρακτηρίζει σάν κάπως ἀριστοκρατική καί λέει πῶς «μόνο κατὰ τό ὄνομα ἦταν δημοκρατία, πράγματι ὁμως ἐξουσία πού τὴν εἶχε ἓνας μόνος, ὁ πρῶτος τῆς Ἀθήνας πολίτης». Πολλοὶ ἄλλοι λένε ὅτι ἐκεῖνος πρῶτος ὀδήγησε τό λαό σέ *κληρουχίες* καί *θεωρικά* καί *ἀποζημιώσεις* καί ὅτι ἔτσι τὸν κακοσυνήθισε καί, ἐνῶ πρὶν ἦταν φρόνιμος καί ἐργατικός, ἔγινε ἐξαιτίας τῶν κυβερνητικῶν αὐτῶν μέτρων σπάταλος καί ἀκόλαστος. Σωστό ὁμως εἶναι νά ἐξετάσουμε τὴν αἰτία τῆς

1 ΚΕΦ. 9

Παροχές στό λαό.

Ἐξοστρακισμὸς τοῦ Κίμωνος.

μεταβολῆς αὐτῆς στηριγμένοι στά ἴδια τὰ πράγματα.

- 2 Στὴν ἀρχή, καθὼς εἶπαμε, θέλοντας νά ἀντιταχτεῖ στῆ δημοτικότητα τοῦ Κίμωνα, κολάκευε τὸ λαό· ἀλλὰ δέν εἶχε τὸν πλοῦτο καὶ τὰ χρήματα πού εἶχε ὁ Κίμων, μέ τὰ ὁποῖα κέρδιζε τὴν εὐνοια τῶν φτωχῶν, παρέχοντας κάθε μέρα δεῖπνο σέ ὅσους Ἀθηναίους εἶχαν ἀνάγκη, ντύνοντας τοὺς γέρους καὶ βγάζοντας τοὺς φράχτες τῶν κήπων του, γιά νά παίρνουν ἐλεύθερα ἀπ' αὐτοὺς ὀπωρικά ὅσοι ἠθελαν. Ἐπειδὴ μέ αὐτὰ τὰ δημαγωγικά μέσα τοῦ ἀντιπάλου του ὁ Περικλῆς ἔχανε τὴ δημοτικότητα του, γιά νά τὰ ἐξουδετερώσει τρέπεται στῆ διανομὴ χρημάτων τοῦ δημοσίου
- 3 κατά συμβουλή τοῦ *Δαμωνίδη* ἀπὸ τὴν Οἴη, ὅπως ἀναφέρει ὁ *Ἀριστοτέλης*. Καὶ ἀμέσως μέ τὰ θεαρικά καὶ δικαστικά ἐπιδόματα καὶ μέ ἄλλες μισθοδοσίες καὶ παροχές κέρδισε ὅλο τὸ λαό καὶ τὸν χρησιμοποίησε γιά νά περιορίσει τὴν ἐξουσία τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου, πού αὐτός δέν ἦταν μέλος τῆς, ἐπειδὴ δέν εἶχε κληρωθεῖ ποτέ οὔτε ἄρχοντας οὔτε θεσμοθέτης
- 4 οὔτε βασιλιάς οὔτε πολέμαρχος. Γιατί τὰ ἀξιώματα αὐτὰ ἀπὸ τὰ παλιά χρόνια τὰ ἀναλάβαιναν οἱ πολῖτες μέ κληρο καὶ ἂν ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐπιδοκίμαζε τὴ διοίκησή τους, γίνονταν μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Γιά τοῦτο ὁ Περικλῆς, ὅταν ἀπόκτησε μεγαλύτερη δύναμη στό λαό, μέ τὴν ὑποστήριξή του ἀντιπολιτεύτηκε τῆ βουλή καὶ κατάφερε μέ τὴ μεσολάβηση τοῦ *Ἐφιάλτη* νά τῆς ἀφαιρεθεῖ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴ δικαστική τῆς ἐξουσία. Ἐπειτα κατηγορήσε τὸν Κίμωνα σάν φίλο τῶν Λακεδαιμονίων καὶ ἐχθρό τῆς δημοκρατίας καὶ πέτυχε τὸν ἐξοστρακισμό του μὸλο κού κατά τὸν πλοῦτο καὶ κατά τὸ γένος δέν ἦταν κατώτερος ἀπὸ κανέναν, καὶ εἶχε νικήσει τοὺς βαρβάρους κερδίζοντας τίς ὠραιότερες νίκες, καὶ εἶχε γεμίσει τὴν πόλη μέ πολλὰ χρήματα καὶ λάφυρα, ὅπως ἔγραψα στῆ βιογραφία του. Τόσο μεγάλη ἦταν ἡ δύναμη τοῦ Περικλῆ στό λαό.

ΚΕΦ. 10

*Ἀνάκληση
καὶ θάνατος
τοῦ Κίμωνα.*

- 1 Ἡ διάρκεια τοῦ ἐξοστρακισμοῦ ἐκείνων πού ἐδιώχνε ἡ πόλη εἶχε ὀριστεῖ μέ νόμο γιά δέκα χρόνια. Μόλις εἶχε περάσει τὸ μισό διάστημα τῆς δεκαετίας πού ὁ Κίμων ἦταν ἐξοστρακισμένος, οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ μεγάλο στρατό μπῆκαν στὴν περιοχὴ τῆς Τανάγρας καὶ οἱ Ἀθηναῖοι ἀμέσως ὄρμησαν ἐναντίον τους.

Τότε ὁ Κίμων γύρισε ἀπὸ τὴν ἔξορία καὶ κατατάχτηκε καὶ αὐ-
 τὸς στὸ λόχο πού ὑπηρετοῦσαν οἱ ἄντρες τῆς φυλῆς του. Ἦθελε
 μέ τὴν πράξη του νὰ ξεπλύνει τὴν κατηγορία τοῦ λακωνισμοῦ,
 κινδυνεύοντας στὸν ἀγῶνα μαζί μέ τούς συμπολίτες του. Ἀλλά
 οἱ φίλοι τοῦ Περικλῆ συνεννοήθηκαν καὶ τὸν ἐδιώξαν μέ τὴ
 δικαιολογία ὅτι ἦταν ἔξοστρακισμένος. Γιά τοῦτο, φαίνεται, ὁ
 Περικλῆς σ' ἐκείνη τῇ μάχῃ πολέμησε μέ πολλή ἀντρεία καὶ
 ξεχώρισε ἀπ' ὄλους τούς ἄλλους, ἀψηφώντας τὴ ζωὴ του. Ἀλλά
 ἔπεσαν σ' αὐτὴ τῇ μάχῃ καὶ ὄλοι μαζί οἱ φίλοι τοῦ Κίμωνα,
 αὐτοὶ πού ὁ Περικλῆς τοὺς κατηγοροῦσε ἐπίσης ὡς φίλους τῶν
 Λακεδαιμονίων. Καὶ τότε μετάνοιωσαν πικρά οἱ Ἀθηναῖοι καὶ
 ἀποζητοῦσαν τὸν Κίμωνα, πολὺ περισσότερο μάλιστα γιὰτι νι-
 κήθηκαν *στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς* καὶ περίμεναν πὼς τὴν ἐρχό-
 μενη ἀνοιξὴ θὰ ξανάρχιζε ἄγριος ὁ πόλεμος. Κατάλαβε ὁ Περικ-
 κλῆς τίς διαθέσεις αὐτές τοῦ λαοῦ καὶ δὲ δίστασε νὰ τὸν ἱκανο-
 ποιήσει. Ὑπόβαλε ὁ ἴδιος στὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα
 γιὰ τὴν ἀνάκληση τοῦ Κίμωνα καὶ ὅταν ἐκεῖνος γύρισε στὴν
 πατρίδα του, κατόρθωσε νὰ συμφωνηθεῖ εἰρήνην ἀνάμεσα *στὶς δύο*
πόλεις γιὰτι οἱ Λακεδαιμόνιοι εἶχαν τόση συμπάθεια στὸν Κί-
 μωνα, ὅση ἀντιπάθεια στὸν Περικλῆ καὶ στοὺς ἄλλους δημο-
 κρατικούς ἀρχηγούς. Μερικοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι πρὶν ὁ Περικλῆς
 ὑποβάλλει τὴν πρόταση γιὰ τὴν ἐπάνοδο τοῦ Κίμωνα, εἶχε συνεν-
 νοηθεῖ μυστικά μαζί του μέ τὴ μεσολάβηση τῆς ἀδερφῆς τοῦ
 Κίμωνα Ἑλπινίκης καὶ εἶχαν συμφωνήσει: ὁ Κίμων νὰ φύγει μέ
 διακόσια πλοῖα καὶ νὰ εἶναι στρατηγὸς μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀττικὴ
 καταστρέφοντας τὴ χώρα τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, καὶ ὁ Περικ-
 κλῆς νὰ ἔχει τὴν ἐξουσία μέσα στὴν πόλιν. Φαίνεται πὼς καὶ
 πρωτότερα ἡ Ἑλπινίκη εἶχε μεσολαβήσει, γιὰ νὰ καταπραῦνει
 τὸν Περικλῆ ἀπέναντι τοῦ Κίμωνα, ὅταν αὐτὸς *δικαζόταν* καὶ
 κινδύνευε νὰ καταδικαστεῖ σὲ θάνατο. Τότε ὁ Περικλῆς ἦταν
 ἕνας ἀπὸ τούς κατηγοροὺς πού εἶχε ὀρίσει ὁ δῆμος καί, ὅταν
 ἦρθε σ' αὐτόν ἡ Ἑλπινίκη καὶ τὸν παρακαλοῦσε, αὐτὸς χαμογέ-
 λασε καὶ εἶπε: «Ἑλπινίκη, εἶσαι γριά, εἶσαι πολὺ γριά, γιὰ ν'
 ἀνακατεύεσαι σὲ τόσο μεγάλα ζητήματα.» Καὶ ὁμως στὴ δίκη δὲ
 σηκώθηκε νὰ μιλήσει παρὰ μόνο μιά φορά, ἀναγκασμένος ἀπὸ
 τὴν ἐντολὴ πού εἶχε ἀναλάβει, καί, ἀφοῦ ἐπιβάρυνε τὸν Κίμωνα

- 7 ὅσο μπορούσε λιγότερο ἀπό τούς ἄλλους κατηγοροῦς, ἀποχώρησε ἀπό τή συνεδρίαση. Πῶς λοιπόν, ὕστερ, ἀπ' αὐτά, μπορεῖ κανεῖς νά δώσει πίστη στά λόγια τοῦ *Ἰδομενέα*, πού κατηγορεῖ τόν Περικλῆ, πῶς τάχα τόν Ἐφιάλτη, τό δημοκρατικό ἀρχηγό, πού ἦταν φίλος καί πολιτικός συνεργάτης του, τόν δολοφόνησε ἀπό ζηλοτυπία καί ἀπό φθόνο γιά τή δόξα του; Δέν ξέρω ἀπό ποῦ τά μάζεψε αὐτά καί τά ἔριξε σάν χολή στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, πού ἴσως νά μήν εἶναι ὀλοτέλα ἀμειπτος, πάντως ὁμως εἶχε φρόνημα εὐγενικό καί γενναιοψυχία, ἀρετές ἀπό τίς ὁποῖες δέν μπορούσε ποτέ νά βλαστήσει πάθος τόσο σκληρό καί τόσο
- 8 ἀπάνθρωπο. Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι τόν Ἐφιάλτη πού ἦταν φοβερὸς ἀντίπαλος τῶν ὀλιγαρχικῶν καί ἀλύγιστος στήν ἀναζήτηση εὐθύνης καί στήν καταδίωξη κάθε ἀδικητῆ τοῦ λαοῦ, τόν ἐπιβουλεύτηκαν οἱ ἐχθροὶ του· αὐτοὶ ἔβαλαν τόν Ἀριστόδικο ἀπό τήν Τανάγρα καί τόν σκότωσε κρυφά, ὅπως λέει ὁ *Ἀριστοτέλης*.

Ἔσο γιά τόν Κίμωνά, αὐτὸς πέθανε στήν *Κύπρο*, ὅπου ἦταν στρατηγός.

ΚΕΦ. 11

Ἀνταγωνισμὸς Περικλῆ καὶ Θεουκιδίδη. Θεάματα καὶ κληρονομίες.

- 1 Οἱ ἀριστοκρατικοί, πού ἔβλεπαν ἤδη καί πρωτότερα τόν Περικλῆ νά ἀποκτᾷ πολὺ μεγάλη πολιτικὴ δύναμη, ἤθελαν νά ὑπάρχει κάποιος στήν πόλη πού νά ἀντιταχτεῖ σ' αὐτόν καί νά μετριάξει τή δύναμή του, ὥστε ἡ κυβέρνησή του νά μήν καταστήσει ἐντελῶς μοναρχία. Γιά τοῦτο ἀντιτάξαν σ' αὐτόν σάν πολιτικό του ἀντίπαλο τὸ *Θουκυδίδη* ἀπὸ τὸ δῆμο τῆς Ἀλωπεκῆς, ἄνθρωπο φρόνιμο καί συγγενῆ τοῦ Κίμωνά. Ὁ Θεουκιδίδης ἦταν στά πολεμικά κατώτερος ἀπὸ τόν Κίμωνά, μὰ πιὸ ἐμπειρὸς ἀγορητῆς καί πολιτικός. Ἔμενε *διαρκῶς μέσα στήν πόλη* καί συχνά τοῦ δινόταν ἡ εὐκαιρία νά ἀναμετρηθεῖ μέ τόν Περικλῆ στό βῆμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου.
- 2 Ἔτσι ἀποκατάστησε τήν ἰσορροπία στό πολίτευμα· γιατί δέν ἄφησε τούς ἀριστοκρατικούς νά εἶναι σκορπισμένοι μέσα στό λαό καί νά συγχωνευτοῦν μαζί του, ὅπως γινόταν πρὶν, πού ἡ κοινωνικὴ τους ἀξία χανόταν μέσα στό πολὺ πλῆθος. Ἀντίθετα, ξεχώρισε σέ ἰδιαίτερη μερίδα τούς ἀριστοκρατικούς καί συνένωσε ὅλη τή δύναμή τους, ὥστε νά ἀποκτήσει βαρῦτητα, καί ἔτσι κατόρθωσε νά κλίνει ἡ ζυγαριά πρὸς τὸ μέρος τους. Γιατί καί προηγουμένως ὑπῆρχε στό κοι-
- 3

ωνικό σύνολο κάποιο ράγισμα κρυφό, όπως συμβαίνει συχνά σ' ένα σιδερένιο αντικείμενο, πού άφηνε νά διαφαίνεται ή διαφορά τής δημοκρατικής καί άριστοκρατικής πολιτικής, αλλά τώρα ό ανταγωνισμός καί ή αντιζηλία εκείων τών δύο πολιτικών, τού Θουκυδίδη καί τού Περικλή, χάραξε μιά πολύ βαθιά τομή καί χώρισε τούς πολίτες σέ δύο όλότελα ξεχωριστές μερίδες, πού ή μιά όνομάστηκε δημοκρατική καί ή άλλη όλιγαρχική. Γι' αυτό, τότε περισσότερο από άλλοτε, ό Περικλής χαλάρωνε τό χαλινό άπό τό λαό καί πολιτευόταν μέ τρόπο πού νά τόν ευχαριστεί. Έπινοούσε διαρκώς διάφορα θεάματα πανηγυρικά ή συμπόσια ή πομπές στήν πόλη, διασκέδαζε τούς πολίτες μέ εύγενικές ευχαριστήσεις, καί κάθε χρόνο έστελνε έξήντα πλοία μέ τά όποια πολλοί πολίτες ταξίδευαν όχτώ μήνες μέ άμοιβή καί έτσι μπορούσαν νά άσκοϋνται καί νά άποκτοϋν πείρα στά ναυτικά.

Έπίσης έστειλε χίλιους κληρούχους στή Χερρόνησο, πεντακόσιους στή Νάξο, μισούς άπ' αυτούς στήν Άνδρο· άκόμη έστειλε στή Θράκη χίλιους γιά νά κατοικήσουν εκεί μαζί μέ τούς Βισάλτες καί άλλους στήν Ίταλία, όταν άνοικοδομήθηκε ή Σύβαρη, πού άπό τότε όνομάστηκε Θούριοι. Καί μέ αυτά πού έκανε, ανακούφιζε τήν πόλη από έναν όχλο άργό καί φιλοτάραχο, βελτιώνε τήν οικονομική κατάσταση τού λαού καί συγχρόνως ίδρυε σ' έπίκαιρα σημεία τών συμμαχικών πόλεων οικισμούς Άθηναίων, πού θά χρησίμευαν σάν έπίφοδη φρουρά, γιά νά συγκρατοϋν τούς συμμάχους από κάθε άπόπειρα άποστασίας.

ΤΑ ΑΘΑΝΑΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

(Κεφ. 12-14)

Άλλά εκείνο προπάντων πού ευχαρίστησε πάρα πολύ τούς Άθηναίους καί όμόρφυνε τήν πόλη, πού προκάλεσε τήν πιό μεγάλη έκπληξη στους ξένους, πού μόνο αυτό μαρτυρεί πώς ή περιλάλητη εκείνη δύναμη καί ή παλαιά έυτυχία τών Έλλήνων δέν είναι γέννημα φαντασίας παρά πραγματική άλήθεια, ύπήρξε ή κατασκευή τών άθανάτων μνημείων στήν Άθήνα. Μά αυτό άκριβώς περισσότερο άπ' όλα τά πολιτικά έργα τού Περικλή φθονούσαν καί κατηγορούσαν οί έχθροί του. Φώναζαν στίς

1 ΚΕΦ. 12

Ό έξωραϊσμός τής Άθήνας μέ τά συμμαχικά χρήματα. Έυημερία τών Άθηναίων.

- συνεδριάσεις του δήμου ότι ο λαός δυσφημείται και κακολογείται, γιατί πήρε από τη Δήλο τα κοινά χρήματα των Ελλήνων και τα έφερε στην Αθήνα. Η μόνη εύλογη πρόφαση που μπορούσε να αντιτείνει στους κατηγορούς του, ήταν ότι πήρε τα κοινά χρήματα από τους συμμάχους, για να τα φυλάξει σε ασφαλίσμενο μέρος, γιατί φοβήθηκε τους βαρβάρους· τώρα, λένε οι κατηγοροί, και αυτή την πρόφαση την έχει ανατρέψει ο Περικλής. Και προσθέτουν: «Έτσι οι Έλληνες σχηματίζουν την εντύπωση ότι εξευτελίζονται φοβερά και τυραννούνται ολοφάνερα, γιατί βλέπουν ότι όσα αυτοί είναι αναγκασμένοι να συνεισφέρουν για τον πόλεμο εμείς τα χρησιμοποιούμε για να κάμουμε ολόχρυση την πόλη μας, να τη στολίσουμε σαν γυναίκα φιλάρεσκη και να την πλουτίσουμε με πολύτιμους λίθους, με αγάλματα και με χιλιοτάλαντους ναούς.»
- 3 'Αλλά ο Περικλής απαντούσε σ' αυτά και έλεγε στο λαό ότι δεν έχουν να δώσουν κανένα λόγο στους συμμάχους για τα χρήματα, γιατί οι Αθηναίοι πολεμούν για όλους τους συμμάχους και κρατούν μακριά από την Ελλάδα τους βαρβάρους. «Οί σύμμαχοι», έλεγε ο Περικλής, «δεν παρέχουν ούτε ένα άλογο ούτε ένα πλοίο ούτε έναν όπλιτη· τό μόνο που προσφέρουν είναι τα χρήματα. 'Αλλ' αυτά δεν ανήκουν πιά σ' εκείνους που τα δίνουν, παρά σ' εκείνους που τα παίρνουν, αν τους
- 4 παρέχουν εκείνο για τό οποίο τα παίρνουν. 'Αφού λοιπόν ή πόλη μας είναι άρκετά εφοδιασμένη με ό,τι χρειάζεται για τον πόλεμο, πρέπει όσα περισσεύουν να τα διαθέτει για έργα τέτοια που, όταν γίνουν, θά της φέρουν άθάνατη δόξα και, κατά τη διάρκεια που γίνονται, θά της εξασφαλίζουν την ευημερία της· γιατί με τά έργα αυτά δημιουργούνται εργασίες κάθε είδους και ποικίλες ανάγκες, που θέτουν σε κίνηση όλες τις τέχνες και άπασχολούν όλα τά εργατικά χέρια, ώστε όλοι σχεδόν οι πολίτες να έχουν μιά πρόσοδο για τη ζωή τους και με αυτό τον τρόπο ή πόλη από τον ίδιο τον έαυτό της να στολίζεται και να τρέφεται.»
- 5 Σ' εκείνους που είχαν την κατάλληλη ηλικία και σωματική ικανότητα για πόλεμο, οί έκστρατείες έδιναν τά μέσα να συντηρηθούν από τό κοινό ταμείο. 'Ο Περικλής όμως ήθελε και ό εργατικός λαός που δεν επαιρνε μέρος στις έκστρατείες να μη στερείται και αυτός από κάθε χρηματική πρόσοδο, ούτε όμως να

τὴν παίρνει μένοντας ἄνεργος καὶ ὀκνηρός. Γιὰ τοῦτο ἔστρεψε ἀποφασιστικά τὸ λαὸ πρὸς τὰ μεγαλεπήβολα κατασκευάσματα καὶ σέ σχέδια ἔργων πού ἀπαιτοῦν πολλοὺς εἰδικοὺς τεχνίτες καὶ παρέχουν μακρόχρονη ἐργασία. Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λαοῦ πού ἔμενε μέσα στὴν πόλη θά μπορούσε δικαιολογημένα νά ὠφελεῖται καὶ νά παίρνει μέρος στὰ δημόσια ἔσοδα, ὅπως οἱ ναῦτες, οἱ φρουροὶ καὶ οἱ στρατιῶτες. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἓνας μεγάλος κύκλος ἐργασιῶν: ὡς πρῶτα ὑλικά ἔπρεπε νά χρησιμοποιήσουν λιθάρι, χαλκὸ, ἔλεφαντόδοντο, χρυσάφι, ἔβανο, ξύλο κυπαρισσιοῦ καὶ ἄλλα· οἱ τεχνίτες πού θά τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ θά τὰ κατεργάζονταν ἦταν ξυλουργοί, γλύπτες, χαλκουργοί, μαρμαράδες, ἐπιχρυσωτές, ἔλεφαντουργοί, ζωγράφοι, κοσμηματογράφοι, τورνευτές· αὐτοὶ πού θά ἀναλάβαιναν τὴν ἀποστολὴ καὶ μεταφορὰ τους ἦταν γιὰ τὴ θάλασσα ἔμποροι καὶ ναῦτες καὶ κυβερνήτες πλοίων, καὶ γιὰ τὴν ξηρὰ ἄμαξουργοί, καραγωγεῖς, ἄμαξηλάτες, σκοινοποιοί, λιναράδες, ἐργάτες δερμάτων, ὁδοποιοί, μεταλλωρύχοι· καὶ κάθε τέχνη, ὅπως ἓνας στρατηγὸς ἔχει τὸ δικό του στράτευμα, εἶχε ἓνα πλῆθος ἐργατῶν καὶ βοηθῶν συνταγμένο πού χρησίμευε ὡς ὄργανο καὶ σῶμα τῆς ὑπηρεσίας τῆς. Ἔτσι οἱ πολλαπλές ἀνάγκες πού παρουσιάζονταν γιὰ ὅλες αὐτές τις ἐργασίες μοίραζαν καὶ σκορποῦσαν, μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς, τὴν εὐημερία σέ ὅλους τοὺς πολίτες, ὅποιαδήποτε ἡλικία καὶ ἂν εἶχαν καὶ ὅποιαδήποτε φυσικὴ δεξιότητα.

6

Τὰ ἔργα ὑψώνονταν περήφανα σέ μέγεθος καὶ ἀνυπέβλητα σέ ὄμορφιά καὶ σέ χάρη καὶ οἱ τεχνίτες συναγωνίζονταν νά ξεπεράσουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον στὴν καλλιτεχνικὴ ἐργασία. Ἀλλὰ τὸ πῶς ἀξιοθαύμαστο ἦταν ἡ ταχύτητα τῆς δημιουργίας. Ὅλα αὐτὰ τὰ ἔργα, πού τὸ καθένα νόμιζε κανεὶς πὼς μετὰ πολλές διαδοχικές γενιές ἀνθρώπων μπορούσε μὲ δυσκολία νά φτάσει στὸ τέλος, συντελέστηκαν ὅλα μαζί στὴν ἀκμὴ τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Λένε ὥστόσο ὅτι κάποτε ὁ Ζεῦξης, ὅταν ἄκουσε τὸν Ἀγάθαρχο τὸ ζωγράφο νά παινεύεται γιὰ τὸ ζωγράφιζε γρήγορα καὶ εὐκόλα, εἶπε: «Ἐγὼ ὁμοῦ ζωγραφίζω πολὺ ἄργα.» Πράγματι ἡ εὐκολία καὶ ἡ ταχύτητα τῆς κατα-

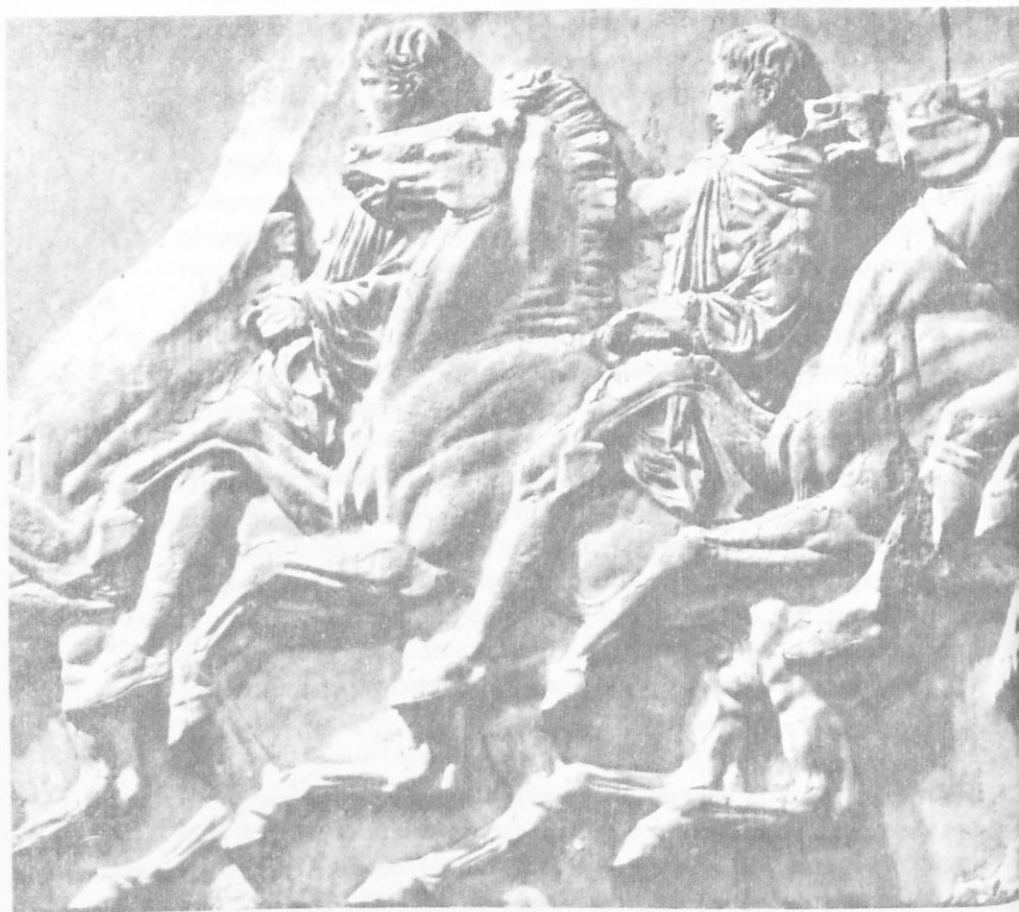
1 ΚΕΦ. 13

Τὰ ἔργα καὶ οἱ καλλιτέχνες.

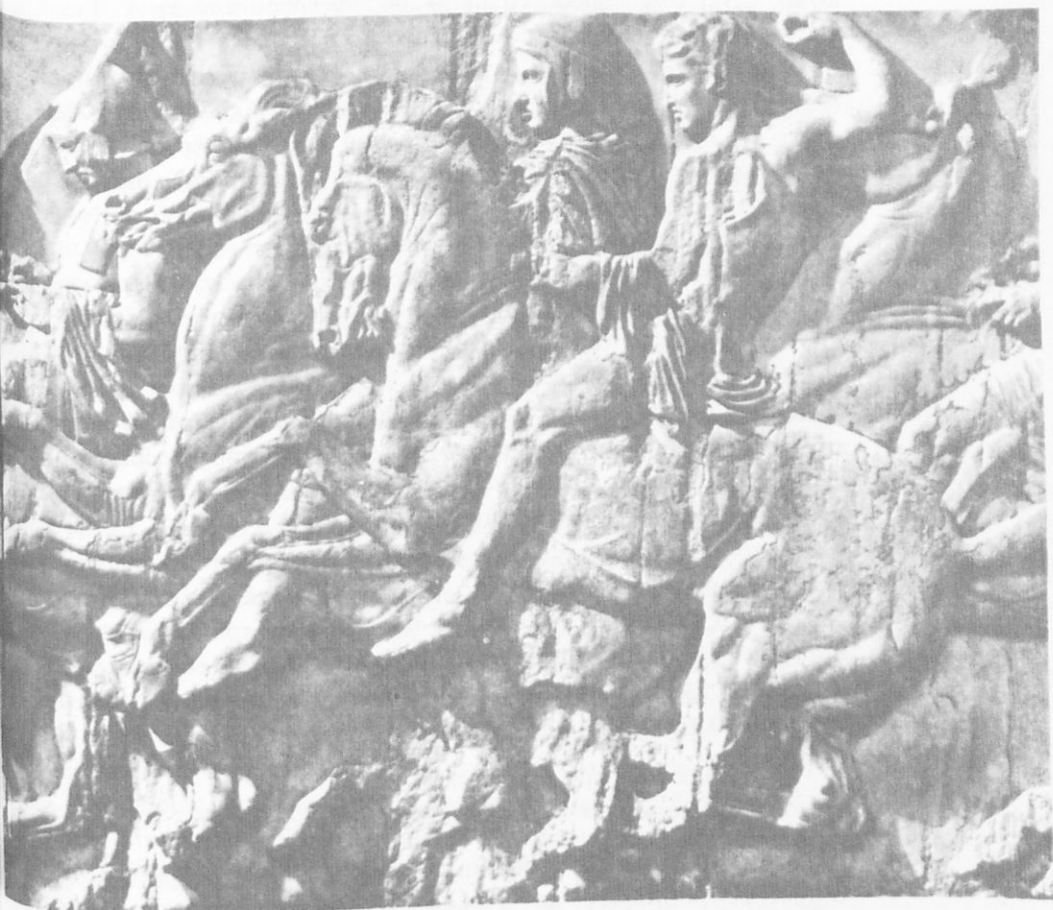
2

3

4

Στή ζωφόρο του Παρθενώνα εικονίζεται ή πομπή των Παναθηναίων. Ή σύνταξη τής πομπής παριστάνεται στή δυτική πλευρά· στή θόρεια καί στή νότια εικονίζεται ή πορεία καί στήν ανατολική πλευρά τό τέρμα τής πομπής καί ή παράδοση του πέπλου σέ ιερέα του ναού.

Στις δύο αυτές πλάκες της βόρειας πλευράς παριστάνονται ίππεις που μετέχουν στην πομπή των Παναθηναίων. Οι πλάκες της ζωφόρου, που είχε μήκος 160 μ., είναι από πεντελικό μάρμαρο και έχουν ύψος 1 μ.

- σκευῆς δὲν προσθέτει στό ἔργο ἀξία μόνιμη οὔτε τελειότητα ὁμορφιάς, ἐνῶ ὁ χρόνος πού δαπανήθηκε γιά νά γίνει κάτι μέ κόπο, δίνει σάν κέρδος τή διάρκεια τοῦ ἔργου πού ἔγινε. Γιά τοῦτο ἀκριβῶς θαυμάζονται τά ἔργα τοῦ Περικλῆ, γιατί ἔγιναν
- 5 σέ λίγο χρόνο, ἀλλά γιά μεγάλη διάρκεια. Γιατί τό καθένα εἶχε ἀπό τότε πού ἔγινε *τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου*, ἀλλά κρατάει ὡς τώρα τή δροσερότητα ἐνός πρόσφατου καί νέου ἔργου. Τόσο πολύ πάνω σ' αὐτά τά ἔργα ἀνθίζει μιά νεότητα πού διατηρεῖ παντοτινά ἀνεγγίχτη ἀπό τό χρόνο τή μορφή τους, σάν νά εἶχαν μέσα τους μιά πνοή ἀμάραντη καί μιάν ἀγέραστη ψυχή!
- 6 Τή διεύθυνση καί τήν ἐπίβλεψη ὅλων τῶν ἔργων ὁ Περικλῆς τήν εἶχε ἀναθέσει στό *Φειδία*, ἀλλά καί κάθε ἔργο εἶχε μεγάλους
- 7 ἀρχιτέκτονες καί τεχνίτες. Τόν *ἐκατόμπεδο Παρθενώνα* τόν κατασκεύασαν ὁ *Καλλικράτης* καί ὁ *Ίκτινος*. Τό *τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα* ἄρχισε νά τό οἰκοδομεῖ ὁ *Κόροιβος* καί αὐτός ἔστησε τοὺς *στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος* καί τοὺς ἔνωσε ἐπάνω μέ *τά ἐπιστύλια*· ὅταν ἐκεῖνος πέθανε, ὁ *Μεταγένης* ἀπό τό δῆμο τῆς *Ξυπέτης* ἔστησε πάνω στοὺς πρώτους στύλους τό *διάζωμα* καί *τοὺς ἐπάνω στύλους*· τό *φεγγίτη* στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου τόν πρόσθεσε ὁ *Ξενοκλῆς* ἀπό τό *Χολαργό*. Τό *μακρό τεῖχος*, πού ὁ *Σωκράτης* λέει πῶς ὁ ἴδιος ἄκουσε τόν Περικλῆ νά προτείνει τήν κατασκευή του, τό εἶχε ἀναλάβει νά τό ἐκτελέσει
- 8 ὁ *Καλλικράτης*. Τό ἔργο τοῦτο τό σατυρίζει ὁ *Κρατίνος*, γιατί ἀργοῦσε νά τελειώσει καί λέει:

«Χρόνια τώρα ὁ Περικλῆς

μέ τά λόγια ὅλο τό χτίζει, μά οὔτε βῆμα προχωρεῖ.»

- 9 Τό Ὡδεῖο κατά τήν ἐσωτερική του διάταξη ἦταν μέ πολλές σειρές ἀπό καθίσματα καί στύλους, καί εἶχε τήν ὀροφή γερμένη καί κατηφορική, μά σ' ἓνα σημεῖο σχημάτιζε μιά κορυφή. Λένε πῶς ἔγινε ἔτσι κατά τό πρότυπο καί *κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς* τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν καί κατασκευάστηκε καί αὐτό μέ τήν ἐπιστασία τοῦ Περικλῆ.
- 10 Καί ἀπό τοῦτο πάλι ὁ Κρατίνος παίρνει ἀφορμή νά σατυρίσει τόν Περικλῆ καί σέ μιά κωμωδία του πού ἐπιγράφεται «Θρᾶτται», δηλ. «Γυναῖκες τῆς Θράκης», λέει:

«Νάτος ἔρχεται κι ὁ σκινοκέφαλος ὁ Δίας·
στό κεφάλι του φορεῖ καμαρωτά τό Ὠδεῖο,
τώρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό».

Ὁ Περικλῆς φιλοδοξώντας νά συνδέσει τό ὄνομά του μέ 11
σπουδαῖα ἔργα, τότε γιά πρώτη φορά ψήφισε νά τελεῖται μουσι-
κός ἀγώνας στή γιορτή τῶν Παναθηναίων. Καί, ὅταν ἐκλέχτηκε
ἀθλοθέτης, κανόνισε ὁ ἴδιος πῶς πρέπει νά παίζουν τόν αὐλό
αὐτοί πού ἀγωνίζονται ἢ πῶς νά τραγουδοῦν ἢ πῶς νά χειρίζον-
ται τήν κιθάρα. Αὐτός ὁ ἀγώνας ἐγίνε τότε στό Ὠδεῖο, ὅπως
καί ἔπειτα ἐκεῖ πιά γίνονταν οἱ μουσικοί ἀγῶνες.

Τά *Προπύλαια* στήν Ἀκρόπολη οἰκοδομήθηκαν μέσα σέ μιά 12
πενταετία ἀπό τόν ἀρχιτέκτονα Μνησικλῆ. Ἐνα τυχαῖο, μά
ἀξιοθαύμαστο περιστατικό κατά τή διάρκεια τῆς οἰκοδομῆς
ἦρθε νά δείξει ὅτι ἡ θεά δέν ἀπουσίαζε ἀπό τό ἔργο, παρά
συνεργαζόταν καί βοηθοῦσε τήν ἐκτέλεσή του. Ἐνας ἀπό τούς 13
τεχνίτες πού ἐργάζονταν ἐκεῖ, ὁ πῖο ἐργατικός καί ὁ πῖο πρόθυ-
μος ἀπ' ὄλους, γλίστρησε καί ἔπεσε ἀπό ἀρκετό ὕψος. Ἦταν σέ
κακή κατάσταση καί οἱ γιατροί εἶχαν ἀπελπιστεῖ. Αὐτό στενο-
χώρησε πολύ τόν Περικλῆ, ἀλλά ἡ θεά φάνηκε στό ὄνειρό του
καί παράγγειλε μιά θεραπεία, πού τή χρησιμοποίησε ὁ Πери-
κλῆς καί γιάτρεψε γρήγορα καί εὐκολα τόν ἄνθρωπο. Ἐπει-
ἀπ' αὐτό ὁ Περικλῆς ἔστησε στήν Ἀκρόπολη τό *χάλκινο ἄγαλμα*
τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς κοντά στό θωμό, πού, ὅπως λένε, ὑπῆρχε
καί πρωτύτερα ἐκεῖ.

Ὁ Φειδίας κατασκεύασε τό χρυσό ἄγαλμα τῆς θεᾶς καί στή 14
στήλη εἶναι γραμμένο ὅτι αὐτός εἶναι ὁ τεχνίτης τούτου τοῦ ἔρ-
γου. Ὅλα σχεδόν εἶχαν ἀνατεθεῖ σ' αὐτόν καί, ὅπως εἶπαμε, αὐ-
τός παρακολουθοῦσε ὄλους τούς τεχνίτες ἐξαιτίας τῆς φιλίας
πού εἶχε μέ τόν Περικλῆ.

Ἐπειδή οἱ πολιτικοί ὁπαδοί τοῦ Θουκυδίδη κατηγοροῦσαν 1 ΚΕΦ. 14
τόν Περικλῆ καί φώναζαν πῶς σπαταλᾷ τά χρήματα καί ἐξανε-
μίζει τά εἰσοδήματα τῆς πολιτείας, ὁ Περικλῆς στήν ἐκκλησία
τοῦ δήμου ρώτησε τό λαό ἂν νομίζει πῶς ἔχουν δαπανηθεῖ
πολλά· καί ὅταν φώναξαν «ναί, πάρα πολλά», αὐτός εἶπε: «Λοι-
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

*Κατηγορίες
τῶν ἀριστο-
κρατικῶν.
Ἐξοστρακι-*

σμός τοῦ
Θουκυδίδη.

- 2 πόν τότε ἡ δαπάνη ἄς βαρύνει ἐμένα καί ὄχι ἐσᾶς. Ἄλλά πάνω
στά μνημεῖα θά ἀναγράψω μόνο τό δικό μου ὄνομα.» Ὅταν εἶπε
αὐτά ὁ Περικλῆς, οἱ Ἀθηναῖοι, εἶτε γιατί θαύμασαν τή μεγαλο-
φροσύνη του εἶτε γιατί εἶχαν τή φιλοτιμία νά πάρουν μέρος στή
3 δόξα τῶν ἔργων, μέ κραηγές τόν παρακαλοῦσαν νά ξεοδεύει ἀπό
τά δημόσια χρήματα καί νά τά διαθέτει χωρίς κανένα περιορι-
σμό. Τέλος ἄρχισε μέγάλος ἀγώνας ἀνάμεσα στόν Περικλῆ καί
τό Θουκυδίδη γιά τόν ἐξοστρακισμό ἑνός ἀπό τούς δύο. Ὁ Περικ-
κλῆς τότε κινδύνεψε νά χάσει τόν ἀγώνα, ἀλλά στό τέλος *κατόρ-*
θωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη καί νά διαλύσει τό ἀντίπαλό
του πολιτικό κόμμα.

Η ΑΠΕΡΙΟΡΙΣΤΗ ΕΞΟΥΣΙΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 15-16)

ΚΕΦ. 15
Ἡ συγκέν-
τρωση τῆς
ἐξουσίας. Ἡ
ἀφιλοκέρδεια
τοῦ Περικλῆ.

- 1 Ἄφου λοιπόν σταμάτησε ὁλότελα πιά ἡ πολιτική διαμάχη καί
ἡ πόλη ἠσύχασε καί ἐνώθηκε ὅλη σχεδόν σ' ἓνα σύνολο, ὁ Περικ-
κλῆς κρατοῦσε στά χέρια του ὅλη τήν Ἀθήνα καί μόνος του
κανόνιζε ὅλα τά ζητήματα πού διαχειρίζονταν οἱ Ἀθηναῖοι:
τούς φόρους, τά στρατεύματα, τά πλοῖα, τά νησιά, τή θάλασσα,
τή μεγάλη δύναμη πού ἡ πόλη εἶχε ἀποκτήσει ἀνάμεσα στούς
Ἕλληνες καί ἀνάμεσα στούς βαρβάρους, τήν ἡγεμονία πού εἶχε
ἐξασφαλιστεῖ μέ τήν ὑπακοή τῶν *ὑποταγμένων λαῶν*, καθώς καί
μέ τή φιλία τῶν *βασιλέων* καί τή συμμαχία τῶν *δυναστῶν*. Ἀπό
τότε ὅμως δέν ἦταν πιά ὁ ἴδιος οὔτε τόσο συγκαταβατικός στό
λαό, ὅπως πρῖν. Δέν ὑποχωροῦσε εὐκολα καί δέν ἄφηνε νά τόν
παρασέρνουν οἱ ἄνεμοι τῶν ἐπιθυμιῶν τοῦ πλήθους. Τή δημο-
κρατία πού ἦταν πρῖν χαλαρή καί συχνά ὑποχωρητική *σάν μιά*
μουσική ἀπαλή καί ἄτονη, τήν ἐνίσχυσε καί τήν ἔκαμε πολίτευμα
ἀριστοκρατικό καί βασιλικό, γιά νά ἐφαρμόσει μιά πολιτική
ἴση καί δίκαιη πρὸς ὅλους, πού ἀπόβλεπε στό ἀληθινό συμφέ-
ρον τοῦ λαοῦ. Πολλές φορές ὁ λαός τόν ἀκολουθοῦσε μέ τή θέ-
λησή του, γιατί τόν ἔπειθε μέ τίς συμβουλές του. Κάποτε ὅμως,
πού ὁ λαός δέν ἔδειχνε προθυμία νά τόν ἀκολουθήσει, αὐτός
τέντωνε τά λουριά καί τόν ὀδηγοῦσε ἀναγκαστικά ἐκεῖ ὅπου ἦταν
τό συμφέρον του. Ἐκανε δηλαδή ὅ,τι ἀκριβῶς κάνει ὁ γιατρός,

πού σέ μία μακρόχρονη ἀρρώστια μέ πολλά συμπτώματα, ἄλλοτε ἐπιτρέπει μερικές εὐχαριστήσεις πού δέ θλάφτουν καί ἄλλοτε ἐπιβάλλει θεραπεία ὀδονηρή, ἀλλά σωτήρια.

Τά κάθε εἶδους πάθη πού ἦταν φυσικό νά ἀναφαινόνται σ' ἓνα 2
λαό πού ἐξουσίαζε τόσο μεγάλο κράτος, μόνο αὐτός εἶχε τή φυσική ἱκανότητα νά τά κατευθύνει μέ τόν κατάλληλο τρόπο. Χρησιμοποιοῦσε γι' αὐτό σάν πηδάλια κυρίως τήν ἐλπίδα καί τὸ φόβο, εἴτε γιά νά περιορίσει τή θρασύτητα τῶν πολιτῶν εἴτε γιά νά μετριάσει τήν ἀποθάρρυνσή τους καί νά τοὺς παρηγορήσει. Ἐδειξε ἔτσι ὅτι ἡ ρητορική εἶναι, κατά τόν Πλάτωνα, ἓνα μέσο γιά τή διαπαιδαγώγηση τῶν ψυχῶν καί ἔχει κυριότατο ἔργο τῆς νά κατευθύνει τά ἦθη καί τά πάθη, σάν νά εἶναι κάποιοι 3
τόνοι καί φθόγγοι τῆς ψυχῆς πού πρέπει νά τοὺς ἐγγίζει κανεῖς καί νά τοὺς χειρίζεται μέ τόν πιό κατάλληλο τρόπο. Αἰτία τῆς ἐπιτυχίας του δέν ἦταν ἀπλῶς ἡ δύναμη τοῦ λόγου του, παρά, ὅπως λέει ὁ ἱστορικός Θουκυδίδης, ἡ ὑπόληψη πού ἀπόκτησε ἀπό τόν τρόπο τῆς ζωῆς του καί ἡ ἐμπιστοσύνη πού κέρδισε σάν ἄνθρωπος ὀλοφάνερα καί ὀλότελα ἀφιλόκερδος καί ἀνώτερος ἀπό χρήματα. Ἐνῶ τήν πόλη πού ἦταν μεγάλη τήν ἔκαμε τρισεγγάλη καί ἀπεριόριστα πλούσια καί ἐνῶ ξεπέρασε στή δύναμη πολλοὺς βασιλεῖς καί τυράννους, πού μερικοί μάλιστα ἄφησαν μεγάλη κληρονομιά στά παιδιά τους, ἐκεῖνος δέν αὖ-
ξησε οὔτε κατά μία δραχμὴ τήν περιουσία πού τοῦ εἶχε ἀφήσει ὁ πατέρας του.

Ὁ Θουκυδίδης διηγεῖται μέ ἀκρίβεια τὴ δύναμη τοῦ Περικλῆ, 1 ΚΕΦ. 16
ἐνῶ ἀντίθετα, οἱ κωμικοὶ ποιητῆς τὴ διαστρέφουν μέ κακοῦθεια. Κατηγορίες τῶν κωμικῶν.
Ἐκεῖνους πού τόν περιστοιχίζαν τοὺς ὀνόμαζαν νέους Πεισιστρα- Παράπονα τῶν οἰκείων.
τίδες καί ζητοῦσαν ἀπ' αὐτόν νά ὀρκιστεῖ ὅτι δέ θά γίνει τύραννος, γιατί εἶχαν τὴ γνώμη πὼς ἡ ὑπεροχὴ του ἦταν ἀσυμβίβαστη πρὸς τὴ δημοκρατία καί περισσότερο πειστικὴ ἀπὸ ὅσο πρέπει. Ὁ Τηλεκλείδης λέει πὼς οἱ Ἀθηναῖοι τοῦ εἶχαν παραδό- 2
σει

*«ἀπ' τὶς πόλεις τοὺς φόρους, τὶς ἴδιες τὶς πόλεις
νά τὶς δένει ἢ νά λύνει·
καὶ πετρόχιστα τείχη νά χτίζει ἢ νά ρίχνει,*

σπονδές, δύναμη, κράτος, ειρήνη και πλούτο
καί τήν κάθε εὐτυχία».

- 3 Καί ἡ ἀπεριόριστη ἐξουσία του σέ ὅλα αὐτά δέν ἦταν ἕνα πρόσκαιρο ἐπεισόδιο, οὔτε τό ὠρίμασμα καί ἡ ἄνθηση μιᾶς περαστικῆς ἐποχῆς στήν πολιτική του σταδιοδρομία. *Σαραντα ὀλόκληρα χρόνια* κράτησε τά πρωτεία *ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες*, ὅπως ὁ Ἐφιάλτης, ὁ Λεωκράτης, ὁ Μυρωνίδης, ὁ Κίμων, ὁ Τολμίδης, ὁ Θουκυδίδης. Καί μετὰ τήν πτώση καί τόν *ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη*, ἐξακολούθησε ἐπί δεκαπέντε σχεδόν χρόνια συνέχεια, μέ τήν κάθε χρόνο ἐκλογή του, νά κατέχει τό μοναδικό ἀξίωμα τοῦ στρατηγοῦ καί τή δύναμή του. Διαφύλαξε ὅμως τόν ἑαυτό του ἄτρωτο ἀπό τά χρήματα. Δέν ἀδιαφοροῦσε βέβαια γιά τά οικονομικά του συμφέροντα, ἀλλά τήν πατρική καί νόμιμη περιουσία του τή διαχειρίστηκε μέ τήν πιό εὐκολη καί πιό σωστή μέθοδο, ὥστε οὔτε ἀπό ἀμέλειά του νά χαθεῖ οὔτε ὅμως νά τοῦ δημιουργεῖ πολλές φροντίδες καί νά τόν καθυστερεῖ ἀπό τίς
- 4 δημόσιες ἀσχολίες του. Τούς καρπούς πού μάζευε κάθε χρόνο ἀπό τήν ἰδιοκτησία του τούς πουλοῦσε ὅλους μαζί, καί ἔπειτα προμηθευόταν ἀπό τήν ἀγορά καθετί πού εἶχε ἀνάγκη· ἔτσι εἶχε
- 5 κανονίσει τόν τρόπο τῆς ζωῆς του. Ἀλλά ὁ τρόπος αὐτός δέν εὐχαριστοῦσε τά παιδιά του, πού ἦταν πιά μεγάλα, οὔτε τίς γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ του. Ἔβλεπαν ὅτι ὁ Περικλῆς δέν ἦταν ἀνοιχτοχέρης καί εἶχαν παράπονο γιά τόν καθημερινό περιορισμό τῆς δαπάνης στά ἀπολύτως ἀναγκαῖα καί γιατί τίποτε δέν μποροῦσε νά χαθεῖ σέ κάτι περιττό, ὅπως γίνεται στά μεγάλα σπιτία, ὅπου ὑπάρχει ἀφθονία σέ ὅλα. Στό δικό τους σπίτι κάθε
- 6 ἐξοδο καί κάθε ἔσοδο βάδιζαν μέ ἀριθμό καί μέ μέτρο. Ἐκεῖνος πού τά κανόνιζε ὅλα μέ τέτοια ἀκρίβεια ἦταν ἕνας ὑπῆρέτης του, ὁ Εὐάγγελος, ἀπό τή φύση ἔτσι πλασμένος ὅσο κανένας ἄλλος ἢ ἀπό τόν Περικλῆ καμωμένος γιά οἰκονομία.
- 7 Αὐτά βέβαια δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, ἀφοῦ αὐτός καί τό σπίτι του τό παράτησε καί τά χωράφια του τά ἄφησε ἀκαλλιέργητα γιά νά βόσκουν τά ζῶα, παρακινημένος ἀπό ἐνθουσιασμό καί μεγαλοφροσύνη. Δέν εἶναι ὅμως τό ἴδιο, νομίζω, ὁ βίος ἐνός θεωρητικοῦ φιλοσόφου καί ἐνός πολιτικοῦ.

Ὁ φιλόσοφος στρέφει στά ὠραῖα τό νοῦ του, χωρίς νά χρησιμοποιοῖ ὑλικά μέσα καί χωρίς νά ἔχει ἀνάγκη ἀπό τήν ὕλη πού τόν περιβάλλει, ἐνῶ γιά τόν πολιτικό, πού ἐφαρμόζει τήν ἀρετή του γιά νά ἐξυπηρετήσῃ τίς ἀνθρώπινες ἀνάγκες, ὁ πλοῦτος κάποτε δέν εἶναι μόνο ἓνα ἀπό τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή του, ἀλλά καί ἓνα ἀπό τά μέσα ἐφαρμογῆς τοῦ καλοῦ, ὅπως ἦταν γιά τόν Περικλῆ, πού βοήθησε πολλούς φτωχοῦς. Αὐτό ἔκαμε καί γιά τόν ἴδιο τόν Ἀναξαγόρα. Λένε ὅτι ὁ φιλόσοφος πού τόν εἶχε παραμελήσῃ ὁ Περικλῆς ἀπό τίς πολλές ἀσχολίες του, ἔπεσε κατάκοιτος, γέρος πιά, *εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του καί ἀφῆθη καρτερικά νά πεθάνει*. Ὅταν τό ἔμαθε ὁ Περικλῆς, τάρχτηκε καί ἔτρεξε ἀμέσως στό φιλόσοφο, τόν παρακαλοῦσε καί τόν ἰκέτευε, θρηγνώντας ὄχι ἐκεῖνον παρά τόν ἑαυτό του, ἄν χάσει τέτοιο σύμβουλο τῆς πολιτείας. Τότε ὁ Ἀναξαγόρας ξεσκέπασε τό κεφάλι του καί τοῦ εἶπε: «Περικλῆ, ὅσοι θέλουν τό λυχνάρι, δέν τό ἀφήνουν χωρίς λάδι».

ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΥΞΗΣΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΪΚΗΣ ΗΓΕΜΟΝΙΑΣ

(Κεφ. 17-28)

Οἱ Λακεδαιμόνιοι βλέποντας νά μεγαλώνει ἡ δύναμη τῶν Ἀθηναίων, ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν. Καί ὁ Περικλῆς γιά νά ἀνυψώσει ἀκόμη περισσότερο τήν περηφάνια τοῦ λαοῦ καί γιά νά τόν πείσει ὅτι εἶναι ἄξιος γιά μεγάλα ἔργα, προτείνει στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ψήφισμα μέ τό ὁποῖο προσκαλοῦσε ὅλους τοὺς Ἑλληνας, σέ ὅποιοδήποτε μέρος τῆς Εὐρώπης ἢ τῆς Ἀσίας καί ἄν κατοικοῦν, ὅλες τίς πόλεις, μικρές ἢ μεγάλες, νά στείλουν ἀντιπροσώπους στήν Ἀθήνα, γιά νά σκεφτοῦν σ' ἓνα συνέδριο ὅλοι μαζί γιά τοὺς ἑλληνικούς ναοὺς πού εἶχαν κατακάψει οἱ θάρβαροι καί γιά τίς θυσίες πού χρωστοῦν οἱ Ἑλληνας στοὺς θεοὺς, ἀφοῦ τίς εἶχαν ὑποσχεθεῖ σ' αὐτούς, ὅταν τοὺς παρακαλοῦσαν γιά τήν Ἑλλάδα, τότε πού πολεμοῦσαν ἐναντίον τῶν βαρβάρων, καί τέλος γιά τή θάλασσα, δηλαδή πῶς νά πλέουν ὅλοι χωρίς φόβο καί πῶς νά διατηροῦν τήν εἰρήνην.

Γι' αὐτό τό σκοπό οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν εἰκοσι ἄντρες πού ἦταν ὁ καθένας πενήντα χρονῶν καί πάνω πέντε πῆγαν νά

1 ΚΕΦ. 17

*Σχέδιο γιά
ἓνα πανελλή-
νιο συνέδριο.*

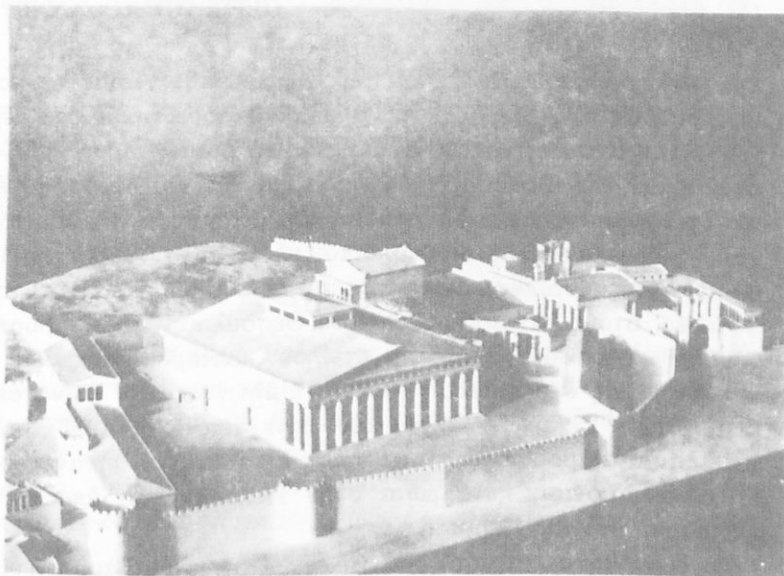
2

1
2

3

1. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(ἀνατολική πλευρά)
2. Τά Προπύλαια τῆς Ἀκρόπολης
(δυτική πλευρά)
3. Τό Τελεστήριο τῆς Ἐλευσίνας στό κέντρο τοῦ Ἱεροῦ. Χτίστηκε μέ σχέδια τοῦ ἀρχιτέκτονα Ἰκτίνου.
(Ἀναπαράσταση τοῦ Ἱεροῦ, ὅπως ἦταν τόν 2. μ.Χ. αἰ., ἀπό τόν Ἰ. Τραυλό).

- προσκαλέσουν τούς Ίωνες καί τούς Δωριείς τῆς Ἀσίας καί τούς νησιώτες ὡς τή Λέσβο καί τή Ρόδο· πέντε πορευτήκαν στά μέρη τοῦ Ἑλλησπόντου καί τῆς Θράκης ὡς τό Βυζάντιο· πέντε ἄλλοι στάλθηκαν στή Βοιωτία, τή Φωκίδα καί τήν Πελοπόννησο καί ἀπ' ἐκεῖ μέσο τῆς Λοκρίδας στά κοντινά μέρη ὡς τήν Ἀκαρνανία
- 3 καί Ἀμβρακία· τέλος οἱ ὑπόλοιποι πέντε πῆγαν μέσο τῆς Εὐβοίας στούς *Οἰταίους*, στά μέρη τοῦ Μαλιακοῦ κόλπου, στούς Φθιώτες, στούς Ἀχαιοὺς καί στούς Θεσσαλοὺς. Αὐτοί προσπαθοῦσαν νά πείσουν ὄλους νά στείλουν ἀντιπροσώπους καί νά πάρουν μέρος στό συνέδριο γιά τήν εἰρήνη καί τήν κοινή σύμ-
- 4 πραξη τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά δέν ἔγινε τίποτε οὔτε οἱ πόλεις ἔστειλαν ἀντιπροσώπους, γιατί, ὅπως λένε, ἐναντιώθηκαν κρυφά οἱ Λακεδαιμόνιοι, καί πρῶτα στήν Πελοπόννησο ἀπότυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτῆ τοῦ Περικλῆ.

Τό διηγήθηκα καί αὐτό, γιά νά δείξω τή δύναμη τοῦ πνεύματος καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του.

ΚΕΦ. 18

Πρόνοια γιά τήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ.

- 1 Κατά τίς στρατηγίες του ἔχει ἐκτιμηθεῖ ἰδιαίτερα ἡ προσοχή πού ἔδινε στήν ἀσφάλεια τοῦ στρατοῦ· δέν ἐπιχειροῦσε ποτέ μέ τή θέλησή του μάχη μέ ἀθέβαιο ἀποτέλεσμα καί ἐπικίνδυνη καί δέ ζήλευε οὔτε ἤθελε νά μιμηθεῖ τούς στρατηγούς πού ριψοκινδυνεύοντας κέρδισαν λαμπρή ἐπιτυχία καί θαυμάστηκαν. Ἔλεγε πάντα στούς πολίτες ὅτι, ἂν περνοῦσε ἀπό τό χέρι του, θά ἔμειναν γιά πάντα ἀθάνατοι. Καί ὅταν εἶδε πῶς ὁ *Τολμίδης*, ὁ γιός τοῦ Τολμαίου, παίρνοντας θάρρος ἀπό τίς πρῶτες ἐπιτυχίες του καί ἀπό τήν ἐξαιρετική ἐκτίμηση πού κέρδισε γιά τίς πολεμικές του ἐπιχειρήσεις, ἦταν ἔτοιμος σέ ἄκαιρη στιγμή νά εἰσθάλει στή Βοιωτία καί εἶχε πείσει τούς πιό γενναίους καί φιλόδοξους ἀπό τούς στρατεύσιμους πολίτες νά ἐκστρατεύσουν μαζί του ἐθελοντικά —καί αὐτοί ἦταν χίλιοι, ξεχωριστά ἀπό τήν ἄλλη δύναμη— ὁ Περικλῆς προσπάθησε νά τόν συγκρατήσει. Τόν παρακαλοῦσε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου λέγοντας τά περίφημα ἐκεῖνα λόγια: «Ἄν ὁ Τολμίδης δέ θέλει νά πειστεῖ στόν Περικλῆ, δέ θά κάμει λάθος ἂν περιμένει νά ἀκούσει τόν πιό σοφὸ
- 3 ἀπ' ὄλους τούς συμβούλους: τό χρόνο.» Τότε λίγοι ἐπαίνεσαν τό λόγο του· ὕστερα ὁμως ἀπό λίγες μέρες, ὅταν ἦρθε ἡ εἶδηση ὅτι

ὁ Τολμίδης νικήθηκε στή μάχη κοντά στήν Κορώνεια καί ὅτι ἔπεσε νεκρός καί ὁ ἴδιος καί μαζί του πολλοί γενναῖοι πολίτες, ἡ πρόβλεψή του ἐκείνη μεγάλωσε τήν ἀγάπη καί τήν ἐκτίμηση τοῦ λαοῦ στόν Περικλή, γιατί ἔβλεπε πόσο φρόνιμος εἶναι καί πόσο φροντίζει γιά τό καλό του.

Περίληψη κεφαλαίων 19-28

Ὁ Περικλῆς βρέθηκε πολλές φορές ἐπικεφαλῆς σέ πολεμικές ἐπιχειρήσεις στά χρόνια πού ἦταν στρατηγός. Ἡ ἐκστρατεία του στή Χερρόνησο (δηλαδή στή βόρεια εὐρωπαϊκή ἀκτὴ τοῦ Ἑλλησπόντου) στάθηκε σωτήρια γιά τοὺς Ἕλληνες τῆς περιοχῆς. Μὲ τό νά ἐγκαταστήσει δηλαδή ἐκεῖ καινούριους ἐποίκους καί νά κατασκευάσει ὀχυρωματικά ἔργα ἔδωσε τέλος στίς ἐπιδρομές τῶν Θρακῶν καί στή δράση τῶν ληστρικῶν συμμοριῶν.

447 π.Χ.

Πολύ ἀξιόλογη ὑπῆρξε καί ἡ ναυτική του ἐκστρατεία στά παράλια τῆς Πελοποννήσου. Ὄχι μόνο λεηλάτησε διάφορες παραλιακές περιοχές, ἀλλὰ προχώρησε καί στό ἐσωτερικό τῆς χώρας. Σέ μάχη πού ἔγινε στή Νεμέα ὁ Περικλῆς νίκησε καί ἔτρεψε σέ φυγὴ τοὺς Σικωνίους. Ἐπειτα μὲ τὴ βοήθεια καί τῶν συμμάχων του ἀπὸ τὴν Ἀχαΐα ἔκαμε ἐπιδρομὴ στήν Ἀκαρνανία, λεηλάτησε τὴ χώρα προκαλώντας μεγάλες ζημιές καί γύρισε κατόπιν στήν Ἀθήνα. Ἄλλη ἐκστρατεία ἔκαμε στόν Εὐξείνιο Πόντο, ὅπου γενικά προστάτεψε τίς Ἑλληνικές πόλεις καί ἔδειξε τὴ δύναμή του στοὺς βαρβάρους. Ἰδιαίτερα βοήθησε τοὺς κατοίκους τῆς Σινώπης.

Σέ ἄλλες ὥστόσο περιπτώσεις ὁ Περικλῆς συγκράτησε τοὺς Ἀθηναίους καί δέν τοὺς ἄφησε νά ἐπιχειρήσουν διάφορες μακρινές ἐκστρατείες πού σχεδίαζαν· γιατί ἡ σπουδαιότερη φροντίδα του ἦταν νά ἐξασφαλίσει αὐτά πού κατεῖχε καί νά κρατᾶ μακριὰ τὸν κύριο ἀντίπαλο, δηλαδή τοὺς Λακεδαιμονίους. Ἐτσι κατὰ τὸν λεγόμενο Ἰερό πόλεμο φρόντισε μὲ στρατιωτικὴ ἐπέμβαση νά ξαναπάρουν οἱ Φωκεῖς τό Δελφικὸ Ἰερό, πού οἱ Λακεδαιμόνιοι τό εἶχαν δώσει στοὺς κατοίκους τῶν Δελφῶν. Τὰ γεγονότα πού ἀκολούθησαν δικαίωσαν τὴ συγκρατημένη πολιτικὴ του. Ἐνῶ δηλαδή εἶχαν ἀποστατήσει οἱ Εὐβοεῖς καί ὁ Περικλῆς ἀγωνιζόταν νά καταστείλει τὴν ἀνταρσία τους, ἤρθε ἡ εἶδηση ὅτι καί οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν κηρύξει πόλεμο καί ὅτι ὁ στρατός τῶν Λακεδαιμονίων ἔφτασε στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς.

448 π.Χ.

446 π.Χ.

Ὁ Περικλῆς γύρισε ἀμέσως ἀπό τήν Εὐβοία, θεώρησε ὁμως ἐπικίνδυνον νά συγκρουστεῖ μέ τούς Σπαρτάτες. Γι' αὐτό κατόρθωσε νά δωροδοκήσει τό σύμβουλο τοῦ νεαροῦ βασιλιᾶ τῶν Λακεδαιμονίων κι ἔτσι τόν ἔπεισε ν' ἀποσύρει τό στρατό τῶν Πελοποννησίων ἀπό τήν Ἀττική. Ἀργότερα, ὅταν κατά τή λογοδοσία τοῦ ὀ Περικλῆς ἀνάφερε κάποια δαπάνη πού ἔπρεπε νά μείνει μυστική, ὁ δῆμος τό δέχτηκε χωρίς νά θελήσει νά κάνει ἔλεγχο. Τόση ἐμπιστοσύνη τοῦ εἶχε ὁ λαός. Ἀναφέρουν μάλιστα ὅτι καί ἄλλα ποσά δαπανοῦσε μέ τόν τρόπο αὐτό, γιά νά ἐξαγοράζει τήν εἰρήνη καί νά προετοιμάσει καλύτερα τήν Ἀθήνα γιά τόν πόλεμο.

445 π.Χ.

Ἀφοῦ πέρασε ὁ κίνδυνος μέ τούς Λακεδαιμονίους, ὁ Περικλῆς γύρισε πάλι στήν Εὐβοία καί τήν ὑπόταξε. Ἰδιαίτερα σκληρά φέρθηκε μόνο στούς κατοίκους τῆς Ἰστιαίας, ἐπειδή εἶχαν σκοτώσει τό πλήρωμα ἑνός ἀθηναϊκοῦ πλοίου πού αἰχμαλώτισαν.

445 π.Χ.

Μετά ἀπό τά γεγονότα αὐτά οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ Λακεδαιμόνιοι ἔκλεισαν εἰρήνη γιά τριάντα χρόνια. Λίγο ἀργότερα οἱ Ἀθηναῖοι μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ ἀποφάσισαν νά ἐκστρατεύσουν ἐναντίον τῆς Σάμου. Ἡ Σάμος βρισκόταν τότε σέ πόλεμο μέ τή Μίλητο καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν, γιά νά βοηθήσουν τούς Μιλησίους, νά σταματήσουν τόν πόλεμο καί νά γίνουν οἱ ἴδιοι διαιτητές τῆς διαφορᾶς. Οἱ Σάμιοι ἀρνήθηκαν, καί αὐτό στάθηκε ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔφτασε στή Σάμο, κατάργησε τήν ὀλιγαρχική τῆς κυβέρνησι καί ἐγκατέστησε δημοκρατική, κράτησε ὀμήρους ἀπό τούς προκρίτους τῶν Σαμίων καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Σέ λίγο ὁμως οἱ Σάμιοι ἐπαναστάτησαν, ἐλευθέρωσαν μέ τή βοήθεια τῶν Περσῶν τούς ὀμήρους, πού οἱ Ἀθηναῖοι τούς κρατοῦσαν στή Λῆμνο, καί ἐτοιμάστηκαν νά πολεμήσουν μέ ὅλες τούς τίς δυνάμεις. Στήν πρώτη σύγκρουση πού ἔγινε κοντά στό μικρό νησί Τραγία, ὁ Περικλῆς νίκησε τόν σαμιακό στόλο. Ἀκολούθησε πολιορκία τῆς Σάμου ἀπό τούς Ἀθηναίους, πού ἐνισχύθηκαν καί μέ ἄλλα πλοῖα. Στίς δύσκολες αὐτές ὥρες γιά τούς Σαμίους ἔφτασε κάποια πληροφορία ψευτικῆ, ὅτι ὁ φοινικικός στόλος ἔρχεται νά βοηθήσει τή Σάμο. Ὁ Περικλῆς τότε πῆρε ἕνα μεγάλο τμήμα ἀπό τό στόλο πού διέθετε καί βγήκε νά ἀντιμετωπίσει τόν ἐχθρό. Στό διάστημα πού ἔλειπε, οἱ Σάμιοι μέ ἀρχηγό τό φιλόσοφο Μέλισσο βρῆκαν εὐκαιρία νά καταστρέψουν πολλά ἀπό τά ἀθηναϊκά πλοῖα πού εἶχαν μείνει, νά συλλάβουν πολλούς Ἀθηναίους καί νά ἀνεφοδιαστοῦν. Ἐπιστρέφοντας, ὁ Περικ-

κλῆς νίκησε πάλι τούς Σαμίους, τούς ἀπόκλεισε στήν πόλη τους καί ἄρχισε πάλι νά τους πολιορκεῖ. Γιά νά ἀποφύγει ἀπώλειες τῶν Ἀθηναίων, δέ θέλησε νά κυριεύσει τήν πόλη μέ ἔφοδο. Ὑστερα ἀπό πολιορκία ἑννέα μηνῶν ἡ Σάμος συνθηκολόγησε. Ὑποχρεώθηκε νά γκρεμίσει τά τείχη της, νά παραδώσει τά πλοῖα της καί νά πληρώσει μεγάλο χρηματικό πρόστιμο. Ὁ Περικλῆς γύρισε στήν Ἀθήνα θριαμβευτής. Καί στήν ἐπίσημη ταφή τῶν νεκρῶν τοῦ πολέμου μίλησε μέ τρόπο πού προκάλεσε θαυμασμό.

Ο ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

(Κεφ. 29-37)

Μετά τά γεγονότα αὐτά φαινόταν νά πλησιάζει ἡ τρικυμία τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου. Ὁ Περικλῆς ἔπεισε τότε τό λαό νά στείλουν βοήθεια στούς Κερκυραίους πού βρισκόνταν σέ πόλεμο μέ τούς Κορινθίους καί νά πάρουν μέ τό μέρος τους τήν Κέρκυρα πού εἶχε μεγάλη ναυτική δύναμη, γιατί οἱ Πελοποννησιοί ἦταν ἔτοιμοι ἀπό μέρα σέ μέρα νά τή χτυπήσουν.

Ἀλλά, ὅταν ὁ λαός ψήφισε τή βοήθεια, ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα μέ ἀρχηγό τό γιό τοῦ Κίμωνα, πού ὀνομαζόταν Λακεδαιμόνιος. Τό ἔκαμε αὐτό σάν νά ἤθελε νά τόν ἐξετελείσει, γιατί ἡ οἰκογένεια τοῦ Κίμωνα ἔδειχνε μεγάλη συμπάθεια καί φιλία πρὸς τούς Λακεδαιμόνιους. Γιά νά ἐκτεθεῖ λοιπόν ἀκόμη περισσότερο γιά τά φιλικά του αἰσθήματα πρὸς τούς Λάκωνες ὁ Λακεδαιμόνιος, ἂν κατά τή στρατηγία του δέ γινόταν τίποτε μεγάλο καί ἀξιόλογο, τοῦ ἔδωσε λίγα πλοῖα καί τόν ἔστειλε παρά τή θέλησή του. Γενικά προσπαθοῦσε μέ κάθε τρόπο νά ταπεινώσει τούς γιούς τοῦ Κίμωνα, γιατί, ὅπως ἔλεγε, καί τά ὀνόματά τους ἀκόμη δείχνουν πὼς δέν εἶναι γνήσιοι Ἀθηναῖοι, παρά γόθοι καί ξένοι, ἀφοῦ ὁ ἕνας λεγόταν Λακεδαιμόνιος, ὁ δεύτερος Θεσσαλός καί ὁ τρίτος Ἡλείος. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ὅλοι γεννήθηκαν ἀπό Ἀρκαδική μητέρα. Ἐπειδὴ ὅμως πολλοί κακολογοῦσαν τόν Περικλῆ, γιατί ἔστειλε μόνο δέκα πλοῖα, καί ἔτσι ἔδινε μικρή βοήθεια γιά τίς ἀνάγκες τῶν Κερκυραίων, ἀλλά μεγάλη ἀφορμή σ' ἐκείνους πού κατηγοροῦσαν τούς Ἀθηναίους, ἔστειλε πάλι καί ἄλλα περισσότερα στήν Κέρκυρα· ἀλλ' αὐτά ἔφτασαν

1 ΚΕΦ. 29

Βοήθεια στοὺς Κερκυραίους. Παράπονα ἑλληνικῶν πόλεων. Ἡ Ποτίδαia ἀποστατεῖ.

2

3

- 4 μετά τή μάχη. Οἱ Κορίνθιοι τότε ἐξοργίστηκαν, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν βοήθεια στούς Κερκυραίους καί τούς κατηγοροῦσαν στή Λακεδαίμονα. Συγχρόνως καί οἱ Μεγαρεῖς διατύπωναν παράπονα, γιατί οἱ Ἀθηναῖοι τούς ἐμποδίζουν καί τούς διώχνουν ἀπ' ὄλες τίς ἀγορές καί ἀπ' ὄλα τά λιμάνια πού εἶχαν στήν ἐξουσία τους, παραβαίνοντας τά κοινά δίκαια καί τούς ὄρκους τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλά καί οἱ Αἰγινῆτες ἀπό τό ἄλλο μέρος εἶχαν παράπονα, γιατί νόμιζαν ὅτι ἀδικοῦνται καί καταπιέζονται. Αὐτοῖ ζητοῦσαν κρυφά τή βοήθεια τῶν Λακεδαιμονίων, γιατί δέν τολμοῦσαν νά κατηγορήσουν φανερά τούς Ἀθηναίους.
- 6 Στό μεταξύ καί ἡ Ποτιδαία, πόλη πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων, ἀλλ' ἀποικία τῶν Κορινθίων, ἀποστάτησε καί οἱ Ἀθηναῖοι τήν πολιορκήσαν. Αὐτό ἐπιτάχυνε τόν πόλεμο. Καί ὁμως, ἐπειδὴ πολλές πρεσβείες εἶχαν ἔρθει στήν Ἀθήνα ἀπό διάφορες πόλεις καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ βασιλιάς τῶν Λακεδαιμονίων Ἀρχίδαμος προσπαθοῦσε νά συμβιθάσει τίς διαφορές καί νά κατευνάσει τούς συμμάχους, φαίνεται πῶς δέ θά γινόταν ὁ πόλεμος ἀπό τίς ἄλλες ἀφορμές πού εἶχαν ὡς τότε παρουσιαστεῖ, ἂν οἱ Ἀθηναῖοι εἶχαν πειστεῖ νά ἀκυρώσουν τό «μεγαρικό ψήφισμα»
- 8 καί νά συμφιλιωθοῦν μέ τούς Μεγαρεῖς. Ἀλλά ὁ Περικλῆς ἐναντιώθηκε ἐντονότατα σ' αὐτό καί παρακίνησε τό λαό νά ἐπιμείνει στή διαφορά του μέ τούς Μεγαρεῖς. Γι' αὐτό κατηγορήθηκε ὡς ὁ μόνος αἴτιος τοῦ πολέμου.

ΚΕΦ. 30
Ἀθηναῖοι καί
Μεγαρεῖς.

- 1 Ὅταν ἦρθε στήν Ἀθήνα πρεσβεία ἀπό τή Σπάρτη νά συζητήσῃ γι' αὐτά, ἐπειδὴ ὁ Περικλῆς προφασιζόταν ὅτι ὑπάρχει νόμος πού ἀπαγορεύει νά κατεβάσουν ἀπό τή θέση της τήν πλάκα μέ τό «μεγαρικό ψήφισμα», λένε πῶς ὁ Πολυάλκης, ἓνας ἀπό τούς ἀποσταλμένους τῆς Σπάρτης, τοῦ εἶπε: «Ἐσύ μὴν τήν κατεβάσεις λοιπόν, ἀλλά γύρισε ἀπό τήν ἄλλη μεριά τήν πλάκα· αὐτό δέν ὑπάρχει νόμος πού νά τό ἐμποδίζει.» Ὁ λόγος φάνηκε
- 2 ἔξυπνος, ἀλλά ὁ Περικλῆς δέν ὑποχώρησε. Φαίνεται πῶς εἶχε καί κάποιαν ἰδιαίτερη ἐχθρότητα πρὸς τούς Μεγαρεῖς. Πάντως ἐπίσημα καί φανερά τούς κατηγοροῦσε γιατί καταπάτησαν ἓνα μέρος ἀπό τά «ιερά λιβάδια» καί πρότεινε ψήφισμα νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι ἓναν κήρυκα σ' αὐτούς καί τόν ἴδιον κήρυκα στή

Σπάρτη, γιά νά κατηγορήσει από μέρος τους τούς Μεγαρείς. Αυτό θέβαια τό ψήφισμα τοῦ Περικλή εἶχε μιά λογική καί φι- 3
 λάνθρωπη βάση. Ἄλλά, ὅταν ὁ κήρυκας Ἄνθεμόκριτος πού ἐ-
 στείλαν οἱ Ἀθηναῖοι θανατώθηκε καί θεωρήθηκαν ὡς αἰτιοί γι'
 αὐτό τό ἐγκλημα οἱ Μεγαρείς, ὁ Ἀθηναῖος πολίτης Χαρίνος
 προτείνει τό ἀκόλουθο ψήφισμα πού ἐγκρίνεται ἀπό τήν ἐκκλη-
 σία τοῦ δήμου: «Ἄσπονδη καί ἀσυμφιλίωτη νά εἶναι ἡ ἐχθρα
 μας πρὸς τούς Μεγαρείς· ὅποιος ἀπ' αὐτούς πατήσει τό πόδι του
 στήν Ἀττική νά τιμωρεῖται μέ θάνατο· οἱ στρατηγοί μας, ὅταν
 ὀρκίζονται τόν πατροπαράδοτο ὄρκο, νά προσθέτουν στόν ὄρκο
 τους ὅτι δύο φορές κάθε χρόνο θά εἰσβάλλουν στή Μεγαρική· ὁ
 Ἄνθεμόκριτος νά ταφεῖ κοντά στίς *Θριάσιες πύλες*». Αὐτές οἱ πύ-
 λες σήμερα ὀνομάζονται Δίπυλο.

Οἱ Μεγαρείς ὁμως ἀρνοῦνται πὼς αὐτοὶ θανάτωσαν τόν Ἄνθε- 4
 μόκριτο.

Ποιά ἦταν ἡ ἀφορμή τοῦ πολέμου δέν εἶναι εὐκόλο νά ξέρει 1 ΚΕΦ. 31
 κανεῖς. Ἄλλά γιά τή μὴ ἀκύρωση τοῦ ψηφίσματος ὄλοι ὁμόφω-
 να ρίχνουν τήν εὐθύνη στόν Περικλή. Μερικοὶ ὁμως παραδέ-
 χονται ὅτι ἔδειξε αὐτή τήν ἰσχυρογνωμοσύνη ἀπὸ εὐγενικό φρό-
 νημα καί ἀπὸ τή σκέψη ὅτι ἔτσι ἐξυπηρετεῖ καλύτερα τό συμ-
 φέρον τῶν Ἀθηναίων, γιατί νόμιζε ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ τήν
 ἀπαίτησή τους ἤθελαν νά δοκιμάσουν ὡς πού θά ὑποχωροῦσαν
 οἱ Ἀθηναῖοι καί ὅτι ἡ ὑποχώρηση θά ἦταν ὁμολογία ἀδυναμίας.
 Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται πὼς περιφρόνησε τούς Λακεδαιμό-
 νιους *μᾶλλον ἀπὸ ὑπερωψία* καί φιλοπόλεμη διάθεση, γιά νά δεί-
 ξει δύναμη.

Ἄλλά ἡ χειρότερη ἀπ' ὄλες τίς κατηγορίες, πού ἔχει πάρα 2
 πολλοὺς μάρτυρες, λένε πὼς εἶναι ἡ ἀκόλουθη. Ὁ Φειδίας ὁ
 γλύπτης, ὅπως εἶπαμε, εἶχε ἀναλάβει τήν κατασκευὴ τοῦ ἀγάλ-
 ματος τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. Ἐπειδὴ ἔγινε φίλος τοῦ Περικλή καί
 εἶχε πάρα πολύ μεγάλη δύναμη σ' αὐτόν, μερικοὶ τόν φθόνησαν
 γιατί ἦταν προσωπικοὶ ἐχθροὶ του. Ἄλλοι ὁμως ἤθελαν νά δο-
 κιμάσουν στό πρόσωπο ἐκείνου πὼς θά ἔκρινε ὁ λαὸς τόν Πε-
 ρικλή. Αὐτοὶ λοιπὸν ἐπεισαν κάποιον Μένωνα, ἕναν ἀπὸ τούς
 ἐργάτες τοῦ Φειδία, καί τόν ἔβαλαν νά καθίσει στήν ἀγορὰ ὡς

- 3 ίκέτης καί νά ζητήσῃ τήν ἄδεια νά καταγγείλῃ καί νά κατηγορήσῃ τό Φειδία. Ὁ λαός δέχτηκε τήν αἴτηση τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ καί ἡ καταγγελία του συζητήθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Γιά κλοπές δέν μπορούσε νά σταθεῖ κατηγορία, γιατί ὁ Φειδίας ἀπό τήν ἀρχή εἶχε δουλέψῃ τό χρυσάφι καί τό εἶχε βάλῃ γύρω στό ἄγαλμα, κατά συμβουλή τοῦ Περικλῆ, μέ τέτοιον τρόπο, ὥστε νά εἶναι πολύ εὐκολο νά τό βγάλουν καί νά τό ζυγίσουν, πράμα πού καί τότε ὁ Περικλῆς ζήτησε νά κάμουν οἱ κατηγοροί. Ἀλλά ὁ φθόνος γιά τή δόξα τῶν ἔργων του βάραινε τό Φειδία καί μάλιστα γιατί στήν Ἀμαζονομαχία πού παράστησε πάνω στήν ἀσπίδα ἀποτύπωσε μιά εἰκόνα πού τοῦ ἔμοιαζε, μέ μορφή ἑνός γέρου φαλακροῦ πού σήκωνε μιά πέτρα μέ τά δύο του χέρια. Ἐπίσης πρόσθεσε μιά ὠραιότατη εἰκόνα τοῦ Περικλῆ νά πολεμᾷ μέ μιά Ἀμαζόνα. Ἀλλά τό σχῆμα τοῦ χεριοῦ, ὅπως σήκωνε τό δόρυ μπροστά στό πρόσωπο τοῦ Περικλῆ, ἦταν κατάλληλα φτιαγμένο, σάν νά ἤθελε νά κρύψει τήν ὁμοιότητα, πού φαινόταν ὅμως ἀπό τά δύο πλάγια. Τότε ὁ Φειδίας ρίχτηκε στή φυλακή, ἀρρώστησε καί πέθανε ἢ, ὅπως λένε μερικοί, δηλητηριάστηκε ἀπό τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Περικλῆ, γιά νά θροῦν ἀφορμή νά τόν συκοφαντήσουν. Στό Μένωνα πού εἶχε κάμῃ τήν καταγγελία, κατά πρόταση τοῦ Γλαῦκωνα ὁ δῆμος χορήγησε ἀπαλλαγὴ ἀπό τοὺς φόρους καί ἔδωσε διαταγή στοὺς στρατηγούς νά φροντίσουν γιά τήν ἀσφάλειά του.

ΚΕΦ. 33

Εἰσβολή στήν Ἀττική Ἡ φρόνηση τοῦ Περικλῆ.

- 1 Οἱ Λακεδαιμόνιοι, ἐπειδὴ εἶχαν τή γνώμη πὼς, ἂν ὁ Περικλῆς πέσει ἀπὸ τήν ἐξουσία, οἱ Ἀθηναῖοι θά ἦταν πιὸ διαλλαχτικοὶ σ' αὐτούς, τοὺς ζητοῦσαν νά διώξουν ἀπὸ τήν Ἀθήνα τοὺς ἀνθρώπους πού τοὺς βαραίνει τὸ «κυλώνειον ἄγος», κληρονομημένο ἀπὸ τὸ μητρικὸ γένος τοῦ Περικλῆ, ὅπως λέει ὁ Θουκυδίδης. Ἀλλά ἡ ἀπόπειρα αὐτὴ τῶν Λακεδαιμονίων ἔφερε τὸ ἀντίθετο ἀποτέλεσμα γι' αὐτούς. Γιατί, ἀντὶ νά γεννηθεῖ ὑπόψια καί νά συκοφαντηθεῖ ὁ Περικλῆς, κέρδισε ἀκόμη μεγαλύτερη ἐμπιστοσύνη καί ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς συμπολίτες του, ἀφοῦ ἔβλεπαν ὅτι κυρίως ἐκεῖνον μισοῦν καί φοβοῦνται οἱ ἐχθροί. Γι' αὐτό, καί πρὶν ἀκόμη εἰσβάλῃ στήν Ἀττικὴ ὁ Ἀρχίδαμος μέ τοὺς Πελοποννησίους, ὁ Περικλῆς εἶπε στοὺς Ἀθηναίους ὅτι,

ἂν τυχόν ὁ Ἄρχίδαμος λεηλατήσῃ ὄλα τὰ ἄλλα καὶ ἀφήσῃ ἀ-
 πείραχτα τὰ δικά του κτήματα ἐξαιτίας τῆς φιλίας πού ὑπῆρχε
 μεταξύ τους ἢ γιὰ νά δώσει στούς ἐχθρούς του ἀφορμές διαβο-
 λῆς, αὐτός χαρίζει στήν πόλη τὰ κτήματά του καὶ τὰ σπίτια
 του.

Οἱ Λακεδαιμόνιοι λοιπόν καὶ οἱ σύμμαχοί τους εἰσβάλλουν 4
 στήν Ἀττική μέ μεγάλο στρατό καὶ μέ ἀρχηγό τό βασιλιά Ἄρ-
 χίδαμο. Λεηλάτησαν τή χώρα καὶ προχώρησαν ὡς τίς Ἀχαρνές,
 ὅπου ἔστησαν τό στρατόπέδόν τους, μέ τή σκέψη πώς οἱ Ἀθη-
 ναῖοι δέ θά συγκρατηθοῦν, ἀλλ' ἀπό τήν ὀργή καὶ τήν περηφά-
 νια τους θά βγοῦν νά τούς ἀντιμετωπίσουν. Ἀλλά ὁ Περικλῆς 5
 ἔκρινε πώς θά ἦταν ἐπικίνδυνο νά ἀναμετρηθεῖ μέ ἐξήντα χιλιά-
 δες Πελοποννησίους καὶ Βοιωτούς ὀπλίτες –γιατί τόσοι ἦταν
 αὐτοί πού ἔκαμαν τήν πρώτη εἰσβολή– καὶ νά πολεμήσῃ θέ-
 τοντας σέ ἄμεσο κίνδυνο καὶ τήν ἴδια τήν πόλη. Γιὰ νά κατα-
 πραῦνει ἐκείνους πού ἤθελαν νά δώσουν μάχη καὶ ἀγαναχτοῦ-
 σαν γιὰ τήν ἀδράνειά του, ἔλεγε πώς τὰ δέντρα καὶ ἂν κουτσου-
 ρετοῦν καὶ ἂν κοποῦν, γρήγορα ξαναγίνονται, ἐνῶ, ἂν χάσουμε
 τοὺς ἀνθρώπους μας, δέν τοὺς ξαναβρίσκουμε εὐκόλα. Καὶ τήν 6
 ἐκκλησία τοῦ δήμου δέν τήν συγκαλοῦσε, γιατί φοβόταν μήπως
 τόν ἀναγκάσουν νά κάμῃ ὅσα δέν ἦταν σύμφωνα μέ τή γνώμη
 του. Ὅπως ἓνας καρaboκῆρης, ὅταν ξεσπάει ἀνεμοθύελλα στό πέ-
 λαγος, τὰ θάζει ὄλα σέ τάξη, σφίγγει τὰ σκοινιά καὶ κάνει τή
 δουλειά του, χωρίς νά λογαριάζει τὰ δάκρυα καὶ τίς παρακλή-
 σεις τῶν ἐπιβατῶν πού κυριεύονται ἀπό ναυτία καὶ φόβο, ἔτσι
 καὶ ἐκεῖνος ἐκλείσει τήν πόλη, ἔβαλε παντοῦ φρουρές γιὰ τήν ἀ-
 σφάλειά της, ἔκανε ὁ,τι τοῦ ὑπαγόρευε ἡ δική του σκέψη, χωρίς
 νά γνοιάζεται πολύ γιὰ τίς κατακραυγές καὶ τίς διαμαρτυρίες.
 Καὶ ὅμως πολλοί φίλοι του τόν ἐπίεζαν μέ τίς παρακλήσεις 7
 τους, πολλοί ἀπό τοὺς ἐχθρούς του τόν φοβέριζαν καὶ τόν κατη-
 γοροῦσαν, οἱ χοροὶ στίς κωμωδίες τραγουδοῦσαν πειραχτικά καὶ
 χλευαστικά τραγούδια γιὰ νά τόν ταπεινώσουν καὶ τόν ἐβρίζαν,
 λέγοντας πώς εἶναι δειλός στρατηγός καὶ παραδίνει τὰ πάντα
 στοὺς ἐχθρούς.

Τότε ἄρχισε τήν ἐπίθεσή του καὶ ὁ Κλέων, πού βρῆκε τήν εὐ-
 καιρία ἀπό τήν ὀργή τῶν πολιτῶν ἐναντίον ἐκείνου νά ἀνοίξει

για τόν έαυτό του δρόμο πρὸς τήν ἀρχηγία, ὅπως δείχνουν οἱ παρακάτω ἀναπαιστικοὶ στίχοι τοῦ ποιητῆ *Ἑρμιππου*:

«Βασιλιά τῶν *σατύρων*, γιά πές μου: γιατί
νά βαστάξεις τό δόρυ δέ θέλεις, παρά
λόγια μόνο πολέμου φωνάζεις δεινά,
μά ψυχή σάν τοῦ *Τέλητα* κρύβεις;

Σά σπαθί πού τροχίζει κανείς
σέ μιὰ πέτρα, τά δόντια σου τρίζεις,
τί ὁ λαμπρός Κλέωνας σ' ἔχει *δαγκώσει*.»

ΚΕΦ. 34

*Ὁ ἀθηναϊκός
στόλος στήν
Πελοπόννησο.
Ἡ ἐπιδημία
στήν Ἀθήνα.*

- 1 Ἄλλά ὁ Περικλῆς ἔμεινε ἀτάραχος σέ ὅλες αὐτές τίς ἐπιθέσεις καί ὑπόμενε μέ πραδότητα καί σιωπή τήν ἀνυποληψία καί τήν ἐχθρότητα. Ἔστειλε στήν Πελοπόννησο στόλο ἀπό ἑκατό πλοῖα. Ὁ ἴδιος ὁμως δέν πῆγε μαζί τους, παρά ἔμεινε στήν πόλη, γιά νά τήν κρατάει ὀλόκληρη στά χέρια του, *ὡσπου τέλος οἱ*
- 3 *Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική*. Γιά νά περιποιηθεῖ ὁμως τό λαό πού δέν ἔπαψε νά ἀγαναχτεῖ γιά τά δεινά τοῦ πολέμου, προσπαθοῦσε νά τόν προσελκύσει μέ χρηματικά βοηθήματα καί πρότεινε νά τοῦ δοθοῦν *κληρουχίες*. Ἐδιώξε ὅλους τοὺς Αἰγινῆτες καί μοίρασε μέ κληρο τό νησί σέ Ἀθηναίους. Εἶχαν ἀκόμη κάποια παρηγοριά καί ἀπό τίς συμφορές πού προξενοῦσαν στοὺς ἐχθροὺς. Γιατί οἱ Ἀθηναῖοι πού ἔπλεαν γύρω ἀπό τήν Πελοπόννησο λεηλάτησαν μεγάλες περιοχές καί κωμοπόλεις καί πόλεις ὄχι μικρές· καί ἀπό τήν ξηρά μῆκε ὁ ἴδιος ὁ Περικλῆς στή Μεγαρική καί τήν κατάστρεψε ὀλόκληρη.
- 4 Καί, ἀφοῦ οἱ ἐχθροὶ προξενοῦσαν θέβαια πολλά κακά στοὺς Ἀθηναίους στήν ξηρά, ἀλλά καί αὐτοὶ πάθαιναν ἀπό τοὺς Ἀθηναίους πολλά στή θάλασσα, ἦταν φανερό πὼς δέν θά ἄντεχαν νά κρατήσουν τόν πόλεμο τόσο πολύ καί γρήγορα θά κουράζονταν, ὅπως ἐξαρχῆς τό εἶχε προβλέψει ὁ Περικλῆς, ἂν κάποια θεία δύναμη δέν εἶχε ἔρθει ἀντίθετη στοὺς ἀνθρώπινους ὑπολογισμούς. Τώρα γιά πρώτη φορά ἔπεσε στήν Ἀθήνα *ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία* καί ἄρχισε νά θερίζει τή νεότητα καί τό στρατό. Χτυπημένοι ἀπό τήν ἀρρώστια καί στό σῶμα καί στήν ψυχή τους ἐξαγριώθηκαν ἐντελῶς καί θεωροῦσαν ὑπεύθυνο τόν Περι-

κλή. Όπως εκείνοι πού παραφρονοῦν ἀπό τήν ἀρρώστια καί τά βάζουν μέ τό γιατρό ἤ μέ τόν πατέρα τους, ἔτσι καί αὐτοί φέρθηκαν ἄδικα στόν Περικλή. Τούς ἔπεισαν οἱ ἐχθροί του πώς τήν ἀρρώστια τήν προκάλεσε ἡ συσσώρευση μέσα στήν πόλη τοῦ πλήθους τῶν χωρικῶν, γιατί σ' ἐποχή καλοκαιριοῦ ἦταν ἀναγκασμένοι νά μένουν πολλοί μαζί σωρηδόν σέ μικρά οἰκήματα καί σέ πνιγηρές σκηνές καί νά μένουν κλεισμένοι μέσα, χωρίς νά κινοῦνται, αὐτοί πού πρὶν ἦταν συνηθισμένοι στόν καθαρό ἀέρα τοῦ ὑπαίθρου. Καί ὑπεύθυνος γι' αὐτά, ἔλεγαν, εἶναι ἐκεῖνος πού ἐξαιτίας τοῦ πολέμου ἔριξε τή μάζα τῶν ἀγροτῶν μέσα στά τείχη, πού δέ χρησιμοποιοῦσε σέ τίποτε τόσους ἀνθρώπους, παρά τούς ἄφηγε μαντρωμένους σάν κτήνη νά μολύνουν ὁ ἓνας τόν ἄλλον, χωρίς νά ἀλλάζει τήν κατάστασή τους οὔτε νά τούς δίνει τά μέσα νά ἀνακουφιστοῦν.

Ἐπειδή λοιπόν ἤθελε νά δώσει μιά λύση σ' αὐτή τή δραματική κατάσταση καί συγχρόνως νά θλάσει τούς ἐχθρούς, ἐξόπλισε ἑκατὸν πενήντα πλοῖα καί, ἀφοῦ ἐπιβίβασε σ' αὐτά πολλούς γενναίους ὀπλίτες καί ἵππεις, ἦταν ἔτοιμος νά ξεκινήσει. Μέ τήν τόση δύναμη πού εἶχε ἐτοιμάσει, ἔδωσε μεγάλη ἐλπίδα στοὺς Ἀθηναίους καί ὄχι μικρό φόβο στοὺς ἐχθρούς. Ἀλλά, ἐνῶ ἤδη εἶχαν ἐπιβιβαστεῖ τά πληρώματα καί ὁ Περικλῆς εἶχε ἀνεβεῖ στό πλοῖο του, *ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου* καί ἔπεσε σκοτάδι. Ὅλοι τρόμαξαν καί τό θεώρησαν σάν ἓνα μεγάλο θεϊκό σημάδι. Βλέποντας τότε ὁ Περικλῆς τόν κυβερνήτη τοῦ πλοίου του περίτρομο καί ἐμβρόντητο, σήκωσε τή χλαμύδα μπροστά στά μάτια του, τοῦ τά σκέπασε καί τόν ρώτησε ἂν αὐτό τό νομίζει κάτι φοβερό ἢ σημάδι πού προμηνᾷ κάτι φοβερό. «Ὅχι βέβαια», ἀποκρίθηκε ὁ κυβερνήτης. «Λοιπόν», εἶπε ὁ Περικλῆς, «τί διαφορά ἔχει ἀπ' αὐτό, ἐκτός ἀπό τό ὅτι ἐκεῖνο πού ἔφερε τό σκοτάδι εἶναι μεγαλύτερο ἀπό τή χλαμύδα μου;» Αὐτά βέβαια τά διηγούνται στίς σχολές τῶν φιλοσόφων.

Ὁ Περικλῆς λοιπόν ξεκίνησε τότε, ἀλλά, φαίνεται πώς δέν κατόρθωσε κάτι ἀντάξιο στήν τόση προετοιμασία. Πολιόρκησε τήν ἱερή *Ἐπίδαυρο* καί εἶχε τήν ἐλπίδα πώς θά τήν κυριέψει. Δέν μπόρεσε ὁμως, γιατί ἐμφανίστηκε ἡ ἐπιδημία, πού ξέσπασε

1 ΚΕΦ. 35

Ἐκλειψη τοῦ ἡλίου. Ἐξάπλωση τῆς ἐπιδημίας.

2

3

- στό στρατό καί ἀφάνισε ὄχι μόνο τούς στρατιώτες, ἀλλά καί ὄλους ὅσοι εἶχαν ἔρθει μέ ὁποιοδήποτε τρόπο σ' ἐπαφή μέ αὐτούς. Οἱ Ἀθηναῖοι τότε εἶχαν ἐξοργιστεῖ ἐναντίον του γι' αὐτή τήν ἀποτυχία καί ὁ Περικλῆς προσπαθοῦσε νά τούς παρηγορήσει καί νά τούς δώσει θάρρος. Ἀλλά δέν μπόρεσε νά κατευνάσει τήν ὀργή τους οὔτε νά τούς μεταπείσει, ὡς τή στιγμή πού πῆραν στά χέρια τους τήν ψῆφο καί τή χρησιμοποίησαν ἐναντίον του. Μέ τήν ψῆφο τους αὐτήν ἐγιναν κύριοι τῆς τύχης του, τοῦ ἀφαίρεσαν τή στρατηγία καί τόν καταδίκασαν σέ χρηματικό πρόστιμο, πού μερικοί τό κατεβάζουν σέ δεκαπέντε τάλαντα, ἐνώ ἄλλοι τό ἀνεβάζουν σέ πενήντα. Στή δίκη κατήγορός του ἦταν ὁ Κλέων, ὅπως γράφει ὁ Ἰδομένεας· ὁ Θεόφραστος ὁμως λέει πώς ἦταν ὁ Σιμμίας, ἐνῶ ὁ Ἡρακλείδης ἀπό τόν Πόντο ἀναφέρει σάν κατήγορο τόν Λακρατίδα.

ΚΕΦ. 36

Οἰκογενειακά
ἀτυχήματα
τοῦ Περικλῆ.
Ἡ εὐψυχία
του.

- 1 Τά δημόσια ἀτυχήματά του ἐμελλαν γρήγορα νά τελειώσουν, γιατί ὁ λαός μέ τό χτύπημα πού τοῦ ἔδωσε ἔβγαλε τό ἄχτι του, ὅπως ἡ μέλισσα ὅταν πληγώνει βγάζει τό κεντρί της.
- Ἀλλά ἡ κατάσταση τοῦ σπιτιοῦ του δέν ἦταν καθόλου καλή. Πολλοί ἀπό τούς συγγενεῖς του εἶχαν θεριστεῖ ἀπό τήν ἐπιδημία, ἐνῶ ἀπό καιρό τώρα φιλονικίες εἶχαν ξεσπάσει στήν οἰκογένειά του. Ὁ μεγαλύτερος ἀπό τά γνήσια παιδιά του, ὁ Ξάνθιππος, πού ἦταν ἀπό φύση σπάταλος καί εἶχε παντρευτεῖ μιά νέα καί ἄσωτη γυναίκα, τήν κόρη τοῦ Τεισάνδρου καί ἐγγονή τοῦ Ἐπιλύκη, ἦταν δυσारेστημένος ἀπό τίς αὐστηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του, πού τοῦ ἔδινε πάντοτε λίγα καί μετρημένα. Αὐτός λοιπόν ἔστειλε κάποτε καί πῆρε ἀπό ἕνα φίλο του χρήματα, ἀπό μέρος τάχα τοῦ Περικλῆ. Ὅταν ὁμως ὑστερα ζητοῦσε τά χρήματά του, ὁ Περικλῆς ὄχι μόνον ἀρνήθηκε, ἀλλά καί τόν κατάγγειλε. Τότε ὁ νεαρός ὁ Ξάνθιππος δυσारेστήθηκε γι' αὐτό καί κακολογοῦσε τόν πατέρα του. Καί πρῶτα, γιά νά τόν γελοιοποιήσει, ἔλεγε δεξιά καί ἀριστερά τίς συναναστροφές πού εἶχε ὁ πατέρας του στό σπίτι καί τίς συζητήσεις του μέ τούς σοφιστές. Ἔτσι, λόγου χάρη, διηγήθηκε πώς, ὅταν ἕνας ἀθλητής τοῦ πεντάθλου χτύπησε μέ τόν ἀκόντιό του, χωρίς νά τό θέλει, τόν Ἐπίτιμο ἀπό τά Φάρσαλα καί τόν σκότωσε, ὁ πατέρας του

πέρασε μιά μέρα ολόκληρη συζητώντας με τόν *Πρωταγόρα*, ἄν, κατά τήν πιό σωστή λογική, πρέπει νά θεωρηθεῖ ὑπαίτιος τοῦ δυστυχήματος τό ἀκόντιο ἢ ὁ ἀκοντιστής ἢ οἱ ἀθλοθέτες.

Ἔστερ' ἀπό λίγο καιρό ὁ Ξάνθιππος πέθανε ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἄλλά καί τήν ἀδερφή του ἔχασε τότε ὁ Περικλῆς καί πάρα πολλούς συγγενεῖς καί φίλους, πού ἦταν πολύ χρήσιμοι στήν πολιτική του. Καί ὁμως δέν ἀπελπίστηκε καί δέν ἄφησε νά λυγίσει ἀπό τίς συμφορές τό φρόνημά του καί τό μεγαλεῖο τῆς ψυχῆς του. Καί ποτέ δέν τόν εἶδε κανεῖς νά κλαίει οὔτε ὅταν συνόδευε τούς νεκρούς οὔτε ὅταν πήγαινε στόν τάφο κανενός ἀπό τούς δικούς του, ὥσπου τέλος ἔχασε καί τό παιδί του τόν Πάραλο, τό μόνο πού τοῦ εἶχε ἀπομείνει ἀπό τά γνήσια παιδιά του. Τότε λύγισε πιά. Προσπαθοῦσε νά συγκρατήσῃ τό συνηθισμένο γαλήνιο ὕφος του καί νά διατηρήσῃ τήν ἀξιοπρέπειά του, μά, ὅταν πλησίασε γιά νά ἀποθέσῃ πάνω στό νεκρό παιδί του ἕνα στεφάνι καί τό ἀντίκρισε, νικήθηκε ἀπό τή συμφορά· ξέσπασε σέ λυγμούς καί ἔχυσε ἄφθονα δάκρυα, πράμα πού δέν εἶχε κάμει ποτέ σέ ὅλη του τή ζωῆ ὡς τότε.

Ἡ πόλη ὁμως, ἀφοῦ δοκίμασε τούς ἄλλους στρατηγούς καί πολιτικούς γιά νά συνεχίσουν τόν πόλεμο, εἶδε πώς κανεῖς δέν εἶχε ἀνάλογη βαρύτητα οὔτε κύρος ἰκανό νά δώσει τήν ἐγγύηση πού ἀπαιτοῦσε μιά τόσο μεγάλη ἐξουσία σ' ἐκεῖνες τίς περιστάσεις. Γιά τοῦτο ὁ λαός ἀποζητοῦσε τόν Περικλή. Τόν καλοῦσε πάλι στό βῆμα καί στή στρατηγία. Ἄλλ' αὐτός ἔμενε στό σπίτι του, καταθλιμμένος ἀπό τό πένθος του. Μόνον ὅταν ὁ Ἀλκιβιάδης καί οἱ ἄλλοι του φίλοι πήγαν καί τόν παρακάλεσαν, πείστηκε νά ἐμφανιστεῖ. Καί, ἀφοῦ ὁ λαός ζήτησε συγγνώμη γιά τήν ἀγνωμοσύνη πού τοῦ ἔδειξε, δέχτηκε πάλι τήν ἐξουσία καί ἐκλέχτηκε στρατηγός. Ἐπρότεινε τότε νά καταργηθεῖ ὁ νόμος γιά τούς μὴ γνήσιους πολίτες (πού ἄλλοτε αὐτός εἶχε προτείνει), γιά νά μὴ χαθεῖ ὀλότελα τό ὄνομα καί τό γένος του ἀπό ἔλλειψη διαδοχῆς. Σχετικά μέ τήν ἐφαρμογή αὐτοῦ τοῦ νόμου εἶναι καί τά ἀκόλουθα. Ὅταν ὁ Περικλῆς ἦταν στήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς του σταδιοδρομίας, πρὶν ἀπό πολλά χρόνια, καί εἶχε, καθὼς εἶπαμε, παιδιά γνήσια, εἶχε προτείνει νόμο, νά θεωροῦνται γνήσιοι Ἄθη-

1 ΚΕΦ. 37

Ἀνάκληση τοῦ Περικλῆ στή στρατηγία. Ὁ νόμος γιά τούς γνήσιους Ἀθηναίους.

2

3

- ναῖοι ὅσοι ἔχουν γεννηθεῖ καί ἀπό τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους.
- 4 "Όταν ὁμως ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων ἔστειλε στήν Ἀθήνα ὡς δωρεά σαράντα χιλιάδες μεδίμνους σιτάρι καί ἔπρεπε νά μοιραστεῖ στους πολίτες, πολλές δίκες εἶχαν κινήθει ἐξαιτίας ἐκείνου τοῦ νόμου, γιατί πολλοί ἀμφισβητοῦσαν τό δικαίωμα τῆς διανομῆς στους μή γνήσιους πολίτες, πού ὡς τότε ξέφευγαν καί ἔμεναν ἀπαράτηρητοι· ἀρκετούς μάλιστα τούς συκοφαντοῦσαν πώς δέν ἦταν γνήσιοι. Τότε, σύμφωνα μέ τό νόμο, καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σχεδόν πέντε χιλιάδες, ἐνῶ ἐκεῖνοι πού ἔμειναν ὡς πολίτες καί θεωρήθηκαν γνήσιοι Ἀθηναῖοι βρέθηκαν δεκατέσσερις χιλιάδες σαράντα. Ἦταν λοιπόν φοβερό, ὁ νόμος αὐτός πού ἐφαρμόστηκε γιά τόσα ἄτομα, νά καταργηθεῖ τώρα ἀπ' αὐτόν τόν ἴδιο πού τόν πρότεινε. Ἀλλά ἡ σημερινή οἰκογενειακή δυστυχία τοῦ Περικλῆ, πού ἦταν σάν τιμωρία γιά τήν ὑπεροψία καί τήν ἀλαζονεία του, συγκίνησε τούς Ἀθηναίους. Ἐπειδή νόμισαν ὅτι ἀρκετά τιμωρήθηκε ἀπό τούς θεούς καί τώρα εἶχε τό δικαίωμα νά βρεῖ τήν ἐπιείκεια πού ζητοῦσε ἀπό τούς ἀνθρώπους, τοῦ ἔδωσαν τήν ἄδεια νά γράψει τό μή γνήσιο παιδί του στό μητρώο τῶν πολιτῶν καί νά τοῦ δώσει τό ὄνομά του.
- 6 Καί αὐτόν ὁμως ἀργότερα, ἄν καί νίκησε στίς Ἀργινοῦσες τούς Πελοποννησίους στή ναυμαχία, οἱ Ἀθηναῖοι τόν καταδίκασαν σέ θάνατο μαζί μέ τούς ἄλλους στρατηγούς.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΕΡΙΚΛΗ

(Κεφ. 38-39)

ΚΕΦ. 38

Ἄσπρον Περικλῆς προσβάλλεται ἀπό τήν ἐπιδημία. Ἐγκώμιο τῶν ἀρετῶν του.

- 2 Τότε φαίνεται πώς ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ. Ἡ ἀρρώστια δέν παρουσίασε οἰζύτητα καί ὄρμη, ὅπως σέ ἄλλους. Ἦταν ἥπια, ἀλλά μακροχρόνια, εἶχε διάφορες φάσεις καί τοῦ ἐξαντλοῦσε σιγά σιγά τό σῶμα καί τοῦ ἐρείπωνε τό φρόνημα τῆς ψυχῆς. Ὁ Θεόφραστος στά «Ἠθικά» του, διερευνώντας ἄν οἱ χαρακτηριστές τῶν ἀνθρώπων ἀλλάζουν ἀνάλογα μέ ὅσα τούς παρουσιάζει κάθε φορά ἡ τύχη καί ἄν ἀλλοιώνονται ἀπό τά πάθη τοῦ σώματος καί χάνουν τήν ἀρετή τους, διηγεῖται ὅτι ὁ Περικλῆς, ὅταν ἦταν ἄρρωστος, ἔδειξε σέ κάποιον φίλο του πού ἦρθε νά ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τόν δεῖ ἓνα φυλαχτό πού τοῦ εἶχαν κρεμάσει οἱ γυναῖκες στό λαιμό, σάν νά τοῦ ἔδινε νά καταλάβει σέ ποιά σοβαρή κατάσταση βρίσκεται, ἀφοῦ ἀνέχεται καί αὐτήν ἀκόμη τήν ἀνοησία.

Ἐνῶ αὐτός πλησίαζε πιά στό θάνατο, καθισμένοι γύρω του οἱ ἐπισημότεροι πολῖτες καί ὄσοι ἀπό τούς φίλους του εἶχαν ἐπιζητήσει μιλοῦσαν γιά τήν ἀρετή καί τή δύναμη πού εἶχε καί ἀπαριθμοῦσαν τίς πράξεις καί τά πολλά του τρόπαια· καί ἦταν ἐννιά τά τρόπαια πού εἶχε στήσει ἀπό μέρος τῆς Ἀθήνας σάν στρατηγός καί νικητής. Τά ἔλεγαν αὐτά μεταξύ τους, μέ τήν ἰδέα πώς αὐτός εἶχε χάσει τίς αἰσθήσεις του καί δέν καταλάβαινε πιά. Καί ὁμως ἐκεῖνος πρόσεχε σέ ὅλα ὅσα ἔλεγαν, τούς ἔκοψε τήν ὁμιλία τους καί τούς εἶπε πώς ἀπορεῖ γιατί ἐπαινοῦν καί μνημονεύουν τά ἔργα του ἐκεῖνα πού καί ἡ τύχη βοήθησε νά γίνουν καί πού ἔχουν κάμει ἤδη πολλοί στρατηγοί, δέν ἀναφέρουν ὁμως τό καλύτερο καί τό σπουδαιότερο, ὅτι «Κανείς Ἀθηναῖος δέ μαυροφόρεσε ἐξαιτίας μου.»

Ἦταν, ἀλήθεια, θαυμαστός ἄνθρωπος, ὄχι μόνο γιά τή μετριοπάθεια καί τήν πραότητα, πού διατήρησε μέσα σέ τόσο πολλές περιστάσεις καί σέ τόσο μεγάλες ἐχθρότητες, ἀλλά καί γιά τό μεγαλεῖο τοῦ φρονήματός του. Πίστευε πώς τό καλύτερο ἀπ' ὅλα τά προτερήματά του εἶναι τό ὅτι, ἄν καί εἶχε τόσο μεγάλη δύναμη, ποτέ δέν παρασύρθηκε οὔτε ἀπό φθόνο οὔτε ἀπό θυμό καί ποτέ δέν ἀντίκρισε κανέναν ἀντίπαλό του σάν ἐχθρό ἀσυμφιλίωτο. Καί νομίζω πώς ἡ ἀλαζονική καί βαριά ἐκείνη πρόσωφυμία πού τοῦ ἔδωσαν, ὅταν τόν εἶπαν «Ὀλύμπιο», μόνο γιά τοῦτο εἶναι ἀποδεχτή καί σωστή, γιατί δόθηκε σέ ἄνθρωπο πού εἶχε τόσο ἤρεμο χάρακτῆρα καί ἔζησε ζωὴ τόσο καθαρὴ καί ἀμίαντη παρ' ὄλη τή μεγάλη ἐξουσία πού εἶχε στά χέρια του. Τό ἴδιο πιστεύουμε πώς συμβαίνει καί στό γένος τῶν θεῶν. Πιστεύουμε πώς οἱ θεοὶ εἶναι αἴτιοι τοῦ καλοῦ καί ὄχι τοῦ κακοῦ καί γι' αὐτό εἶναι κύριοι καί βασιλεῖς τοῦ σύμπαντος. Δέν πιστεύουμε τά λόγια τῶν ποιητῶν πού μᾶς ταράζουν μέ τίς τόσο ἀνόητες δοξασίες τους, ὅπως φαίνεται καθαρὰ στά ἴδια τους τά ποιήματα. Μᾶς λένε πολύ σωστά ὅτι ὁ τόπος τῆς διαμονῆς τῶν θεῶν εἶναι ἓνα μέρος σταθερό καί ἀσάλευτο, πού δέν ἔχει ἀνέμους οὐ-

1 ΚΕΦ. 39

Χαρακτηρισμός τοῦ Περικλή. Ὁ θάνατός του. Τά ἐπακόλουθα.

2

τε νέφη, παρά καταυγάζεται αιώνια και αδιατάραχτα από καθαρή ξαστεριά και λαμπρότατο φως, γιατί ένα τέτοιο είδος ζωής αρμόζει προπάντων σε μακάρια και άθνατα όντα· και όμως αυτούς τους θεούς μας τους παρουσιάζουν γεμάτους από ταραχή και μίσος και όργη και από άλλα ταπεινά πάθη, πού δεν αρμόζουν ούτε σε ανθρώπους μυαλωμένους. Ἄλλ' αὐτά ἴσως ἔχουν τή θέση τους σε ἄλλου εἶδους πραγματεία.

Όταν ο Περικλής πέθανε, τά γεγονότα πού ἀκολούθησαν ἔκαμαν γρήγορα αἰσθητή στους Ἀθηναίους τήν ἔλλειψή του και ὄλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ἀκόμη και ὄσοι αἰσθάνονταν βαριά τή δύναμή του, ὄσο ἐκεῖνος ζοῦσε, γιατί τούς ἐπισκίαζε, ἀμέσως μόλις αὐτός ἔλειψε και δοκίμασαν ἄλλους πολιτικούς και ἄλλους ἀρχηγούς, συμφωνοῦσαν ὄτι ποτέ δεν εἶχε φανεῖ ἄλλος ἄνθρωπος μέ χαρακτήρα πιό μετρημένο στήν περηφάνια του και πιό σεβαστό στήν πραότητα του. Ἀλλά ἡ δύναμή του ἐκείνη πού προκαλοῦσε τό φθόνο και τήν ἔλεγαν πρωύτερα μοναρχία και τυραννία, φάνηκε τότε πόσο σωτήριο στήριγμα ἦταν γιά τήν πολιτεία. Τότε φάνηκε πόσο εἶχε εἰσχωρήσει στήν πολιτική ζωή ἡ διαφθορά και πόσο μεγάλη φαυλότητα ὑπῆρχε, πού ἐκεῖνος τήν περιορίζε και τήν ἐλάττωνε σε σημεῖο πού νά εἶναι κρυμμένη, και τήν ἐμπόδιζε νά ἐπικρατήσῃ και νά μεταβληθεῖ σε ἐξουσία, πού τότε θά ἦταν ἀθεράτευτη.

«Ὅστρακο» μέ τό ὄνομα τοῦ Περικλή (Περικλῆς Ξανθίππου), ἀπό ψηφοφορία γιά ἐξοστρακισμό του. Βλ. Περικλῆς κεφ. 13, 10 (σελ. 140) και κεφ. 14,3 (σελ. 142). Ἐπίσης τή σημείωση γιά τό κεφ. 5, 7 (σελ. 101) τοῦ βίου τοῦ Θεμιστοκλή.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

Σελ. 125

Ἀκαμαντίδα φυλή, μία από τις δέκα φυλές της Ἀττικής μετά τη μεταρρύθμιση του Κλεισθένη τό 507 π.Χ.

ΚΕΦ. 3

στό δήμο του *Χολαργού*, πού ἀνήκε στην Ἀκαμαντίδα φυλή. Ἄγνωστη ἡ θέση του ἀρχαίου αὐτοῦ δήμου. Ἴσως στά ΒΔ. τῆς Ἀττικής.

Ξάνθιππος, ὁ πατέρας του Περικλή. Νίκησε τούς Πέρσες στη Μυκάλη (πού εἶναι ἀπέναντι ἀπό τή Σάμο) τήν ἴδια μέρα πού κέρδισε ὁ Πausanίας τή νίκη στίς Πλαταιές (479 π.Χ.).

ἡ *Ἀγαρίστη*, ἡ μητέρα του Περικλή, δέν ἦταν ἐγγονή παρά ἀνεψιά του Κλεισθένη (κόρη του ἀδερφοῦ του Ἴπποκράτη), ὅπως λέει ὁ Ἡρόδοτος.

ὁ *Κλεισθένης*, πού ἀνήκε στην παλαιά καί ἀρχοντική οἰκογένεια τῶν Ἀλκμεωνιδῶν. Αὐτός μέ τή βοήθεια τῶν Σπαρτιατῶν κατόρθωσε νά ἀνατρέψει τήν ἐξουσία τῶν Πεισιστρατιδῶν στην Ἀθήνα (τό 510 π.Χ.). Ἐδιώξε τόν Ἴππία, τό γιό του Πεισιστράτου, καί ἐγκαθίδρυσε τό δημοκρατικό πολίτευμα (τό 508 π.Χ.).

Δάμων. Ἀθηναῖος μουσικός του 5ου π.Χ. αἰ., πού εἶχε φήμη ἀνθρώπου σοφοῦ καί ἐμπειρου στην πολιτική. – Ὁ Πλούτ. προσθέτει τή γραμματική λεπτομέρεια ὅτι τό ὄνομα *Δάμων* προφέρεται μέ βραχύχρονη τήν πρώτη συλλαβή, δηλ. ὅπως προφέρομε καί ἐμεῖς σήμερα (*Δά-μων*), ἐνῶ ἄν ἦταν μακρόχρονη, θά

ΚΕΦ. 4

προφερόταν Δάα-μων, γιατί οί ἀρχαῖοι τό μακρόχρονο φωνῆεν τό πρόφεραν σέ διπλάσιο χρόνο περίπου ἀπό ὅσο τό βραχύχρονο (ἀπό τό δαμάω, δαμάζω, καί ὄχι ἀπό τό δῆμος).

Ἀριστοτέλης, βλ. σημ. σελ. 46.

Πυθοκλείδης, ἀπό τή νῆσο Κέα, φιλόσοφος καί μουσικός.

Σελ. 126

Πλάτων ὁ κωμικός, βλ. σημ. σελ. 120.

Χείρων ὁ κωμικός Πλάτων φαντάζεται ὅτι ὁ σοφός Κένταυρος Χείρων πού δίδαξε τόν Ἀχιλλέα, ἦταν δάσκαλος καί τοῦ Περικλῆ.

Ζήνων, ἀπό τήν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, σπουδαῖος Ἕλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., μαθητής τοῦ Παρμενίδη.

Παρμενίδης, ἔξοχος Ἕλληνας φιλόσοφος τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. ἀπό τήν Ἑλέα τῆς Ν. Ἰταλίας, ὅπου ὑπῆρχε ὀνομαστή σχολή φιλοσόφων (Ἑλεατική σχολή).

Τίμων ὁ Φλειάσιος (δηλ. ἀπό τή Φλειούντα, πόλη ΒΔ. τῆς Νεμέας). Ἐξῆσε κατά τίς ἀρχές τοῦ 3ου π.Χ. αἰ. καί ἔγραψε τραγωδίες, σατυρικά δράματα καί ἓνα ἔμμετρο ἔργο πού ἐπιγράφεται «Σίλλου» (δηλ. σατυρικά ποιήματα), στό ὁποῖο σατύριζε πολλούς φιλοσόφους· σ' αὐτό σατυρίζει καί τό φιλόσοφο Ζήνωνα μέ τούς στίχους πού παραθέτει ἐδῶ ὁ Πλούτ.

διπλόγλωσσος, ἰκανός καί νά ὑποστηρίζει καί νά κατακρίνει μέ ἐπιχειρήματα τό ἴδιο πράγμα.

Ἀναξαγόρας, βλ. σημ. σελ. 97.

ΚΕΦ. 5

μετεωρολογική ἐπιστήμη· ἐννοεῖ τήν ἐξέταση τῶν οὐρανίων σωμάτων καί τῶν φυσικῶν φαινομένων.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Σελ. 127

Ἴων, λυρικός καί τραγικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ἀπό τῆ Χίο.

Ἔνα σατυρικό μέρος· στοὺς ἀρχαίους δραματικούς διαγωνισμούς ἔπαιζαν τρεῖς τραγωδίες μαζί (τριλογία) καί στο τέλος ἕνα σατυρικό δράμα πού ξεκούραζε κάπως τοὺς θεατὲς μὲ τὴν παρουσίαση τῶν Σατύρων, συνοδῶν τοῦ Διονύσου πού εἶχαν εὐθυμὴ ἐμφάνιση. Ὁ Πλούτ. λέει ὅτι κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Ἴωνα πρέπει καί ἡ ἀρετὴ τῶν ἀνθρώπων νά ἔχει θέβαια τὴ σοβαρότητα της, ἀλλὰ νά ἐκδηλώνεται μὲ εὐχάριστο τρόπο.

Ζήνων, βλ. σημ. παραπάνω.

μετεωρολογικά φαινόμενα: Βλ. παραπάνω *μετεωρολογικὴ ἐπιστήμη*.

ΚΕΦ. 6

Σελ. 128

Θουκυδίδης, γιὸς τοῦ Μελησία, ἀπὸ τὸ δῆμο Ἄλωπεκῆς, γαμπρός τοῦ Κίμωνα· αὐτὸς ἦταν πολιτικός ἀντίπαλος τοῦ Περικλή. Δέν πρέπει νά κάνουμε σύγχυση τοῦ Θουκυδίδη αὐτοῦ μὲ τὸν ἱστορικό Θουκυδίδη. Ἔζησαν καί οἱ δύο τὴν ἴδια ἐποχὴ.

ὁ ἦχος τῶν μετάλλινων δίσκων· οἱ ἀρχαῖοι μὲ τὸ χτύπημα μετάλλινων δίσκων ἔδιναν ὀρισμένα συνθήματα στοὺς στρατοὺς, σὲ ἀθλητικὲς ἀσκήσεις κτλ. Οἱ μάντιες πού χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα, γιὰ νά προλέγουν τὰ μέλλοντα, ἔλεγαν πῶς καί ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν μετάλλινων δίσκων μπορούσαν νά προφητεῦουν.

ἡλιακὰ ρολόγια (ἀρχ. *γνώμονες*), πού χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ μέτρηση τῆς ὥρας. Σὲ μιά ἐπιφάνεια στηριζόταν ἕνας στυλίσκος (δείκτης) πού ἡ σκιά του, ὅπως μετατοπίζεται ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τοῦ ἡλίου, ἔδειχνε τὴν ὥρα. Καί ἡ σκιά αὐτῆ (κατὰ τὴ θέση, τὸ μέγεθος ἢ τὴν ἔνταση πού εἶχε) ἦταν γιὰ τοὺς μάντιες σημάδι ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἔλεγαν πῶς μπορούσαν νά προβλέψουν τὰ μέλλοντα.

Πεισίστρατος, ὁ Ἀθηναῖος τύραννος (ἄρχοντας μὲ ἀπεριόριστα δικαιώματα) πού κυβέρνησε τὴν Ἀθήνα ἀπὸ τὸ 538

ΚΕΦ. 7

π.Χ. ὡς τὸ θάνατό του (527 π.Χ.).

οἱ πολὺ ἡλικιωμένοι τὴν ἐποχὴ πού ὁ Περικλῆς ἦταν νέος, περίπου 20 ἐτῶν, δηλ. κατὰ τὸ 470 π.Χ., οἱ ἡλικιωμένοι πού εἶχαν γνωρίσει τὸν Πεισίστρατο θά ἦταν περίπου ἐξηντάρηδες· αὐτοὶ πού πρόφτασαν νά παρακολουθήσουν τὴ δράση του θά ἦταν ἀκόμη μεγαλύτεροι.

Σελ. 129

ὅταν ὁ Ἀριστείδης πέθανε, δηλ. τὸ 467 π.Χ.

καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς ἐξοστρακίστηκε, δηλ. τὸ 471 π.Χ.

τὸν Κίμωνα τὸν ἀπασχολοῦσαν οἱ ἐκστρατεῖες· ἀπὸ τὸ 476 π.Χ. εἶχε ἀνατεθεῖ στὸν Κίμωνα ἡ ἀρχηγία τοῦ στόλου ἐναντίον τῶν Περσῶν· νίκησε στὸν Εὐρυμέδοντα τὸ 468 π.Χ. καὶ ἡ ἐκστρατεία του στὴ Θάσο ἔγινε τὸ 465.

φοβήθηκε μήπως προκαλέσει τὴν ὑπόψια ὅτι θέλει νά γίνει τύραννος, γιατί τότε θά τὸν ἐξοστράκιζαν· ἔτσι εἶχε ἐξοστρακιστεῖ καὶ ὁ πατέρας του Ξάνθιππος τὸ 484 π.Χ.

πρὸς τὴν ἀγορά· ἀγορὰ λεγόταν κυρίως ὁ τόπος ὅπου συγκεντρώνονταν οἱ πολίτες, συζητοῦσαν διάφορα ζητήματα τῆς πολιτείας, ἀγόρευαν οἱ ρήτορες κτλ. Περιφώνη ἦταν στὴν Ἀθήνα ἡ ἀγορὰ τοῦ Κεραμεικοῦ, πού εἶχε πολλὰ γλυπτά ἔργα.

τὴν ὥρα πού θά ἄρχιζαν νά πίνουν· τὸ δεῖπνο τῶν ἀρχαίων, ὅταν ὑπῆρχαν καλεσμένοι, τελείωνε μὲ «σπονδές», δηλ. ἔχυναν λίγο ἀνέρωτο κρασί («ἄκρατον οἶνον») πρὸς τιμὴ τῶν θεῶν· ἔπειτα ἀκολουθοῦσε ἡ οἶνοποσία (ὁ πότος ἢ συμπόσιο) μὲ νερωμένο κρασί καὶ ἄρχιζαν φαιδρές συζητήσεις, τραγοῦδια, χοροὶ κτλ.

ὅσο ἐκδηλώνεται περισσότερο· δηλ. κατὰ τὸν Πλούτ. ὁ ἀληθινὰ ἐνάρετος ἄνθρωπος πρέπει νά δείχνει τὴν ἀρετὴ του στίς κοινωνικές του σχέσεις καὶ νά μὴ μένει κλεισμένος στὸν ἑαυτό του, ὅπως ἔκανε ὁ Περικλῆς.

Σελ. 130

Κριτόλαος, ἀπὸ τὴ Λυκία τῆς Μ. Ἀσίας, φιλόσοφος τοῦ

2ου π.Χ. αί., πού είχε πάρει μέρος σέ μιά αποστολή στή Ρώμη καί ἔκαμε γνωστή στούς Ρωμαίους τήν ἑλληνική φιλοσοφία.

«Σαλαμινία», καί ἡ «Πάραλος» ἦταν τά δύο ἱερά πλοῖα τῶν Ἀθηναίων, πού ἀναλάβαιναν σπουδαίες ἀποστολές. Πρόσεξε τήν παρομοίωση τοῦ Περικλῆ μέ τή «Σαλαμινία».

ὁ Ἐφιάλτης, πού εἶχε ἀναλάβει τήν ἀρχηγία τῶν δημοκρατικῶν μετά τό Θεμιστοκλῆ καί περιόρισε τά δικαιώματα τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

ἄφθονο καί ἀνέρωτο κρασί ἐλευθερίας: μεταφορική ἔκφραση (πῶς θά λέγαμε τό νόημα αὐτό μέ κυριολεξία);

τήν Εὐβοία τή δάγκωνε κτλ., μεταφορικές ποιητικές ἐκφράσεις, δηλ. πολεμοῦσε στήν Εὐβοία (βλ. κεφ. 23,3) καί καταπίεζε τά νησιά πού ἀνήκαν στήν ἀθηναϊκή συμμαχία. Ἄγνωστος ὁ ποιητής τῶν στίχων αὐτῶν.

σάν ἓνα μουσικό ὄργανο κτλ. (παρομοίωση), δηλ. ὅπως ἓνα ἔγχορδο μουσικό ὄργανο μέ τό τέντωμα τῶν χορδῶν του δυναμώνει τόν ἦχο του, ἔτσι καί ὁ Περικλῆς, ὅταν μιλοῦσε χρησιμοποιοῦσε τίς διδασκαλίες τοῦ Ἀναξαγόρα καί ἔδινε στό λόγο του περισσότερη δύναμη.

ΚΕΦ. 8

«βροντοῦσε καί ἀστραφτε»: ἔτσι λέει γιά τόν Περικλῆ ὁ μέγας κωμικός ποιητής Ἀριστοφάνης στήν κωμῶδια του πού ἔχει τόν τίτλο «Ἀχαρνεῖς».

ὁ *Θουκυδίδης*, βλ. σημ. σελ. 165. Ὁ ἀριστοκρατικός αὐτός πολιτικός διατηροῦσε φιλικές σχέσεις μέ τόν Ἀρχίδαμο, τό βασιλιά τῆς Σπάρτης (469-427 π.Χ.). Τό ἀριστοκρατικό κόμμα τῆς Ἀθήνας ἦταν πάντοτε φιλικό πρὸς τή Σπάρτη.

Σελ. 131

τά ψηφίσματά του: μερικά ἀπό τά ψηφίσματα πού πρότεινε ὁ Περικλῆς καί δέχτηκε ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἀναφέρονται παρακάτω στά κεφ. 10,4· 17,1· 20,2· 30,2· κτλ.

τήν Αἴγινα: ἡ Αἴγινα ἦταν ἰσχυρός ἀντίπαλος γιά τοῦς Ἀθηναίους, γιατί παλαιότερα εἶχε τά πρωτεῖα τοῦ ἐμπορίου στήν ἑλληνική χερσόνησο καί στά νησιά τοῦ Αἰγαίου καί διεκ-

δικοῦσε νά ξαναπάρει τήν παλαιά της δύναμη. Γι' αὐτό, ὅπως θρῖσκόταν στήν εἴσοδο τοῦ Σαρωνικοῦ, ἦταν μιά «τσίμπλα» στά μάτια τοῦ Πειραιᾶ (μεταφορική ἔκφραση· πῶς θά λέγαμε στήν κυριολεξία;)

βλέπω τώρα καθαρά τόν πόλεμο νά ἔρχεται τρέχοντας κτλ.· προσωποποίηση τοῦ πολέμου.

Στησίμβροτος ἱστοριογράφος ἀπό τή Θάσο, σύγχρονος τοῦ Περικλῆ. Ἔγραψε ἓνα ἔργο γιά τό Θεμιστοκλῆ, τόν Περικλῆ καί τόν πολιτικό Θεουκυδίδη.

ΚΕΦ. 9

κληρουχίες κτλ. Κληρουχία λεγόταν ἡ διανομή μέ κληρομιάς νικημένης χώρας σέ ἄπορους πολίτες (κληρούχους)· οἱ κληρουχίες ὑπῆρχαν καί πρῖν ἀπό τόν Περικλῆ, αὐτός ὁμως τίς ὀργάνωσε πῶς συστηματικά καί τίς ἐφάρμοσε συχνότερα.

θεωρικά, δηλ. τά χρήματα πού ἔπαιρναν ἀπό τό δημόσιο ταμεῖο οἱ ἄποροι πολίτες, γιά νά ἀγοράζουν εἰσιτήρια τοῦ θεάτρου σέ μεγάλες γιορτές, ὥστε νά μή στεροῦνται καί αὐτοί τίς πνευματικές ψυχαγωγίες, ἀφοῦ ὅλα τά ἀγαθά πρέπει νά εἶναι κοινά γιά ὅλους τούς πολίτες σέ μίαν ἀληθινή δημοκρατία.

ἀποζημιώσεις· τέτοιες ἀποζημιώσεις ἔπαιρναν οἱ πολίτες γιά τίς μέρες πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά ἀφήνουν τήν ἐργασία τους, γιά νά λάβουν μέρος σέ δημόσιες ὑπηρεσίες (στά δικαστήρια σάν δικαστές, στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου ἢ στό στρατό).

Σελ. 132

Δαμωνίδης, ἴσως εἶναι ὁ Δάμων (κεφ. 4,1) ἀπό τήν Οἴη, πού εἶναι ἓνας ἀπό τούς δήμους τῆς Ἀττικῆς (λέγεται καί Ἰοῦ ἢ Ὀῆ). Ἄγνωστο πού ἀκριβῶς ἦταν. Ἴσως πῶς πέρα ἀπό τό σημερινό Δαφνί.

Ἀριστοτέλης (βλ. σημ. σελ. 46) τά ἀναφέρει αὐτά στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

δέν εἶχε κληρωθεῖ πρῖν ἀκόμη ἀπό τόν Περικλῆ τήν κυβερνητική ἐξουσία τήν εἶχαν οἱ 9 ἄρχοντες, δηλ. ἓνας «ἄρχων» (πού λεγόταν καί ἐπώνυμος), ἓνας «πολέμαρχος», ἓνας «βασιλεύς» (πού εἶχε κυρίως ἱερατικά καθήκοντα) καί 6 «θεσμοθέ-

τες». Τούς ἄρχοντες αὐτούς τούς ὄριζαν μέ κληρο ἀπό ἕναν κατάλογο ὑποψηφίων ἀπό τίς 10 φυλές. Ἡ θητεία τῶν 9 ἀρχόντων διαρκοῦσε ἕνα χρόνο. Μετά τή λήξη τῆς θητείας τους, ἄν ὁ λαός ἐπιδοκίμαζε τή δράση τους, γίνονταν ἰσόβια μέλη τῆς βουλῆς τοῦ Ἀρείου Πάγου.

μέ μεσολάβηση τοῦ Ἐφιάλτη, βλ. σημ. σελ. 167.

ὁ ἐξοστρακισμός τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 461 π.Χ.

μέ μεγάλο στρατό· τό 457 π.Χ. οἱ Λακεδαιμόνιοι μέ στρατό ἀπό 11500 ἄντρες μπήκαν στήν περιοχή τῆς Τανάγρας (πού ἦταν ἀρχαία πόλη τῆς Α. Βοιωτίας, κοντά στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ Ἀσωποῦ ποταμοῦ, στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς). Ἐναντίον τους παρατάχτηκαν 14000 Ἀθηναῖοι, ἀλλά τελικῶς νίκησαν οἱ Λακεδαιμόνιοι.

ΚΕΦ. 10

Σελ. 133

στά σύνορα τῆς Ἀττικῆς, δηλ. ἐκεῖ, στήν περιοχή τῆς Τανάγρας.

στίς δύο πόλεις, δηλ. τήν Ἀθήνα καί τή Σπάρτη.

Ἐλπινίκη, ἀδερφή τοῦ Κίμωνα ἀπό ἄλλη μητέρα, πού εἶχε ἀνακατευτεῖ στά πολιτικά.

ὅταν αὐτός δικαζόταν· ἡ δίκη τοῦ Κίμωνα ἐγινε τό 463 π.Χ., ὅταν εἶχε ὑποτάξει τή Θάσο καί γύρισε στήν Ἀθήνα· κατηγορήθηκε πῶς εἶχε δωροδοκηθεῖ ἀπό τό βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο Α', γιά νά μήν πειράζει τή χώρα του.

Σελ. 134

Ἰδομενέας, ἀπό τή Λάμψακο (πόλη τῆς μικρασιατικῆς παραλίας τοῦ Ἑλλησπόντου). Ἐξῆσε τόν 3ο π.Χ. αἰ., ὑπῆρξε μαθητής τοῦ φιλοσόφου Ἐπικούρου καί ἔγραψε βιβλίο «Περί δημαγωγῶν», πού περιέχει πολλές ἀνεύθυνες διηγῆσεις καί συκοφαντικές κακολογίες γιά διάφορα πολιτικά πρόσωπα.

ὅπως λέει ὁ Ἀριστοτέλης, στό ἔργο του «Ἀθηναίων Πολιτεία».

στήν Κύπρο, ὁ Κίμων πέθανε, ὅταν πολιορκοῦσε τό Κίτιο τῆς Κύπρου τό 449 π.Χ., πολεμώντας τούς Πέρσες.

ΚΕΦ. 11

Θουκυδίδης, ο πολιτικός αντίπαλος του Περικλή (βλ. σημ. σελ. 165).

έμενε διαρκῶς μέσα στην πόλη, ἐνῶ ὁ προκάτοχός του ὁ Κίμων ἦταν ἀπασχολημένος σ' ἐκστρατείες τόν περισσότερο καιρό (βλ. κεφ. 7,3 καί σημ. σελ. 166).

Σελ. 135

ὅπως συμβαίνει σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο, πού ἔχει στό ἐσωτερικό του κάποιο ράγισμα κρυφό κτλ. παρομοίωση (ἀνάλυσε τά στοιχεῖα της).

χαλάρωνε τό χαλινό ἀπό τό λαό, μεταφορική ἔκφραση (ἐποιά περίπτωση χρησιμοποιεῖται κυριολεκτικά ἢ ἔκφραση αὐτή;)

μέ εὐγενικές εὐχαριστήσεις, δηλ. μέ ἐκδηλώσεις πού εἶχαν καλλιτεχνικό περιεχόμενο, ἱκανές νά ψυχαγωγήσουν τό λαό, ἀλλά καί νά τόν μορφώσουν.

χίλιους κληρῶνους, βλ. σημ. σελ. 168 γιά τίς κληρουχίες.

Χερρόνησος, ἡ θόρεια ἢ εὐρωπαϊκή χερσόνησος τοῦ Ἑλλησπόντου. Ἐκεῖ ἔστειλε ὁ Περικλῆς τό 447 π.Χ. 1.000 ἐπὶ-κούς Ἀθηναίους.

οἱ Βισάλτες, θρακικός λαός κοντά στό Στρυμόνα.

ἡ Σύβαρη, πλούσια ἑλληνική πόλη στόν Ταραντικό κόλπο, τό 510 π.Χ. καταστράφηκε ἀπό τοὺς γειτονικούς Κροτωνιάτες καί τό 444 π.Χ. μέ φροντίδα τοῦ Περικλή ἀνοικοδομήθηκε καί μετονομάστηκε «Θούριος».

ΚΕΦ. 12

Σελ. 136

πῆρε ἀπό τῆ Δῆλο τά κοινά χρήματα κτλ. Οἱ συμμαχικές πόλεις ἔδιναν κάθε χρόνο γιά τήν κοινή σωτηρία καί γιά τόν ἀγῶνα ἐναντίον τῶν Περσῶν χρηματικές εἰσφορές. Τά ποσά αὐτά πού οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν ὑποχρεωμένοι νά τά διαθέτουν γιά τήν παρασκευὴ ἀξιόμαχου ναυτικοῦ, τά φύλαγαν στή Δῆλο οἱ λεγόμενοι Ἑλληνοταμίεις. Ἀλλά τό 454 π.Χ. κατὰ πρόταση τοῦ Περικλή τό κοινό συμμαχικό ταμεῖο μεταφέρθηκε στήν Ἀθήνα καί τά χρήματα ἔμεναν φυλαγμένα στόν ὀπισθόδομο τοῦ Παρθενῶνα

μέ τή δικαιολογία ὅτι ἐκεῖ ἦταν πιό ἀσφαλισμένα.

χιλιοτάλαντους ναούς: δηλ. γιά τόν καθένα δαπανήθηκαν χίλια τάλαντα. Γιά μερικά κτίσματα δαπανήθηκαν μεγαλύτερα ποσά: γιά τά Προπύλαια, λένε πώς χρειάστηκαν 2.000 τάλαντα καί γιά τόν Παρθενώνα ἀκόμη περισσότερα.

ὁ ἐργατικός λαός κτλ. δηλ. οἱ θῆτες· αὐτοί, ἐπειδή δέν μπορούσαν νά ἔχουν ὄπλισμό οὔτε ἄλογα, ὑπηρετοῦσαν μόνο ὡς «ψιλοί», δηλ. στρατιῶτες μέ ἐλαφρό ὄπλισμό (ἀκόντια, τόξα καί σφενδόνες, χωρίς ἀσπίδα).

Σελ. 137

ἔβενος, σκληρότατο μαῦρο ξύλο ἀπό τήν Ἀφρική καί τίς Ἰνδίες.

ὅλα αὐτά τά ἔργα εἶναι πράγματι ἀξιοθαύμαστο τό ὅτι τόσα ὑπέροχα κτίσματα πού ἐλάμπρυναν τήν Ἀθήνα, συντελεστήκαν σέ τόσο σύντομο διάστημα, δηλ. κατά τήν ἀκμή τῆς πολιτικῆς σταδιοδρομίας ἐνός μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Περικλῆ. Αὐτός μέ τήν συνεργασία τοῦ Φειδία καί τόσων ἄλλων καλλιτεχνῶν, ἔκαμε τήν Ἀκρόπολη τό λαμπρότερο καλλιτεχνικό κέντρο τῶν αἰῶνων. Ἄν λάθει κανεῖς ὑπόψη του ὅτι μαζί μέ τοὺς ἐξαιρετικούς αὐτοὺς καλλιτέχνες, τήν ἴδιαν ἐποχή εἶχαν ἀναφανεῖ οἱ μεγαλύτεροι φιλόσοφοι, συγγραφεῖς καί ποιητές πού γνώρισε ὁ ἀρχαῖος κόσμος, μπορεῖ νά καταλάβει γιατί ἡ ἐποχή τοῦ Περικλῆ ὀνομάστηκε «χρυσός αἰώνας» καί γιατί ὡς σήμερα οἱ ἄνθρωποι μιλοῦν γιά τό «ἀρχαῖο ἐλληνικό θαῦμα».

ΚΕΦ. 13

ὁ Ζεῦξης (ἀρχ. ὁ Ζεῦξις, τοῦ Ζεῦξιδος), ὁ περιφημότερος ζωγράφος τῶν ἀρχαίων χρόνων: γεννήθηκε στήν Ἡράκλεια τῆς Ἰταλίας, ἦρθε μετά τό 438 π.Χ. στήν Ἀθήνα καί φιλοτέχνησε πολλά ἔργα, πού δέ διασώθηκαν. Χρησιμοποίησε στίς εἰκόνες του τή φωτοσκίαση (δηλ. τήν ἐναλλαγή φωτός καί σκιάς).

Ἀγάθαρχος, ἀπό τή Σάμο, πού ἔζησε στήν Ἀθήνα κατά τό διάστημα 460-430 π.Χ. καί φημίζεται ὡς σκηνογράφος.

Σελ. 140

τήν ὁμορφιά τοῦ ἀρχαίου κτλ., δηλ. καθένα ἀπό τά ἔργα

αυτά είχε την όμορφιά του κλασικού έργου, σαν να είχε δοκιμαστεί από το χρόνο και είχε επιβληθεί, ενώ μόλις τότε κατασκευάστηκε (Πρόσεξε την *αντίθεση*: την όμορφιά του αρχαίου – τη δροσερότητα ενός πρόσφατου και νέου έργου).

Φειδίας, ο μεγαλύτερος Άθηναίος γλύπτης, και άνδριαντοποιός (5ος π.Χ. αι.), από τους κυριότερους συνεργάτες του Περικλή. Είχε τη γενική έποπτεία των έργων που έγιναν στην Ακρόπολη και σέ όλη την Άττική. Περίφημα έργα του είναι το κολοσσιαίο όρειχάλκινο άγαλμα της «Προμάχου Άθηνās», που είχε στηθεί στην Ακρόπολη και το χρυσολεφάντινο άγαλμα της Άθηνās μέσα στον Παρθενώνα, στο σηκό του ναού· επίσης το χρυσελεφάντινο άγαλμα του Διός στην Όλυμπία.

τόν *έκατόμπεδο Παρθενώνα*. Άνάμεσα από τό Έρεχθειό και τόν Παρθενώνα ύπήρχε πρίν από τούς μηδικούς πολέμους ναός της Άθηνās, που λεγόταν «έκατόμπεδος», γιατί είχε μήκος 100 ποδών άττικών (=32,84 μ.). Μετά την καταστροφή του ναού αυτού από τούς Πέρσες τό 480 π.Χ. ό Κίμων άρχισε νά οικοδομεί στή θέση όπου σώζεται σήμερα ό Παρθενώνας τόν νέο ναό αλλά οί εργασίες δέν προχώρησαν. Στά θεμέλιά του ιδρύθηκε τήν έποχή αυτή του Περικλή ό νέος υπέρλαμπρος ναός της Άθηνās, ό Παρθενώνας, που εξακολούθησε νά λέγεται «έκατόμπεδος», άν και τό μήκος του είναι πολύ μεγαλύτερο (225 ποδών), γιατί τό κυριότερο μέρος του, ό σηκός, όπου βρισκόταν και τό χρυσελεφάντινο άγαλμα, είχε μήκος 108 ποδών. Παρθενώνας λεγόταν στήν άρχή μόνο τό δυτικό τμήμα, ό όπισθόδομος. Άργότερα όμως έτσι ονομάστηκε όλος ό ναός και μέ τό όνομα αυτό είναι γνωστός ως σήμερα.

Καλλικράτης, Άθηναίος άρχιτέκτονας του 5ου π.Χ. αι. Συνεργάστηκε μέ τόν Ίκτινο στήν οικοδόμηση του Παρθενώνα. Λέγεται ότι αυτός έδωσε τά σχέδια και του μικρού, αλλά κομψού ναού της Άθηνās Νίκης στο δυτικό άκρο της Ακρόπολης. Επίσης, όπως αναφέρει παρακάτω ό Πλούτ., ό Καλλικράτης εργάστηκε και στήν οικοδόμηση των μακρών τειχών της Άθηνας.

Ίκτινος, Έλληνας άρχιτέκτονας του 5ου π.Χ. αι. Πιστεύ-

εται ότι αυτός έδωσε τό σχέδιο τοῦ Παρθενώνα, πού τό ἐφάρμοσε ὁ Καλλικράτης. Περίφημα ἔργα τοῦ Ἴκτινίου ἦταν καί ὁ ναός τοῦ Ἀπόλλωνα στή Φιγάλεια τῆς Ἀρκαδίας, καθώς καί τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα.

τό τελεστήριο στήν Ἐλευσίνα, ἦταν ναός τῆς Δήμητρας πού ὀνομάστηκε ἔτσι, γιατί σ' αὐτόν γινόταν ἡ τέλεση, δηλ. ἡ μύηση τῶν πιστῶν· ὀνομάζεται καί ἀνάκτορο, γιατί ἦταν κατοικία τῆς Δήμητρας. Τό σχέδιο τοῦ ναοῦ ἦταν ἔργο τοῦ Ἴκτινίου, τό ἐφάρμοσαν ὅμως οἱ ἀρχιτέκτονες Κόροιβος καί Μεταγένης.

πού ὑψώνονται ἀπό τό ἔδαφος, δηλ. ἀπό τό στυλοβάτη. μέ τά ἐπιστύλια, δηλ. μέ μαρμάρινα δοκάρια πού τά τοποθέτησε ἐπάνω ἀπό τούς στύλους.

Ξυπέτη, δῆμος τῆς Κεκροπίδας φυλῆς στά ΝΔ. τοῦ Πειραιᾶ.

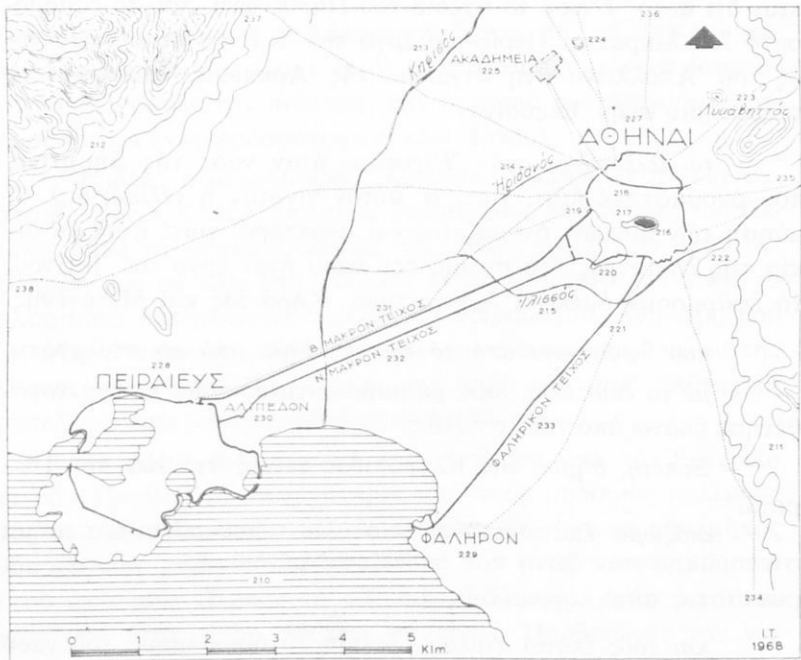
διάζωμα· ἐπάνω ἀπό τό ἐπιστύλιο τοποθετεῖται ἓνα τμήμα στενόμακρο σάν ζώνη πού στολιζεται μέ διάφορες γλυπτές παραστάσεις· αὐτό λέγεται διάζωμα.

καί τούς ἐπάνω στύλους· ἐπειδή τό οἰκοδόμημα τοῦ ναοῦ εἶχε μεγάλο ὕψος, στήθηκαν δύο σειρές ἀπό στύλους, ἡ μία ἐπάνω στήν ἄλλη· ἔτσι ἐπάνω ἀπό τούς στύλους πού ὑψώνονται ἀπό τό στυλοβάτη στήθηκαν οἱ ἐπάνω στύλοι, πού ἐστήριζαν τήν ὀροφή. Δηλαδή ἡ σειρά τοῦ συγκροτήματος τῶν στύλων ἦταν: οἱ στυλοβάτες, οἱ κάτω στύλοι, τό ἐπιστύλιο, τό διάζωμα καί ἐπάνω σ' αὐτό οἱ ἐπάνω στύλοι.

τό φεγγίτη στή στέγη τοῦ ἀνακτόρου (δηλ. τοῦ ναοῦ)· ἡ στέγη εἶχε ἓνα μεγάλο ἄνοιγμα («ὀπαῖον»), γιά νά φωτίζεται ὁ ναός.

τό μακρό τεῖχος· δύο μακρά τεῖχη εἶχαν οἰκοδομηθεῖ τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνα· τό ἓνα ἀπ' αὐτά ἔνωνε τόν περίβολο τῆς πόλης μέ τό Φάληρο καί τό ἄλλο μέ τόν Πειραιᾶ. Τώρα, μέ πρόταση τοῦ Περικλῆ, οἰκοδομήθηκε ἓνα ἐνδιάμεσο, κοντά στό πειραικό τεῖχος, ὥστε τά δύο αὐτά νά κλείνουν ὀλόγυρα τόν Πειραιᾶ. Τό ἄλλο τεῖχος, τό φαληρικό, ἀχρηστεύτηκε.

Κρατίνος· βλ. Σόλων σημ. σελ. 52.

Τό μακρό τείχος

τό ὾δεῖο, θέατρο κατάλληλο γιά μουσική στούς ΝΑ. πρόποδες τῆς Ἀκρόπολης· τό χρησιμοποιοῦσαν στήν ἀρχή γιά τούς μουσικούς ἀγώνες τῶν Παναθηναίων. Ἦταν ξύλινο κατά τό μεγαλύτερο μέρος του καί πυρπολήθηκε τό 86 π.Χ., ὅταν ὁ Ρωμαῖος Σύλλας μέ τό στρατό του εἶχε κυριέψει τήν Ἀθήνα.

κατ' ἀπομίμηση τῆς σκηνῆς τοῦ βασιλιᾶ τῶν Περσῶν, δηλ. τῆς σκηνῆς πού εἶχε στήσει ὁ Ξέρξης τό 480 π.Χ., γιά νά παρακολουθεῖ τή ναυμαχία στή Σαλαμίνα. Πιθανότερο ὁμως εἶναι ὅτι τό ὾δεῖο εἶχε ὀροφή κωνική γιά ἀκουστικούς λόγους.

Σελ. 141

ὁ σκινोकέφαλος Δίας, δηλ. ὁ Περικλῆς· οἱ κωμικοὶ ποιητές τόν ὀνόμασαν σκινोकέφαλο, γιατί εἶχε κεφάλι μακρουλό σάν τή ρίζα τοῦ σκίνου πού εἶναι φυτό βολβορίζο σάν τό κρεμμύδι.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

τόρα πιά πού γλίτωσε ἀπ' τόν ἐξοστρακισμό· ὁ Περικλῆς ξέφυγε ἀπό τόν κίνδυνον νά ἐξοστρακιστεῖ καί, ἀντίθετα, κατόρθωσε νά ἐξοστρακιστεῖ ὁ ἀντίπαλός του ὁ Θουκυδίδης τό 443 π.Χ., τήν ἐποχή πού κατασκευάστηκε τό Ὠδεῖο.

ἀθλοθέτης: κάθε τέσσερα χρόνια ἐκλέγονταν δέκα «ἀθλοθέτες», δηλ. ἰδιαίτεροι ἄρχοντες, πού εἶχαν ὡς ἔργο τους νά ἐποπτεύουν τούς διάφορους ἀγῶνες καί νά ἀνακηρύττουν τούς νικητές. Λέγονται καί ἀγωνοθέτες.

τά *Προπύλαια* στήν Ἀκρόπολη πού ἦταν ἡ ἐπιβλητική πύλη καί τά παράπλευρα οἰκοδομήματα χτίστηκαν κατά τά ἔτη 437-432 π.Χ. πάνω στή βάση ἀρχαιότερης πύλης. Χρησίμευαν ὡς εἴσοδος στήν Ἀκρόπολη.

ἄγαλμα τῆς Ὑγείας Ἀθηνᾶς: τό βάθρο τοῦ ἀγάλματος σώζεται μέ τήν ἐπιγραφή: «Οἱ Ἀθηναῖοι στήν Ἀθηναία τήν Ὑγεία. Τό κατασκεύασε ὁ Πύρρος ὁ Ἀθηναῖος». Φαίνεται ὅμως πῶς τό ἄγαλμα αὐτό ἐγινε ἀργότερα, ὅταν ἔπαψε ἡ ἐπιδημία καί οἱ Ἀθηναῖοι θέλησαν νά δείξουν τήν εὐγνωμοσύνη τους στή θεά, πού βοήθησε νά σταματήσει τό κακό.

τό χρυσό ἄγαλμα, δηλ. τό χρυσελεφάντινο.

στή *στήλη*, ὄχι στό βάθρο τοῦ ἀγάλματος, παρά σέ ἰδιαίτερη στήλη.

Σελ. 142

κατόρθωσε νά ἐξοστρακίσει τό Θουκυδίδη, βλ. σημ. παραπάνω στή φρ. *τόρα πού γλίτωσε ἀπό τόν ἐξοστρακισμό*.

ΚΕΦ. 14

τῶν ὑποταγμένων λαῶν, ἔνν. στή Θράκη καί στήν Καρία. *τῶν βασιλέων*, ὅπως τοῦ βασιλιᾶ τῆς Αἰγύπτου Ψαμμήτιχου, πού εἶχε ἐπαναστατήσει ἐναντίον τῶν Περσῶν καί εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 15

τῶν δυναστῶν, ὅπως οἱ δυνάστες τῆς Καρίας πού ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Κίμωνος εἶχαν ἐξαναγκαστεῖ νά γίνουν σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων.

σάν μιά μουσικά ἀπαλή καί ἄτονη, ὅταν οἱ χορδές τῶν ὄργων εἶναι χαλαρωμένες.

τέντωνε τὰ λουριά, μεταφορική ἔκφραση (πρβλ. καί τή φρ. χαλάρωνε τό χαλινό, σημ. σελ. 170).

Σελ. 143

ΚΕΦ. 16

νέους Πεισιστρατίδες, δηλ. φιλόδοξους τυράννους, ὅπως ἦταν οἱ γιοί τοῦ Πεισιστράτου Ἴππίας καί Ἴππαρχος.

Τηλεκλείδης, κωμικός ποιητής τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., λίγο νεώτερος ἀπό τόν Κρατίνο. Στίς κωμωδίες του σατύριζε τόν Περικλή καί ἄλλους συγχρόνους του. Ἄπ' αὐτές σώθηκαν ἄρκετά ἀποσπάσματα.

ἀπ' τίς πόλεις τούς φόρους, δηλ. τούς φόρους πού ἦταν ὑποχρεωμένοι νά πληρώνουν οἱ συμμαχικές πόλεις γιά τήν κοινή ἄμυνα.

καί πετρόχιστα τεῖχη, τό μακρό τεῖχος (βλ. σημ. σελ. 173).

Σελ. 144

Σαράντα ὀλόκληρα χρόνια, δηλ. ἀπό τό 469-429.

ἀνάμεσα ἀπό ἄντρες, ὅπως: ὁ Ἐφιάλης, (βλ. σημ. σελ. 167): ὁ Λεωκράτης, στρατηγός πού ὑπόταξε τήν Αἴγινα τό 458 π.Χ.: ὁ Μυρωνίδης, πού κέρδισε πολλές νίκες (τό 458 π.Χ. νίκησε τούς Κορινθίους στή Μεγαρίδα, τό 455 τούς Βοιωτούς κτλ): ὁ Κίμων, βλ. σημ. σελ. 166: ὁ Τολμίδης στρατηγός πού τό 455 π.Χ. ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο: ὁ Θουκυδίδης, βλ. σημ. σελ. 165.

μετά τόν ἐξοστρακισμό τοῦ Θουκυδίδη, δηλ. τό 443 π.Χ. δέν ταίριαζαν μέ τή σοφία τοῦ Ἀναξαγόρα, βλ. σημ. σελ. 97.

Σελ. 145

εἶχε σκεπάσει τό κεφάλι του ὑπῆρχε συνήθεια νά σκεπάζουν τό κεφάλι ὅσοι περίμεναν τό θάνατο.

Σελ. 148

ΚΕΦ. 17

μέσο τῆς Λοκρίδας, ἐνν. τῆς δυτικῆς.

Οἰταῖοι, οἱ κάτοικοι τῆς χώρας πού εἶναι κοντά στό ὄρος Οἶτη.

Τολμίδης, Ἀθηναῖος στρατηγός, πού ὀδήγησε τόν Ἀθηναϊκό στόλο τό 455 π.Χ. στά παράλια τῆς Πελοποννήσου, καί ἔκαψε τόν πολεμικό λιμένα τῶν Σπαρτιατῶν στό Γύθειο· πέθανε στήν Κορώνεια τό 447 π.Χ., ἐνῶ πολεμοῦσε μέ τούς Βοιωτούς.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 151

μετά τά γεγονότα αὐτά· πραγματικά, μεσολάβησαν 6 χρόνια ἀπό τήν ἐκστρατεία τῆς Σάμου (440-439 π.Χ.) ὡς τήν ἐποχή αὐτή πού ἡ Κέρκυρα ζητεῖ τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων γιά νά ἀντιμετωπίσει τήν Κόρινθο (433 π.Χ.).

ΚΕΦ. 29

γιά νά ἐκτεθεῖ ἀκόμη περισσότερο κτλ. Τό ὅτι ὁ Περικλῆς θέλησε νά στείλει τό γιό τοῦ Κίμωνα μέ λίγα πλοῖα, ἐπιτήδες γιά νά μὴν κατορθώσει τίποτε τό ἀξιόλογο καί νά μειωθεί, δέν εἶναι σωστό. Ὁ Θουκυδίδης πού ἔγραψε τήν ἱστορία τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου μέ μεγάλη ἀμεροληψία δέν ἀναφέρει τέτοια πρόθεση τοῦ Περικλῆ. Γράφει μάλιστα ὅτι μαζί μέ τό γιό τοῦ Κίμωνα εἶχαν σταλεῖ καί δύο ἄλλοι στρατηγοί.

νόθοι, δηλ. μὴ γνήσιοι Ἀθηναῖοι· ἔτσι ἔλεγαν ἐκείνους πού δέν εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Τά ὀνόματα τῶν παιδιῶν τοῦ Κίμωνα εἶχαν δοθεῖ ἀπό τίς πόλεις πού αὐτός ἀντιπροσώπευε στήν Ἀθήνα ὡς πρόξενος.

Σελ. 152

καί τούς ὄρκους, δηλ. τήν ἔνορκη συμφωνία εἰρήνης γιά 30 χρόνια πού ἔγινε τό 445 π.Χ.

Ποτίδαια, ἀρχαία πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, κοντά στόν Ἰσθμό τῆς χερσονήσου τῆς Παλλήνης, στό Θερμαϊκό κόλπο.

τό «μεγαρικό ψήφισμα»· ἔτσι λεγόταν τό ψήφισμα (πού εἶχε ἐγκριθεῖ κατὰ πρόταση τοῦ Περικλῆ), σύμφωνα μέ τό ὅποιο οἱ Μεγαρεῖς, σύμμαχοι τῶν Σπαρτιατῶν, εἶχαν ἀποκλειστεῖ ἀπό τά λιμάνια καί τίς ἀγορές πού ἦταν στήν ἐξουσία τῶν Ἀθηναίων.

τά «ἱερά λιβάδια» (ἀρχ. ἡ «ἱερά ὀργάς»), ἔκταση ἀνάμεσα στή Μεγαρίδα καί τήν Ἀττική, ἀφιερωμένη στή θεά Δήμητρα καί τήν Κόρη της (τήν Περσεφόνη)· ἡ ἔκταση αὐτή ἦταν γόνι-

ΚΕΦ. 30

μη, αλλά έμενε ακαλλιέργητη και κανείς δεν είχε δικαίωμα κατοχής.

Σελ. 153

Θριάσιες πύλες ήταν ή ΒΔ. πύλη της 'Αθήνας, κοντά στον Κεραμεικό, εμπρός από την «'Ιερά όδό» που οδηγούσε στον κάμπο της 'Ελευσίνας («Θριάσιον πεδίων») και στην πόλη της 'Ελευσίνας. Κατά τον 4ο π.Χ. αι. ή πύλη αυτή αντικαταστάθηκε με δύο νέες πύλες, που ονομάστηκαν «Δίπυλον».

ΚΕΦ. 31

μᾶλλον από ύπεροψία κτλ. Είναι ολότελα άδικη ή κατηγορία αυτή. 'Ο Περικλής στην περίπτωση εκείνη δεν είχε κινηθεί ούτε από ύπεροψία ούτε από φιλοπόλεμη διάθεση. 'Εβλεπε πράγματι ότι ή ύποχώρηση θά ήταν όμολογία αδυναμίας και θά οδηγούσε σε νέες αξιώσεις της Σπάρτης και σε νέες ύποχωρήσεις της 'Αθήνας, με αποτέλεσμα την εκμηδένιση της άθιναϊκής ήγεμονίας.

Σελ. 154

ΚΕΦ. 33

τό «κυλώνειον άγος». 'Όταν ήταν στην 'Αθήνα επώνυμος άρχοντας ό Μεγακλής (από την οικογένεια των 'Αλκμεωνιδών), ό Κύλων επιχείρησε νά γίνει τύραννος, αλλά τό κίνημά του δεν πέτυχε (612 π.Χ.). Αυτός τότε κατόρθωσε νά φύγει, οί όπαδοί του όμως θανατώθηκαν, άν και είχαν παραδοθεί με ένορκη διαβεβαίωση ότι δε θά πειραχτούν. 'Όταν έπειτα έπεσε επιδημία στην 'Αθήνα, πιστεύτηκε ότι ήταν τιμωρία για τό έγκλημα (τό «κυλώνειον άγος») και, για νά καθαριστεί ή πόλη, έξορίστηκαν οί 'Αλκμεωνίδες. 'Από τό γένος αυτών καταγόταν ή μητέρα του Περικλή 'Αγαρίστη. (Βλ. και *Σόλων*, κεφ. 12).

Σελ. 155

εισβάλλον στην 'Αττική ό βασιλιάς της Σπάρτης 'Αρχίδαμος μπήκε στην 'Αττική την άνοιξη του 431 π.Χ.

στis 'Αχαρνές, κοντά στό σημερινό Μενίδι.

όπως ένας καρβοκύρης κτλ. Πρόσεξε την παρομοίωση και άνάλυσε τά στοιχεία της.

οί χοροί στίς κωμωδίες: ὅπως καί στίς τραγωδίες, σπουδαῖο μέρος παίρνει ὁ χορός (ὄμιλος προσώπων) πού τραγουδάει ὀρισμένα ἄσματα, ἀνάλογα μέ τήν ὑπόθεση. Τήν ἐποχή ἐκείνη οἱ κωμικοί ποιητές μέ τά τραγούδια τοῦ χοροῦ στίς κωμωδίες τους σατύριζαν τόν Περικλῆ γιά τή φαινομενική ἀδράνειά του. Τέτοιο τραγούδι εἶναι καί αὐτό πού παραθέτει ὁ Πλούτ. παρακάτω.

Κλέων, περίφημος Ἀθηναῖος δημαγωγός· ἀντιπολιτεύτηκε μέ βιαιότητα τόν Περικλῆ καί ὑπερίσχυσε μετά τό θάνατο ἐκείνου. Ἔπεσε στήν Ἀμφίπολη, πολεμώντας τούς Σπαρτιάτες (424 π.Χ.).

Σελ. 156

Ἐρμιππος, Ἀθηναῖος κωμικός ποιητής, παλαιότερος τοῦ Ἀριστοφάνη. Οἱ στίχοι αὐτοί λέγονται ἀναπαιστικοί, γιατί ἀπαρτίζονται ἀπό ἀνάπαιστους, δηλ. ἀπό τρισύλλαθα κομμάτια (πόδια), πού τό καθένα ἔχει τίς δύο πρῶτες συλλαβές ἄτονες καί τήν τρίτη τονισμένη. Ὁ ἀνάπαιστος στήν ἀρχαία ποίηση εἶχε τίς δύο πρῶτες συλλαβές βραχύχρονες καί τήν τρίτη μακρόχρονη (υυ-).

οἱ σάτυροι, ἦσαν συνοδοί τοῦ Διονύσου. Ὀνομάζει τόν Περικλῆ «βασιλιά τῶν σατύρων», γιατί αὐτοί ἦταν φημισμένοι γιά τή δειλία καί μαλθακότητά τους.

σάν τοῦ Τέλητα: αὐτός ἦταν κάποιος Ἀθηναῖος, ὀνομαστός γιά τή δειλία του.

σ' ἔχει δαγκώσει, δηλ. σ' ἔχει βάλει στόχο τῶν κατηγοριῶν πού ἀπευθύνει μέ δηκτικότητα ἐναντίον σου.

ὡσπου τέλος οἱ Πελοποννήσιοι ἔφυγαν ἀπό τήν Ἀττική, τόν Ἰούλιο τοῦ 431 π.Χ.

κληρουχίες, βλ. σημ. σελ. 168.

ἡ θανατηφόρα ἐπιδημία, ὁ «λοιμός», πού ἔπεσε στήν Ἀθήνα τό δεύτερο ἔτος τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (430 π.Χ.) καί προξένησε μεγάλη φθορά στό στρατό. Κατά τά τρία χρόνια πού κράτησε ἡ ἐπιδημία πέθαναν 4.400 ὄπλιτες καί 600 ἵππεις.

ΚΕΦ. 34

Ἄλλά καί στόν πληθυσμό ἦταν πολλά τά θανατηφόρα κρούσματα.

Σελ. 157

ΚΕΦ. 35

ἔγινε ἔκλειψη ἡλίου ἦταν μερική ἔκλειψη καί ἔγινε στίς 3 Αὐγούστου τοῦ 431 π.Χ.

Ἐπίδαρρος τήν ὀνομάζει «ἱερή», γιατί ὁ τόπος ἦταν ἀφιερωμένος στόν Ἄσκληπιό.

Σελ. 158

ΚΕΦ. 36

Ἰδομενέας, βλ. σημ. σελ. 169.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56

Ἡρακλείδης, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του τά παιδιά τοῦ Περικλῆ ἀπό τήν πρώτη σύζυγό του (πού τό ὄνομά της εἶναι ἄγνωστο), ὁ Ξάνθιππος καί ὁ Πάραλος, λογαριάζονται ὡς γνήσιοι πολῖτες Ἀθηναῖοι, γιατί εἶχαν καί τούς δύο γονεῖς Ἀθηναίους. Ἀπό τή δεύτερη σύζυγό του, τήν Ἀσπασία (ἀπό τή Μίλητο) ἀπόκτησε ἕνα γιό, πού ὀνομάστηκε καί αὐτός Περικλῆς· ἀλλά αὐτός σύμφωνα μέ τό νόμο δέν μπορούσε νά θεωρηθεῖ γνήσιος Ἀθηναῖος, γιατί ἡ μητέρα του ἦταν ξένη.

ἀπό τίς ἀσθηρές οἰκονομίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτές ἔγινε λόγος στό κεφ. 16,4-6.

ἀθλητής πεντάθλου, αὐτός πού ἀγωνίζεται τό πένταθλο, δηλ. τούς πέντε ἄθλους (ἄλμα, δρόμο, δίσκο, ἀκόντιο καί πάλη).

Σελ. 159

Πρωταγόρας, σοφιστής ἀπό τά Ἄβδηρα (485-415 π.Χ.), πού εἶχε ἔρθει πολλές φορές στήν Ἀθήνα.

ἀθλοθέτες (καί ἀγωνοθέτες), βλ. σημ. σελ. 175.

ἀπό τά γνήσια παιδιά του, βλ. παραπάνω σημ.

ΚΕΦ. 37

Ἀλκιβιάδης, ὁ ὀνομαστός Ἀθηναῖος στρατηγός (448-404 π.Χ.) εἶχε ἀπό τή μητέρα του συγγενικούς δεσμούς μέ τόν Περικλῆ. Ἄλλωστε αὐτόν εἶχε κηδεμόνα στά παιδικά του χρόνια.

ἐκλέχτηκε στρατηγός, τό 429 π.Χ.

καί είχε παιδιά γνήσια, από τήν πρώτη σύζυγό του, βλ. σημ. παραπάνω.

Σελ. 160

ὁ βασιλιάς τῶν Αἰγυπτίων, τό 450 π.Χ. ἔστειλε στήν Ἄθινα ὡς δωρεά 40.000 μεδίμνους σιτάρι. Ὁ μέδιμνος ἦταν μέτρο χωρητικότητας γιά στερεά στήν ἀρχαία Ἄθινα καί ἰσοδυναμεῖ περίπου πρός 52 σημερινές λίτρες.

καταδικάστηκαν καί πουλήθηκαν ὡς δοῦλοι σύμφωνα μέ τό νόμο αὐτούς πού χρησιμοποιοῦσαν τήν ιδιότητα τοῦ Ἀθηναίου πολίτη, χωρίς νά ἔχουν τέτοιο δικαίωμα, τούς πουλοῦσαν ὡς δούλους.

τό μή γνήσιο παιδί του, δηλ. τό παιδί πού είχε ἀποκτήσει ἀπό τήν Ἀσπασία καί στό ὅποιο ἔδωσε τό ὄνομά του Περικλῆς.

ἀργότερα, δηλ. τό 406 π.Χ. Τότε οἱ Ἀθηναῖοι καταδίκασαν σέ θάνατο τούς στρατηγούς πού νίκησαν τό σπαρτιατικό στόλο στίς Ἀργινοῦσες (νησάκια ἀνάμεσα στή Λέσβο καί τά μικρασιατικά παράλια), γιατί δέν μπόρεσαν νά περισυλλέξουν τούς νεκρούς ἐξαιτίας τῆς θαλασσοταραχῆς. Μόνο ὁ Σωκράτης, πού ἦταν πρόεδρος τῆς ἐκκλησίας, ἀντιτάχτηκε σ' αὐτή τήν καταδίκη.

ἡ ἐπιδημία χτύπησε καί τόν Περικλῆ, τό φθινόπωρο τοῦ 429 π.Χ.

Θεόφραστος, βλ. Σόλων σημ. σελ. 56. Τό σύγγραμμα «Ἠθικά» τοῦ Θεοφράστου δέν ἔχει σωθεῖ.

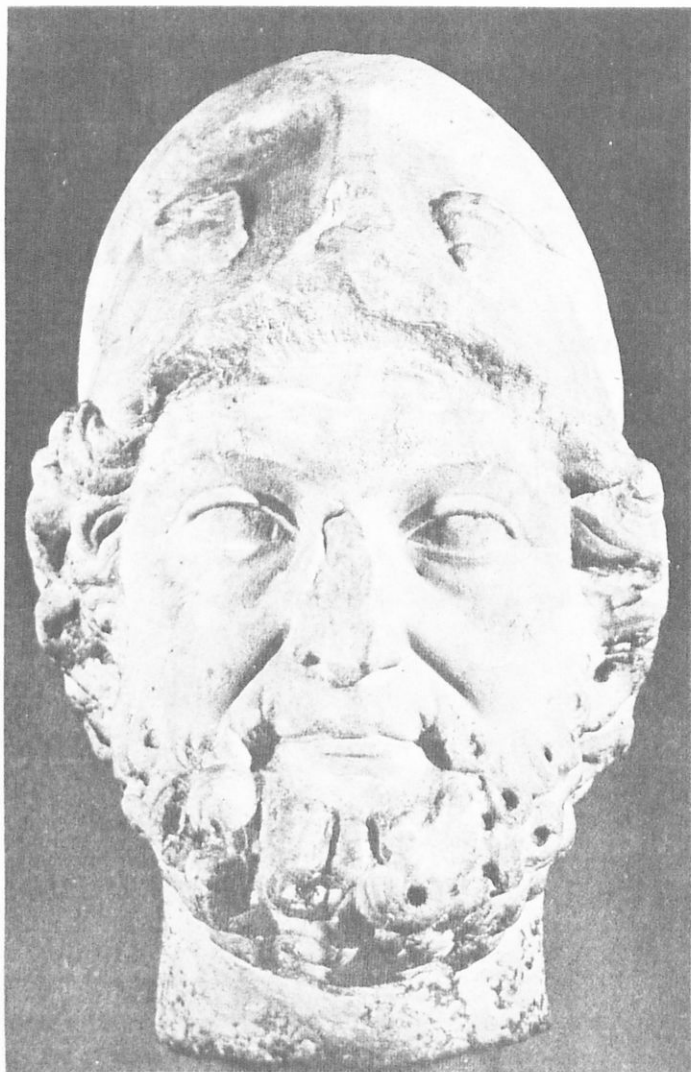
Σελ. 162

ὄλοι τόν ἀποζητοῦσαν μέ μεγάλο πόθο. Ὁ θάνατος τοῦ μεγάλου πολιτικοῦ δημιούργησε κενό πού τό αἰσθάνθηκαν ὄλοι. Τότε οἱ φίλοι καί οἱ ἐχθροί του κατάλαβαν τήν ἀξία τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου πού ἐπί σαράντα χρόνια ἐργάστηκε ὅσο κανεῖς ἄλλος γιά τό μεγαλεῖο τῆς Ἀθήνας καί μέ τό ἐξαιρετικό πνεῦμα του ἐσφράγισε μιά ἐποχή πού ὑπῆρξε ἡ λαμπρότερη περίοδος τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας.

ΚΕΦ. 38

ΚΕΦ. 39

4. ΦΩΚΙΩΝ

*Φωκίων (402 - 318 π.Χ.)
(Μουσείο Κοπεγχάγης)*

ΦΩΚΙΩΝ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΙ ΖΩΗΣ

Φωκίων

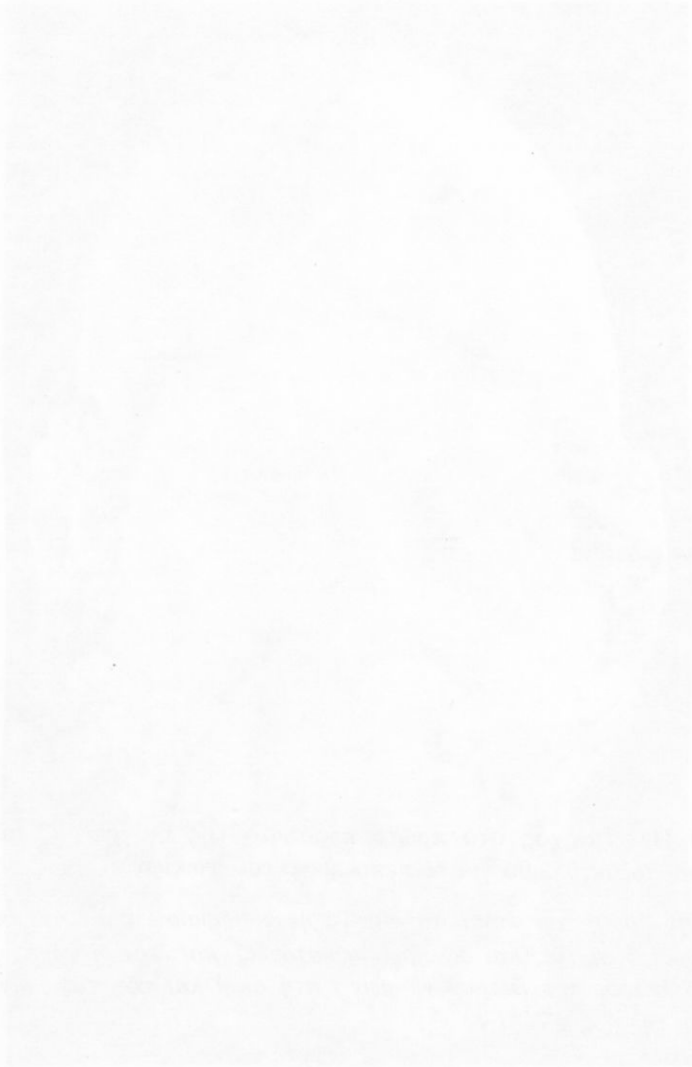
Πλάτωνος

Ο Πλούταρχος στο πρώτο κεφάλαιο της βιογραφίας αυτής γράφει τα ακόλουθα για τό πεπρωμένο του Φωκίωνα:

«Τήν ἀρετή τοῦ Φωκίωνα σάν νά ἦταν μοιραῖο νά τήν ἀνταγωνιστοῦν οἱ δύσκολες καί σκληρές περιστάσεις, καί ἔτσι οἱ κακοτυχίες τῆς Ἑλλάδος τήν ἔκαμαν νά μείνει στή σκιά καί τῆς στέρησαν τή λάμψη τῆς δόξας». (1,4)

Καί τελειώνει μέ τήν παρακάτω σύγκριση:

«Ὅσα ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καί πάλι στούς Ἕλληνας τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί τό σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὅμοιο μ' ἐκεῖνο καί δυστυχία ἀκριβῶς ὅμοια χτύπησε τήν πόλη». (38,5)

ΦΩΚΙΩΝ

ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΤΡΟΠΟΣ ΖΩΗΣ (Κεφ. 1-5)

Περίληψη κεφ. 1-4

Ἡ καταγωγή τοῦ Φωκίωνα δέν ἦταν τελείως ἄσημη, ὅπως ἰσχυρίστηκαν μερικοί. Ἄν ἦταν ἔτσι, θά τό εἶχαν τονίσει ἰδιαίτερα οἱ ἐχθροί του, πού μάζευαν ἐναντίον του κάθε λογῆς κατηγορίες. Ἀκολούθησε ἀπό νωρίς σωστές ἀρχές καί σ' αὐτό ἐκτός ἀπό τή γενιά του συνέβαλαν καί τά μαθήματα πού ἄκουσε νεαρός στήν Ἀκαδήμεια ἀπό τόν Πλάτωνα καί ἀργότερα ἀπό τόν Ξενοκράτη. Ἡ ζωή του γενικά ἦταν ἀσθηρή καί πειθαρχημένη, τόσο, πού, ὅπως λένε, σχεδόν ποτέ δέν τόν εἶδε κανεῖς νά γελάσει ἢ νά κλάψει ἢ νά λουστει στά δημόσια λουτρά. Διακρινόταν ἐξάλλου καί γιά τή σωματική του ἀντοχή. Ὅταν ἦταν ἐξω ἀπό τήν πόλη ἢ σέ ἐκστρατείες, βάδιζε ξυπόλυτος καί γυμνός. Ἐλεγαν μάλιστα γιά ἀστεῖο σέ καιρούς ἐκστρατείας ὅτι ἂν ὁ Φωκίων ἦταν ντυμένος, σήμαινε ὅτι ἔκανε πολύ κρύο.

Ὁ Φωκίων εἶχε χαρακτήρα πολύ καταδεχτικό καί φιλόανθρωπο, μόλο πού στήν ὄψη του φαινόταν ἀκοινώνητος καί σκυθρωπός, ὥστε ὅποιος δέν εἶχε οἰκειότητα μαζί του δύσκολα τολμοῦσε νά τόν πλησιάσει μόνος. Γι' αὐτό καί κάποτε πού ὁ στρατηγός Χάρης μιλοῦσε γιά τά φρύδια τοῦ Φωκίωνα καί οἱ Ἀθηναῖοι γελοῦσαν, ἐκεῖνος τοῦ εἶπε: «Τά φρύδια αὐτά, δέ σᾶς ἔφεραν ποτέ λύπες, τά γέλια ὅμως αὐτῶν ἐδῶ ἔκαμαν πολλές φορές τήν πόλη νά κλάψει.» Κάτι παρόμοιο συνέβαινε καί μέ τά λόγια τοῦ Φωκίωνα. Ἦταν σωτήρια γιά τίς χρήσιμες καί πετυχημένες

- 1 **ΚΕΦ. 5**
Ὁ χαρακτήρας
τοῦ Φωκίωνα.
Ὁ Φωκίων ὡς
2 ῥήτορας.

3

4 ἰδέες τους, σύντομα σάν προσταγή, αὐστηρά καί χωρίς πρόθεση
 νά τέρψουν. Ὅπως δηλαδή ἔλεγε ὁ Ζήνων, ὅτι ὁ φιλόσοφος
 πρέπει νά ξεστομίζει τὸ λόγο του ἀφοῦ τὸν βαπτίσει στό νοῦ
 5 του, ἔτσι καί τὰ λόγια τοῦ Φωκίωνα μέσα σέ πολύ λίγες λέξεις
 περιέκλειναν πάρα πολλά νοήματα. Αὐτὰ εἶχε στό νοῦ του, φαί-
 νεται, καί ὁ Πολύευκτος ἀπό τὸν Σφηττό, ὅταν εἶπε ὅτι ὁ Δημο-
 σθένης ἦταν ὁ ἄριστος ρήτορας, ἐνῶ ὁ Φωκίων ὁ πιό δεινός
 6 ὁμιλητής. Γιατί ὅπως ἓνα νόμισμα σέ πολύ μικρὸ ὄγκο περιέχει
 μεγάλη ἀξία, ἔτσι καί ἡ ἰκανότητα στό λόγο φανερώνει πολλά
 7 μέσα σέ λίγα λόγια. Λένε πὼς κάποτε, ἐνῶ τὸ θέατρο γέμιζε ἀπό
 κόσμος, ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων βημάτιζε μπροστά στή σκηνή βυθισμέ-
 8 νος σέ σκέψεις. Καί ὅταν κάποιος φίλος του εἶπε: «Συλλογισμέ-
 νος φαίνεσαι, Φωκίων», ἐκεῖνος ἀπάντησε: «Ναί, μὰ τὸ Δία,
 σκέφτομαι ἂν μπορῶ ν' ἀφαιρέσω τίποτα ἀπὸ τὸ λόγο πού πρό-
 9 κείται νά πῶ στους Ἀθηναίους». Ὁ Δημοσθένης πάλι δὲν ὑπολό-
 γιζε καθόλου τούς ἄλλους ρήτορες, ὅταν ὁμως σηκωνόταν νά
 μιλήσει ὁ Φωκίων, συνήθιζε νά λέει χαμηλόφωνα στους φίλους
 10 του: «Νά τὸ πελέκι πού κόβει τὰ λόγια μου!» Ἴσως ὁμως ὁ
 λόγος αὐτὸς νά χαρακτηρίζει τὸ ἦθος του, γιατί μιὰ λέξη καί
 ἓνα νεῦμα μόνο ἐνός χρηστοῦ ἀνθρώπου εἶναι πιό πειστικά ἀπὸ
 μύριους ρητορικούς συλλογισμούς καί κομπῆς προτάσεις.

ΠΡΩΤΕΣ ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΕΣ.

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 6-11)

Περίληψη κεφ. 6-7

Σέ νεαρή ἡλικία ὁ Φωκίων συνδέθηκε μέ τὸ στρατηγὸ Χαβρία καί
 ὠφελήθηκε πολὺ ἀπὸ τὴν πολεμικὴ του πείρα. Ἀσκοῦσε ὁμως καί ὁ
 ἴδιος ἐνεργητικὴ ἐπιρροή στό Χαβρία, γιατί τὸν συγκρατοῦσε ὅταν
 ἐκεῖνος ἔδειχνε ἀλόγιστη καί ἐπικίνδυνη τὸλμη στίς μάχες. Ἡ
 ἀσυγκράτητη ὀρμὴ τοῦ Χαβρία στάθηκε καί ἡ αἰτία τοῦ θανάτου του,
 357 π.Χ. γιατί σέ μιὰ ἀπόβαση, πού ἔκαναν οἱ Ἀθηναῖοι στή Χίο, θέλησε νά
 βγεῖ πρῶτος ἀπὸ τὸ πλοῖο. Ὁ Χαβρίας ἐκτιμοῦσε πολὺ τὸ Φωκίωνα

καί συχνά τοῦ εἶχε ἀναθέσει ὑπεύθυνες ἀποστολές, ὥστε καί γνωστός νά γίνει στούς Ἑλληνας καί πείρα ν' ἀποκτήσει. Στή ναυμαχία κοντά στή Νάξο, πού ἦταν ἡ πρώτη νικηφόρα ἐπιχείρηση ἀθηναϊκοῦ στόλου ἐναντίον τῆς Σπάρτης μετά τό τέλος τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ὁ Φωκίων διακρίθηκε ιδιαίτερα, ὅπως λένε, διοικώντας μέ ἐντολή τοῦ Χαβρία ἓνα τμήμα τοῦ στόλου. Ἀργότερα ὁ Χαβρίας πάλι δίνοντάς του εἰκοσι πλοῖα τόν ἔστειλε στά νησιά νά μαζέψει τούς φόρους ἀπό τούς συμμάχους. Ὁ Φωκίων δήλωσε ὅτι ἓνα πλοῖο τοῦ ἦταν ἀρκετό, ἐφόσον δέν πῆγαινε νά πολεμήσει, ἀλλά νά ἐπισκεφτεῖ φίλους. Στίς συναντήσεις του μέ τούς συμμάχους συμπεριφέρθηκε μέ τόση κατανόηση καί φιλία, ὥστε στό γυρισμό του συνοδεύονταν ἀπό πολλά συμμαχικά πλοῖα, πού ἔφερναν τά χρήματα. Ὅταν ὁ Χαβρίας πέθανε, ὁ Φωκίων ἀνέλαβε νά φροντίζει τό γιό του, πού ἦταν ὁμως ἀνάξιος καί τόν στενοχωροῦσε.

Στίς μέρες τοῦ Φωκίωνα τά ἀξιώματα τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας εἶχαν χωριστεῖ σέ πολιτικά καί σέ στρατιωτικά. Ὁ Φωκίων πού δέ συμφωνοῦσε μέ τό μοίρασμα αὐτό, προσπάθησε νά ξαναζωντανέψει τήν παράδοση τοῦ Σόλωνα, τοῦ Ἀριστείδη καί τοῦ Περικλῆ, οἱ ὁποῖοι συνδύαζαν τήν πολιτική μέ τήν πολεμική δράση.

Ἀκολουθώντας λοιπόν αὐτή τήν τακτική ἐπιδίωκε πάντοτε μέ τήν πολιτική του τήν εἰρήνη καί τήν ἡσυχία. Ἐγινε ἐξάλλου στρατηγός περισσότερες φορές ὄχι μόνο ἀπό τούς συγχρόνους του, ἀλλά καί ἀπό τούς πρὶν ἀπό αὐτόν, χωρίς νά διεκδικεῖ τό ἀξίωμα οὔτε νά τό ἐπιζητεῖ μά καί χωρίς νά θέλει νά ἀποφύγει οὔτε νά ξεφεύγει, ὅταν τόν καλοῦσε ἡ πόλη. Θεωρεῖται γέγονός ὅτι ἔγινε στρατηγός σαράντα πέντε φορές, χωρίς νά παρευρεθεῖ οὔτε μία φορά στίς ἐκλογές πάντοτε, ἐνῶ ἦταν ἀπών, τόν προσκαλοῦσαν καί τόν ἐξέλεγαν. Γι' αὐτό οἱ λιγότερο μυαλωμένοι ἀποροῦσαν μέ τό λαό, γιατί ἐνῶ ὁ Φωκίων ἐρχόταν σέ ἀντίθεση τίς πιο πολλές φορές μαζί του καί ποτέ δέν εἶπε οὔτε ἔκαμε κάτι γιά νά φανεῖ εὐχάριστος, ὁ λαός μεταχειριζόταν τούς κομπούς στά λόγια καί εὐχάριστους δημαγωγούς γιά διασκέδαση, ὅπως λένε ὅτι εἶναι σωστό νά κάνουν οἱ βασιλιάδες μέ τούς κόλακες, νά τούς χρησιμοποιοῦν δηλαδή μετά τό πλύσιμο τῶν χειρῶν. Γιά τά ἀξιώματα ὁμως, ὁ δῆμος, πάντοτε

376 π.Χ.

1 ΚΕΦ. 8
Ἡ τακτική
τοῦ Φωκίωνα
ἀπέναντι
στό δῆμο.

2

3

νηφάλιος καί σοβαρός, καλοῦσε τόν πιό αὐστηρό καί μυαλωμένο πολίτη, αὐτόν πού ἦ μόνος ἢ τουλάχιστον πιό πολύ ἀπό κάθε ἄλλον, ἐναντιωνόταν στίς θελήσεις καί στίς παρορμήσεις του.

- 4 Κάποτε διαβάστηκε ἓνας χρησμός ἀπό τούς Δελφούς πού ἔλεγε ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι εἶναι σύμφωνοι καί μόνο ἓνας ἄνθρωπος ἔχει γνώμη ἀντίθετη μέ τό δῆμο· ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καί ζήτησε νά μήν κάνουν τόν κόπο νά ψάξουν, γιατί ὁ ἄνθρωπος πού γυρεῦουν εἶναι αὐτός ὁ ἴδιος, ἀφοῦ εἶναι ὁ μόνος πού δέν τοῦ ἀρέσει τίποτε ἀπό ὅσα γίνονται στήν πόλη. Ἄλλοτε πάλι διατυπώνοντας κάποια πρότασή του στό λαό, συνάντησε εὐνοϊκή ὑποδοχή καί εἶδε ὅτι ὅλοι παραδέχονταν τό ἴδιο πρόθυμα τά λόγια του· στράφηκε τότε πρὸς τούς φίλους του καί εἶπε: «Μήπως εἶπα τίποτα κακό, χωρίς νά τό καταλάβω;»

ΚΕΦ. 9

Χαρακτηριστικά ἀνέκδοτα.

- 1 Κάποτε πάλι οἱ Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἐθελοντική συνεισφορά γιά κάποια θυσία καί ἐνῶ οἱ ἄλλοι πολῖτες ἔδιναν, ὁ Φωκίων, ἂν καί τόν κάλεσαν πολλές φορές νά δώσει, εἶπε: «Ζητήστε ἀπό ἐτούτους τούς πλουσίους· γιά μένα θά ἔταν ντροπή ἂν ἔδιναν σ' ἐσᾶς, χωρίς νά ἐξοφλήσω τό χρέος μου σ' αὐτόν ἐδῶ», καί ἔδειξε τόν Καλλικλῆ, τό δανειστή του. Καθώς ὁμως δέν ἔπαυαν νά κραυγάζουν καί νά φωνασκοῦν ἐναντίον του, τούς εἶπε τόν παρακάτω μῦθο: «Ἐνας δειλός ξεκίνησε νά πάει στόν πόλεμο, ἀκούοντας ὁμως νά κρῶζουν τά κοράκια ἄφησε κάτω τά ὅπλα του καί ἤσυχάζε. Ἀργότερα τά ξαναπῆρε καί συνέχισε τό δρόμο του· μόλις ὁμως τά κοράκια ἔκρωξαν ξανά, σταμάτησε. Στό τέλος τούς εἶπε: "Φωνάζετε ὅσο πιό δυνατά μπορείτε. Ἐμένα μιά φορά δέ θά μέ φάτε!"».
- 3 Μιάν ἄλλη φορά οἱ Ἀθηναῖοι τόν παρακινοῦσαν μέ ἐπιμονή νά τούς ὀδηγήσει ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν καί ἐπειδὴ δέν ἤθελε, τόν ἀποκαλοῦσαν δειλό καί ἄνανδρο. «Οὐτ' ἐσεῖς», τούς εἶπε τότε ἐκεῖνος, «μπορεῖτε νά κάνετε ἐμένα γενναῖο, οὐτ' ἐγὼ ἐσᾶς δειλοῦς. Γνωρίζομαστε βλέπετε καλά μεταξύ μας!».
- 4 Σέ καιρούς ἀβεβαιότητας, ὅταν ὁ λαός εἶχε ὀργιστεῖ μαζί του πάρα πολύ καί ἀπαιτοῦσε νά λογοδοτήσει γιά τή στρατηγία του, «Ἀγαπητοί μου φίλοι», εἶπε, «κοιτάξτε νά σωθεῖτε πρῶτα!».

Ἄλλοτε, ἐνῶ ὅσο κρατοῦσε ὁ πόλεμος οἱ Ἀθηναῖοι ἦταν 5
 δισταχτικοὶ καὶ φοβισμένοι, ὅταν ἐγίνε εἰρήνη πῆραν θάρρος
 καὶ φώναζαν ἐναντίον τοῦ Φωκίωνα ὅτι τοὺς στέρησε τὴ νίκη.
 «Εἶστε τυχεροί», τοὺς εἶπε, «πού ἔχετε στρατηγὸ πού σᾶς ξέρει
 ἄλλιῶς ἀπὸ καιρὸ θά ἦσατε χαμένοι.»

Ὅταν πάλι οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἤθελαν νὰ καταφύγουν σὲ διαιτη- 6
 σία γιὰ μιὰ ἐδαφικὴ διαφορά πού εἶχαν μὲ τοὺς Βοιωτοὺς, ἀλλὰ
 ἐπιθυμοῦσαν πόλεμο, τοὺς συμβούλεψε νὰ δώσουν τὴ μάχη μὲ
 τὰ λόγια, πού εἶναι σ' αὐτὰ ἀνώτεροι καὶ ὄχι μὲ τὰ ὄπλα, πού 7
 εἶναι κατώτεροι. Μιά φορά πού μιλοῦσε, ἐπειδὴ διαφωνοῦσαν μὲ
 ὅσα ἔλεγε καὶ δὲν ὑπόμεναν νὰ τὸν ἀκούσουν, εἶπε: «Μπορεῖτε
 νὰ μὲ ὑποχρεώσετε μὲ τὴ βία νὰ κάνω αὐτὰ πού δέ θέλω, δέ θά
 μ' ἐξαναγκάσετε ὁμῶς νὰ πῶ, ἀντίθετα μὲ τὴ γνώμη μου, αὐτὰ
 πού δὲν πρέπει!»

Ὅταν ὁ Δημοσθένης, ἀπὸ τοὺς ρήτορες πού ἦταν πολιτικοὶ 8
 τοῦ ἀντίπαλοι, τοῦ εἶπε: «Θά σέ σκοτώσουν, Φωκίωνα, οἱ Ἀθη-
 ναῖοι ἂν τρελλαθοῦν», ἀπάντησε: «Κι ἐσένα ἂν θάλουν μυαλό.»

Μιά μέρα πού ἔκανε ὑπερβολικὴ ζέστη εἶδε τὸν Πολύεγκτο 9
 ἀπὸ τὸν Σφηττὸ νὰ συμβουλευε τοὺς Ἀθηναίους νὰ κάμουν πό-
 λεμο μὲ τὸ Φίλιππο, καὶ κατόπιν λαχανιασμένος πολὺ καὶ ἰδρω-
 μένος — καθὼς μάλιστα ἦταν καὶ πολὺ παχὺς — νὰ πίνει καὶ νὰ
 ξαναπίνει νερό. «Ἀξιζει» εἶπε τότε, «νὰ βασιστεῖτε στὰ λόγια
 του καὶ ν' ἀποφασίσετε τὸν πόλεμο. Τί νομίζετε ὅτι θά κάνει
 αὐτός ὁ ἄνθρωπος κάτω ἀπὸ τὸ θώρακα καὶ τὴν ἀσπίδα, σάν
 ἔρθουν κοντὰ οἱ ἐχθροί, ὅταν καὶ μόνο καθὼς σᾶς λέει τὸ λόγο
 πού ἔχει προετοιμάσει, κινδυνεύει νὰ πνιγεῖ;»

Μιάν ἄλλη φορά, ὅταν ὁ Λυκοῦργος εἶχε πεῖ στὴν ἐκκλησία 10
 τοῦ δήμου ἓνα πλῆθος ἀπὸ συκοφαντίες γι' αὐτὸν καὶ κοντὰ
 στ' ἄλλα ὅτι ὁ Φωκίων συμβούλεψε τοὺς Ἀθηναίους νὰ παρα-
 δώσουν δέκα πολῖτες πού εἶχε ζητήσῃ ὁ Ἀλέξανδρος, ἐκεῖνος εἶ-
 πε: «Πολλές καλές καὶ ὠφέλιμες συμβουλές τοὺς ἔχω δώσει,
 ἀλλὰ δέ μὲ ἀκοῦν.»

Ἦπῃρχε κάποιος Ἀρχιτιάδης, πού ἐπονομαζόταν Λακωνιστής, 1
 γιὰτὶ εἶχε ἀφήσει ὑπερβολικὰ μακριὰ γένια, φοροῦσε τριβῶνα καὶ
 ἦταν πάντα σκυθρωπός. Ὁ Φωκίων, κάποτε πού τὸν ἀποδοκίμα-

ΚΕΦ. 10
 Ἄλλα μικρὰ
 περιστατικά.

- ζαν μέ θόρυβο, κάλεσε τόν ἄνθρωπο αὐτό μάρτυρα καί βοηθό
 2 στό λόγο του. Ἐκεῖνος ὅμως μόλις σηκώθηκε, συμβούλευε τούς Ἀθηναίους αὐτά πού τούς ἄρresαν. Ὁ Φωκίων τότε τόν ἔπιασε ἀπό τά γένια καί τοῦ εἶπε: «Ἀρχιβιάδη, γιατί τότε λοιπόν δέν *ξυρίστηκες*»
- 3 Ὁ Ἀριστογείτων πάλι ὁ *συκοφάντης* ἦταν στίς συνελεύσεις φιλοπόλεμος καί ἐξωθοῦσε τό λαό σέ δράση, ὅταν ὅμως γινόταν ὁ κατάλογος τῶν στρατευσίμων παρουσιάστηκε ἀκουμπώντας σέ μπαστούνι καί μέ δεμένα πόδια. Ὁ Φωκίων ἀνεβασμένος στό βῆμα τόν εἶδε ἀπό μακριά καί φώναξε στό γραμματέα: «Γράψε καί τόν Ἀριστογείτονα, κουτσό καί πονηρό!»
- 4 Εἶναι λοιπόν ν' ἀπορεῖ κανεῖς πῶς καί γιατί ἓνας ἄνθρωπος τόσο τραχύς καί αὐστηρός πῆρε τήν προσωνομία τοῦ χρηστοῦ.
 5 Νομίζω ὅτι εἶναι δύσκολο, ὄχι ὅμως καί ἀδύνατο, ὅπως τό ἴδιο κρασί, ἔτσι καί ὁ ἴδιος ἄνθρωπος νά εἶναι συγχρόνως γλυκός καί ἀψύς. Ἔτσι πάλι μερικοί ἄλλοι, ἐνῶ φαίνονται καλοκάγαθοι, εἶναι πάρα πολύ ἀντιπαθητικοί καί βλαβεροί γι' αὐτούς πού
 6 τούς συναναστρέφονται. Λένε ὅτι ὁ Ὑπεριδης εἶπε κάποτε στό δῆμο: «Ἀθηναῖοι, μήν κοιτάζετε μόνο ἂν εἶμαι δυσάρεστος, μά ἂν εἶμαι δυσάρεστος χωρίς ἰδιοτέλεια.» Σάν νά εἶναι φορτικοί καί ὄχληροί οἱ πλεονέκτες μόνο, καί σάν νά μή φοβᾶται πῶς
 7 ἢ τήν ὀργή ἢ κάποιο πείσμα τους. Ὁ Φωκίων λοιπόν δέν ἐβλαψε ποτέ κανέναν πολίτη ἀπό ἐχθρα, οὔτε θεώρησε κανέναν ἐχθρό του. Ἦταν τραχύς, ἀνυποχώρητος καί ἀλύγιστος, ὅσο μόνο
 8 χρειαζόταν γιά νά ἀντισταθεῖ σέ ὅσους ἐναντιώνονταν σ' ἐκεῖνα πού ἔκανε γιά χάρη τῆς πατρίδας, στήν ἄλλη του ζωή ὅμως
 9 ἦταν γιά ὅλους φιλικός, προσιτός καί φιλόανθρωπος. Ἔτσι καί τούς ἀντιπάλους του ἀκόμα βοηθοῦσε, ὅταν εἶχαν ἀτυχήσει, καί τούς ὑπερασπιζόταν ἂν κινδύνευαν. Κάποτε πού οἱ φίλοι του τόν κατηγορήσαν ἐπειδῆ ὑπεράσπισε κάποιον ἄνθρωπο φαῦλο στό δικαστήριο, τούς ἀπάντησε ὅτι οἱ τίμιοι δέν ἔχουν ἀνάγκη ἀπό
 9 βοήθεια. Ὅταν πάλι ὁ Ἀριστογείτων ὁ *συκοφάντης* ὕστερα ἀπό τήν καταδίκη του ἔστειλε καί τόν παρακάλεσε νά πάει νά τόν ἐπισκεφτεῖ, ὁ Φωκίων ἀνταποκρίθηκε στήν παράκληση καί ξεκί-

νησε γιά τή φυλακή. Καί ἐπειδή οἱ φίλοι του δέν τόν ἄφηναν, τούς εἶπε: « Ἀφήστε με, εὐλογημένοι ἄνθρωποι ! Ποῦ θά μπορούσε κανεῖς νά συναντήσῃ τόν Ἀριστογείτονα μέ μεγαλύτερη εὐχарίστησι ; »

Οἱ σύμμαχοι καί οἱ νησιῶτες θεωροῦσαν τούς ἀπεσταλμένους τῶν Ἀθηναίων, ὅταν ξεκινοῦσαν μέ ἄλλο στρατηγό, ὡς ἐχθρούς, καί γι' αὐτό ἐνίσχυαν τά τείχη τους, ἐπιχωμάτωναν τά λιμάνια τους καί μεταφέρανε τά κοπάδια, τούς δούλους, τίς γυναῖκες καί τά παιδιά ἀπό τήν ὑπαιθρο στίς πόλεις. Ἄν ὅμως ἀρχηγός ἦταν ὁ Φωκίων, ἔβγαιναν σέ μακρινή ἀπόσταση μέ τά δικά τους πλοῖα νά τόν συναντήσουν, στεφανωμένοι καί χαρούμενοι καί τόν συνόδευαν στήν πόλη τους.

1 ΚΕΦ. ΙΙ
Ὁ Φωκίων καί οἱ σύμμαχοι.

ΦΩΚΙΩΝ ΚΑΙ ΦΙΛΙΠΠΟΣ

(Κεφ. 12-16)

Περίληψη κεφ. 12-15

Τήν ἐποχή πού ὁ Φίλιππος εἶχε διεισδύσει στήν Εὐβοία καί προσαρτοῦσε τίς Εὐβοϊκές πόλεις, ἡ Ἐρέτρια ζήτησε τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ἐκεῖνοι ἔστειλαν μία μικρή δύναμη μέ ἀρχηγό τὸ Φωκίωνα πιστεύοντας ὅτι θά τούς βοηθοῦσαν καί οἱ ντόπιοι. Ὁ Φωκίων ὅμως συνάντησε πολλές δυσκολίες. Ὡστόσο στήν τελική σύγκρουση, στήν πεδιάδα τῶν Ταμνῶν, ὑπερίσχυαν οἱ Ἀθηναῖοι χάριη στό σχέδιο τοῦ Φωκίωνα, πού ἄφησε τούς ἐχθρούς νά νικήσουν στήν ἀρχή τήν παράταξη τῶν συμμάχων του καί νά πλησιάσουν, καί ὕστερα ἔδωσε διαταγή στοὺς Ἀθηναίους νά ἐπιτεθοῦν. Μετά τή μάχη ὁ Φωκίων σταθεροποίησε κάπως τήν κατάσταση, ἐλευθέρωσε ὅσους αἰχμαλώτους Ἕλληνες εἶχε συλλάβει καί γύρισε στήν Ἀθήνα. Ὁ στρατηγός ὅμως πού τόν διαδέχτηκε σέ λίγο, ἀπέτυχε ἐντελῶς, ὅταν ξανάρχισαν οἱ ἐχθροπραξίες, καί ὅλη σχεδόν ἡ Εὐβοία χάθηκε γιά τούς Ἀθηναίους.

349 π.Χ.

348 π.Χ.

348 π.Χ.

340 π.Χ.

Λίγα χρόνια ἀργότερα ὁ Φίλιππος ξεκίνησε μέ ἰσχυρές δυνάμεις γιά νά κατακτήσει τή Θρακική χερσόνησο καί τίς πόλεις Πέρινθο καί Βυζάντιο στήν Προποντίδα. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν τὸ στρατηγό

Χάρη γιά νά βοηθήσει τίς πόλεις τῆς περιοχῆς, ἐκεῖνος ὁμως ἔδειξε ἀδράνεια καί προκάλεσε τή δυσπιστία τῶν συμμάχων. Ὁ Φωκίων ἔριξε τήν εὐθύνη γιά τήν τροπή αὐτή τῶν πραγμάτων στή στάση τῶν ἰδίων τῶν Ἀθηναίων. Ὑστερ' ἀπό αὐτό οἱ Ἀθηναῖοι ἀνάθεσαν τή στρατηγία στόν ἴδιο καί τόν ἔστειλαν στό Βυζάντιο. Χάρη στό Φωκίωνα οἱ κάτοικοι τοῦ Βυζαντίου δέχτηκαν φιλικά τόν ἀθηναϊκό στρατό, συνεργάστηκαν ἀρμονικά μαζί του καί ἔτσι σέ λίγο ὁ Φίλιππος διώχτηκε ἐντελῶς ἀπό τήν περιοχή καί ὁ μῦθος πού τόν παρουσίαζε ἀήττητο ἔπεσε.

Σέ μιάν ἄλλη περίσταση, λίγα χρόνια πρὶν ἀπό τά πιό πάνω γεγονότα, οἱ Μεγαρεῖς εἶχαν ζητήσει βιαστικά τή βοήθεια τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Φωκίων πῆρε χαράματα τήν ἔγκριση τοῦ δήμου, ξεκίνησε ἀμέσως κατόπιν καί ἔφτασε στήν πόλη πρὶν τό μάθουν οἱ Βοιωτοί καί δοκιμάσουν νά τόν ἐμποδίσουν. Ἐκεῖ βοήθησε τοὺς Μεγαρεῖς καί τοὺς ἔβαλε νά ἐπεκτείνουν τά τεῖχη τους ὡς τό ἐπίνειο τῆς πόλεως τους, τή Νίσαια. Ἔτσι θά ἦταν ἀσφαλισμένοι ἀπό τή στεριά καί θά στηριζόνταν στή θάλασσα, δηλαδή στοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 16

Ἡ στάση του
ἀπέναντι στό
Φίλιππο.

- 1 Οἱ Ἀθηναῖοι βρίσκονταν πιά σέ φανερή ἐχθρότητα μέ τό Φίλιππο καί ἐπειδή ὁ Φωκίων δέν ἦταν παρών, εἶχαν ἐκλέξει ἄλλους στρατηγούς γιά νά κατευθύνουν τόν πόλεμο. Μόλις ἐκεῖνος γύρισε ἀπό τά νησιά, προσπαθοῦσε νά πείσει τό δῆμο, ἐφόσον ὁ Φίλιππος εἶχε εἰρηνικές διαθέσεις καί φοβόταν πολύ τόν πόλεμο,
- 2 νά δεχτεῖ ρύθμιση τῆς διαφορᾶς. Τότε κάποιος ἀπό αὐτοὺς πού συνήθιζαν νά περιφέρονται γύρω ἀπό τήν Ἡλιαία καί νά ἔχουν ἔργο τους τή συκοφαντία, ἀντέκρουσε τήν πρόταση καί εἶπε: «Τολμᾶς, ἐσύ, Φωκίων, νά ἀποτρέπεις τοὺς Ἀθηναίους, τώρα πού βρίσκονται μέ τά ὄπλα στά χέρια;» Καί ὁ Φωκίων ἀποκρίθηκε: «Ἐγώ τολμᾶω, ἂν καί ξέρω ὅτι ὅσο εἶναι πόλεμος θά σέ ἐξουσιάζω ἐγώ, ἐνῶ, ἂν γίνει εἰρήνη, θά μέ ἐξουσιάζεις, ἐσύ.»
- 3 Ὡστόσο δέν τοὺς ἔπεισε, ἀλλά ἐπικράτησε ὁ Δημοσθένης, πού συμβούλευε νά δώσουν τή μάχη ὅσο γίνεται μακρύτερα ἀπό τήν Ἀττική. Καί ὁ Φωκίων τότε τοῦ εἶπε: «Φίλε μου, ἄς μὴν κοιτάζουμε πού θά πολεμήσουμε, ἀλλά πῶς θά νικήσουμε. Ἔτσι μόνο θά ἔναι μακριά μας ὁ πόλεμος· γιατί πάντα στοὺς νικημένους ὄλα τά δεινά εἶναι κοντά.» Ὅταν οἱ Ἀθηναῖοι νικήθηκαν, οἱ ταραχοποιοί καί αὐτοὶ πού ἠθελαν ριζικές ἀλλαγές στήν πόλη, τραβοῦ-

σαν τὸ *Χαρίδημο* στό βῆμα καί ἀξίωσαν νά γίνει στρατηγός. Οἱ ἀριστοκρατικοί φοβήθηκαν καί ἔχοντας μέ τὸ μέρος τους τὴ *Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου* παρακαλώντας καί κλαίοντας ἐπεισαν μέ δυσκολία τὸ λαό νά ἐμπιστευτεῖ τὴν πόλη στά χέρια τοῦ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος εἶχε τὴ γνώμη ὅτι ἔπρεπε νά δεχτοῦν τοὺς ἄλλους πολιτικούς ὄρους καί τὴν ἐπιείκεια τοῦ Φιλίππου. Ὅταν ὁμως ὁ *Δημάδης* πρότεινε νά μετέχει ἡ πόλη στήν κοινὴ εἰρήνη καί στό *συνέδριο τῶν Ἑλλήνων*, ὁ Φωκίων δέν ἄφηνε νά γίνει δεκτὴ ἡ πρόταση αὐτὴ, προτοῦ νά μάθουν τί ἀξιώσεις θά εἶχε ὁ Φίλιππος ἀπὸ τοὺς Ἑλληνες. Ἡ γνώμη του δέν ἀκούστηκε, ἐπειδὴ ἡ στιγμή δέν ἦταν κατάλληλη· καί ὅταν ἀμέσως ἐπειτα εἶδε τοὺς Ἀθηναίους μετανιωμένους γιατί ἔπρεπε νά παραχωροῦν στό Φίλιππο καί τριῆρεις καί ἵππικό, εἶπε: «Αὐτὰ φοβόμουν καί εἶχα ἀντίρρηση. Ἀφοῦ ὁμως κάματε τὴ συμφωνία, δέν πρέπει νά δυσφορεῖτε οὔτε νά λυπᾶστε. Νά θυμᾶστε ὅτι καί οἱ πρόγονοί μας, ἄλλοτε ὡς ἡγέτες καί ἄλλοτε ὡς ὑπήκοοι, ἐνεργούσαν σωστά καί στίς δύο περιπτώσεις κι ἔτσι ἔσωσαν καί τὴν πόλη καί τοὺς Ἑλληνες.»

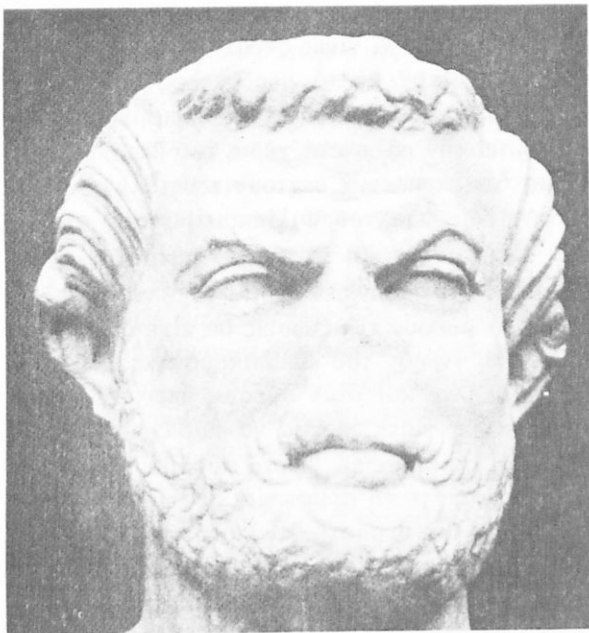
Ὅταν ἐξᾴλλου *πέθανε ὁ Φίλιππος*, δέν ἄφηνε τὸ Δῆμο νά κάνει εὐχαριστήριες θυσίες γιὰ τὴν καλὴ εἶδηση, γιατί πίστευε ὅτι εἶναι ταπεινὸ νά δείχνουν χαρὰ γιὰ τέτοιο πράγμα καί γιατί ἡ δύναμη πού τοὺς ἀντιμετώπισε στὴ *Χαιρώνεια* λιγότεψε κατὰ ἓνα μόνο ἄτομο.

ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ (Κεφ. 17-22)

Μιὰν ἄλλη φορά ὁ Δημοσθένης μιλοῦσε ὕβριστικά γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο, πού ἐκεῖνος πλησίαζε ἤδη στὴ Θῆβα. Τότε ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε:

«Τέτοιο ἀγριάνθρωπο τί θές, καημένε, κι ἐρεθίζεις, πού ποθεῖ κιόλας τὴ μεγάλη δόξα; Ἡ μήπως θέλεις στήν τόσο μεγάλη πυρκαϊά, πού βρίσκεται κοντά, νά ρίξεις μέσα τὴν πόλη; Ὅμως ἐγὼ δέ θ' ἀφήσω τοὺς Ἀθηναίους νά χαθοῦν ἀκόμα κι ἂν τὸ θέλουν, μὰ καί γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὑπομένω τὸ βάρος νά εἶμαι

1 ΚΕΦ. 17
Φωκίων καί
Ἀλέξανδρος.

Έπάνω ἀριστερά:
Προτομή πού πιστεύεται
ὅτι εἰκονίζει τὸ Φίλιππο Β΄.
(Ny Carlsberg Glyptothek,
Κοπεγχάγη).

Κάτω ἀριστερά:
Ἀλέξανδρος (Ἀθῆναι,
Μουσεῖο Ἀκροπόλεως).

Δεξιά:
Δημοσθένης
(Μουσεῖο Κοπεγχάγης).

2 στρατηγός.» *Όταν ἡ Θήβα καταστράφηκε* καί ὁ Ἀλέξανδρος
 ζητοῦσε νά τοῦ παραδοθοῦν ὁ *Δημοσθένης*, ὁ *Λυκοῦργος*, ὁ *Υπε-*
ρρίδης, ὁ *Χαρίδημος* καί οἱ φίλοι τους, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου
 3 στήριξε στό Φωκίωνα τίς ἐλπίδες της καί πολλές φορές τόν
 κάλεσε ὀνομαστικά νά παρουσιαστῆί στό βῆμα. Ἐκεῖνος σηκώ-
 4 θηκε, καί φέρνοντας δίπλα του ἕνα φίλο του, μέ τόν ὁποῖο συν-
 δεόταν πολύ στενά, τόν ἐμπιστευόταν καί τόν ἀγαποῦσε, εἶπε:
 «Σέ τέτοιο σημεῖο ἔχουν ὀδηγήσει τήν πόλη οἱ ἄνθρωποι αὐτοί,
 ὥστε ἐγώ κι αὐτόν ἐδῶ τό Νικοκλῆ ἂν ζητήσει κανεῖς θά συμ-
 βουλέσω νά τόν παραδώσουμε. Γιατί θά τό θεωροῦσα εὐτυχία
 5 μου νά πεθάνω ἐγώ ὁ ἴδιος γιά τή σωτηρία σας. Λυποῦμαι ἀκό-
 6 μα, Ἀθηναῖοι, εἶπε, καί αὐτούς τούς Θηβαίους, πού ζήτησαν κα-
 ταφύγιο ἐδῶ. Εἶναι ἀρκετό ὅμως νά κλαῖνε οἱ Ἕλληνες τή Θή-
 βα· γι' αὐτό εἶναι προτιμότερο νά προσπαθήσουμε νά πείσουμε
 καί νά θερμοπαρακαλέσουμε τούς νικητές καί γιά τούς δυό
 λαούς, παρά νά πολεμήσουμε.»

5 Λένε λοιπόν ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος, μόλις ἔλαβε τό πρῶτο ψήφι-
 σμα τῶν Ἀθηναίων, τό πέταξε καί ἀπομακρύνθηκε γυρίζοντας
 6 τήν πλάτη στούς πρέσβεις. *Τό δεύτερο* ὅμως, πού τό πῆγε ὁ Φω-
 κίων, τό δέχτηκε, γιατί ἔμαθε ἀπό τούς γεροντότερους ὅτι καί ὁ
 Φίλιππος θαύμαζε τόν ἄνθρωπο αὐτόν. Καί ὄχι μόνο δέχτηκε νά
 τόν συναντήσῃ καί ν' ἀκούσει τίς παρακλήσεις του, ἀλλά
 7 ἄκουσε καί τίς συμβουλές του. Ὁ Φωκίων λοιπόν τόν συμβού-
 λεψε, ἂν ἐπιθυμῆ τήν εἰρήνην νά τερματίσει τόν πόλεμο· ἂν πάλι
 8 ποθεῖ τή δόξα, νά τόν μεταφέρει ἀπό τήν Ἑλλάδα καί νά τόν
 στρέψει πρὸς τούς βαρβάρους. Καί ἀφοῦ εἶπε πολλά πού ταίρια-
 ζαν μέ τό χαρακτήρα καί μέ τούς σκοπούς τοῦ Ἀλεξάνδρου,
 τόσο πολύ τόν ἄλλαξε καί τόν καταπράυνε, ὥστε νά πεῖ ὅτι οἱ
 Ἀθηναῖοι πρέπει νά προσέξουν τήν κατάσταση, γιατί, ἂν τοῦ
 9 συμβεῖ κάτι, ἔπρεπε ἐκεῖνοι ν' ἀναλάβουν τήν ἡγεμονία. Ἐπι-
 πλέον ἔκαμε τό Φωκίωνα προσωπικό του φίλο καί τόν φιλοξέ-
 νησε, καί εἶχε γι' αὐτόν τόσο μεγάλη ἐκτίμηση, ὅση λίγοι ἀπό
 10 τό στενό του κύκλο εἶχαν κερδίσει. Ὁ *Δούρης* μάλιστα λέει πῶς,
 ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος νίκησε τό *Δαρεῖο* καί ἔγινε μέγας, ἔβγαλε
 ἀπό τίς ἐπιστολές του τή λέξη «*χαίρειν*», ἐκτός ἀπό αὐτές πού
 ἔγραφε στό Φωκίωνα. Μόνο σ' αὐτόν, ὅπως καί στόν *Ἀντίπα-*

τρο, ἀποτείνονταν μέ τό «χαίρειν». Αὐτό τό ἀναφέρει καί ὁ *Μάρκος*.

Τήν ἱστορία μέ τά χρήματα ὅλοι τή θεωροῦν ἀληθινή, ὅτι δηλαδή ὁ Ἀλέξανδρος ἔστειλε ὡς δῶρο στό Φωκίωνα ἑκατό τάλαντα. Ὄταν τά ἔφεραν στήν Ἀθήνα, ὁ Φωκίων ρώτησε τοὺς ἀπεσταλμένους γιατί ἄραγε, ἐνῶ ὑπάρχουν πολλοί Ἀθηναῖοι, ὁ Ἀλέξανδρος προσφέρει μόνο σ' αὐτόν τόσα χρήματα. Ἐκεῖνοι εἶπαν: «Γιατί ἐσένα μόνο κρίνει ἄνθρωπο καλό καί τίμιο.» «Τότε λοιπόν», εἶπε ὁ Φωκίων, «ἄς μέ ἀφήσει καί νά φαίνομαι καί νά εἶμαι πάντα ἔτσι». Καί ὅταν τόν ἀκολούθησαν στό σπίτι του τά εἶδαν ὅλα πολύ φτωχικά: ἡ γυναίκα του ζύμωγε καί ὁ Φωκίων ὁ ἴδιος τράβηξε νερό ἀπό τό πηγάδι καί ἔπλενε τά πόδια του. Τότε ἄρχισαν νά τόν πιέζουν μέ περισσότερη ἐπιμονή καί νά τοῦ λένε ἀγανακτισμένοι ὅτι εἶναι φοβερό, ἐνῶ εἶναι φίλος τοῦ βασιλιᾶ, νά ζεῖ τόσο φτωχικά. Ὁ Φωκίων τότε, βλέποντας νά διαβαίνει ἕνας φτωχός γέρος φορώντας ἕνα βρώμικο *τριβῶνιο*, τοὺς ρώτησε ἂν τόν θεωροῦν κατώτερο ἀπό ἐκεῖνον τό γέρο. Κι ὅταν ἐκεῖνοι τόν παρακάλεσαν νά μὴ λέει τέτοια λόγια, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε: «Κι ὁμοῦς αὐτός ζεῖ μέ λιγότερα ἀπό μένα καί εἶναι ἱκανοποιημένος. Μέ λίγα λόγια, ἢ δέ θά χρησιμοποιοῦν τά χρήματα αὐτά καί μάταια θά κρατῶ τόσο χρυσάφι ἢ ἂν τά χρησιμοποιοῦν, θά δυσφημήσω στήν πόλη καί τόν ἑαυτό μου καί ἐκεῖνον.» Ἔτσι λοιπόν τά χρήματα ἔφυγαν πάλι ἀπό τήν Ἀθήνα, ἀφοῦ ἀπέδειξαν στους Ἕλληνες ὅτι πιό πλούσιος ἀπό αὐτόν πού χάριζε τόσα πολλά ἦταν ἐκεῖνος πού δέν τά εἶχε ἀνάγκη. Ὁ Ἀλέξανδρος δυσανεστήθηκε καί ἔγραψε πάλι στό Φωκίωνα ὅτι δέ θεωρεῖ φίλους του αὐτοὺς πού δέν τόν ἔχουν σέ τίποτα ἀνάγκη· μά ὁ Φωκίων καί πάλι ἀρνήθηκε χρήματα. Ζήτησε ὁμοῦς νά ἐλευθερωθοῦν ὁ σοφιστής Ἐχεκράτιδης, ὁ Ἴμβριος Ἀθηνόδωρος καί δύο Ρόδιοι, ὁ Δημάρατος καί ὁ Σπάρτων πού εἶχαν συλληφθεῖ μέ διάφορες κατηγορίες καί ἦταν φυλακισμένοι στίς Σάρδεις. Ὁ Ἀλέξανδρος τοὺς ἐλευθέρωσε ἀμέσως καί ἀκόμα ὅταν ἔστειλε τόν *Κράτερο* στή Μακεδονία τόν διέταξε νά παραχωρήσει στό Φωκίωνα μία ἀπό τίς τέσσερις *ἀσιατικές πόλεις*, *Κίο*, *Γέργιθο*, *Μύλασα*, *Ἐλαία*, ὅποια διαλέξει· καί τόνισε

1 ΚΕΦ. 18

Ὁ Φωκίων ἀρνεῖται τά δῶρα τοῦ Ἀλέξανδρου.

2

3

4

5

6

7

- 8 μέ επιμονή ότι θά εξοργιστεί ἄν ἐκεῖνος ἀρνηθεῖ. Ἄλλά ὁ Φωκίων δέ δέχτηκε καί ὁ Ἀλέξανδρος πολύ σύντομα πέθανε.

Τό σπίτι τοῦ Φωκίωνα τό δείχνουν ἀκόμα στή *Μελίτη*. Εἶναι στολισμένο μέ φύλλα χαλκοῦ, μά κατά τά ἄλλα εἶναι ἀπέριττο καί ἀπλό.

Περίληψη κεφ. 19-20

Ὁ Φωκίων παντρεύτηκε δύο φορές. Ἡ πρώτη του γυναίκα ἦταν ἀδελφή τοῦ διάσημου γλύπτη Κηφισόδοτου. Γιά τή δεύτερη λένε πώς ἡ φρονιμάδα καί ἡ ἀπλότητά της ἦταν τόσο φημισμένη, ὅσο ἦταν καί ἡ τιμιότητα τοῦ ἀντρα της. Κάποτε πού μιᾶ ξένη ἀπό τήν Ἰωνία τῆς ἔδειχνε ἓνα πολύτιμο κόσμημα εἶπε: «Ἐμένα στολίδι μου εἶναι ὁ Φωκίων».

Διηγῶνται ἐπίσης πώς ὅταν ὁ γιός του Φῶκος θέλησε νά πάει μέρος στοὺς ἀγῶνες τῶν Παναθηναίων, ὁ Φωκίων τοῦ ἔδωσε τήν ἄδεια ὄχι τόσο γιά νά ἐπιδιώξει τή νίκη, ὅσο γιά νά ἀσκηθεῖ. Καί ὅταν ἐκεῖνος νίκησε, ὁ Φωκίων δέ θέλησε νά πάει στά πολυέξοδα συμπόσια πού ἔκαναν οἱ φίλοι του γιά πανηγυρισμό. Γιά νά ἀποτραβῆξει μάλιστα τό γιό του ἀπό τήν εὐκολή ζωή τῆς Ἀθήνας, τόν πῆγε λίγο καιρό στή Σπάρτη, γιά νά ζήσει σύμφωνα μέ τήν αὐστηρή σπαρτιατική ἀγωγή· μιᾶ ἐνέργεια πού δυσαρέστησε τοὺς Ἀθηναίους.

ΚΕΦ. 21

Ὁ Φωκίων καί
τά χρήματα τοῦ
Ἄρπαλου.

- 1 "Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους παραγγέλνοντας νά τοῦ στείλουν τριῆρεις καί οἱ ρήτορες ἔφερναν ἀντίρρηση, ἡ βουλή κάλεσε τό Φωκίωνα νά μιλήσει. «Λοιπὸν σᾶς λέω», εἶπε ἐκεῖνος, «ὅτι πρέπει ἢ νά εἶστε στρατιωτικά οἱ πιό ἰσχυροί ἢ φίλοι τῶν ἰσχυρῶν.» Στόν *Πυθέα* πάλι, πού τότε γιά πρώτη φορά ἄρχιζε νά μιλάει μπροστά στοὺς Ἀθηναίους καί ἦταν κιόλας φλύαρος καί θρασύς εἶπε: «Δέ θά σωπάσεις κι ἐσύ, πού μόλις τώρα σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος;»
- 3 "Ὅταν ὁ Ἄρπαλος παίρνοντας πολλά χρήματα ἔφυγε κρυφά ἀπό τόν Ἀλέξανδρο καί ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία στήν Ἀττική, οἱ ρήτορες πού ἦταν συνηθισμένοι νά κερδίζουν χρήματα ἀπό τήν πολιτική, ἔτρεξαν κοντά του καί συναγωνίζονταν ποιός θά ἐπωφεληθεῖ περισσότερο. Σ' αὐτούς ὁ Ἄρπαλος πέταξε καί σκόρπισε, γιά νά τοὺς δελεάσει, μικρά ποσά ἀπό τά πολλά χρήματα πού εἶχε· στό Φωκίωνα ὁμως ἔστειλε καί τοῦ πρόσφερε

έπτακόσια τάλαντα και θέλησε μόνο σ' εκείνο να έμπιστευτεί για φύλαξη και όλα τ' άλλα πού είχε και μαζί μ' αυτά και τόν έαυτό του.

Ό Φωκίων του άπάντησε μέ τραχύτητα ότι, άν δέν πάψει να 4
διαφθείρει μέ χρήματα τήν πόλη, θά κλάψει πικρά· και τότε ό
Άρπαλος μαζεύτηκε και σφαμάτησε. Ύστερα από λίγο, όταν οι
Άθηναίοι συνεδρίαζαν γι' αυτό τό ζήτημα, ό Άρπαλος είδε ότι
όσοι είχαν πάρει χρήματα από αυτόν είχαν αλλάξει στάση και
μιλούσαν έναντίον του για να μή φανερωθούν, ενώ ό Φωκίων,
πού δέν είχε πάρει τίποτε, μαζί μέ τό κοινό συμφέρον νοιαζόταν
κάπως και για τή σωτηρία εκείνου. Τότε λοιπόν ό Άρπαλος 5
θέλησε πάλι να τόν καλοπιάσει, έβλεπε όμως, καθώς τόν τριγύρι-
ζε προσεκτικά, ότι ό Φωκίων ήταν ένα όχυρό από παντού άπόρ-
θητο από τό χρυσάφι. Μέ τό Χαρικλή όμως, τό γαμπρό του
Φωκίωνα, έγινε οικείος και φίλος, και καθώς τόν είχε έμπιστο
και τόν χρησιμοποιούσε σέ όλα, στάθηκε αίτια ν' άποκτήσει κακή
φήμη.

Περίληψη κεφ. 22

Όταν έφτασε στην Άθήνα ή είδηση για τό θάνατο του Άλεξάν- 323 π.Χ.
δρου ό Δημάδης συμβούλεψε να μήν τήν πιστέψουν, γιατί, όπως
είπε, άν είχε πεθάνει ό Άλέξανδρος, όλη ή οικουμένη θά μύριζε από
τό νεκρό. Ό Φωκίων για να συγκρατήσει τους Άθηναίους πού τό
είχαν πιστέψει και ήταν έτοιμοι να ξεσηκωθούν, είπε: «Άν ό Άλέ-
ξανδρος πέθανε σήμερα, θά είναι πεθαμένος και αύριο και μεθαύριο.
Έχετε λοιπόν καιρό να σκεφτείτε, ώστε να μήν πάρετε λαθεμένη
άπόφαση.»

Ο ΛΑΜΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ (Κεφ. 23-33)

Όταν ό Λεωσθένης έριξε τήν πόλη τής Άθήνας στό Λαμιακό
πόλεμο, ό Φωκίων έναντιώθηκε. Ό Λεωσθένης τότε τόν ρώ-
τησε περιπαικτικά τί καλό έκαμε στην πόλη τόσα χρόνια πού
ήταν στρατηγός. «Τό καλό πού έκαμα δέν είναι μικρό» άπάντη-

1 **ΚΕΦ. 23**
Σοβαρές άντι-
ρήσεις του
Φωκίωνα για

τόν πόλεμο.

- 2 σε ὁ Φωκίων. «Ἦταν τό νά ἐνταφιάζονται οἱ πολῖτες στά οἰκογενειακά τους μνήματα.» Καί καθώς ὁ Λεωσθένης ἀποθρασύνθηκε καί μιλοῦσε μέ κομπασμό στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου, ὁ Φωκίων τοῦ εἶπε: «Τά λόγια σου, νεαρέ μου, μοιάζουν μέ τά κυπαρίσσια· εἶναι μεγάλα καί ψηλά, ἀλλά δέν κάνουν καρπούς.»
- 3 Ὅταν πάλι ὁ Ὑπερείδης σηκώθηκε καί τόν ρώτησε: «Πότε λοιπόν, Φωκίων, θά συμβουλέψεις τοὺς Ἀθηναίους νά πολεμήσουν;», εἶπε: «Ὅταν δῶ τοὺς νέους ἀποφασισμένους νά κρατήσουν τή θέση τους στή γραμμῇ τῆς μάχης, τοὺς πλουσίους νά συνεισφέρουν καί τοὺς ρήτορες ν' ἀποφεύγουν νά κλέβουν τό δημόσιο χρῆμα.» Ἄλλη φορά, ὅταν πολλοὶ θαύμαζαν τή στρατιωτικὴ δύναμη πού εἶχε συγκεντρώσει ὁ Λεωσθένης καί ρωτοῦσαν τό Φωκίωνα πὼς τοῦ φαίνεται ἡ πολεμικὴ προετοιμασία, εἶπε: «Καλὴ γιὰ τό στάδιο· φοβοῦμαι ὅμως τό δόλιχο τοῦ πολέμου, γιατί ἡ πόλη δέν ἔχει οὔτε ἄλλα χρήματα, οὔτε πλοῖα, οὔτε στρατιῶτες.» Τά γεγονότα ἐπιβεβαίωσαν τά λόγια του. Στὴν ἀρχὴ ὁ Λεωσθένης ἐγίνε ἐνδοξος μέ τά κατορθώματά του· καί τοὺς Βοιωτοὺς νίκησε καί τόν Ἀντίπατρο περιορίσε στή Λαμία.
- 6 Τότε λένε ὅτι ἡ πόλη ἄρχισε νά τρέφει μεγάλες ἐλπίδες, καί ὅτι γιόρταζε συνεχῶς καί πρόσφερε θυσίες στοὺς θεοὺς γιὰ τίς εὐχάριστες εἰδήσεις. Ὁ Φωκίων ὅμως ἀπαντώντας σ' αὐτοὺς πού νόμιζαν ὅτι τόν ἐλέγχουν γιὰ τό λάθος του καί τόν ρωτοῦσαν ἂν δέ θά ἤθελε νά εἶχε κάμει ἐκεῖνος τά κατορθώματα αὐτά, εἶπε:
- 7 «Καί βέβαια, ἀλλά κι ἡ ἀρχικὴ μου γνώμη νά μὴν ἦταν διαφορετικὴ». Καί ὅταν πάλι ἔφταναν τό ἕνα ὕστερ' ἀπὸ τό ἄλλο γράμματα καί μηνύματα ἀπὸ τό στράτευμα μ' εὐχάριστες εἰδήσεις, εἶπε: «Πότε πιά θά πάσουμε νά νικᾶμε;»

ΚΕΦ. 24

1 Ὁ Φωκίων ἀποτρέπει τοὺς Ἀθηναίους ἀπὸ νέα ἔκστρατεία.

- 1 Ὅταν ὁ Λεωσθένης σκοτώθηκε, μερικοὶ εἶχαν τό φόβο μήπως σταλεῖ ὡς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ὁ Φωκίων καί τερματίσει τόν πόλεμο. Γι' αὐτό ἔβαλαν ἕναν ἄνθρωπο ἄσημο, πού σηκώθηκε στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου καί εἶπε ὅτι σάν φίλος καί παλιὸς σύντροφος τοῦ Φωκίωνα πού εἶναι, συμβουλεύει τοὺς Ἀθηναίους νά διαφυλάξουν καί νά προστατέψουν τόν ἄντρα αὐτόν, ἐπειδὴ δέν ἔχουν ἄλλο ὁμοίό του, καί νά στείλουν ἀρχηγὸ τοῦ στρατοῦ πόν Ἀπίλιον. Οἱ Ἀθηναῖοι συμφώνησαν μέ τὴν πρόταση.
- 2 Ἡφιστοποίησε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ση. Ὁ Φωκίων ἀνέβηκε στό βῆμα καί εἶπε πῶς οὔτε σύντροφος παλιός ὑπῆρξε ποτέ μέ τόν ἄνθρωπο αὐτόν οὔτε καί μέ κανένα τρόπο τοῦ ἦταν γνώριμος ἢ οἰκεῖος. «Τώρα ὁμως», τοῦ εἶπε, «ἀπό σήμερα καί φίλο μου σέ κάνω καί δικό μου ἄνθρωπο, γιατί συμβούλευες αὐτά πού μέ συμφέρανε.»

Ἦταν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπιδίωκαν μέ ἐπιμονή νά ἐκστρατεύσουν 3
ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν, ὁ Φωκίων στήν ἀρχή ἀντιστεκόταν. Καί ὅταν τοῦ ἔλεγαν οἱ φίλοι του ὅτι θά πεθάνει, γιατί ἔρχεται σέ σύγκρουση μέ τούς Ἀθηναίους, εἶπε: «Ἄδικα θά πεθάνω ἂν κάνω ὅ,τι συμφέρει, δίκαια ὁμως ἂν κάνω κάτι βλαβερό.» Ἐπειτα, βλέποντας ὅτι δέν ὑποχωροῦσαν, ἀλλά ἐξακολουθοῦσαν νά φωνάζουν, 4
ἔδωσε διαταγή στόν κήρυκα νά διαλαλήσει ὅτι ὅλοι οἱ Ἀθηναῖοι ἀπό τήν ἐφηβική ἡλικία ὡς τά ἐξήντα πρέπει νά πάρουν τροφίμα γιά πέντε ἡμέρες καί νά τόν ἀκολουθήσουν ἀμέσως μετά τή συνέλευση. Ἐγινε πολὺς θόρυβος καί καθὼς οἱ γεροντότεροι τινάζονταν ἐπάνω καί φώναζαν, ὁ Φωκίων τοὺς εἶπε: 5
«Δέν εἶναι τίποτα φοβερό· ἐγώ ὁ στρατηγός σας, πού εἶμαι ὀγδόντα χρόνων, θά εἶμαι μαζί σας.» Ἔτσι λοιπόν τότε τοὺς συγκράτησε καί τοὺς ἄλλαξε τή γνώμη.

Περίληψη κεφαλαίων 25-33

Στή διάρκεια τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου ἓνα τμήμα μακεδονικοῦ στρατοῦ ἔκαμε ἀπόβαση στό Ραμνούντα καί λεηλατοῦσε τήν Ἀττική. 322 π.Χ.
Ὁ Φωκίων τοὺς ἀντιμετώπισε νικηφόρα καί τοὺς ἐδίωξε.

Στό μεταξύ οἱ Ἀθηναῖοι καί οἱ σύμμαχοί τους μέ στρατηγό τώρα τόν Ἀντίφιλο νίκησαν στή Θεσσαλία τό στρατό τοῦ Ἀντίπατρο. Σύντομα ὁμως ἔφτασε ἀπό τήν Ἀσία ὁ Κράτερος γιά νά βοηθήσει 322 π.Χ.
τόν Ἀντίπατρο, καί σέ νέα μάχη στήν Κραννῶνα τῆς Θεσσαλίας ὁ συνασπισμός τῶν Ἀθηναίων καί τῶν συμμάχων τους νικήθηκε. Ὁ Ἀντίπατρος βάδιζε τώρα ἀνεμπόδιστα μέ τό στρατό του πρός τήν Ἀθήνα. Οἱ κυριότεροι ἀντίπαλοι τῶν Μακεδόνων καί ἀνάμεσά τους ὁ Δημοσθένης καί ὁ Ὑπερείδης ἔσπευσαν νά ἐγκатаλείψουν τήν πόλη. Ὁ φιλομακεδόνας Δημάδης, πού τώρα ἀποκτοῦσε ἰσχύ, πρότεινε στό δῆμο νά στείλουν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο πρέσβεις γιά νά κάμουν εἰρήνη. Ἡ πρόταση ἔγινε δεκτή καί ἡ ἀποστολή μέ ἐπικεφαλῆς τό Φωκίωνα συνάντησε τόν Ἀντίπατρο στή Θήβα. Ὁ Ἀντίπατρος

γιά χάρη τοῦ Φωκίωνα δέχτηκε νά μὴν προχωρήσει περισσότερο μέ τό στρατό του, στά ὑπόλοιπα ὅμως ζητήματα ἀπαιτοῦσε νά ἐπιβάλει τοὺς δικούς του ὅρους. Οἱ Ἀθηναῖοι ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν τίς ἀξιώσεις πού τοὺς μεταβίβασαν οἱ πρέσβεις, καί ἡ ἀποστολή ξεκίνησε πάλι, μαζί μέ τό φιλόσοφο Ξενοκράτη τῆ φορά αὐτή, γιά νά κάμει τήν τελική συμφωνία. Ὁ Ἀντίπατρος, ἀφοῦ τοὺς ἄκουσε ἄλλη μία φορά, ἔθεσε τοὺς ὅρους του: "Ἐπρεπε, γιά νά γίνει φίλος καί σύμμαχος τῶν Ἀθηναίων, νά τοῦ παραδώσουν τό Δημοσθένη καί τόν Ὑπερείδη καί νά δεχτοῦν νά ἐγκατασταθεῖ στήν Ἀθήνα τιμοκρατικό πολίτευμα. Ἀπαιτήσε ἐπίσης νά δεχτοῦν οἱ Ἀθηναῖοι μακεδονική φρουρά στή Μουνυχία καί νά πληρώσουν τά ἐξοδα τοῦ πολέμου. Ὁ Φωκίων παρακάλεσε νά ἀφαιρεθεῖ ὁ ὅρος γιά τή μακεδονική φρουρά, μά ὁ Ἀντίπατρος ἀρνήθηκε. Ἔτσι οἱ πρέσβεις ἀναγκάστηκαν νά δεχτοῦν ὅλους τοὺς ὅρους καί μόνο ὁ Ξενοκράτης τοὺς χαρακτήρισε ἐπιεικεῖς γιά δούλους, ἀλλά σκληροῦς γιά ἐλεύθερους ἀνθρώπους.

322 π.Χ.

Ἐγκαταστάθηκε λοιπόν στή Μουνυχία ἡ μακεδονική φρουρά μέ ἀρχηγό τό Μένυλλο, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλικές σχέσεις μέ τό Φωκίωνα. Κι ἔτσι ὅμως, οἱ Ἀθηναῖοι θεώρησαν τήν ἐγκατάσταση τῆς φρουράς σάν ταπείνωση καί προσβολή, παρόλο πού ἡ ἴδια ἡ φρουρά δέν τοὺς φέρθηκε ἄσχημα, χάρη στό Μένυλλο. Ἰδιαίτερα ἐπίσης ταπεινωμένο θεώρησαν τόν ἑαυτό τους οἱ πολῖτες πού ἔχασαν τά πολιτικά τους δικαιώματα ἐξαιτίας τῆς φτώχειας τους, ἐπειδή τό νέο πολίτευμα ἔδινε δικαιώματα μόνο σέ ὅσους εἶχαν ὀρισμένη περιουσία. Ἐξἄλλου τό τραγικό τέλος τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Ὑπερείδη, πού πέθαναν κυνηγημένοι καί καταδικασμένοι ἔκαμε τοὺς Ἀθηναίους νά νοσταλγοῦν τό Φίλιππο καί τόν Ἀλέξανδρο πού ἦταν περισσότερο γενναῖοψυχοι καί δέν ἦταν σκληροί καί τυραννικοί ὅπως ὁ Ἀντίπατρος.

322 π.Χ.

Παρόλα αὐτά ὁ Φωκίων διοικοῦσε τήν ἐποχή αὐτή τήν πόλη μέ σύνεση καί καλωσύνη καί ἔδειχνε ἰδιαίτερη φροντίδα γιά τά ζητήματα τῶν πολιτῶν. Ἀνάμεσα στά ἄλλα γλίτωσε καί πολλοὺς ἀπό τήν ἐξορία. Θέλησε ἐπίσης νά βοηθήσει τόν Ξενοκράτη, ἀλλά ἐκεῖνος ἀρνήθηκε. Στό Μένυλλο, τό διοικητή τῆς μακεδονικῆς φρουράς, καί στόν Ἀντίπατρο ὁ Φωκίων συμπεριφερόταν μέ ἀξιοπρέπεια, χωρίς νά δέχεται τά δῶρα τους οὔτε νά τοὺς κάνει χάρες. Λένε πῶς ὁ Ἀντίπατρος εἶχε πεῖ ὅτι ἀπό τοὺς δύο φίλους πού εἶχε στήν Ἀθήνα, τό Φωκίωνα καί τό Δημάδη, τόν ἕνα δέν μπόρεσε ποτέ νά τόν πείσει νά πάρει χρήματα καί τόν ἄλλο νά τόν χορτάσει.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπό τό Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Στό μεταξύ οί Ἀθηναῖοι ζητοῦσαν ἀπό τό Φωκίωνα νά πείσει τόν Ἀντίπατρο νά ἀποσύρει τή μακεδονική φρουρά. Ἐκεῖνος ὁμως τό ἀπέφραγε, ἴσως ἐπειδή τό θεωροῦσε δύσκολο. Πέτυχε ὁμως ν' ἀναβάλλει κάθε τόσο τήν εἰσπραξη τῶν χρημάτων πού χρωστοῦσαν οἱ Ἀθηναῖοι στόν Ἀντίπατρο. Τήν ἀποστολή στή Μακεδονία γιά τό ζήτημα τῆς φρουρᾶς ἀνέλαβε τελικά ὁ Δημάδης. Ἐφτασε ὁμως ὅταν ὁ Ἀντίπατρος βρισκόταν στά τελευταῖα του καί τήν ἐξουσία εἶχε οὐσιαστικά ὁ γιός του Κύσσανδρος. Ὁ Κάσσανδρος εἶχε ἀνακαλύψει μία ἐπιστολή πού ἐνοχοποιοῦσε τό Δημάδη. Σ' αὐτήν ὁ ἴδιος ὁ Δημάδης παρακινοῦσε τόν Ἀντίγονο (ἢ μάλλον τόν Περδίκκα) νά ἔρθει ἀπό τήν Ἀσία στή Μακεδονία καί νά πάρει αὐτός τήν ἐξουσία, πού τώρα κρεμόταν ἀπό μιὰ σάπια κλωστή. Ὁ Κάσσανδρος ἐπίασε τό Δημάδη καί τό γιό του, πού τόν εἶχε μαζί του, καί τοὺς θανάτωσε.

Σέ λίγο πέθανε ὁ Ἀντίπατρος ἀφοῦ διόρισε στρατηγό τόν Πολυπέρχοντα καί χιλιάρχο τόν Κάσσανδρο. Ὁ Κάσσανδρος, πού σχεδίαζε νά ἐκτοπίσει ἐντελῶς τόν Πολυπέρχοντα ἐστειλε στήν Ἀθήνα, γιά νά ἐξασφαλίσει τήν κυριαρχία του ἐκεῖ, τό φίλο του Νικάνορα νά ἀντικαταστήσει τό Μένυλλο στή διοίκηση τῆς φρουρᾶς. Καί μέ τό νέο διοικητή, ὁ Φωκίων κατόρθωσε νά δημιουργήσει καλές σχέσεις. Ὁ Πολυπέρχων ὥστόσο γιά νά ἀποσπάσει πάλι τήν Ἀθήνα ἀπό τόν Κάσσανδρο ἔγραψε στοὺς Ἀθηναίους (ὅπως εἶχε κάμει καί γιά ἄλλες πόλεις) ὅτι τοὺς ξαναδίνει τό δημοκρατικό πολίτευμα καί τά πολιτικά δικαιώματα πού πολλοί εἶχαν χάσει. Γιά τό Φωκίωνα, πού εἶχε συνδεθεῖ μέ τήν πολιτική τοῦ Ἀντίπατρο καί τοῦ Κάσσανδρου ἡ πράξη τοῦ Πολυπέρχοντα ἦταν πλῆγμα, ἐνῶ γιά τοὺς ἀντιπάλους του μεγάλη ἐνίσχυση. Ὁ φίλος τοῦ Κάσσανδρου Νικάνορας προσπαθοῦσε στό μεταξύ νά κερδίσει χρόνο. Ὁ Φωκίων κατηγορήθηκε ὅτι τόν προστάτεψε καί κάποτε πού κινδύνεψε τόν βοήθησε νά ξεφύγει. Καί πράγματι ὁ Φωκίων ἔδειξε στό Νικάνορα ἐμπιστοσύνη πού δέν τήν ἄξιζε: ὑπηρετώντας τά σχέδια τοῦ Κάσσανδρου ὁ Νικάνορας ἐκτός ἀπό τή Μουνηχία κατέλαβε καί ἀπέκλεισε ὅλο τόν Πειραιά. Ἐναντίον του κατέφρασε ὁ γιός τοῦ Πολυπέρχοντα Ἀλέξανδρος μέ τό πρόσχημα νά βοηθήσει τοὺς Ἀθηναίους, στήν πραγματικότητα ὁμως γιά νά καταλάβει τήν πόλη. Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου κυριαρχημένη ἀπό τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Φωκίωνα καί γεμάτη ἐλπίδες ἀπό τίς ὑποσχέσεις τοῦ Πολυπέρχοντα ἀφαίρεσε ἀπό τό Φωκίωνα τό ἄξιωμα τοῦ στρατηγοῦ καί ἔβαλε στή θέση του ἄλλους. Μέσα στόν ἀναβρα-

319 π.Χ.

319 π.Χ.

σμό πού επικρατοῦσε ὁ Φωκίων καί οἱ φίλοι του κατηγορήθηκαν ἀπό τό ρήτορα Ἀγωνίδη ὡς προδότες καί βρέθηκαν σέ πολύ δύσκολη θέση. Ἀποφάσισαν λοιπόν νά καταφύγουν στόν ἴδιο τόν Πολυπέρχοντα γιά ν' ἀπολογηθοῦν. Ἡ συνάντηση ἔγινε στή Φωκίδα (ἢ Λοκρίδα), ὅπου ὁμως εἶχαν φθάσει καί οἱ ἀντίπαλοι τοῦ Φωκίωνα μέ τόν Ἀγωνίδη. Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ Φωκίωνα στάθηκαν μάταιες. Ὁ Πολυπέρχων ὑποχώρησε στόν Ἀγωνίδη καί δέχτηκε νά παραδόσει τό Φωκίωνα γιά νά δικαστεῖ στήν Ἀθήνα.

ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΦΩΚΙΩΝΑ

(Κεφ. 34-38)

ΚΕΦ. 34

Ὁ Φωκίων μεταφέρεται στήν Ἀθήνα καί δικάζεται.

- 1 Γύρω ἀπό τό Φωκίωνα καί τούς φίλους του τοποθετήθηκε φρουρά. Μόλις τό εἶδαν ὅσοι ἀπό τούς συντρόφους του ἔτυχε νά μή βρίσκονται ἐκεῖ κοντά, κάλυψαν τό πρόσωπό τους καί σώθηκαν φεύγοντας. Τούς ἄλλους, μαζί μέ τό Φωκίωνα, τούς ὀδηγοῦσε πάλι στήν Ἀθήνα ὁ Κλεῖτος μέ τό πρόσχημα ὅτι θά δικάστούν, ἐνῶ στήν πραγματικότητα ἦταν κιόλας καταδικασμένοι σέ θάνατο. Ἀκόμα καί ὁ τρόπος τῆς μεταφορᾶς ἦταν θλιβερός, καθώς τούς μετέφεραν ἐπάνω σέ ἄμαξες μέσα ἀπό τόν Κεραμεικό πρὸς τό θέατρο. Ἐκεῖ τούς ἔφερε ὁ Κλεῖτος καί τούς κρατοῦσε, ὥσπου νά συναθροίσουν οἱ ἄρχοντες τήν ἐκκλησία τοῦ δήμου. Δέν ἀπέκλεισαν οὔτε δούλο, οὔτε ξένο, οὔτε πολίτη στερημένο ἀπό τά πολιτικά του δικαίωματα, ἀλλά ἄφησαν τό θῆμα
- 4 καί τό θέατρο ἀνοιχτό σέ ὅλους καί σέ ὄλες. Ὅταν διαβάστηκε ἡ ἐπιστολή τοῦ βασιλιᾶ, πού ἔλεγε ὅτι ὁ ἴδιος ἔχει ἤδη κρίνει πώς οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ στάθηκαν προδότες, ἀλλά ὅτι ἀφήνει τήν ἀπόφαση στοῦς Ἀθηναίους, ἀφοῦ εἶναι ἐλεύθεροι καί αὐτόνομοι, ὁ Κλεῖτος ὀδήγησε μέσα τούς κατηγορουμένους. Μόλις φάνηκε ὁ Φωκίων, οἱ πιό καλοὶ πολῖτες σκέπασαν τό πρόσωπό τους, ἔσκυψαν κάτω τό κεφάλι καί ἔκλαιγαν, ἕνας μάλιστα σηκώθηκε καί τόλμησε νά πεῖ ὅτι ἀφοῦ ὁ βασιλιάς ἐμπιστεύτηκε στό δῆμο τόσο σοβαρή ἀπόφαση καλό θά ἦταν νά φύγουν
- 6 ἀπό τή συνέλευση οἱ δούλοι καί οἱ ξένοι. Τό πλῆθος ὁμως δέν τό δέχτηκε, ἀλλά κραύγαζε ὅτι πρέπει νά λιθοβοληθοῦν οἱ ὀλιγαρχικοί καί οἱ ἐχθροὶ τοῦ δήμου κι ἔτσι κανεῖς ἄλλος δέ δοκί-

μασε νά υπερασπιστεῖ τό Φωκίωνα. Τότε ὁ ἴδιος ὁ Φωκίων μέ 7
 δυσκολία καί μόλις πού ἀκούσαν, εἶπε: «Τί θέλετε ἀπό τά δύο,
 δίκαια ἢ ἀδίκαια νά μᾶς καταδικάσετε σέ θάνατο;» «Δίκαια», ἀπο-
 κρίθηκαν μερικοί· καί τότε ὁ Φωκίων εἶπε: «Καί πῶς θά τό κρί- 8
 νετε αὐτό, ἂν δέ μᾶς ἀκούσετε;» Ἐπειδή ὁμως καί πάλι δέν τόν
 ἄκουαν πλησίασε πιο κοντά τους καί εἶπε: «Ἐγώ ὁμολογῶ πῶς
 εἶμαι ἔνοχος καί ζητῶ νά τιμωρηθῶ μέ θάνατό γιά τήν πολιτεία 9
 μου. Αὐτούς ἐδῶ ὁμως, Ἀθηναῖοι, γιατί νά τοὺς θανατώσετε,
 χωρίς νά φταιξοῦν σέ τίποτα;» «Ἐπειδή εἶναι φίλοι σου», ἀπο-
 κρίθηκαν πολλοί. Τότε ὁ Φωκίων ἀποτραβήχτηκε καί σῶπασε.
 Κατόπιν ὁ Ἀγωνίδης διάβασε ἓνα ψήφισμα πού εἶχε ἔτοιμο·
 σύμφωνα μ' αὐτό ὁ δῆμος ἔπρεπε ν' ἀποφασίσαι μέ ψηφοφορία
 ἂν θεωρεῖ ἔνοχους τοὺς κατηγορουμένους, καί ἂν τοὺς καταδι-
 κάσει, νά θανατωθοῦν.

Ἄνταν διαβάστηκε τό ψήφισμα, μερικοί ἀπαιτοῦσαν νά προ- 1
 στεθεῖ ὅτι ὁ Φωκίων ἔπρεπε νά βασανιστεῖ προτοῦ θανατωθεῖ,
 πρόσταζαν μάλιστα νά φέρουν τόν τροχό καί νά καλέσουν τοὺς 2
 δημίους. Ὁ Ἀγωνίδης ὁμως βλέποντας ὅτι καί ὁ Κλειτός
 δυσανασχετοῦσε καί ἐπειδή θεωροῦσε ὁ ἴδιος τό πράγμα βαρβα-
 ρικό καί ἀποκρουστικό, εἶπε: «Ἀθηναῖοι, ὅταν πιάσουμε τόν
 ἀχρεῖο *Καλλιμέδοντα*, θά τόν βασανίσουμε· γιά τό Φωκίωνα ὁ- 3
 μως, ἐγώ δέν μπορῶ νά προτείνω τέτοιο πράγμα.» Ἀπαντώντας
 τότε κάποιος ἀπό τοὺς δίκαιους πολίτες φώναξε: «Σίγουρα κά-
 νεις καλά· γιατί ἂν βασανίσουμε τό Φωκίωνα, ἐσένα τί θά σέ 4
 κάνουμε;» Ἄνταν τό ψήφισμα ἐγινε δεκτό καί τό ἔθεσαν σέ ψη-
 φοφορία, κανεῖς δέν ἔμεινε καθισμένος, ἀλλά σηκώθηκαν ὅλοι,
 οἱ πιο πολλοί μάλιστα φορώντας καί στεφάνια, καί ψήφισαν κα- 5
 ταδική σέ θάνατο. Μαζί μέ τό Φωκίωνα ἦταν ὁ *Νικοκλῆς*, ὁ
Θουδίππος, ὁ *Ἡγήμων*, καί ὁ *Πυθοκλῆς*. Ὁ *Δημήτριος ὁ Φαλη-
 ρέας*, ὁ *Καλλιμέδων*, ὁ *Χαρικλῆς* καί μερικοί ἄλλοι, καταδικά-
 στηκαν σέ θάνατο ἐρήμην.

ΚΕΦ. 35
Καταδικη τοῦ
Φωκίωνα.
(318 π.Χ.)

Ἄνταν διαλύθηκε ἡ συνέλευση καί τοὺς ὀδηγοῦσαν στή φυλα- 1
 κή οἱ ἄλλοι βάδιζαν μέ κλάματα καί δυνατούς θρήνους ἀγκαλια-
 σμένοι ἀπό τοὺς φίλους καί τοὺς συγγενεῖς τους. Γι' αὐτό, ὅταν ὁ

ΚΕΦ. 36
Οἱ τελευταῖες
στιγμές τοῦ
Φωκίωνα.

- κόσμος εἶδε τὸ Φωκίωνα νὰ ἔχει ὄψη ἴδια μ' ἐκείνη πού εἶχε ὅταν τὸν συνόδευαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ δήμου ὡς στρατηγό,
- 2 θαύμαζε τὴν ψυχραιμία καὶ τὴ γενναιοῦτητα τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ ἐχθροὶ του ὥστόσο, τρέχοντας κοντὰ του τὸν ἔβριζαν· ἓνας μάλιστα ἦρθε κοντὰ, ἀπέναντί του, καὶ τὸν ἔφτυσε. Τότε λένε πὼς ὁ Φωκίων ἔστρεψε τὸ βλέμμα στοὺς ἄρχοντες καὶ εἶπε: «Δέ θά σταματήσει κανεὶς τίς ἀσχημίες αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου;»
- 3 Ὅταν ὁ Θουδίππος βρέθηκε στὴ φυλακὴ καὶ εἶδε νὰ τρίβουν τὸ κῶναιο ἀγανάκτησε καὶ ἄρχισε νὰ κλαίει δυνατὰ τὴ συμφορὰ του λέγοντας ὅτι δέν ἦταν σωστό νὰ χαθεῖ μαζί μὲ τὸ Φωκίωνα. Ἐκεῖνος τότε τοῦ εἶπε: «Καὶ δέν εἶσαι ἱκανοποιημένος, πού πεθαίνεις μαζί μὲ τὸ Φωκίωνα;» Κάποιος ἀπὸ τοὺς φίλους του
- 4 πάλι, τὸν ρώτησε ἂν εἶχε νὰ ἀφήσει καμιά παραγγελία γιὰ τὸ γιό του τὸ Φῶκο. «Βέβαια» εἶπε. «Νὰ μὴ μνησικακεῖ ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων.» Κι ὅταν ὁ Νικοκλῆς, πού ἦταν ὁ πιό πιστός φίλος του, τὸν παρακάλεσε νὰ τὸν ἀφήσει νὰ πιεῖ πρῶτος τὸ δηλητήριο, εἶπε: «Βαρὺ εἶναι αὐτὸ πού ζητᾶς, Νικοκλῆ, καὶ ὀδυνηρό. Ἀφοῦ ὁμως καμιά χάρη δέ σοῦ ἀρνήθηκα ποτέ στὴ
- 6 ζωὴ μου, στέργω καὶ σ' αὐτό.» Ὅταν ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶχαν ἤδη πιεῖ, σώθηκε τὸ δηλητήριο καὶ ὁ δήμιος εἶπε ὅτι δέ θά τρίψει ἄλλο, ἂν δέν τοῦ δώσουν δώδεκα δραχμές, ὅσο ἀγόραζε τὴ δόση.
- 7 Καὶ ἐπειδὴ περνοῦσε ἡ ὥρα καὶ καθυστεροῦσαν, ὁ Φωκίων κάλεσε ἓναν ἀπὸ τοὺς φίλους του λέγοντας: «Ἀφοῦ δέν μπορεῖ κανεὶς οὔτε νὰ πεθάνει δωρεάν στὴν Ἀθήνα!» Καὶ τὸν παρακάλεσε νὰ δώσει στὸν ἄνθρωπο τὸ μικρὸ ποσό.

ΚΕΦ. 37

Ἡ ταφή του.

- 1 Ἦταν ἡ δεκάτη ἐνάτη τοῦ μηνὸς *Μουνυχιῶνος* καὶ οἱ ἱππεῖς πού συνόδευαν τὴν πομπή πρὸς *τιμὴν τοῦ Δία* περνοῦσαν μπροστά ἀπὸ τὴ φυλακὴ. Ἀπὸ αὐτοὺς ἄλλοι ἔβγαλαν τὰ στεφάνια πού φοροῦσαν καὶ ἄλλοι ἔστρεψαν τὰ μάτια τους δακρυσμένοι
- 2 πρὸς τὴ θύρα τῆς φυλακῆς. Ὅσοι δέν ἦταν τελείως ἄσπλαχνοι καὶ δέν εἶχε διαφθεῖρει τὴν ψυχὴ τους ἡ ὀργὴ καὶ ὁ φθόνος θεώρῃσαν ἰδιαίτερα ἀνόσια πράξη τὸ γεγονός ὅτι δέν ἐμπόδισαν τὴν ἐκτέλεση τὴν ἡμέρα ἐκείνη, οὔτε κράτησαν καθαρὴ ἀπὸ δημόσιο φόνο τὴν πόλη πού γιόρταζε. Παρόλα αὐτά, σάν νὰ μὴν ἦταν ἀρκετὴ ἡ νίκη τους, οἱ ἐχθροὶ τοῦ Φωκίωνα ἀποφάσισαν

νά πετάξουν καί τό σῶμα του ἔξω ἀπό τά σύνορα τῆς χώρας καί
 κανεῖς Ἄθηναῖος νά μὴν ἀνάψει φωτιά στήν ταφή του. Γι' αὐτό 4
 κανεῖς φίλος του δέν τόλμησε ν' ἀγγίξει τό σῶμα του, ἀλλά κά-
 ποιος Κωνωπίων, πού συνήθιζε νά προσφέρει τέτοιου εἶδους
 ὑπηρεσίες μέ ἀμοιβή, μετέφερε τό νεκρό πέρα ἀπό τήν Ἐλευσίνα
 καί τόν ἔκαψε παίρνοντας φωτιά ἀπό τήν περιοχὴ τῶν Μεγά- 5
 ρων. Ἡ γυναῖκα του, πού ἦρθε μέ τίς θεραπεινίδες τῆς, ἔκαμε
 στό μέρος ἐκεῖνο ἓνα κενοτάφιο σωριάζοντας χῶμα καί πρόσφε-
 ρε σπονδές. Κατόπιν, ἔκρυψε στόν κόρφο τῆς τά ὀστά του, τά
 ἔφερε νύχτα στό σπίτι τῆς καί τά ἔθαψε κοντά στήν ἐστία λέ-
 γοντας: «Σ' ἐσένα ἀγαπημένη μου ἐστία, ἐμπιστεύομαι αὐτά τά
 λείψανα ἑνός ἐνάρετου ἀνθρώπου· κι ἐσύ, ὅταν οἱ Ἄθηναῖοι θά-
 λουν μυαλό, παραδώσέ τα στόν προγονικό του τάφο.»

Καί πράγματι, ὅταν πέρασε λίγος καιρός, τά γεγονότα ἔδειξαν 1
 τί ἀρχηγό καί τί φύλακα τῆς σωφροσύνης καί τῆς δικαιοσύνης
 ἔχασε ὁ δῆμος. Τοῦ ἔστησαν λοιπόν χάλκινο ἀνδριάντα καί 2
 ἔθαψαν μέ δημόσια δαπάνη τά ὀστά του. Ὅσο γιά τούς κατηγο-
 ρους του, τόν Ἀγωνίδη τόν κατάδίκασαν οἱ ἴδιοι οἱ Ἄθηναῖοι
 σέ θάνατο καί τόν σκότωσαν· τόν Ἐπίκουρο καί τό Δημόφιλο,
 πού εἶχαν διαφύγει ἀπό τήν πόλη, τούς ἀνακάλυψε ὁ γιός τοῦ
 Φωκίωνα καί τούς τιμώρησε...

Ἔτσι ἔγιναν μέ τό Φωκίωνα θύμισαν καί πάλι στούς Ἕλληνες 5
 τό τέλος τοῦ Σωκράτη. Γιατί αὐτό τό σφάλμα ἦταν ἀκριβῶς ὁ-
 μοιο μ' ἐκεῖνο καί δυστυχία ἀκριβῶς ὁμοια χτύπησε τήν πόλη.

ΚΕΦ. 38
*Ἡ ἀποκατά-
 σταση.*

*Νόμισμα τοῦ Φιλίππου Β΄
 μέ τή μορφή του*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Σελ. 187

ΚΕΦ. 5

Χάρης: Ἀθηναῖος στρατηγός (περίπου 400-325 π.Χ.) Ἀνῆκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα. Στήν πλουσιότατη πολεμική δράση του συγκαταλέγονται οἱ ἀγῶνες του κατά τοῦ Φιλίππου στήν Ὀλυνθο, στή Θράκη, στό Βυζάντιο καί στή Χαϊρώνεια. Ὅταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε ἀπό τοὺς Ἀθηναίους τήν παράδοσή του (335 π.Χ.) ἔφυγε ἀπό τήν Ἀθήνα.

Σελ. 188

Ζήνων (335-263 π.Χ.) ἀπό τό Κίτιο τῆς Κύπρου. Ὁ ἰδρυτής τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Σπούδασε καί δίδαξε στήν Ἀθήνα. Τό μόνο ἀληθινό ἀγαθό κατά τό Ζήνωνα εἶναι ἡ ἀρετή, πού τήν κατέχει ὁ πραγματικά σοφός καί πού κανεῖς δέν μπορεῖ νά τοῦ τή στερήσει, γι' αὐτό καί εἶναι εὐτυχής.

Πολύευκτος ἀπό τόν Σφηττό: Ἀθηναῖος ρήτορας, πού ἀνῆκε στήν ἀντιμακεδονική μερίδα.

Σφηττός: ἀρχαῖος δῆμος στήν περιοχή τῶν σημερινῶν Μεσογείων Ἀττικῆς.

ἐνῶ τό θέατρο γέμιζε ἀπό κόσμον γινόταν δηλαδή ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου (συνέλευση τοῦ λαοῦ). Ὁ τόπος γιά τή συνάθροιση αὐτή ἦταν πρὶν ἀπό τόν Κλεισθένη (508 π.Χ.) ἡ ἀγορά καί κατόπιν γιά πολλά χρόνια ἡ Πνύκα. Λίγο ὕστερα ἀπό τά μέσα τοῦ 4 αἰ. π.Χ. ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου μεταφέρθηκε στό θέατρο τοῦ Διονύσου.

Δημοσθένης, (384-322 π.Χ.). Ὁ μέγας ρήτορας καί πολιτικός τῆς ἀρχαιότητος. Διακρίθηκε ἀρχικά σέ δίκες γύρω ἀπό ἰδιωτικές ὑποθέσεις καί ἀρχισε τήν πολιτική του σταδιοδρομία ἀπό τό 351 μέ τόν πρῶτο ἀπό τοὺς περίφημους *Φιλίππικούς* λό-

γους του. Ἀγωνίστηκε ἐναντίον τῆς πολιτικῆς τοῦ Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.) μέ ὅλες του τίς δυνάμεις καί ἐξακολούθησε τόν ἀντιμακεδονικό του ἀγώνα καί στά χρόνια τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπό τήν ἦττα τῶν Ἀθηναίων ἀπό τοὺς Μακεδόνες κατά τὸ Λαμιακό πόλεμο (322 π.Χ.) καταδικασμένος καί κυνηγημένος κατέφυγε στήν Καλαύρεια (Πόρο) καί ἀναγκάστηκε ν' αὐτοκτονήσει γιά νά μὴν τόν συλλάβουν.

Σελ. 189

δίνοντάς του εἴκοσι πλοῖα: τὰ μέλη τῆς συμμαχίας τῶν Ἀθηναίων ἦταν πιθανό ν' ἀντιδράσουν ἢ ν' ἀρνηθοῦν τήν καταβολή τῶν *συντάξεων*, δηλαδή συνεισφορῶν, πού στήν πραγματικότητα ἦταν φόροι. Γι' αὐτό οἱ Ἀθηναῖοι χρησιμοποιοῦσαν καμιά φορά πιεστικά μέσα. Χαρακτηριστικό εἶναι τὸ παρακάτω κεφάλαιο 11.

ΚΕΦ. 6-7
Περίληψη

ἔγινε στρατηγός: οἱ στρατηγοὶ ἦταν οἱ σπουδαιότεροι Ἀθηναῖοι ἄρχοντες. Ἦταν δέκα καί τοὺς ἐξέλεγε μέ «χειροτονία» ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου, ἓναν ἀπό κάθε φυλῆ. Ἐνας ἀπό αὐτοὺς ὀριζόταν ἀρχιστράτηγος. Οἱ ἐξουσίες του κάλυπταν καί ἄλλους τομείς ἐκτός ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ. Στὸ τέλος τῆς θητείας τους οἱ στρατηγοὶ λογοδοτοῦσαν γιά τὰ πεπραγμένα καί τὴ διαχείρισή τους. Τὸ ἴδιο μπορούσε νά γίνει καί κατά τὴ διάρκεια τῆς στρατηγίας τους, ἂν προτεινόταν ἡ παύση τους (*ἀποχειροτονία*) (βλ. παρακάτω κεφ. 9,4).

ΚΕΦ. 8

μετά τὸ πλύσιμο τῶν χειρῶν: ἐννοεῖ τὸ πλύσιμο τῶν χειρῶν πρὶν ἀπὸ τὸ γεῦμα. Χρησιμοποιοῦν δηλαδή τοὺς κόλακες κάπως σάν γελωτοποιοὺς καί τοὺς ἀκοῦνε στὴ διάρκεια τοῦ γεύματος μόνο καί ὄχι σέ ὥρες σοβαρῶν ἀσχολιῶν.

Σελ. 190

δέ θά μέ φᾶτε: πρόκειται γιά μῦθο τοῦ Αἰσώπου, πού ἀναφέρεται στοὺς δειλοὺς. Ὁ Φωκίων φαίνεται νά λέει στοὺς Ἀθηναίους, πού ἐδῶ εἶναι τὰ κοράκια: «Φωνάξτε ὅσο θέλετε: τὰ χρήματά μου δέ θά τὰ πάρτε».

ΚΕΦ. 9

νά λογοδοτήσει· βλ. παραπάνω κεφ. 8,1, για τούς στρατηγούς.

Σελ. 191

διαφορά μέ τούς Βοιωτούς· τή διαφορά για τόν Ώρωπό, πού κατέλαβε ό τύραννος τής Έρέτριας τό 366. Όταν άπειλήθηκε από τό Χάρη μέ στρατό, παραχώρησε τήν πόλη στους Θηβαίους και ζήτησε τήν προστασία τους. Οί Άθηναίοι άναγκάστηκαν νά δεχτούν τά γεγονότα, έπειδή δέν μπορούσαν μόνοι τους νά πολεμήσουν κατά των Θηβαίων.

Πολύευκτος· βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκούργος (390-324 π.Χ.). Άθηναίος ρήτορας σύμμαχος του Δημοσθένη και άνθρωπος μέ παροιμιώδη άκεραιότητα. Στά χρόνια 338-325 περίπου π.Χ. διαχειρίστηκε τά οικονομικά τής πόλεως κάνοντας μεγάλο άγώνα, σέ μιά δύσκολη έποχή, ν' άνορθώσει τήν άθηναϊκή πολιτεία. Στάθηκε αντίπαλος του Φωκίωνα, ό όποιος άν και μετριοπαθής άνήκε στή φιλομακεδονική παράταξη.

νά παραδώσουν δέκα πολίτες· όταν ό Άλέξανδρος κατάπνιξε τήν έξέγερση στή νότια Έλλάδα έναντίον του (335) και κατάστρεψε έντελώς τή Θήβα, άξίωσε από τούς Άθηναίους νά του παραδώσουν τούς δέκα κυριότερους αντιπάλους του, πέντε πολιτικούς και πέντε στρατηγούς. Άνάμεσά τους ήταν και ό ίδιος ό Λυκούργος.

ΚΕΦ. 10

Λακωνιστής· δηλαδή μιμητής, όπαδός των Λακώνων (των Σπαρτιατών).

μακριά γένια κτλ. Έτσι έβλεπαν οί Άθηναίοι τόν τύπο του Σπαρτιάτη.

τρίβωνας· κοντό ίμάτιο από χοντρό ύφασμα, πού τό φορούσαν κυρίως οί Σπαρτιάτες, οί φιλόσοφοι, ιδίως οί κυνικοί, και στήν Άθήνα καμιά φορά οί έφηβοι. Φτηνό ρούχο καθώς ήταν, θεωρήθηκε σημείο όλιγάρκειας και ζωής σκληραγωγημένης. (Η λέξη τρίβων μπορούσε νά σημαίνει και άπλά τριμμένο ίμάτιο).

Σελ. 192

γιατί δέν *ξυρίστηκες*· δηλαδή ἐφόσον δέ φάνηκες αὐστηρός, ὅπως ἐξωτερικά ἔδειχνες, ἀλλά κολάκεψες τοὺς Ἀθηναίους, θά ἔπρεπε νά εἶχες ἀλλάξει καί ἐμφάνιση, γιά νά μὴν ξεγελάς.

Ἀριστογείτων· ρήτορας τῆς ἐποχῆς, τύπος συκοφάντη καί πολιτικοῦ τυχοδιώκτη. Ὁ Δημοσθένης ἔγραψε δύο λόγους ἐναντίον του.

συκοφάντης· στήν ἀρχαία Ἀθήνα συνήθως σήμαινε τόν ἄνθρωπο πού εἶχε ὡς ἀσχολία νά ὑποβάλλει ψεύτικες καταγγελίες, παριστάνοντας τόν ἄγρυπνο φρουρό τῆς πολιτείας καί τῶν νόμων, καί νά ἐκβιάζει ἔπειτα τά θύματά του.

τόν εἶδε ἀπό μακριά· οἱ στρατηγοί εἶχαν ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί τήν ἐπίβλεψη τῆς στρατολογίας.

Ὑπερείδης, (389-322 π.Χ.). Ἀθηναῖος ρήτορας, ὁμοϊδεάτης τοῦ Δημοσθένη καί τοῦ Λυκούργου. Στάθηκε ἀπό τοὺς πῖο ἀδιάλλακτους τῆς ἀντιμακεδονικῆς μερίδας καί ἀπό τοὺς ὑποκινητές τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου (βλ. παρακάτω κεφ. 23 κ.έ.). Ἡ μοῖρα του ἦταν παρόμοια μέ τοῦ Δημοσθένη (βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 5). Μετά τό τέλος τοῦ Λαμιακοῦ πολέμου οἱ νικητές τόν συνέλαβαν καί τόν ἐκτέλεσαν (322 π.Χ.).

Σελ. 193

ὡς ἐχθρός· βλ. παραπάνω σημ. στήν περίληψη τῶν κεφ. 6-7, σελ. 211.

ΚΕΦ. 11

Σελ. 194

σέ φανερή ἐχθρότητα· εἶναι οἱ παραμονές τῆς μάχης τῆς Χαιρώνειας. Ὁ Φίλιππος ἔχει καταλάβει τήν Ἐλάτεια (στή Φωκίδα) καί οἱ Ἀθηναῖοι συμμαχοῦν μέ τοὺς Θηβαίους γιά νά τόν ἀντιμετωπίσουν.

ΚΕΦ. 16

ἄλλους στρατηγούς· τό Χάρη, τό Στρατοκλῆ, τό Λυσικλῆ. Ὁ Φωκίων βρισκόταν σέ κάποια ναυτική ἀποστολή χωρίς σημασία.

Ἠλιαία· βλ. Σόλων σημ. κεφ. 18 (ἔφεση), σελ. 51.

συκοφαντία βλ. πιό πάνω σημ. κεφ. 10 (*συκοφάντης*) σελ. 213.

"Όταν οί Ἀθηναῖοι νικήθηκαν" πρόκειται γιά τή μεγάλη ἥττα τῶν Ἀθηναίων καί τῶν Θηβαίων στή Χαιρώνεια (338), πού σήμανε τό τέλος τῆς ἐλευθερίας τῶν ἐλληνικῶν πόλεων καί τήν ἀρχή μιᾶς καινούριας ἐποχῆς, μέ τήν ἄνοδο τῆς μακεδονικῆς ἡγεμονίας.

Σελ. 195

Χαρίδημος ἀρχηγός μισθοφορικῶν στρατευμάτων ἀπό τήν Εὐβοία, πού ἀναδείχτηκε στρατηγός τῆς Ἀθήνας καί διακρίθηκε στούς πολέμους κατά τοῦ Φιλίππου. "Όταν ὁ Ἀλέξανδρος ζήτησε τήν παράδοσή του (παρακάτω κεφ. 17,2) κατέφυγε στούς Πέρσες.

Βουλή τοῦ Ἀρείου Πάγου βλ. Σόλων σημ. κεφ. 19, σελ. 51.

Δημάδης βλ. Σόλων σημ. κεφ. 17, σελ. 50. Μέ τό Δημάδη, πού εἶχε αἰχμαλωτιστεῖ στή Χαιρώνεια, ὁ Φίλιππος ἐστείλε τίς προτάσεις του στούς Ἀθηναίους.

συνέδριο τῶν Ἑλλήνων μετά τή νίκη του στή Χαιρώνεια καί τήν ὑποταγή ὀλόκληρης τῆς Ἑλλάδος ὁ Φίλιππος ἱδρυσε ὑπό τήν ἡγεμονία του τήν ἔνωση τῆς Κορίνθου, δηλαδή συμμαχία ὄλων τῶν Ἑλλήνων, πού τά μέλη της θά διατηροῦσαν μεταξύ τους διαρκή εἰρήνη (τήν *κοινή εἰρήνη*). Τό συμβούλιο τῆς συμμαχίας αὐτῆς λεγόταν *συνέδριον τῶν Ἑλλήνων*.

πέθανε ὁ Φίλιππος: δολοφονήθηκε τό 336 π.Χ. ἀπό ἕναν ἄνθρωπο τοῦ περιβάλλοντός του, τόν Πausανία.

ΚΕΦ. 17

Τέτοιο ἀγριάνθρωπο κτλ. Ὀδύσσεια ι, 494 (Μετάφραση Ἀργ. Ἑφταλιώτη). Τά λόγια αὐτά ἀπευθύνουν στόν Ὀδυσσεά οἱ σύντροφοί του, ὅταν ἐκεῖνος προκαλεῖ τόν Κύκλωπα τήν ὥρα πού ἐγκαταλείπει τό νησί του.

Σελ. 198

"Όταν ἡ Θήβα καταστράφηκε βλ. παραπάνω κεφ. 9 (νά παραδώσουν κτλ.), σελ. 212.

Δημοσθένης, βλ. σημ. κεφ. 5, σελ. 210.

Λυκούργος, βλ. σημ. κεφ. 9, σελ. 212.

Υπερείδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.

Χαρίδημος, βλ. σημ. κεφ. 16, σελ. 214.

Τό δεύτερο ψήφισμα: μέ τό ψήφισμα αὐτό, πού τό πήγαν ὁ Φωκίων καί ὁ Δημάδης, οἱ Ἀθηναῖοι παρακαλοῦσαν τόν Ἀλέξανδρο νά ἐπιτρέψει νά δικαστοῦν οἱ ἔνοχοι ἀπό ἀθηναϊκό δικαστήριο. Ὁ Ἀλέξανδρος δέχτηκε τό συμβιβασμό.

Δούρης: ἱστορικός ἀπό τή Σάμο (περίπου 340-260 π.Χ.), μαθητής τοῦ Θεόφραστου.

«χαίρειν»: χαιρετισμός πού ἔβαζαν στήν ἀρχή τῶν ἐπιστολῶν τους οἱ Ἀρχαῖοι. Μιά ἐπιστολή, γιά παράδειγμα, τοῦ Φωκίωνα θά ἄρχιζε ἔτσι: *Φωκίων Ἀλεξάνδρω χαίρειν*.

Ἀντίπατρος, (387-319 π.Χ.). Στενός συνεργάτης τοῦ Φιλίππου Β' καί τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὄταν ὁ Ἀλέξανδρος ξεκίνησε γιά τήν ἐκστρατεία του, τόν ἄφησε πίσω του νά κυβερνᾷ τή Μακεδονία καί νά ἐπιβλέπει τή νοτιότερη Ἑλλάδα. Γιά τή δράση του γίνεται λόγος καί πιό κάτω.

Σελ. 199

Χάρης: τελετάρχης ἀρχικά τοῦ Ἀλεξάνδρου, ἔγραψε ἀργότερα ἕνα ἱστορικό ἔργο γι' αὐτόν, στό ὁποῖο γινόταν τό πιό πολῦ λόγος γιά τήν ἰδιωτική ζωή τοῦ μεγάλου κατακτητή.

τάλαντα: βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 24, σελ. 113

τριβώνιο: μικρός τρίβωνας βλ. παραπάνω σημ. κεφ. 10, σελ. 212.

Κράτερος, (περ. 370-321 π.Χ.), στρατηγός τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὁ βασικότερος στρατιωτικός του συνεργάτης ὕστερ' ἀπό τό θάνατο τοῦ Παρμενίωνα.

ἀσιατικές πόλεις: παράβαλε τήν ἀνάλογη μαρτυρία στό βίο τοῦ Θεμιστοκλῆ, κεφ. 29,11. Οἱ πόλεις βρίσκονται: *Κίος* στή Βιθυνία (ἀκτὴ Προποντίδας), *Γέργιθος* στήν Τρωάδα, *Μύλασα* στήν Καρία, *Ἐλαία* στή Λυδία.

ΚΕΦ. 18

Σελ. 200

Μελίτη: βλ. Σόλων σημ. κεφ. 10, σελ. 45.

ΚΕΦ. 21

Πυθίας: φιλομακεδόνας ρήτορας της εποχής.*σ' ἀγόρασε ὁ δῆμος*: ὁ ρήτορας δηλαδή θεωρεῖται ἀπὸ μίαν ἄποψη σκλάβος τοῦ δήμου, τοῦ λαοῦ.*Ἀρπαλός*: ὁ ταμίας τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὑστερ' ἀπὸ σπατάλες καὶ καταχρήσεις πού εἶχε κάνει, διέφυγε τὸ 324 ἀπὸ τῆ Βαβυλώνα μὲ πολλὰ χρήματα καὶ μισθοφόρους καὶ ζήτησε καταφύγιο στὴν Ἀθήνα. Ἐκεῖ, μολονότι δωροδόκησε διάφορους πολιτικούς, δὲν πέτυχε τὸ σκοπὸ του. Ἐπειτα ἀπὸ διάφορες περιπέτειες δολοφονήθηκε στὴν Κρήτη.

Σελ. 201

ΚΕΦ. 23

Λεωσθένης: Ἀθηναῖος στρατηγὸς μὲ σημαντικὴ δράση, σφοδρὸς πολέμιος τῶν Μακεδόνων. Ὑπῆρξε ὁ ἀρχηγὸς τοῦ συμμαχικοῦ στρατοῦ στοῦ Λαμιακοῦ πόλεμο (323-322 π.Χ.). Ὁ φόνος του κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Λαμίας συνετέλεσε πολὺ στὴν τελικὴ ἥττα τῶν Ἀθηναίων.

Σελ. 202

Ὑπερείδης, βλ. σημ. κεφ. 10, σελ. 213.*στάδιο-δόλιχος*: στάδιο: ἀγώνας δρόμου μικρῆς ἀποστάσεως, ἀντίθ. δόλιχος: ἀγώνας δρόμου μεγάλης ἀποστάσεως. (Ὡς μονάδες μήκους: στάδιο=184 μέτρα, δόλιχος=12 στάδια).

Σελ. 203

ΚΕΦ. 24

Ἀντίφιλος: ἀξιόλογος Ἀθηναῖος στρατηγὸς τῆς εποχῆς.*ἐναντίον τῶν Βοιωτῶν*: πού τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ἦταν σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων (βλ. στοῦ προηγούμενου κεφ. παρ. 5).*ὡς τὰ ἐξήντα*: ἀπὸ τὰ πενήντα ὡς τὰ ἐξήντα, οἱ Ἀθηναῖοι ὑπηρετοῦσαν στοῦ στρατοῦ σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις (ὅπως καὶ οἱ μέτοικοι καὶ οἱ ἔφηβοι) καὶ μόνο σὲ ὠρισμένες ἀμυντικὲς θέ-

σεις μέσα στα όρια της Ἀττικής. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ διαταγὴ τοῦ Φωκίωνα προκάλεσε τόση ἀναστάτωση.

Σελ. 204

τιμοκρατικό πολίτευμα, σύμφωνα μέ τό ὁποῖο τά δικαιώματα τῶν πολιτῶν εἶναι ἀνάλογα μέ τό τίμημα, δηλ. μέ τήν περυσιακή κατάστασή τους (βλ. *Σόλων* κεφ. 18).

Μουνυχία: βλ. *Σόλων* σημ. κεφ. 12, σελ. 48.

Ἐξάλλου τό τραγικό τέλος κτλ. Βλ. πῶ πάνω σημ. κεφ. 5 (*Δημοσθένης*) καί σημ. κεφ. 10 (*Ὑπερείδης*), σελ. 210, 213.

Σελ. 205

Κάσσανδρος (περ. 358-297 π.Χ.). Ἕνας ἀπό τοὺς στρατηγούς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ὄταν πέθανε ὁ Ἀντίπατρος κατόρθωσε νά ἐκτοπίσει τόν Πολυπέρχοντα, πού ἐκεῖνος εἶχε ὀρίσει διάδοχό του. Στά ἐπόμενα χρόνια πῆρε μέρος σέ πολλοὺς ἄλλους ἀγῶνες ἀνάμεσα στοὺς διαδόχους τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ἐξαιρετικά ὀργανωτικός, ἱδρυσε κοντά σ' ἄλλα καί τήν πόλη Θεσσαλονίκη, πού τῆς ἔδωσε τό ὄνομα τῆς γυναίκας του.

Πολυπέρχων, (γενν. 380 περ. π.Χ.). Ἀπό τοὺς πῶ παλιούς ἀξιωματικούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὁ Ἀντίπατρος τόν ὄρισε διάδοχό του, ἡ μετέπειτα σταδιοδρομία του ὅμως ἦταν γεμάτη ἀποτυχίες.

χιλίαρχος, τό δεύτερο μετά τό στρατηγὸ ἀξίωμα. Τό ἔσπισε ὁ Ἀλέξανδρος σύμφωνα μέ περσικὸ πρότυπο.

Σελ. 206

Ἀγωνοίδης, ρήτορας καί συκοφάντης. Βλ. παρακάτω κεφ. 34-35, 38.

Κλεῖτος: ἀξιωματικός τοῦ Ἀλεξάνδρου, (ἄσχετος μέ τόν ὁμόνυμο ἀρχηγό τοῦ ἱππικοῦ του). Στό Λαμιακὸ πόλεμο ἦταν ναύαρχος τοῦ μακεδονικοῦ στόλου (322). Ὁ Ἀντίπατρος τοῦ παραχώρησε κατόπιν τὴ σατραπεία τῆς Λυδίας (321). Ὄταν τὴν

ΚΕΦ. 25-33
Περίληψη

ΚΕΦ. 34

ἔχασε καί γύρισε στή Μακεδονία, ὁ Πολυπέρχων τόν ἔκανε διοικητή τοῦ στόλου του.

σέ ἄμαξες: ὁ Φωκίων ἦταν πολὺ γέρος καί δέν μπορούσε νά κάμει τήν πορεία πεζός. (Εἶχε γεννηθεῖ τό 402 καί πέθανε τό 318).

Κεραμεικός: ἡ περιοχή τοῦ δήμου Κεραμείων, πού ἐκτεινόταν ΒΔ ἀπό τήν Ἀκρόπολη. Χωριζόταν ἀπό τό τεῖχος τῶν Ἀθηνῶν στόν ἴσω Κεραμεικό, ἀπό τίς σπουδαιότερες συνοικίες τῆς Ἀθήνας, καί στόν Ἐξω Κεραμεικό, ὅπου καί τό νεκροταφεῖο. Οἱ ἄμαξες θά περνοῦσαν μέσα ἀπό τόν Κεραμεικό γιά νά φτάσουν στό θέατρο τοῦ Διονύσου, ὅπου θά γινόταν ἡ δίκη στήν ἐκκλησία τοῦ δήμου.

στερημένο ἀπό πολιτικά δικαιώματα: βλ. Θεμιστοκλῆς σημ. κεφ. 6 (*ἀτιμασμένοι πολῖτες*), σελ. 102.

βασίλιᾶ: βασιλιάς τῆς Μακεδονίας, μετά τό θάνατο τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἦταν ὁ Φίλιππος Ἀρριδαῖος, ἀδελφός του ἀπό ἄλλη μητέρα. Ἐπειδή ἦταν πνευματικά καθυστερημένος, τόν ἐπιτρόπευε ὁ Πολυπέρχων καί πρὶν ἀπό αὐτόν ὁ Ἀντίπατρος.

Σελ. 207

ΚΕΦ. 35

Καλλιμέδων: ρήτορας πού εἶχε συνδεθεῖ στενά μέ τόν Ἀντίπατρο καί τόν Κάσσανδρο καί γι'αὐτό ἐγκατέλειψε τήν Ἀθήνα μόλις εἶδε ὅτι θά κυριαρχοῦσε ὁ Πολυπέρχων.

Νικοκλῆς: ὁ φίλος τοῦ Φωκίωνα βλ. πιο πάνω 17,3 καί πιο κάτω 36,5.

Ἡγήμων: ρήτορας τῆς φιλομακεδονικῆς μερίδας.

Δημήτριος ὁ Φαληρέας: πολιτικός καί συγγραφέας πού λίγο ἀργότερα κυβέρνησε τήν Ἀθήνα (317-307 π.Χ.).

Χαρικλῆς: γαμπρός τοῦ Φωκίωνα (βλ. καί πιο πάνω 21,5).

Σελ. 208

ΚΕΦ. 37

Μουνοχιών: ὁ δέκατος μήνας τοῦ ἀττικοῦ ἔτους, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τόν Ἀπρίλιο. (Γιά τόν ἀττικό μήνα καί τήν ἀρίθμηση τῶν ἡμερῶν βλ. Σόλων σημ. κεφ. 25, σελ. 53).

πρός τιμὴν τοῦ Δία· τὰ Ὀλυμπιεῖα, γιορτὴ τοῦ Δία, πού γινόταν τὴν ἡμέρα ἐκείνη.

Σελ. 209

ὅταν πέρασε λίγος καιρός· ἡ ἀποκατάσταση τοῦ Φωκίωνα ἔγινε τὸ 317 π.Χ., ὅταν ὁ Δημήτριος ὁ Φαληρέας ἀνέλαβε γιὰ λογαριασμό τοῦ Κάσσανδρου τὴ «στρατηγία» στὴν Ἀθήνα.

ΚΕΦ. 38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Σελήνη μέλλει γὰρ ἄνθρωπος

Μ. Ἰωάννης

Ἰωάννης

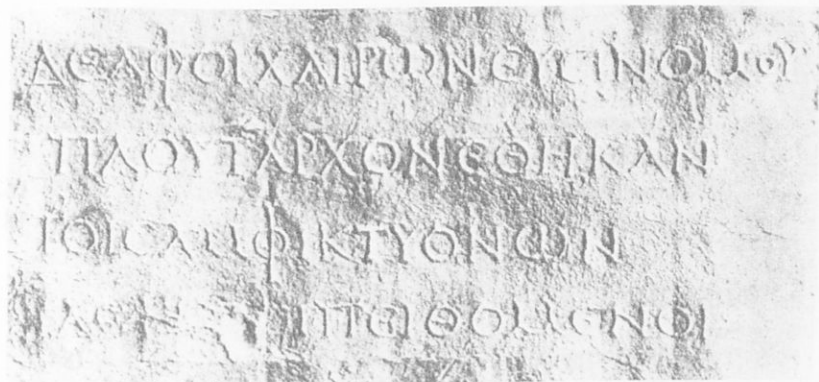
ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ Σελήνη μέλλει γὰρ ἄνθρωπος

Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ φαινόμενον

Μ. Ἰωάννης

Ἰωάννης

*Δελφοί Χαιρωνεύσιν ὁμοῦ Πλούταρχον ἔθηκαν
τοῖς Ἀμφικτυόνων δόγμασι πειθόμενοι
(Ἐπιγραφή ἀπὸ τοῦ Δελφῶν πύ μνημονεῖει
τὴν ἀνίδρυση ἀνδριάντα τοῦ Πλουτάρχου.)*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ σελ. 5 - 10

ΣΟΛΩΝ

Προσωπογραφία	»	12
Ὁ Σόλων μιλάει γιὰ τὸ ἔργο του		13 - 14
Μετάφραση	»	15 - 43
Σημειώσεις	»	44 - 56

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	»	58
Χαρακτηρισμός ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη	»	59
Μετάφραση	»	61 - 94
Σημειώσεις	»	95 - 120

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Προσωπογραφία	σελ. 122
Χαρακτηρισμός από τόν Θουκυδίδη	» 123
Μετάφραση	» 125 - 162
Σημειώσεις	» 163 - 181

ΦΩΚΙΩΝ

Προσωπογραφία	» 184
Ὁ Πλούταρχος γιά τό Φωκίωνα	» 185
Μετάφραση	» 187 - 209
Σημειώσεις	» 210 - 219

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

0020556518

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ: Ε' / Ε' / Θ' / Δ' 1981 ΑΝΤΙΤΥΠΑ: 165 000 ΣΥΜΒΑΣΗ: 3482/13-10-80
ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Γ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ & ΥΙΟΣ Ο.Ε.

